

Patrimoni
Porreres 10

Institut
d'Estudis Baleàrics

Servei de Formació Permanent del Professorat
Centre de Professorat de Manacor
Illes Balears

Ajuntament de Porreres

CULTURA

Ajuntament de Porreres

ACTES DE LES II JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

ACTES DE LES II JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

10

Patrimoni 10
Porreres

**ACTES DE LES
II JORNADES D'ESTUDIS LOCALS
Porreres, 2008**

**ACTES DE LES
II JORNADES D'ESTUDIS LOCALS**

Porreres, abril de 2008

Institut
d'Estudis Baleàrics

Edició: Ajuntament de Porreres
Plaça de la Vila, 17
07260 Porreres

IEB
Carrer dels Paraires, 24, 5è
07001 Palma de Mallorca

Col·laboració:

Correcció lingüística:

Maria Melià Maimó

Coordinació:

Llúcia Salleras Julià

Comissió tècnica de les jornades:

Maria Barceló, Joan Melià i Joan Sorell

© del text:

els autors de les comunicacions

Maquetació i impressió:

Gràfiques Llopis, SA
C. d'en Nofre Ferrandell, 21
07200 Felanitx.
Tel. 971 58 40 04

Dipòsit legal: PM. 1985 - 2009

ISBN: 978-84-692-4432-6

Tenim el plaer de presentar-vos una nova publicació de la col·lecció *Patrimoni de Porreres*, posant així un altre granet d'arena en el coneixement escrit sobre el nostre poble.

El nou llibre que us presentam és el fruit dels treballs que es varen exposar dins el marc de les II Jornades d'Estudis Locals de Porreres, celebrades en el Santuari de Montis-sion durant la primavera de 2008. La complicitat entre els comunicadors i l'espai tan emblemàtic on es varen dur a terme, l'aula de gramàtica del nostre Santuari, ha quedat palesa en aquesta obra.

Volem agrair la tasca duta a terme per totes aquelles persones, investigadors i estudiosos, que es varen interessar en el nostre poble i han portat endavant uns treballs de recerca tan interessants. Han contribuït a enriquir el coneixement de la realitat de Porreres.

També volem donar les gràcies a la comissió científica, perquè sense el seu suport professional i humà no hauria estat possible tirar endavant aquest projecte. Els professors Maria Barceló Crespí, Joan Melià Garí i Joan Sorell Juan, persones compromeses amb el nostre poble, han dut a terme una magnífica tasca, la qual es veu recollida en els treballs presentats, més nombrosos i de temàtica més variada que a la primera edició.

Finalment, us volem convidar a gaudir de la lectura d'aquest llibre. A través de les seves pàgines podreu conèixer millor el passat i el present del nostre poble.

Bernat Bauçà Garau
Batle

Llúcia Salleras Julià
Regidora de Cultura

Des de l'Institut d'Estudis Balèarics estam molt contents que pugui veure la llum aquest volum de les Jornades d'Estudis Històrics Locals. Pens que estam d'enhorabona per la feina feta i que aquesta pugui tenir una difusió per a que altres investigadors o la gent interessada en general pugui aprofundir en el coneixement de la nostra realitat històrica. És la millor manera, en definitiva, perquè tothom pugui conèixer la nostra realitat.

Des d'aquestes línies també és necessari valorar l'esforç realitzat pels investigadors, els organitzadors i el propi Ajuntament de Porreres, sense els quals aquest projecte tant engrescador no hagués estat possible. En aquest sentit, tots ells mereixen el nostre més sincer agraïment per la feina feta, sempre esperant que aquesta iniciativa tengui una continuïtat amb el pas del temps.

Al mateix temps volem retre homenatge a totes aquelles persones que en el passat feren possible l'existència d'un estudi històric local, però també de tots aquells estudiosos de la temàtica local.

Sense aquests importants col·lectius que han existit i que existeixen en el nostre país és ben segur que aniríem molt endarrerits en el terreny de la defensa de la nostra identitat.

D'altra banda, també voldria assenyalar que és de sobra coneguda la importància que han adquirit en els darrers anys els estudis històrics locals i que aquests no queden per res deslligats dels anàlisis generals de Mallorca, les Illes Balears o la Mediterrània en general, doncs permeten valorar encara més les nostres arrels històriques i comprendre el temps present i poder preveure unes perspectives de futur.

Finalment, només voldria reiterar el més sincer agraïment en nom de l'Institut d'Estudis Baleàrics a totes aquelles persones que han fet possible aquesta obra.

Sebastià Serra Busquets
President IEB

Aproximació a la toponímia de les Balears

COSME AGUILÓ

Les illes Balears tenen un importantíssim patrimoni de noms de lloc. Els habitants d'aquestes terres han fet un ús tan intens de l'espai, que han tengut la necessitat de batejar-lo quasi d'una manera atomitzada. Això és constatable, sobretot, a la línia costanera i a les àrees en les quals predominen els minifundis. En els paratges de muntanya i en els latifundis, el percentatge de topònims per quilòmetre quadrat s'afebleix sense deixar de ser alt i només a alta mar, per raons òbvies, els noms de lloc són marcadament esparsos. Les unitats que conformen aquest bé cultural tenen un origen divers en el temps i la seva observació atenta ens proporciona informacions de tota mena: podem saber quins pobles n'han escrit la història, quins edificis hi han construït i quines han estat les seves creences i activitats. Ens permeten saber també com és el relleu, la hidrologia, la flora, la fauna i tenim també informacions dels noms de les persones i de les famílies i de moltes coses més que serien llargues de mencionar.

El caràcter oral d'aquesta exposició aconsella que donem alguna orientació de les fonts en les quals hem begut a l'hora de parlar dels ètims dels topònims que sortiran al llarg del text. No les citarem totes oralment, sinó que la seva relació serà consultable en fer-se la publicació, però és obligat referir-se a alguns autors que aporten el gruix més voluminós dels materials de referència, investigadors com Joan Coromines, Antoni M. Alcover, Joan Veny, Joan Marí Cardona, Ramon Rosselló Vaquer, Guillem Rosselló Bordoy, Enric Ribes Marí i tota la resta [vegeu les referències bibliogràfiques]. Òbviament, hi ha aportacions nostres, les quals poden divergir de les consagrades per altres investigadors. No cal que diguem que assumim els riscos dels possibles errors comesos i que, en cap cas, restam tancats a les correccions que siguin aconsellables. La primera condició que, segons el nostre parer, ha de posseir un toponimista és una predisposició innata per a les rectificacions i un mecanisme per frenar els llançaments de teories precipitades, cosa no sempre fàcil. De totes formes, volem deixar clar el nostre agraïment a tals autors que, amb els seus treballs pacients, ens fan planers els camins per plantejar noves hipòtesis i suggeriments.

Seccionat verticalment, el conjunt de topònims d'un país es mostra estratificat, com si d'un tall geològic es tractàs. Les sedimentacions de les capes més profundes cobreixen els noms que crearen els primers pobladors. Contràriament, els estrats més superficials alberguen els més moderns. Horitzontalment, la distribució pot ser força irregular, motivada per l'existència d'àrees conservadores, imbricades sota territoris innovadors. Un dels enemics més poderosos de la toponímia antiga és la parcel·lació. En un territori intensament parcel·lat, de vocació minifundista, escassegen els noms de lloc arcaics i, per contra, hi són abundosos els de nova planta, no per això menys interessants que els arcaïtzants, tanmateix sempre seductors a través del vel que cobreix els seus ètims.

A les illes Balears, podem seguir el rastre de topònims preromans, que són els més antics que tenim. A Mallorca i a Menorca, són veus que ens arriben –deformades, òbviament– dels pobles de la cultura talaiòtica, o de cultures anteriors. A les Pitiüses es tracta d'unes unitats creades durant l'ocupació cartaginesa, que començà el 654 abans del canvi d'era. La investigació de l'origen d'aquests noms és gairebé sempre especulativa. Pel que fa a la toponímia menor de les Balears, *stricto sensu*, només el topònim *Bóquer* (Pollença) compta amb suport documental, a

través de fonts clàssiques i epigràfiques. El sufix àton *-er* [ð] que presenta ha fet pensar, per a altres topònims que també el tenen, en una cronologia semblant i noms com *Sóller*, *Búger*, *Cúber*, *Siller*, *Míner*, han estat etiquetats de preromans, juntament amb altres que el mostren transcrit amb *-a*, com *Selva*, o *Pula*. Observem que aquest darrer coincideix amb un nom idèntic del sud de Sardenya i que en ambdós indrets hi ha importants monuments arqueològics. És lògic pensar que tals noms poden perpetuar els que ja tenien en la prehistòria, després d'haver sofert evolucions que han de ser forçosament importants. Els significats que tenien ens són desconeguts en la majoria de casos. De *Garonda*, però, per comparança amb altres topònims continentals, podem dir que designava un curs d'aigua i que el nom actual de *Torrent de Garonda*, com ha dit Joan Veny, resulta redundant i és el mateix que dir «torrent del torrent». A Menorca la possibilitat d'un origen preromà s'ha assenyalat per a topònims com *Alaior*, *Malbúger*..., però, tant a una illa com a l'altra, no es pot excloure un origen àrab per a molts que són d'ètim desconegut. La sedimentació cartaginesa a Eivissa es redueix a dos topònims: el que designa la ciutat i l'illa, alhora, per al qual s'apuntà ja fa un segle i mig l'etimologia *IBOSIM* 'illa de Bes', déu de la hilaritat, etimologia passada pels filtres del grec, el llatí i l'àrab, i el de l'illot *Tagomago* 'el turó gran', etimologia de Coromines (1989, 268), amb un element que retrobam a Menorca al (PORTUS) MAGONIS, 'el port gran' (avui *Maó*), segons una teoria tan inèdita com versemblant (en premsa, però, a la Revista de Menorca) de J. López Casasnovas.

Rastrear els noms que puguin ser herència directa dels romans és tasca àrdua, ja que manquen estudis arqueològics dels assentaments rurals. De les fundacions romanes, perviu el nom traslladat de *Pollença* (< POLLENTIA 'la poderosa') i el restaurat de *Palma* (< PALMA 'palma', referit a la palma victoriosa de la conquesta). No sabem què s'amaga rere el de *SANISERA*, a la costa nord de Menorca, que sobreviu com a *Sanitja*, segurament amb influències de l'àrab. Desconeixem els noms de les *villae*, però intuïm que en subjauen sota denominacions com *Colonya* (< COLONIA 'colònia'), *Llenaira* (< VILLA *LENARIA 'la possessió de la roca') i la documentada per troballes arqueològiques superficials de *Serenyana* (< VILLA SERENIANA 'la possessió de Serenius').

Són bastants els que mostren l'evolució local del llatí vulgar, extingit abans de l'arribada dels repobladors catalans. Alguns són només presents en els papers medievals; d'altres han arribat fins a l'actualitat. De Menorca, es poden citar els de *Tricampos* (< INTER CAMPOS 'entre les planes'), *Torxella* (< TURRICELLA 'torreta'), *Pitralada* (< PETRA LATA 'pedra ampla'), *Morvedre* (< MURU VETERE 'mur vell'), *Capifort* (< CAPITE FORTE 'cap fort'). Potser també s'hi inclouen *Cotaina* (< TERRA *COTARIA 'terra pedregosa'), *Salairó* (< SALARIONE 'salobraret'), *Torrepatxina* (TURRE *PAUCINA 'torre petita'), entre d'altres. A Mallorca, tenim els de *Pedruixella* (esporàdicament *Petruixella*, < PETROSELLA 'pedruscada menuda'), *es Camp Cucurutx* (< CAMPO CRUCIS 'camp de la creu'), *Campos* (< CAMPOS 'les planes'), *Superna* (< VALLE SUPERNA 'vall superior'), *Entrecampos* (< INTER CAMPOS 'entre les planes'), *Muro* (< MURU 'mur, terraplè'), *Locoplan* (< LOCUS PLANUS 'lloc pla'), *Comen* (CULMEN 'cim'), *Colombar* (< COLUMBARIUM 'colomer'), *Corbera* (< CORVARIA 'corbera'), *Formentor* (< (PROEDIUM) FRUMENTORUM 'possessió dels blats'), *Moncaira* (< IUNCARIA 'jonquera'), *Xorrigo* (< SUB RIGUUM 'el rec subterrani'), *Petra* (< PETRA 'pedra'), *Camarata* (< FONTE CAMARATA 'font coberta de volta'), *Santuèri* i *Santuïri* (< SANCTUARIUM 'santuari'), *Montuïri* (< MONTUARIUM 'monticle'). A les Pitiüses trobam, entre d'altres, els de *Cotella* (< COTELLA 'pedreta'), *es Canar* (< CANNARE 'canyar'), *Formentera* (< INSULA FRUMENTARIA 'illa dels blats').

Cal afegir els composts que conserven en el genèric el descendent de PORTUM 'port', presents a Mallorca i les Pitiüses: *Portopí*, *Portocolom*, *Portopetro*, *Portomany*, avui *Portmany*, (< PORTUM MAGNUM 'port gran') i *Porto-salè* (< PORTUM SALARIUM 'port de la sal').

A les tres illes, campen topònims en *-atx*, *-itx*, *-utx*, tòpics i àtons, dels quals s'ha dit que perpetuen morfemes llatins en *-ACEU*, *-ICEU*, *-UCEU*, però és ben possible que en el futur siguin el berber o l'àrab la llengües que n'expliquin alguns. A Menorca, es localitzen els de *Lucatx*, *Barbatx*, *Artrutx*, *Binicalsitx*, *Calòritx*, *Favàritx*, *Llinàritx*. Per als darrers, Joan Coromines proposa l'etimologia de *FABARES* 'favars' i *LINARES* 'llinars', respectivament. A Mallorca, es poden citar els de *Crestatx*, *Andratx*, *Passaratx*, *Felanitx*, *Castellitx*, *Costitx*, *Pastoritx*, *Tortitx*, *Mortitx*, *Calderitx*, *Bàlitx*, *Tacàritx*, *Torràlitx*, *Fartàritx*, *Vàritx*, *Cugulutx*, *Fornalutx*, *Hortalutx*, *Ferrutx*, entre d'altres. Alguns han perdut el final africà i avui tenim *Caimari* i *Moscari*. Representen la sèrie a Eivissa *Portinatx* i *Campanitx*. Les etimologies de tals noms sovint són voltades de boires espesses, però això no lleva que, de vegades, la similitud que alguns tenen amb veus romàniques com *castell*, *pastor*, *fornal*, *hortal* sigui molt evident. *Portinatx* coincideix amb la presència d'un port. Per a d'altres, és possible trobar ètims que no passin pel llatí: no podem perdre de vista la similitud del topònim *Andratx* amb el riu *Andarax* del sud d'Andalusia.

Alguns hagiopònims de la documentació del segle XIII semblen anteriors a la conquesta catalana: *Sant Vicent*, *Sant Major*, *Santa Ponça*, *Santiani*, etc. És molt interessant el cas de *Santa Cirga* (< *SANTA CYRICA*), que es refereix a una màrtir de l'època de Dioclecià, el culte de la qual degué ser introduït a Mallorca en època paleocristiana.

Entre el 902 i el 1229, Mallorca es troba sota el poder dels musulmans, situació que a Eivissa s'allarga fins al 1235 i a Menorca fins al 1287. A les Balears majors, sobretot a Menorca, hi ha un bon grapat de topònims d'aquesta època, ja siguin àrabs o berbers. No n'hi ha tants a les Pitiüses, on han estat sovint esborrats pels hagiopònims i per la intensitat dels establiments rurals posteriors que han saturat l'illa de noms de lloc del tipus *Can* + antropònim.

Són fàcils de detectar si conserven l'article aglutinat, al qual, de vegades s'afegeix el català. Vet ací alguns exemples de Menorca: *s'Almudaina* 'la ciutadella', *Alforí* 'el graner', *Addaia* 'el petit llogaret', *Alfavara* 'el broll d'aigua', *Algarrova* 'la garrova', *s'Alblagai* 'els de Balaguer'. No duen article àrab *Turmadèn* 'el turó de la mina', *Mongofra* 'el lloc dels pous', *sa Canessia* 'l'església cristiana', *Deià* 'el llogaret', *sa Cudia* 'el tossal'. Són més nombrosos els encapçalats per *Bini-* 'fills de-', més un element antropònimic, el qual no sempre es troba identificat: *Biniàixer*, *Binigafull*, *Biniatram*, *Binissuès*, *Binicàssim*, *Binissaid*, *Biniancolla*, *Binissafüller*, *Binigaus*, *Binimel·là*, *Biniatap*, *Binimaimut*, *Binicalaf*, *Biniac*, etc. N'hi ha que només són transmesos per la documentació: *Algibell* 'la muntanya', *Eylmassayl* 'l'hostal', *Algema*, *Almagassí*, *Benimoana* (avui es Lloc d'Avall), *Benimay* (ara sa Pabordia), *Alcoraxet* (actualment Ferragut). És probable que bastants topònims menorquins d'etimologia desconeguda o no ben establerta siguin originats en temps dels àrabs. No es pot dubtar gens de la filiació d'*Algendar*, *Alcaidús*, *s'Addagotàs*, *Algaiarens*.

A Mallorca també són abundosos, tot i que la densitat no deu ser tan elevada com a Menorca: *es Rafal Aixat* 'el rafal de la ribera', *Alcúdia* 'el tossal', *Algaida* 'el bosc', *Randa* 'el llorer', *s'Arrom* 'el cristià', *Defla* 'el baladre', *s'Atafal* 'la terra blanquinosa', *Saraix* 'el terreny dur', *s'Almunia* 'l'hort', *Alaró* '(el castell) del cristià', *Maria* 'el lloc de guaita', *s'Aranjassa* 'el poncir', *Marratxi* 'el de Marràqueix', *Lofra* 'la clotada', *Talapi* 'el fabricant de toves', *Solimina* 'el lloc de Sulayman', *Mandrava* i *l'Almadrava* 'la teulera', *Rafalbetx* 'el rafal blanc', *s'Arracó* 'el racó', *l'Arrafal* 'el rafal', *sa Ràpita* 'el lloc que vincula a l'oració', *Alcudiarrom* 'el tossal del cristià', *Gabellí* 'el muntanyenc', *Albarca* 'l'estany', *Banyalbufar* 'la construcció vora el mar', *Albenya* 'la construcció', etc. Alguns contenen el substantiu *abu* 'pare', com *Albocàsser*, *Monnabe*, però són molts més els que van encapçalats per *bini*: *Binixiri*, *Biniaraix*, *Biniaco*, *Binissalem*, *Biniatzar*, *Binifaldó*, *Biniarroí*, *Biniamar*, *Binicalvell*, *Binicapús*, *Binissabà*,

Binissalom. Aquest element *bini*, procedent *banu* i, en última instància, de *ibn*, va passar per un estadi anterior *beni*, que encara es conserva en casos escadussers, ja sigui intacte, *Benifela*, *Benicoraix*, o amb pèrdua de la vocal final, *Bennoc*, *Bendris*, *Bendinat*, *Benàtiga*. D'altres vegades, ha sofert una evolució més intensa: *Buniferri*, *Vinromà*.

Els arabistes han assenyalat moltes vegades un origen berber, que en els encapçalats per *bini* afecta el determinant: *Binimel·là*, *Alcoraia*, *Biniforani*, *Tènger*, *Binitaref*, *Turixant*, *Gomera*, *Mancor*, *Manacor*, etc.

La documentació constitueix una font copiosa de noms àrabs extingits: *Alain* 'la font', *Alfaiix* 'el freu', *Alfadedin* 'els camps', *Almatmar* 'les sitges', *Alfarratç* 'l'agricultor', *Alcazap* 'la canya', *Algema* 'els camells', etc.

A les Pitiüses la suplantació de la toponímia antiga els ha fet rars, tot i que no tant com sembla a primer cop d'ull. Així i tot, doncs, *Benimussa*, *Balançat*, *Benirràs*, *Safragell*, *Albarca*, *Alcalà*, *Beniferri*, *s'Alcudia*, *Arabí*, *Atzaró*, *Balàfia*, *Benimaimó*, *Benissaid*, *es Bolatar*, donen testimoniatge del pas dels àrabs per l'illa, juntament amb una bona ambosta d'alqueries avui oblidades: *Benizorol*, *Alchalonga*, *Almadrig*, *Beniomet*, etc.

Una qüestió encara no resolta és l'etimologia de *Lluc*. Els romanistes hi veuen un origen llatí i els arabistes l'estudien a partir de l'àrab. Cal fer notar que no es troba a les Pitiüses i que els que hi ha dins l'estat francès no poden admetre, òbviament, una explicació que passi per l'àrab. A Menorca, tenim *Totlluc*, *Llumena* (abans *Llucmena*), *Llucaquèlber*, *Llucassaldent*, *Llucmassanes*. A Mallorca, *Lluc* (a dos indrets), *Llucalcari*, *Llucamar*, *Llucamet*, *Llucmajor* i *Llucaferrat*. La documentació en mostra una antiga abundor: *Lluchalhimar*, *Lluchfriara*, *Lucmoabat*, etc. És innegable que molts dels determinants no són explicables a través del llatí, però l'estudi d'aquest genèric ha de tenir un enfocament ampli, que contempli també els que es troben fora del domini lingüístic i que expliqui, per exemple, per què en domini rètic es troba un *Lucmagn*, paral·lel al nostre *Llucmajor*.

L'any 1229 Mallorca fou conquistada pels catalans, el 1235 ho fou Eivissa i el 1287 Menorca. Començà tot seguit un procés de desarabització que va fer que molts topònims d'aquest origen fossin suplantats per noms catalans. Molts dels nous colonitzadors que s'establiren a les illes tenien noms que delataven els seus llocs d'origen quan els transferien a les noves propietats. Per aquest motiu tenim topònims que ja es troben a Catalunya i, fins i tot, a altres llocs de la corona d'Aragó: *Montblanc*, *Barcelona*, *Guiamerà*, *Pontiró*, *Calonge*, *Girona*, *Manresa*, *Sarrià*, *Mondragó*, *Tortova*, *Merola*, etc.

Tenen també una antigor respectable altres unitats d'aquest tipus, que corresponen igualment al cognom de l'antic propietari i, com els anteriors, apareixen sense article ni cap casta de complement. Així, a Mallorca, *Tió*, *Vinagrella*, *Planícia*, *Conques*, *Planera*, *Roqueta*, etc. A Menorca, *Montpalau*, *Ferragut*, *Montpler*, *Carbonell* i, potser, *Colomar*, *Calafat*, etc.

Un sistema denominatiu de possessions antigues és el format amb un cognom precedit de l'article femení o masculí: *sa Gramola*, *s'Estelella*, *s'Estelrica*, *sa Begura*, *sa Jordana*, *sa Corballa*, *sa Carbona*, *sa Ferrissa*, *es Puigderrós*, *es Pantaleu*, *es Bernadí*, etc. També se'n troben en plural dels dos gèneres: *ses Arnaules*, *ses Manreses*, *ses Valentines*, *ses Gotleves*, *ses Pastores*, *es Tomassos*, *es Calderers*, *es Llombards*, *es Lledons*, etc.

Entre els topònims catalans de més antigor es poden comptar els basats en apel·latius que tenen bona representació continental i escassa a les illes, on mots com *artiga*, *balç*, *balma*, *oriçol*, *pera* (péra), *cot*, *encia*, *pèlec*, *torm*, *toll*, etc., no solen passar de mitja dotzena d'ocurrències.

A partir de finals del segle XV i principis del XVI, es produïren canvis importants en el repartiment de la propietat. Fou el moment de naixença dels noms encapçalats per *ço d'en*, que amb el temps esdevindria el *son* que dona fisonomia pròpia a la toponímia de les dues illes majors. A Menorca, a principis del segle XVI, es troba documentat un *Soenteri* que no és altra cosa sinó l'actual Son Tarí. A Eivissa només se'n coneixen dos exemples històrics, un dels quals era *es Pla de Son Gelabert*, que la força abassegadora del santoral pitiús va canonitzar en *Sant Gelabert*. A Mallorca, el fenomen invers ho canalitza tot cap al *son*: *Son Salvador*, *Son Teulari* (per Santa Eulària), *Son Cadena* (per l'àrab s'Alcadena) i fins i tot *Son Llorenç* (per a la població de Sant Llorenç). A Menorca, les forces actuen en les dues direccions: per una banda, *Son Micolau*, per Sant Micolau; per l'altra, *Sant Arro*, *Sant Picard*, *Sant Bell-lloc*, *Santa Caçana*, o *San(t) Acaçana* (per So na Caçana), en comptes dels respectius *sons*. Cal advertir que, sovint, la dental final es muda i que és la part oriental de l'illa la que ho santifica tot. Un altra partícula que caracteritza fort el corpus de les tres illes és el *can* (< *casa d'en*). *Sons* i *cans* van seguits d'antropònims, tants dels que encara sobreviuen al lloc, com els desapareguts: *Son Salamó*, *Son Camaró*, *Son Saura*, *Son Cintes*, *Son Tema*, *Son Pou*, *Son Garcies*, *Son Vives*, *Son Mas*, *Son Vador*, *Can Begur*, *Can Frau*, *Can Xico*, *Can Gamundí*, *Can Malondra*, *Can Basseta*, *Can Bordils*, *Can Costa*, *Can Tónico*, *Can Bonet*, etc.

Entre els noms descriptius, cal mencionar els basats en la flora i la fauna, molt més abundosos a les contrades poc humanitzades. La flora es fa present amb un inventari que, només a Mallorca, ateny poc més de cent seixanta tàxons. S'hi poden descobrir coses tan interessants com la que, tot seguit, esmentaré. Les comunicacions interinsulars, al llarg de la història, han estat motius de préstecs lingüístics entre Eivissa i Mallorca i entre Mallorca i Menorca. Així, el genèric toponímic *barda*, tan característic de les Pitiüses, ha arrelat en algun punt d'Andratx. En l'àmbit de la llengua comuna, ha passat el mateix, de tal manera que hi ha paraules que han arribat més amunt, procedents del valencià, via Eivissa, com el mot *dalla* 'falcella', que es retroba a Esporles. La planta *Anthyllis cytisoides*, anomenada generalment *botxa* en mallorquí, a Andratx, com a Eivissa, rep el nom d'*albada* (*s'Albadar* és una zona prop des Pou des Lleó). Doncs bé, si observam la toponímia dels pobles més acostats a Andratx, constatarem que la penetració del mot eivissenc assolí latituds més nòrdiques, perquè els mapes de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* consignen un indret de Puigpunyent amb el nom de *Puig de s'Albadell*, al costat mateix d'un *Puig de ses Botxes*, fent que els geosinònims convisquin en una mateixa contrada. Podem sospitar encara que aquest no és el límit més tramuntanal d'*albada*, perquè al sud Esporles hi ha un *Puig de s'Oblada* massa distant de la mar (per altra banda és absurd que un puig tengui nom de peix) perquè es pugui prendre seriosament un possible origen ictionímic. La fauna motiva l'aparició toponímica d'un poc més d'un centenar d'espècies. Hi descobrim coses sorprenents, entre les quals aquestes: la mateixa obra, tot just citada, reporta una *Coma des Getzell*, a Capdepera, que deu estar per *Coma des Gatzell* (cf. *Can Gatzell*, a Alcúdia, en els mateixos mapes). A parer meu, *gatzell* era el nom del mamífer africà del gènere *Gazella* i cal cercar la raó de la ubicació de tal topònim en individus escapats de la devesa reial artanenca, com els relativament nombrosos ceros de la toponímia mallorquina i les seves femelles, *círvies*, una de les quals degué motivar un *Puig de sa Círvia* de Calvià, malgrat el seu emplaçament costaner. A Mallorca, sortosament, no hi ha talps més que en una metàfora de la toponímia de Pollença, perquè la punta de Cala Castell dita *la Topina* té la motivació en les nombroses perforacions que la mar ha fet entre les crestes que hi ha des de la platja de la susdita cala fins a l'extrem que la tanca per la part de ponent. La Topina pren en consideració la part negativa del relleu, mentre que el Rellar en descriu la part positiva.

Però, la descripció del paisatge illenc a través dels seus noms arriba al zenit en els indrets costaners, en els quals els genèrics topogràfics esdevenen peces clau: *cingle*, *cala*, *caló*, *cap*,

punta, cova, cocó, penya, pedra, roca, illot, escull, faralló, etc. En els llocs menys humanitzats de l'interior, pul·lulen unitats com *barranc, torrent, font, avenc, coma, comellar, mola, puig, turó, barda, tossa, gorg*, etc. La limitada disponibilitat de temps i la necessitat de dedicar una mica d'atenció al territori porrerenc obliga a marginar tots aquests aspectes i d'altres, tant o més interessants, com el poblament antic, la defensa, la religiositat, les llegendes, els costums, els habitatges, els conradissos, les caceres i moltes coses més. A tall d'exemple, els noms de mar endins, la desfeta de la toponímia històrica i tradicional i l'enviliment glotofàgic dels nous sistemes denominatius.

Porreres, sobretot el quadrant del sud-oest del terme, és un espai privilegiat per la documentació, la qual permet identificar moltes alqueries amb els seus noms antics. A través de papers publicats per autors com Ramon Rosselló i Maria Barceló, podem accedir a la toponímia àrab subjacent i saber que Son Lluís se superposa al rafal *Maimona*, sa Bastida a l'alqueria *Pudix*, es Tast a *la Roca*, es Monjos a l'*Alqueria des Coll* i aquesta a *Benimafab*, So n'Orell a *Alcassor*, Son Cota a l'*Alqueria des Cloquers*, Son Valls a *Benifet*, es Riquers al rafal *Algar* (= 'la cova') i potser Son Drago al rafal *Semega*. Els únics topònims àrabs que han subsistit són *Binicapús*, *So n'Obra*, que és una transparentació de l'alqueria *Senobra* o *Senòbia* i possiblement *Passaratx*, abans *Panczrach*, d'ètim desconegut. Sobre el topònim *es Tast*, abans mencionat i repetit en el terme de Palma, cal dir que no se'n coneix l'origen, però podríem pensar en l'antropònim *Taust*. Aleshores, es Tast seria un nom de la mateixa estructura que *es Pantaleu* (Andratx), *es Puigderrós* (Llucmajor), etc, abans mencionats.

El fet que tant Porreres com la població veïna de Felanitx haguessin tengut call jueu té la seva incidència toponímica: entre Binicapús i s'Alqueria Blanca hi ha unes terres dites *n'Aron* (amb *o* oberta), que basen el seu nom en l'antropònim hebreu *Aaron*. La *Remenbrança* consigna un rafal *Al Iafudi* 'el rafal del jueu', no localitzat, i el rafal *Mobaric*, que correspon a l'actual es Rafal, prop des Pagos i que sembla que també està format per un nom jueu. Prop de la partió de Porreres, però ja dins el terme de Felanitx, hi ha *Son Bollaix*, amb un antropònim documentat a Llucmajor com a nom de jueu.

A Porreres tenen una certa incidència els topònims formats per un article masculí i un nom de família pluralitzat: *es Riquers*, *es Moreis*, *es Baulenes*, encara que aquest darrer no sabem ben cert si és singular o plural. Pràcticament, *es Monjos* segueix el mateix sistema i, tal vegada, l'antiga *Alqueria des Cloquers*.

S'ha dit que *es Pou Salat* no té res a veure amb la sal, perquè l'aigua no és salada, sinó que és un pou celat (del llatí *CELATU*, ço és 'amagat'). La veritat és que tampoc no té res d'amagat, perquè es troba enmig del camí. La qüestió tanmateix és ben clara: antigament devia ser **es Pou d'en Salat*, ja que aquest cognom es troba documentat en el segle XIII a Porreres. De la mateixa manera, *es Pou Florit* (que no té flors) devia ser **es Pou d'en Florit*, com *es Pou Rovat* **es Pou d'en Rovellat* i com *es Pou Guerrer* (Montuiri) **es Pou d'en Guerrer*.

Un altre pou porrerenc que té interès pel seu nom és *es Pou Juà*, que vol dir 'el pou de baix'. Es tracta de l'adjectiu antic *jusà*, modernament *jussà* (del llatí *DEOURSUM*), oposat a *sobirà* (cf. *sa Font Soberana*, a Artà), que té molta representació toponímica a altres bandes: *sa Talaia Juana* (ses Salines), *sa Cova Juana* (Santanyi), *es Pou de Jurà* (Llorito), *es Pou Jurà* (Petra).

Un dels topònims més interessants del terme és *es Còtil*, que ara designa una contrada de terrenys de conreu, però abans de la seva expansió era un topònim puntual que s'aplicava a una rocassa que hi ha dins un pinar. La paraula llatina que n'és l'ètim (*COS, COTIS* 'pedra') es sufixà amb un diminutiu, *COTULUS*, origen del mot *còdol*, i es dissimilà després en *COTALUS*. Es Còtil

designava aquella roca, però, amb el temps denominà les terres que l'envolten. Per això, es va haver de crear un nou topònim per distingir de bell nou la pedrassa, topònim que resultà redundant: *sa Roca des Còtil*. Aquest exemple mostra l'interès que té conèixer el punt de partida d'un nom de lloc per tal d'abordar-ne l'etimologia. No podríem explicar satisfactòriament el topònim *es Puig de Lofra* (grafiat inadequadament *l'Ofre*) si no sabéssim que antigament era *es Puig Major de Binimorat*, perquè no es lògic que un arabisme que significa 'la clotada' s'apliqui a un puig. La cosa és clara quan observam les cases de la finca, emplaçades dins una depressió. Tot i que és un topònim abundós en els països arabitzats, sobretot en el País Valencià i a Malta, només a Tunísia coneixem el cas de la seva aplicació a un puig, com a Mallorca.

Amb aquesta exposició, tan breu com incompleta, només hem tengut la pretensió de sobrevolar ràpidament alguns aspectes de la toponímia de les quatre illes i prestar una mica d'atenció als noms de lloc de Porreres, l'interès dels quals és més que evident. Ens agradaria que aquesta focalització, algun dia no gaire allunyat, servís d'esperonament per emprendre la tasca de recollida del corpus toponímic porrerenc. No tenim gaire temps per seguir badant, ja que les fonts orals s'assemblen, de cada dia més, a espelmes que cremem del verd.

Referències bibliogràfiques

AGUILÓ, Cosme. (1999). "Trenta naufrags toponímics. Apel·latius de molt baixa freqüència a les illes Balears". A: *Catalan Review. Homage volume for professor Joseph Gulsoy*, XIII, núms. 1-2. p. 37-72. Barcelona: North American Catalan Society. Correccions cartogràfiques en el vol. XIV, núms. 1-2. p. 191-193.

— (2000). *La toponímia de Menorca a les obres de Ramon Rosselló Vaquer*. Menorca: Institut Menorquí d'Estudis.

— (2002). *Toponímia i etimologia*. Barcelona: Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ALCOVER, Antoni M. (1925-26). "La llengua que parlen ara les Illes Balears ¿procedeix dels muzaràbichs de tals illes, o dels pobladors catalans que hi dugué lo rey En Jaume I?". *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, vol. XIV, p. 201-229.

ALCOVER, Antoni M; MOLL, Francesc de B. (1926-1962). *Diccionari Català Valencià Balear*. Palma de Mallorca.

BARCELÓ, Carme. (1983). *Toponímia aràbica del País Valencià. Alqueries i castells*. València:

BARCELÓ, Miquel. (1982). "Els de Marraqush, una immigració d'època almoràvit o almohad?". A: *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayúrqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy*. Mallorca.

COROMINES, Joan. (1965-1970). *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Barcino.

— (1980-2001). *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Curial.

— (1989). *Onomasticon cataloniae*. Vol. 1. Barcelona: Curial.

DOLÇ, Miquel. (1979). "La toponímia més remota de les Illes". *Randa. Homenatge a Francesc de B. Moll / I*, núm. 9, p. 9-15. Barcelona: Curial.

EPALZA, Miquel de. (1998). "«Sa Ràpita» de Campos, a Mallorca, topònim araboislàmic i document històric". A: *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, II. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

GALMÉS DE FUENTES, Àlvaro. (2004). "La toponímia mozàrabe balear". *Revista de Filologia Romànica*, núm. 21, p. 9-79. Madrid: Facultad de Filología, Universidad Complutense.

GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA. (Sense data). *Mapa de Mallorca*. Escala 1: 25.000.

MARÍ CARDONA, Joan. (1976). *La conquesta catalana de 1235*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

— (1981). *Els llibres d'entrevéniments*. Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs.

- MASCARÓ PASARIUS, Josep. (1946-1951). *Mapa General de Menorca*. Escala 1: 31.250.
- (1958). *Mapa General de Mallorca*. Escala 1: 31.250.
- (1962-1967). *Corpus de Toponímia de Mallorca*. Palma de Mallorca.
- (2005). *Corpus de Toponímia de Menorca*. Palma: Consell Insular de Menorca: Caixa de Balears: Grup Serra.
- MIRALLES, Joan. (1979). “Entorn de l’etimologia de Montuïri: estat de la qüestió”. *Randa. Homenatge a Francesc de B. Moll / 1*, núm. 9, p. 17-24. Barcelona: Curial.
- (2003). *Estudis d’onomàstica*. Barcelona: Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- MUT CALAFELL, Antoni; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem. (1993). *La Remenbrança de Nunyo Sanç, Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*. Palma de Mallorca: Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear.
- NADAL, Josep M. i PRATS, Modest. (1982). *Història de la llengua catalana, 1/ Dels orígens al segle XV*. Barcelona: Edicions 62.
- ORDINAS GARAU, Antoni; PARÍS MOREY, Antoni L. (2006). “Proposta d’identificació d’antics topònims del terme de Selva”. A: BASSA i MARTÍN, R. et. al. *XVIII Jornada d’Antroponímia i Toponímia*. Palma: Universitat de les Illes Balears i Govern de les Illes Balears.
- POVEDA, Àngel. (1982). “Nòtules sobre noms de sants cristians a la toponímia arabo-musulmana de Mayurqa”. A: *Estudis de Prehistòria, d’Història de Mayurqa i d’Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy*. Mallorca.
- RAMIS PUIG-GRÒS, Andreu; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem. (2008). “Toponímia precatalana a Llorito”. A: BASSA i MARTÍN, R. et. al. *XX Jornada d’Antroponímia i Toponímia*. Palma: Universitat de les Illes Balears i Govern de les Illes Balears.
- RIBES, Enric. (1992). *Noms de lloc*. Eivissa: Edicions Can Sifre.
- RIBES I MARÍ, Enric (2005). *La supervivència de la toponímia precatalana d’Eivissa i Formentera i l’Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- ROSSELLÓ BORDOY, Guillem. (1994). *Escrit sobre la terra: estudis de toponímia*. Palma de Mallorca: Museu de Mallorca i Govern Balear.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon. (1974). *Porreres en el segle XIII*. Mallorca.
- (1980). *Aportació a la història medieval de Menorca. El segle XIII*. Ciutadella: Consell Insular de Menorca.
- (1985). *Aportació a la història medieval de Menorca, segle XIV*. Ciutadella: Consell Insular de Menorca.
- (1987). “Rafel Valls, notari de Menorca (segles XV-XVI)”. *Estudis Balearics*, núm. 22, p. 77-95. Palma.
- (1994). *Notes per a la història d’Ariany*. Palma de Mallorca: Miquel Font.
- (1998). *Noticiari de Menorca*. Felanitx.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1980). *Aproximació a la història de la llengua catalana*. Estella (Navarra): Salvat.
- VENY, Joan. (1996). *Onomàstica i dialectologia*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- (2007). *Escrits lingüístics mallorquins*. Mallorca: Moll.

Compravenda de propietats a Porreres durant el regne privatiu de Mallorca (1311-1343)

JAUME SASTRE MOLL

Amb la promulgació de les Ordinacions de Jaume II de l'any 1300, la monarquia mallorquina pretenia impulsar el repoblament dels espais interiors de l'illa, i una de les àrees menys poblades, menys roturades i més seques de Mallorca eren les terres del SE. Encara que la pobla de Porreres va ser declarada com a tal l'any 1308, abans d'aquesta data ja hi ha constància de la presència de pobladors en el territori des del segle XIII, però segurament disseminats i sense configurar un vertader centre urbà¹. Així i tot, la bul·la d'Innocenci IV, emanada l'any 1248, ja cita la presència d'una petita capella a Porreres, indicatiu d'un incipient nucli de cases.

El terme de Porreres va correspondre al comte Nunyo Sanç en el repartiment de Mallorca, juntament amb els termes de Manacor, Felanitx i Santanyí, de manera que l'any 1244, en la seva mort i sense descendència masculina, les seves propietats passaren a engrandir l'erari reial, així com tots els drets senyorials que li competien, els quals foren administrats pels procuradors reials de la Corona.

Dintre de l'estructura feudal, un dels drets senyorials inherent a la propietat de la terra fou el *lluïisme*, que proporcionava importants ingressos als senyors i que, juntament amb la *fadiga*, els permetia apoderar-se novament de les propietats que els seus súbdits volien alienar, permutar o vendre si aquelles entraven a formar part d'algun dels seus projectes. El lluïisme donava llicència al senyor per obtenir una part de la quantitat pagada en la venda (un terç, un quart, un sisè, etc.) cada vegada que l'immoble passava a un altre propietari. D'altra banda, la fadiga facultava al senyor directe a comprar, en primera instància, la propietat que el vassall volia alienar, anticipant-se al comprador, per la mateixa quantitat que s'havia acordat, però deduït després el lluïisme.

La documentació que tenim a l'abast correspon al lluïisme cobrat pels procuradors reials en aquelles alienacions, vendes, permutes, establiments, etc. fets a la parròquia i terme de Porreres durant els darrers anys de la segona etapa del regne privatiu de Mallorca (1298-1343). Ara bé, d'aquests 45 anys tan sols podem documentar les modificacions de domini de 16 anualitats, compreses entre 1311 i 1343, de manera que l'anàlisi i exposició del resultat es basen en el 33% del casos possibles, ja que la resta de la documentació segurament s'ha perduda.

Tot fa pensar que els procuradors reials havien comprat amb anterioritat les propietats territorials on s'ubicava la nova pobla a tres germans: Jaume, Francesc i Guillem de Caules (Caldes o Calders). Aquells en conjunt eren els segons senyors, vassalls del comte Nunyo Sanç, ja que els seus noms apareixen a la majoria de les transaccions. Però en aquells moments, el fet que la terra i els drets senyorials restassin en possessió de la monarquia feia que la seva nominació fos simplement anecdòtica i testimonial. Així i tot, el nombre de transaccions realitzades en aquests 16 anys, en les quals els porrerencs van pagar el lluïisme (en aquest cas, al rei de Mallorca), sumen un total de 281 casos, que es reparteixen de la següent manera:

¹ BARCELO CRESPI, Ma (2001). *Sobre Porreres...* Porreres, p. 112.

Venda de cases	36	Lloguer de cases	12	Venda de censals	49
Una casa	21	Una casa	3	En diners	20
Una casa i pati	8	Una casa amb pati	7	En espècie	28
Un alberg	2	Un alberg	2	S/ espec.	1
Altres immobles	5				

Venda de propietats rústiques	99	Establiment de propietats rústiques	70	Altres llüïsmes
Un pati de terra a Porreres	4	Un pati a fer cases	6	Vària 15
Un tros de terra		Un tros de terra		
Una peça de terra		Una peça de terra		
Un pati de terra	38	Un pati de terra	39	
Un tros de terra amb vinya		Un tros de terra amb vinya		
Una vinya	32	Una vinya	7	
Un tros de terra amb hort		Un tros de terra amb hort		
Un hort	4	Un hort	6	
Un corral	1	—	—	
2-3 quarterades de terra	2	3 quarterades de terra	5	
Un rafal	7	Un rafal	1	
Una alqueria	6	Una alqueria	4	
Altres propietats s/ esp.	5	Altres propietats	2	

La taula resumeix les diferents modalitats sobre les quals es gravava el llüïsmes i el nombre d'immobles, així com les variants tipològiques de cadascuna d'elles. Amb tot això, la nostra pretensió consisteix a trobar una correlació entre els preus pagats en la compra d'uns immobles i el lloguer establert amb altres propietaris de cases i terres de característiques semblants. És evident que resulta difícil aquesta comparació quan desconexem els trets físics dels immobles, així com l'extensió del terreny, si estava conreat o no, si disposava d'un hàbitat o no, etc., per la qual cosa els resultats de l'anàlisi sols serviran d'orientació i sempre dintre del marc d'unes pautes hipotètiques i generals.

Com a punts de referència a l'hora de quantificar el valor real dels habitatges o dels terrenys en els moments que estudiam (1311-1343), ens basarem amb els salaris pagats als treballadors qualificats (mestres i oficials) i en les quantitats dispensades diàriament en l'alimentació d'una família. Altres dades a tenir en compte seran els preus de venda dels principals productes bàsics fixats pels Jurats del regne, com eren el del blat, el de l'ordi i el de l'oli. D'aquesta manera, si els primers indicadors ens permeten conèixer la capacitat adquisitiva dels individus dels nous pobladors a l'hora d'obtenir una casa o un terreny, els segons determinaran la fluctuació econòmica del moment.

La venda i el lloguer de cases

Les 36 vendes i els 12 lloguers de cases i albergs que es registren en aquesta sèrie documental dona els següents resultats:

Venda de les cases	Freqüència	Lloguer de les cases	Entrada	/	Censal
De 1 lliura a 9 lliures	5	Casa	2 sous		10 sous
De 10 lliures a 19 lliures	6	Casa	4 lliures		14 sous
De 20 lliures a 29 lliures	3	Casa	4 lliures 10 sous		20 sous
De 30 lliures a 39 lliures	2	Casa	15 q. de from.		20 sous
De 40 lliures a 49 lliures	1				
De 50 lliures a 75 lliures	3				
Més de 75 lliures	1				
Venda de casa amb pati		Lloguer de casa amb pati	Entrada	/	Censal
De 1 lliura a 9 lliures	3	Casa amb pati	1 sou		8 sous 6 d.
De 10 lliura a 19 lliures	4	Casa amb pati	7 lliures		5 lliures
De 40 lliures a 49 lliures	1	Casa amb pati	10 lliures		7 sous 6 d.
		Casa amb quintana	30 lliures		15 lliures
		Casa amb corral	30 lliures		2 lliures.

Venda d'alberg		Lloguer d'alberg	Entrada	/	Censal
De 43 lliures	1	Alberg	2 s. 6 d.		8 s.
De 60 lliures	1	Alberg	10 s.		8 s.

La taula confeccionada ens permet creure que les cases venudes a preus inferiors a 20 lliures (400 sous) o aquelles cases i albergs llogats amb una entrada inferior a 1 lliura i 10 sous de cens anual eren cabanes i habitatges construïts amb materials de pobra qualitat i poc consistents, amb simples parets de pedra i morter, amb cobertes de ramatge i terra, semblants als habitatges de roter d'altres èpoques existents en el camp mallorquí fins a principi del segle XX. No eren, doncs, cases construïdes amb filades de pedra de marbre ni amb cobertes de bigam i teules, ja que, en aquests moments, els materials de construcció eren més aviat cars (una dotzena de pedres de marbre costava 6 sous i una biga, 16 sous), així com la mà d'obra (un mestre cobrava diàriament entre 2 sous i 2 sous i mig). Aquesta asseveració la feim com a resultat del coneixement de la relació existent entre els salaris pagats a l'època i els preus dels materials de construcció² (pedres de marbre, bigues cairons, teules, etc.).

Si sabem que un menestral qualificat amb la categoria de mestre rebia diàriament un salari de 2- 2,5 sous, el preu d'una casa digna (entre 20-40 lliures) representava per a ell l'inversió de 200-320 jornals de feina. En canvi, en el cas de llogar l'immoble, és a dir, arrendar una casa o una casa amb pati, li suposava bestreure el guany de 35-45 dies de feina per pagar l'entrada; després, satisfer anualment el censal representava la despesa d'altres 10-12 dies de treball. Però, al mateix temps, la quantia de l'entrada donada pel lloguer d'un immoble digne (20-30 lliures) era suficient per adquirir una cabana.

Aquest raonament ens permet creure que la majoria dels pobladors que compraren una casa per fixar la seva residència a Porreres eren d'una condició econòmica baixa, ja que 18 de les 36

² SASTRE MOLL, Jaume (2001). *Els Llibres d'Obra del Palau Reial de l'Almudaina (1309-1314)*, Palma: Universitat de les Illes Balears, p. 32-35

adquisicions de cases (el 50% de les vendes) ho foren a preus inferiors a 20 lliures, mentre que les cases amb valors superiors a aquesta xifra (20-40 lliures) devien disposar d'unes poques però majors comoditats que les primeres.

La venda i lloguer de propietats rústiques

Venda de propietats rústiques	99	Establiment de propietats rústiques	70
Un tros de terra		Un tros de terra	
Una peça de terra		Una peça de terra	
Un pati de terra	38	Un pati de terra	39
Un tros de terra amb vinya	22	Una terra amb vinya	
Una vinya	10	Una vinya	7
Un tros de terra amb hort		Un tros d'hort	
Un hort	4	Un hort	6
Un corral	1	—	—
Un pati per fer cases	4	Un pati a fer cases	6
2 quarterades de terra	2	3 quarterades de terra	5
Un rafal	7	Un rafal	1
Una alqueria	6	Una alqueria	4
S/ Especific. i altres prop.	5	Una peça de terra llaurada	2

La majoria de les propietats rústiques venudes a la pobla de Porreres foren de petites dimensions (*un tros de terra, una peça de terra, un pati de terra ...*) a les proximitats de la població, de manera que alguns trossos de terra no eren per conrear, sinó per edificar una casa o cabana (*pati per fer cases*). Els seus preus també eren baixos i assequibles per a una majoria. Aquesta circumstància permet creure que en aquelles petites parcel·les s'hi edificaven petites cases i cabanes; altres segurament eren convertides en parcel·les de conreu.

La taula dels preus de venda de les 38 peces de terra així ho demostra:

De 10 sous a 3 lliures	.....	13
De 4 lliures a 10 lliures	.....	8
De 11 lliures a 20 lliures	.....	7
De 21 lliures a 30 lliures	.....	8
De 31 lliures a 40 lliures	.....	1
De 70 lliures	.....	1

De la mateixa manera passava amb les terres llogades. La majoria de les entrades a pagar, així com els censals anuals a satisfer, eren molt assequibles.

- D'entrades d'1 sou, n'hi ha 13, que es devien pagar entre 6 sous i 26 sous anuals
- D'entrades de 2 sous, n'hi ha 5, que es devien pagar entre 2 sous i 21 sous anuals
- D'entrades de 5-10 sous, n'hi ha 7, que es devien abonar anualment entre 8 i 50 sous
- D'entrades de 20 sous, n'hi ha 6, amb un cens de 2-3 lliures anuals
- A la resta (uns 6 casos), l'entrada és superior a 5 lliures i amb censals valorats en forment, propi de propietats més grans.

És evident que el 80% de les petites propietats rústiques ressenyades en aquesta taula foren assequibles per a moltes persones, disposades a romadre i residir a la pobla. Paral·lelament a la compra d'aquestes petites propietats, tant urbanes com rurals, també hi ha importants inversions en l'adquisició de cases benestants, d'alqueries i rafals.

El 5 de febrer de 1319 el veguer de fora, Bernat Tornamira, va vendre a Joan Febrer un rafal que era de Julià Martí per 260 lliures, el qual va ser subhastat per pagar els deutes que aquell devia (Apèndix 77). El 27 d'octubre de 1320, Francesc Vaquer i el seu fill P. Vaquer van vendre a na Dousa, viuda de Ramon, la meitat d'una alqueria en la partida de Nunyo Sanç per 270 lliures, i l'altra meitat, a A. Veny per 105 lliures (Apèndix 89 i 90). El dia 9 de gener de 1330, Berenguer Mayols va vendre a Arnau Oller una alqueria que tenia en la porció de Nunyo Sanç per 1.600 lliures (Apèndix 177). I el 10 de febrer d'aquell mateix any, Arnau Oller també comprava a Esteve Joan, àlies Bonet, un rafal a Porreres per 150 lliures (Apèndix 180). Pocs anys després, el 7 de març de 1335, G. Oller i Antoni Oller de Porreres (fills de Arnau?) venien a Jaume Cerdà una alqueria i un rafal en la partida de Nunyo Sanç per 1.000 lliures (Apèndix 227). El 25 d'octubre de 1337, en Jaume Serdà (o Cerdà), ciutadà, venia un alberg a Porreres a Bernat d'Olms donzell per 600 lliures (Apèndix 241).

Els principals cognoms a Porreres

La majoria dels noms que apareixen en aquestes llistes corresponen a persones que en algun moment varen estar lligades a la terra de la pobla de Porreres.

Evitant les concebudes repeticions i guiant-nos pel glossari onomàstic que presentem al final d'aquest treball, extraiem la relació del 28 llinatges o cognoms més freqüent a la vila en aquests moments:

Barceló	4	Guerau	3	Mora	5	Riera	4
Bauló	3	Huguet	3	Morer	4	Rossell	3
Cabrer	3	Joan	6	Narbona	3	Salmanter	4
Duran	3	Llitera	6	Nicolau	4	Soler	3
Feliu	5	Martí	6	Oller, Oler	4	Vacher, Vaquer	3
Figuera	3	Mas	3	Oriol	5	Valls,	4
Genestar	4	Mesquida	5	Puig	3	Veí, Vehí, Vey	5

Conclusions

L'impuls donat per Jaume II a la Part Forana amb la publicació de les Ordenacions el 1300 va ésser ben acollit a llarg termini. Nombroses persones, tant de la ciutat com d'altres indrets (Catalunya, sud de França, etc.) arribaren a Mallorca per repoblar aquelles terres que la monarquia ofería a preu baix i de forma avantatjosa. A Porreres, arribà gent de ciutat i d'altres àrees geogràfiques molt diverses, que es detecten a través dels seus cognoms. Els llinatges catalans dels nouvinguts es mesclaren amb els procedents de ciutat, però alguns altres eren molt recents, ja que portaven encara com a cognom el lloc de procedència, com són d'es Mas Damunt, Aucells, de Crexell, d'Esplugues, Salbà, de Torrella... De llinatges castellans, n'hi ha pocs, com Godoy i Aguilar. Del sud de França pareixen ser aquells que porten per cognom Avignó (sic), de Narbona, Perpinyà, Prohensal... Un altre sembla de procedència gallega o portuguesa (un tal Martí de Medynha) i s'ha documentat un matrimoni d'origen italià, format per Ponceti Felini i la seva esposa Ayzolina. Un repertori d'uns 150 llinatges que servirà per rastrejar els orígens de la pobla de Porreres.

DOCUMENTACIÓ: LLUÏSMES DE PORRERES

1311-12 (ARM RP 1865 fols. 1-23v)

- .1 Dilluns a 19 d'abril, els procuradors reials reberen d'en Guerau Aderro que li donà en F. Riera, batle de Porreres, pel lluïsmes d'una venda que va fer d'un corral a P. Riera, per pagar les deutes de Simon Brot, pel preu de 8 lliures 5 sous. 16 s. 6 d.
- .2 Dimecres a 12 de maig, d'en Marimon Feliu, d'unes cases que ha establert a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, a P. Artal corredor, a cens de 2 morabatins i d'entrada 80 sous. 8 s.
- .3 Del mateix, per lluïsmes de un tros de terra que ha establert en el dit lloc a P. Domenech, a cens de 3 morabatins i d'entrada 2 sous 2 d.
- .4 Dissabte a 24 de juliol, d'en Berenguer Santa Cília, veguer de fora, per lluïsmes de 3 sous censals que el batle de Porreres ha venut pels deutes d'en G. Torres, a G. des Cors, per 14 lliures 15 sous; és al déu de lluïsmes i és en so d'en Caules 1 lb. 9 s. 9 d.
- .5 Divendres primer d'octubre, d'en G. Fuster per la meitat d'unes cases i un hort que ha venut a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, a G. des Pou per 20 lliures, amb 1 lliura que hagueren de la preconfirmació d'una carta. I és al déu 3 lb.
- .6 Dilluns a 11 d'octubre, de Bernat Segarra ferrer, per l'establiment que va fer a A. Gravel d'un tros d'hort a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, a cens de 7 sous 1 diner i d'entrada 12 diners; *e fo fet en temps quel dit loch era d'en Jacme de Caldes* 2 d.
- Item del dit A. Gravel per fadiga* 3 s.
- .7 Dimarts a 12 d'octubre, d'en P. Narbones per la venda que li va fer Na Romia, viuda den Jaume Oriol, d'un tros de terra, a Porreres, en so d'en Francesch de Caldes, per 60 sous; és al Xè de lluïsmes 6 s. 6 d. oblat
- .8 Dissabte a 16 d'octubre, d'en P. Artal, per l'establiment de 1 vinya a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, a A. Ledó, a cens de 10 sous 1 diners i d'entrada 12 diners 2 d.
- Del mateix, per un pati de terra amb cases, establert a Jaume Mombrió, a cens de 8 sous 6 diners d'entrada 12 diners 2 d.
- .9 D'en G. Torner, per un pati de terra que estableix en el dit lloc a R. Duran, a cens de 2 sous i d'entrada 2 sous 3 d.
- .10 D'en A. Ledó, per la venda que va fer del damunt dit pati a R. Duran per 30 sous 3 s.
- .11 Dimecres a 20 d'octubre, de N'Alvira, viuda d'en Castelló Servià, per confirmació d'unes cases i un hort que li veneren a Porreres en G. Vicens i Na Maria, la seva mulle 1 lb. 10 s.
- .12 Dissabte a 30 d'octubre, d'en Bernat Cabrer, per la venda feta a Miquel Canyeles, a Porreres, en la porció de Nunyo Sans, per 45 lliures 2 lb. 5 s.
- .13 Dimecres, primer de desembre, d'en Julià Mora per la venda que féu a Porreres d'una vinya, en la porció de Nunyo Sans, a P. Mora per 31 lliures 1 lb. 11 s.
- .14 Dilluns a 10 de gener, de Na Saura, viuda (?) d'en Blasco de Alés, per un tros de terra que va vendre a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, a G. d'Aguilar, per 60 sous 10 s.
- .15 Dimarts a 21 de mars, de Na G^a. viuda de Joan Salat i d'en Antoni Salat i de N'Aysolina, la seva esposa, per 14 sous censals que veneren a Miquel Mesquida, a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, per 100 sous, i és al Xè de lluïsmes 10 s.

1314-15 (ARM RP 3764 fol. 1-23)

- .16 Dia 6 de maig, reberen d'en Berenguer de Santa Cilia, veguer de Fora, per lluïisme d'una venda que féu a P. Quart, d'un censal d'en Torrent Farnés, que prenia en Porreres, en so d'en Jacme de Caldes, per 37 lliures i és al Xè de lluïisme 3 lb. 14 s.
- .17 (—) d'en P. Huguet per lluïisme de dues peces de terra que ha establertes a A. Ledó en Porreres, a cens de 18 sous i 3 quarteres de forment i d'entrada 1 sou; és al Xè. 2 d.
- .18 (—) d'en Berenguer Salbà, per lluïisme d'unes cases que ven an Thomàs Avinyó a Porreres per 16 lliures *quities*, és al Xè 1 lb. 15 s. 6 d.
- .19 (—) d'en P. Duran, per lluïisme de 10 sous censals que ven a P.Domenech a Porreres, per 4 lliures 15 sous 8 s. 6 d.
- .20 (—) de Na Geralda, muller que fou d'en Bonanat Uguet, i del seu fill, per lluïisme de una peça de terra que ha establerta a P. Gravel a Porreres, en so que fou d'en Jacme de Caldes, a cens de 9 sous i d'entrada 12 diners 2 d.
- .21 (—) de Na Geralda, per una peça de terra que ha establert a R. Duran a cens de 9 sous i d'entrada 20 sous 2 s.
- .22 (—) de Na Geralda, per un tros de terra que ha establert a Michel de Cenuy a cens de 12 sous i d'entrada 12 diners 2 d.
- .23 Divendres 6 d'octubre, d'en Joan Soler per unes cases amb quintana i una peça de terra amb vinya, i tots els altres honors que té a Porreres, en so d'en Jacme de Caldes, que estableix a G. Valls, a cens de 15 lliures i d'entrada 30 lliures, és al Xè de lluïisme 3 lb.
- .24 Dimecres a 8 de gener, d'en G. Valls per un tros de terra amb vinya que ha establert a Antoni Clavel a Porreres, a cens de 16 sous i d'entrada 1 sou 2 d.
- .25 Mes de gener, d'en Jacme Sala per lluïisme d'un hort que ha establert a Porreres a Bernat Perpinyà, a 4 anys, a cens de 12 sous i d'entrada 12 diners, en so d'en Jacme de Caldes 2 d.
- Item del dit Bernat Perpinyà per fadiga 15 s.

1316-17 (ARM RP 3765 fol. 1-15v)

- .26 Dimecres a 26 de març, d'en P. d'es Pou, per lluïisme d'un tros de terra que ha venut a P. Domenec a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, per 17 sous, i és al Xè 7 s. 3 d.
- .27 D'en P. d'es Pou, per lluïisme d'una casa que ha venut a Agost Ferran a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, per 20 sous, quitia 2 s. 3 d.
- .28 Dimecres a 31 de març, d'en Miquel Mesquida, per un pati de terra que ha establert a G. A. a Porreres, a cens de 10 sous i d'entrada 12 diners 2 d.
- .29 D'en R. Sa Font per un tros de terra que ha establert a G. A. a cens de 9 sous i d'entrada 12 diners 2 d.
- .30 D'en G. Torner per 6 sous 6 diners censals que va vendre a G. Rosselló a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, per 65 sous 6 s. 10 d.
- .31 Dia 6 d'abril, de la donació que va fer en G. de Crexel d'un pati de cases, que té a Porreres, a Berenguer Bauló 5 s.
- .32 D'en P. d'es Pou de Porreres, per un pati de terra amb cases, situat al sitjar de la Ciutat, que va vendre a Francesc F. per 12 lliures 3 lb.

- .33 Reberen d'en G. Salmater de Porreres, per l'establiment en el dit lloc d'una part d'una alqueria, a Bernat Salmater, a cens de 6 quarteres de forment i d'entrada 9 lliures 8 s.
- .34 Dia 11 de maig, d'en Bernat Tornamira, per la venda d'una possessió que el batle de Porreres va vendre pels deutes de Na Sibilia Nadala, a Bernat Perpinyà, per 90 sous 9 s.
- .35 Dia 29 de juliol, d'en Bernat Vaquer, d'un pati de cases que ha comprat d'en F. Tamarit a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, per 70 sous quitis 7 s. 10 d.
- .36 Dia 13 d'agost de Na Romia, viuda de Jaume Oriol, per lluïisme d'un tros de vinya que ha venut a P. Fayán a Porreres, en la porció de Nunyo Sans, per 8 lliures 8 s.
- .37 Dia 4 de setembre, d'en Berenguer Carbonell, per la venda de 10 sous censals, a Francesc Rotlan de Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, per 90 sous 9 s.
- .38 Dia 17 de setembre, d'en P. Tio, per lluïisme de la venda d'una vinya a Porreres, a Bartomeu Perera per 20 lliures 2 lb.
- .39 Dia 30 de setembre, d'en Martí de Verí, per una permuta que va fer amb Bernat Salmater, de la tasca que li feia, que li tornà a 1 quartera de cens i 12 diners d'entrada a Porreres 1 d.
- .40 Dia 13 d'octubre, d'en G. Martí de Porreres, d'un tros de vinya amb terra, que va vendre a Antoni Mesquida, per preu de 32 lliures 3 lb. 4 s.
- .41 Dia 19 d'octubre, de Berenguer Mo(...) d'un pati de terra que estableix a en Celtells, a cens de 10 sous i d'entrada 1 sou 2 d.
- .42 D'en Berenguer Mo(...) d'un pati de terra que estableix a P. Conesa, a cens de 6 sous i d'entrada 1 sou 2 d.
- .43 Reberen d'en G. Pons, per un tros de terra que va vendre a Bernat Cabrer per 8 sous 10 d.
- .44 Reberen d'en P. Tio, per un tros de terra que estableix a Jaume Monbrió a cens de 7 sous i d'entrada 1 sou 2 d.
- .45 Reberen d'en Bernat Bartomeu per lluïisme d'un tros de terra que estableix a P. Nebot, a cens de 26 sous i d'entrada 1 sou 2 d.
- .46 Reberen d'en G. Torner d'una peça de terra que estableix a Mascaró Cabrer, a cens de 50 sous i d'entrada 10 sous 1 s.
- .47 Dia 15 de gener, reberen del lluïisme d'una casa que Marimon Feliu estableix a Montagut Martí a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, a cens de 20 sous i d'entrada 4 lliures 10 sous; és al Xè de lluïisme 9 s.

1318-19 (ARM RP 3766 fol. 1-23v)

- .48 Dia 3 d'abril, reberen d'en Ramon Duran de Porreres pel lluïisme d'un establiment que feu a Jaume Adrover d'una casa amb pati de terra, en la porció de Jaume de Caldes, a cens de 5 lliures i d'entrada 7 lliures 14 s.
- .49 Dia 13 de maig, d'en G. Guerau d'un tros de terra que ha establert a P. Fuya de Porreres, a cens de 16 sous i d'entrada 5 sous 6 d.
- .50 Dia 8 d'agost, d'en Esteve Jover, per lluïisme d'un tros de terra a Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, que ven a P. Conesa per preu de 5 lliures 3 sous 10 s. 4 d.
- .51 Dia 8 d'agost, d'en R. Vehí, per l'establiment a Berenguer Lobet de 2 quarterades de terra en Porreres, en la porció de Nunyo Sanç, amb 10 sous d'entrada 6 d.

- .52 D'en R. Vehí, per l'establiment a P. Figuera de 3 qdes de terra, amb 21 s. d'entrada
1 s. 1 d.
- .53 D'en R. Vehí, per l'establiment a P. Mesquida de 3 qdes de terra, amb entrada de 22 s.
1 s. 1 d.
- .54 D'en P. Mesquida, per l'establiment a P. Figuera de 3 qdes de terra, amb entrada de 27 s.
1s. 4d.
- .55 *Dilluns a 14 d'agost, reberen d'en Jacme Benifeit e d'en G. Mesquida per llúisme d'un
cambi que feeren entre si d'una vinya per unes cases en Porreres, en so que fo d'en Jacme de
Caules, e foren estimades a XII lliures* 12 s.
- .56 Dia 18 d'agost, d'en P. Tio, per l'establiment a Bartomeu Perera d'un tros de terra a
Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, a cens de 10 quarteres de forment i d'entrada 10 sous
1 s.
- .57 Dia 19 d'agost, d'en Marimon Feliu, d'un tros de terra establert a Bernat Jenestar, en lo
terme del seu rafal que té a Porreres, en la porció de Nunyo Sanç, a cens de 5 quarteres de forment
i d'entrada 51 sous 2 s. 7 d.
- .58 Dia 19 d'agost, d'en Tomàs Guardiola, per llúisme d'unques cases venudes a Porreres, en la
porció de Jaume de Caldes, a Berenguer Morro, per 45 lliures 10 sous; és al Xè
4 lb. 11 s.
- .59 Dia 29 d'agost, d'un tros de terra, establert a Porreres, en la porció de Jaume de Caldes,
a Bernat Picalmil, a cens de 12 sous i d'entrada 12 diners 2 d.
- .60 Dia 1 de setembre, d'en Bernat Perpinyà, d'una venda que féu a Porreres a Francesch
Dalmau de 61 sous censals (de diverses propietats) per 40 lliures 4 lb.
- .61 D'en P. Tio, per la venda de 6 quarteres de forment censals, que li fa en Bartomeu Perera
a Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, venudes a P. Cuch per 34 lliures 3 lb. 6 s.
- .62 Dia 15 de setembre, d'en Nicolau Feliu, d'una sort de terra establerta a G. de Caules, en
so que fo d'en Guilabert de Cruïlles, a cens de 7 sous e d'entrada 2 sous 8 d.
- .63 Dia 6 d'octubre, d'en G. Amat i la seva muller Maria, per llúisme d'un tros de terra amb
vinya, venuda a Bernat d'es Puig, a Porreres, en la porció de Nunyo Sanç, al Xè. 10 s.
- .64 D'en Bernat Perpinyà, procurador dels infants d'en P. Oler, per tornes que va fer en nom
d'ells, a na Maria, la seva mare, de la casa i possessions que tenien mitat per mitat, de 60 sous en
la porció d'en Jaume de Caules 6 s.
- .65 Dia 7 d'octubre, d'en G. Amat i Na Maria la seva muller, d'unques cases venudes a
Bartomeu Perera, a Porreres, en so d'en Jaume de Caules per 8 lliures 16 s.
- .66 Dia 9 d'octubre, d'en Bernat Mora, per una peça de terra, establerta a Antoni Claveyl a
Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, a cens de 6 sous i d'entrada 12 diners 2 d.
- .67 Dia 10 de novembre, d'en Bernat Cabrer d'un pati de cases, establert a Jaume Bertran a
Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, a cens de 8 sous i d'entrada 1 sou 2 d.
- .68 Dia 11 de novembre d'en Jaume Bertran, d'un pati de cases que ha establert a G. Riba a
Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, a cens de 8 sous i d'entrada 20 sous 2 s.
- .69 Dia 29 de desembre d'en Bartomeu Torrens pel llúisme d'un tros de vinya, establert a G.
Goday a Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, a cens de 14 sous i d'entrada 16 sous *quitis*
1 s. 8 d.

- .70 D'en P. Vergos, de 14 sous censals, que li fa en G. Godoy, per un tros de vinya que ha venut a G. Godoy per 100 sous *quitis* (paguen el lluïisme mitat i mitat) 11 s.
- .71 Dia 20 de gener, d'en P. Joan de Porreres, d'una casa amb pati, establerta a Bernat F. a Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, a cens de 7 sous 6 diners i d'entrada 10 lliures 10 s.
- .72 (Nota solta) G. Vall, batle de Porreres, escriu a Miquel Rotlan i Bernat d'es Bruy, procuradors reials, notificant-lis que ha presentat fadiga en nom d'ells sobre la casa i pati que ha venut P. Joan, també dit Pedrolo, a Bernat F. a cens de 7 sous 6 diners, pagadors cada any a la festa de Santa Maria de febrer, pel preu de 10 lliures. Datada a Porreres 14 kal, de febrer de 1319.
- .73 Dia 23 de gener, d'en Bernat Cabrer de Porreres, d'unes cases que ha venudes a Marimon Feliu a Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, per 58 lliures 5 lb. 16 s.
- .74 Dia 31 de gener, de Na Guillermina, viuda de P. Barberà, d'un tros de terra amb vinya que ven a Jaume Guerau a Porreres, en l'alqueria de Marimon Feliu, per 12 lliures *quities* 13 s.
- .75 D'ella mateixa, d'unes cases amb un pati de terra, que té a Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, que ven a Jaume Guerau per 9 lliures 10 sous 1 lb. 1 s. 2 d.
- .76 Dia 4 de febrer, d'en G. Feliu, d'un tros de terra que comprà d'en P. Bauló a Porreres, per 20 lliures *quities* 2 lb. 4 s. 5 d.
- .77 Dia 5 de febrer, d'en Bernat Tornamira veguer de fora, pel lluïisme d'un rafal d'en Julià Martí, que ha venut per deudes, a Joan Febrer per 260 lb, a Porreres, en la porció de Nunyo Sanç 13 lb. 7 s.
- .78 Dia 8 de febrer, d'un rafal, en so d'en Nunyo, que ha establert a Francesc Vayls, a cens de 40 quarteres de forment i d'entrada 67 lliures 3 lb. 7 s.
- .79 Dia 16 de febrer, d'en Simon Caseles, d'unes cases que comprà a G. Sartre a Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, per 18 lliures *quities* 2 lb.

1320-21 (ARM RP 3767 fol. 1-22v)

- .80 Dilluns a 7 d'abril, reberen d'en Berenguer Nicolau pel lluïisme d'unes cases amb pati que ha comprades d'en C. Sastre en la vila de Porreres, en la partida d'en Jaume de Caules, per 20 lliures 15 sous, i és al Xè de lluïisme 2 lb. 5 s.
- .81 (—) d'en G. Torner per un pati de cases que ven a G. Rosell a Porreres, en la partida d'en Jaume de Caules, per 15 lliures, i és al Xè 1 lb. 10 s.
- .82 (—) Del mateix, per un tros d'hort que ven a Esteve Rosell, a Porreres 10 s.
- .83 Dimecres a 14 de maig, d'en Maimó Feliu d'un tros de terra amb vinya a Porreres, en la partida d'en Nunyo Sanç, que ha establert a Jaume Guerau, a cens de 25 sous i d'entrada 30 sous 1 s. 6 d.
- .84 Dimarts a 18 de juny, de Na Francisca, viuda de Bernat Segarra, d'un tros de terra establert a P. Mesquida, a Porreres, a cens de 12 sous i d'entrada 1 sou 2 d.
- .85 Dilluns a 14 de juliol, d'en Ramon Duran, d'una casa amb pati a Porreres, en la partida d'en Jaume de Caules, que ven a Maria, viuda d'en Julià d'es Morer, per 16 lliures 10 sous 1 lb. 13 s.
- .86 Dilluns a 4 d'agost, d'en Bernat Oliva, per un tros de terra amb vinya, que té a Porreres en la partida d'en Jaume de Caules, que ven a G. Rovira per 18 lliures, i és al Xè 1 lb. 16 s.

- .87 Dijous a 11 d'agost, d'en P. Gisbert, per lluíisme d'una part d'una alqueria d'en Bernat Gotmar, en la partida d'en Nunyo, que ven a Pons Agustí, que té a Porreres, per 60 lliures
3 lb. 3 s. 2 d.
- .87a Dijous a 11 de setembre, d'en Bernat d'es Mas Damunt, per una peça de terra amb vinya a Porreres, en so d'en Jacme de Caules, que ven a P. Comte per 13 lliures 1 lb. 6 s.
- .88 Dimecres a 1 d'octubre, d'en C. Sabater per una peça de terra amb vinya a Porreres, en la partida d'en Jaume de Caules, que ven a Bernat Genestar per 85 lliures i és al Xè
8 lb. 10 s.
- .89 Dilluns a 27 d'octubre, d'en Francesc Vaquer i P. Vaquer el seu fill, per la meitat d'una alqueria a Porreres, en la partida d'en Nunyo Sanç, que ha venuda a Na Dousa, viuda d'en Ramon (borros) per 270 lliures, i és al XXè.
13 lb. 10 s.
- .90 Dels damunt dits, per una altra mitja alqueria que han venut a A. Vey, per 105 lb.
5 lb. 5 s.
- .91 Dia 21 de novembre d'en Esteve Gener, per una casa a Porreres, que va ser d'en Jaume de Caules, que ven a G^o Alela per 4 lliures 5 sous, i és al Xè
8 s. 6 d.
- .92 També reberen d'en A. Bonet i de la seva muller Sibilia, d'una casa amb pati de terra que tenien a Porreres, en la partida d'en Jaume de Caules, que veneren a G. Feliu per 18 lliures, i és al deè
16 s.
- .93 Dimecres a 17 de desembre d'en P. Riera, per una peça de terra que ha comprada de Na Francesca, esposa d'en Bernat Segarra a Porreres, per 60 sous
6 s. 8 d.
- .94 Aquell dia mateix per lluíisme de la dita peça de terra que ha venut a P. Mesquida per 70 s.
7 s.
- .95 Divendres a 9 de gener reberen de Na Dousa, muller de Ramon Vey, i d'en Bernat Vey el seu fill, per lluíisme d'unes cases que han venut a Ramonet Vey, el seu fill, a Porreres, per 19 lb.
1 lb. 19 s.
- .96 Dimars a 13 de gener, d'en Bernat Cabrer, d'un tros de terra a Porreres, en la partida d'en Jaume de Caules, establert a la dona viuda d'en Jaume Adrover, en nom dels fills, a cens de 2 quarteres 4 barcelles i mitja de forment i 5 sous, i d'entrada 16 sous (és al Xè) 1 s. 8 d.
- .97 Dimecres a 17 de febrer, d'en Arnau Bonet per una peça de terra amb vinya, que venen a Porreres, en la partida d'en Jaume de Caules, a P. Font per 9 lliures, i és al Xè 18 d.

1320-1323 (ARM RP 3768 fol. 1-22)

Moltes de les anotacions que figuren en aquest registre repeteixen anotades en el registre anterior, ja que els dos procuradors reials manejaven una documentació paral·lela. Els que s'anoten aquí són aquells que no figuren a la relació anterior.

- .98 Dimars a 22 d'abril, de tres establiments que Nicolau Cabrer; d'una part per un hort, a cens de 10 sous i d'entrada 12 diners; de una casa, a cens de 10 sous i 2 sous d'entrada; i d'un tros de terra, a cens de 20 sous i d'entrada 7 sous; així són 10 sous d'entrada, en la vila de Porreres en la partida d'en Jaume de Caldes 1 s.
- .99 Dissapte a 30 d'agost, d'en P. Conesa de Porreres, per una peça de terra amb vinya, en so d'en J. de Caldes a Porreres, que ven a F. d'es Soler i a R. el seu germà per 12 lliures 15 sous, al Xè de lluíisme

.100 Dijous 4 de desembre, d'en Thomàs Guardiola, per un tros de terra, a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a G. Feliu, per 8 lliures, i és al Xè 16 s.

.101 Dijous a 4 de novembre del mateix per un pati de terra que estableix a P. Fuyà a cens de 10 s. i d'entrada 1 s. 2 d.

1327-28 (ARM RP 3770 fol. 1-26)

.102 Divendres a 27 de març, d'en R. Torreylla de Porreres d'un tros de terra que és a Porreres, en l'honor de Jacme de Caules, que estableix a Antoni Morer del dit lloc, a cens de 1 quartera i mitja de forment i d'entrada 10 sous 1 s.

.103 Dissabte a 4 de juliol reberen d'en Bertomeu Perera per lluïsmes d'una peça de terra a Porreres, en so d'en Jaume i Francesc de Caldes, que estableix a Bernat Morer a cens de 4 quarteres de forment i 20 sous d'entrada 2 s.

.104 Dimecres a 8 de juliol, d'en P. Martí de Porreres, d'un pati de terra a fer cases a Porreres. En la partida d'en Jaume de Caules, i aquell estableix a G. Romeu a cens de 7 sous i d'entrada 90 sous. És al deè de lluïsmes 9 s.

.105 Dilluns a 3 d'agost, d'en Feliu Mesquida, per una peça de terra a Porreres, en so d'en Caules, que ven a P. Nebot, per 23 lliures. És al Xè. 2 lb. 6 s.

.106 D'en Arnau Graveyl per lluïsmes d'una peça de terra a Porreres que estableix a Jaume de Muntbrió, a cens de 12 sous i d'entrada 2 sous 3 d.

.107 Dimarç a 11 d'agost, d'en P. Huguet de Porreres, per unes cases ab retrocorral a Porreres, que vengué a R. Vehy per 80 sous encamerats, és al Xè. 8 s.

.108 Dimarç a 11 d'agost, d'en G. Vehy de Porreres, per un tros de terra amb garriga a Porreres, *en lo loch apellat Sanobre*, que estableix a P. Vehin a cens de 22 quartres de forment i d'entrada 2 sous, al XL de lluïsmes 3 s. 1 d.

.109 Divendres 21 d'agost, d'en R. de Ausels, de mitja alqueria a Porreres, que estableix a G. d'es Forn, a cens de 50 quarteres de forment i d'entrada (blanc) 1 s.

.110 D'en Ramon de Aucells per lluïsmes de 30 quarteres de forment censals que li fa en G. d'es Forn, sobre l'alqueria que és a Porreres, en la porció de Nunyo Sanç, i aquelles ven a Berenguer Duran per 180 lliures 9 lb.

.111 Divendres a 28 d'agost, d'en P. Vergos de Porreres, de 15 sous censals que li fa en Bernat d'Oleza, sobre una peça de terra, en l'honor de Francesc de Caules (a Porreres), que ven a Bernat d'Oleza per 7 lliures; és al Xè 14 s.

Del mateix, de 4 sous censals que fa en Bernat d'Oleza sobre una possessió a Porreres, que ven a Bernat d'Oleza per 35 sous; és al Xè. 3 s. 6 d.

.112 *Dissabte a V de setembre, d'en G. Santa Iscle, per si e per nom d'en Martí de Marí per lluïsmes del quart dels fruyts que li feien en P. en Berenguer Vayls de I alqueria que és en la parrochia de Porreres (partida del Temple) e aquell quart tornà als demont dits a cens de LX quarteres de forment e d'entrada C sous*

.113 Dimecres a 16 de setembre, d'en P. Vayls de Porreres per una peça de terra dita La Coma Dinerat, que és a Porreres, en l'honor de la Casa del Temple, que estableix a Jacme Sobrador a cens de 8 quarteres de forment i 10 sous d'entrada 3 s. 4 d.

.114 Divendres a 25 de setembre, de Na Marquesa, viuda de Martí de Medynha i els hereus del dit Medinha, per lluïsmes d'un pati de terra a Porreres, en so d'en Caules, que ven a (borrat) per preu de 6 lliures; és al Xè 12 s.

- .115 Dissabte a 26 de setembre, d'en P^o Pons, d'un hort a Porreres, (partida Jaume de Caules), que estableix a Andreu Riera a cens de 12 sous i d'entrada 2 lliures 4 s.
- .116 Dijous a 8 d'octubre, d'en Berenguer Santa Cilia, veguer de fora, d'algunes possessions que foren d'en Vayls de Porreres, venudes a instància de creditors, en la partida de Nunyo Sanç, que vengué a P. de Tossa en nom de Bernat Sabet per 50 sous 2 s. 6 d.
- .117 Dimecres a 14 d'agost d'en G. Rosseyl de Porreres, per lluïsmes de 3 quarterades de terra, en la partida d'en Nunyo Sanç, que estableix a Berenguer Martí a cens de 15 sous i d'entrada 2 sous 2 d.
- .118 Dissapte 24 d'octubre d'en P. Figuera de Porreres, per una peça de terra amb vinya i amb una casa, a la parròquia de Porreres, en l'honor de Francesc de Caldes, que estableix a Antoni Figuera el seu fill, a cens de 15 quarteres de forment i 20 sous d'entrada; és al Xè 2 s.
- .119 Dijous a 5 de novembre, d'en G. Gili de Porreres, per la venda a Michel Cenuy d'una peça de terra a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, per 40 sous 4 s.
- .120 Dia 20 de novembre, d'en P. Figuera de Porreres, per 10 quarteres de forment, de les 15 quarteres censals que li fa n'Antoni Figuera sobra una peça de terra amb vinya i amb cases, que són a Porreres, en so d'en Jacme i Francesc de Caldes, que va vendre a Arnau d'Olms per 60 lliures; és al Xè de lluïsmes 6 lb.
- .121 Dimecres a 2 de desembre, d'en G. Espital de la venda que féu a G. Serra de 20 quarteres de forment censals, que fa Bernat Vaquer d'una part de l'alqueria Blanca, del terme de Porreres, en la partida d'en Nunyo Sanç, que ven per 140 lliures 7 lb.
- .122 Dimecres a 16 de desembre d'en Berenguer Santa Cilia, veguer de fora, per una peça de terra que era d'en R. Duran de Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a instància de creditors a R. de Cases, per preu de 14 lliures 1 lb. 8 s.
- .123 Divendres a 29 de gener, d'en Bernat Cabrer de Porreres, d'un tros de terra amb vinya, en la partida d'en Jaume i Francesc de Caules, que ven a Jacme S'Obrador per 120 lliures; és al Xè 12 lb.
- .124 Dimecres a 16 de març, d'en P. de Corsa, procurador de Bernat, fill d'en Joan Febrer, per establiment d'en Aparici Litera d'unes cases, un corral i una païssa a Porreres, en so d'en Jaume de Caules, a cens de 40 sous i d'entrada 30 lliures: és al Xè 3 lb.
- .125 Dia 16 de març, de Michel Mesquida, per la venda a A. Rovira d'una vinya a Porreres, en so que fo d'en Marimon, en la partida d'en Nunyo Sanç, per 50 lliures 2 lb. 10 s.

1328-29 (ARM RP 3771 fol. 1-25v)

- .126 Dimarç a 17 de maig, rebem d'en Bernat Vey i d'en Gotmaró per un canvi que feren els dos d'algunes cases amb possessions i quintanes que tenen a Porreres, en la partida d'en Nunyo Sanç, que són en l'alqueria de Senalobre. La part de Bernat Vey fou estimada en 20 lliures, i la part d'en Gotmaró en 10 lliures. *E axí donaren per lo dit cambi cascun mig lluïsmes, és al XXXXè. Dóna en Gotmaró 2 sous 6 diners i en Bn. Vey 5 sous. És per tot* 7 s. 6 d.
- .127 Divendres a 20 de maig, d'en P. Pons, àlies P^o d'Esplugues, per una peça de terra a Porreres, en la partida de Jacme de Caldes, que estableix a Bernat Vaquer a cens de 6 quarteres de forment i d'entrada 20 sous. És al Xè. 2 s.
- .128 Dissabte a 21 de maig, d'en P. Mesquida de Porreres, per dues cases amb pati i un porxo que tè a Porreres, en l'honor de J. de Calders, que ven a P. Pons del dit lloc per 72 lliures 7 lb. 4 s.

- .129 Dissabte a 21 de maig, d'en P. Mesquida per una peça de terra plantada de vinya a Porreres, en la partida de Nunyo Sanç, que ven a P. Pons per 80 lliures; és al XXè 4 lb.
- .130 *Item los procuradors del Senyor Rey donaren ad acapta an R. Dautello que's posqués fer I casal de molí en la sua alqueria que's apelada Benifet, en la parròchia de Porreres, en la partida d'en Nono Sans, e aquel acapta a sens de I morabatí pagador d'assí a Sent Johan de juny a I any, e d'entrada XL sous que's dix a la taula de P. de Casteylló* 2 lb.
- .131 Dilluns a 20 de juny reberem d'en Berenguer Santa Cilia, veguer de fora, d'unes cases que ha en Porreres, en la partida d'en Jaume de Caldes, e foren d'en Esteve Johan i venudes a instància de cretitors, i que comprà Na Sibilia muller que fo del dit Esteve Johan per 21 lliures 6 sous; és al Xè de llüisme 2 lb. 2 s. 8 d.
- .132 La mateixa data, d'en Anthoni Salat de Porreres per una peça de terra amb vinya, a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a G. Feliu per 27 lliures 10 sous 2 lb. 15 s.
- .133 Divendres a 8 de juliol, d'en P. Bauló de Porreres per unos tros de terra, que té a Porreres, en l'honor de J. de Caldes, que estableix a Gerau Font a cens de 10 sous i d'entrada 12 diners 2 d.
- .134 Dia 2 d'agost, d'en P. Barceló de Felanitx, per l'establiment que fa a Joan Gornal d'una peça de terra llaurada, en l'alqueria de Senobra (Porreres) en la porció de Nunyo Sanç, a cens de 16 quarteres de forment i delme, i d'entrada 15 lliures 10 sous: és al XIIè de llüisme 1 lb. 5 s. 10 d.
- .135 Del mateix, d'una peça de terra que estableix a Romeu *Barsaló*, en l'alqueria de Senobre, a cens de 15 quarteres de forment i delme, i d'entrada 13 lliures. És al XIIè de llüisme 1 lb. 1 s. 8 d.
- .136 Del mateix, per una peça de terra que estableix a P. Mora, en l'alqueria de Senobre, a cens de 10 barcelles de forment i d'entrada 7 lliures: és al XIIè 11 s. 8 d.
- .137 Dia 3 d'agost, d'en G. Font, d'un pati de terra que té a Porreres, en la partida d'en Jaume de Caldes, que estableix a Bernat Perera, a cens de 10 sous i d'entrada 10 sous 1 s.
- .138 Dia 9 d'agost, d'en Jaume Nicolau de Porreres, per una casa amb pati de terra que té a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a G. Nicolau el seu germà per 12 lliures 1 lb. 4 s.
- .139 Dia 16 d'agost, d'en P. Artal de Porreres, per una peça de terra que té a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que estableix a G. Muliner, a cens de 10 sous i d'entrada 16 sous 1 s. 8 d.
- .140 Dia 22 d'agost, de Na G^a viuda de Berenguer Tayades de Porreres, per un pati de terra que ven a Bernat Morer per 6 lliures 15 sous 13 s. 6 d.
- .141 Dia 26 d'agost, de P. Barceló de Porreres, per una quartera de forment censal que li fa G. Barceló el seu germà, d'un tros de terra que és a Felanitx, en la partida d'en Nunyo Sanç, i que ven a Barthomeu Caldenteyll per 6 lliures 6 s.
- .142 Dia 3 de setembre. d'en P. Gotmar, per la venda de 10 quarteres de forment censal, d'una peça de terra que ha en l'alqueria Senobre, venuda a Artus Matheu notari per 60 lliures; és al XLè 1 lb.10 s.
- .143 Dia 3 de setembre, d'en Berenguer Santa Cilia, veguer de fora, de la venda que féu d'un alberg a Antoni Oreyll, a Porreres, el qual era d'en G. de Vayls per 43 lliures; és al Xè4 lb. 6 s.

- .144 Del mateix, per la venda d'una vinya a Porreres a Feliu Bauló, que era d'en G. de Vayls per preu de 6 lliures 10 sous; és al Xè 13 s.
- .145 Divendres a 9 de setembre d'en Bernat Castellar, tutor testamentari dels fills d'en Bernat Jenestar de Porreres, d'un tros de terra i vinya a Porreres, en la porció de Jaume de Caldes, que era d'en Bernat Jenestar i va vendre la vinya a F. d'es Soler; és al Xè 1 lb. 14 s. 5 d.
- .146 Dimarç a 4 d'octubre d'en R. Daucela pel lluïisme d'una alqueria dita Benifet (Porreres) en la porció de Nunyo Sanç, que estableix a Bernat de Munter, a cens de 40 quarteres de forment i d'entrada 1 lliura 1 s.
- .147 Divendres a 29 d'octubre d'en Antoni Orell (batle) que li donà Berenguer Santa Cilia, veguer de fora, del lluïisme d'una venda d'una peça de terra que era d'en P. Mora i d'en Francesc Mora de Porreres, que va vendre a instància de creditors per 71 lliures 7 lb. 2 s.
- .148 Del Veguer de Fora, d'una venda feta a Bernat Mora d'una peça de terra que era de Francesc Mora, venuda per 20 lliures 2 lb.
- .149 Dissabte 19 de novembre, d'en P. Barceló d'una peça de terra que té a l'alqueria de Felanitx, en la porció de Nunyo Sanç, i estableix a G. Català a cens de 2 qres de forment i d'entrada 10 sous 6 d.
- .150 El mateix dia, de P. Barceló d'una peça de terra herma i treballada a Porreres, en la porció de N. Sanç, que és en el rafal del terme de Sanobre, i que estableix a Joan Celeya a cens de 17 quarteres de forment i d'entrada 8 lliures 13 sous; és al XIIè 14 s. 5 d.
- .151 Dimecres a 14 de desembre d'en Jaume Guerau per una peça de terra amb vinya que té a Porreres, en l'honor de J. de Sent Martí, que ven a G. Morlans per preu de 6 lliures; és al Xè 12 s.
- .152 Divendres a 16 de desembre, d'en R. Daucelo per lluïisme de 15 quarteres de forment censals d'aquelles 40 quarteres de forment que li fa en Bernat de Munter *especiayre*, per mitja alqueria dita Benifet (de Porreres), en la porció de Nunyo Sanç, que ven a Berenguer Duran per 90 lliures 4 lb. 10s
- .153 *Dimecres a XI de janer los procuradors del Senyor Rey establiren I casal de molí an R. Dauceyllo, lo qual pugua fer e costroir ab totes les aygües qui aquí poran venir ni de correr; lo qual casal de molí deu costroir en l'alqueria de Banyheres en la parròchia de Porreres, en la senyoria de la Seu de Malorches, e aquel ab les aygües li establiren a sens de I morabatí, pagador a la festa de Sent Pere e Sent Feliu primer vinent, e d'aquí anant cascun any en la dita festa e d'entrada* 5 s.
- .154 Dia 18 de gener, d'en Bernat Castellar, tutor de Joan Genestar, fill i hereu de Bernat Genestar de Porreres, d'una peça de terra amb vinya plantada en l'honor de Jaume i Francesc de Caldes, que ven a Dalmau Fuya i a Alixen, muller viuda de P. Fuya, per 90 lliures; és al Xè 9 lb.
- .155 Dia 19 de gener, d'en Antoni Huguet de Porreres, per lluïisme de 17 sous censals que feia en Pons Ses Esplugues de Porreres, per una sort de terra, en l'honor de Jaume de Caldes, que ven a G. Vehí de Petra per 9 lliures 18 s.
- .156 Dimecres a 15 de febrer, d'en P. Domenech, per una peça de terra que té a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, que ven a R. de Beylvey per 30 lliures; és al Xè 3 lb.
- .157 Dilluns a 20 de febrer, d'Antoni Cabrer per una casa amb pati de terra a Porreres, que ven a G. Torner per 20 sous; és al Xè de lluïisme 2 s.

- .158 Dilluns a 20 de febrer, d'Antoni Cabrer per una peça de terra en part vinya, en l'honor de J. de Caldes, que ven a P. Salmater per 8 lliures; és al Xè de lluïsmes 16 s.
- .159 Dimarç a 21 de febrer, d'en Berenguer Santa Cilia, veguer de fora, per una peça de terra que fou d'en Bng. Carboneyl de Porreres, en la partida de Nunyo Sanç, que ven a Antoni Claveyl per 31 sous 6 diners 1 s. 7 d.
- .160 Dia 14 de març, d'en Bng. Santa Cilia, per un tros de terra amb vinya a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, que era d'en P. Tayà i que ha venuda a instància de creditors, i que comprà P. Narbones per 16 lliures 12 sous; és al Xè de lluïsmes 1 lb. 13 s. 3 d.
- .161 Dia 17 de març, rebem d'en Antoni Oreyl d'una peça de terra a Porreres, que era d'en Bernat Genestar, la qual en Bernat Castlar ven a Bernat Oriol per 30 lliures 10 sous 1 lb. 10 s. 6 d.
- .162 Dia 17 de març, del mateix, per un pati i l'alberg que en G. Mesquida establí a G. Carles a cens de 8 sous i d'entrada 2 sous 6 diners 3 d.

1329-30 (ARM RP 3772 fol. 1 – 23v)

- .163 Dimars a 28 de març, reberen d'en Antoni Oreyl de Porreres per 7 quarteres de forment que Arnau Oriol feia de cens per una alqueria i un rafal a Porreres, en la partida de Nunyo Sanç, i aquelles va vendre a Thomàs Oriol per 50 lliures 2 lb. 10 s.
- .164 Divendres a 31 de març, d'en P. de Huyach de Porreres, per un tros de vinya a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que va vendre a Na Sibilia, muller viuda de P. Mora per 8 lliures 16 s.
- .165 Dilluns a 15 de maig, d'en Berthomeu Johan, hereu de P. Johan de Porreres, per 5 sous censals que li feien els hereus de P. Domench, per unes cases amb pati a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, que va vendre a P. Nebot, tutor i procurador dels hereus de P. Domenech, en nom dels infants, per 67 sous 6 s. 9 d.
- .166 Dimars a 16 de maig, d'en P. Servià i Francesch Pelicer preveres i marmessors del testament de Berenguer Mayol, ferrer de Porreres, pel lluïsmes d'un cas que ha a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, que veneren a P. Riera, fill de F. Riera de Porreres per 39 lliures 3 lb. 18 s.
- .167 Dimecres a 14 de juny, d'en Berenguer Sabet de Porreres, per una peça de terra amb vinya, a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, que ven a Bernat Perpinyà per 65 lliures 6 lb. 10 s.
- .168 Dimars a 8 d'agost, d'en P. Mesquida, hereu de Michel Mesquida de Porreres, per una peça de terra plantada de vinya que té a Porreres, en la partida de Nunyo Sanç, que ven a Dalmau Fuyà de Porreres per 30 lliures 3 lb.
- .169 Dijous a 17 d'agost, d'en Antoni Oreyl, batle de Porreres, per una casa que en Peris Litera havia establerta i s'en va penedí 2 s.
- .170 Dimars a 22 d'agost d'en Andreu Riera de Porreres, de la venda a P. de Vails d'un tros d'hort a Porreres, en so d'en Jaume i Francesc de Caldes, per 35 sous 3 s. 5 d.
- .171 Dilluns a 3 de setembre: *Item d'en P. Arber de Porreres, tutor e curador dels infants fils e hereus d'en P. Domenech de Porreres per luysme de una part que vench a la dona Na Geno, mare dels dos infants, per part de legitima que pervench a la ditas Geno, per la part que li pertanyia del dit fil, so és la V^a part, la qual fou estimada en X lliures. De les quals X lliures en G. Sent Iscla donzell ha part del luysme en alguns peses de terra que li pervench de luysme II*

sous. E axí venen al Senyor Rey de XX sous, abatuts los II sous que venen a la part d'en G. Senta Iscle. Roman al dit Senyor Rey 18 s.

.172 Dissabte a 9 de setembre, de Na Catalina viuda de Bernat Picalull de Porreres, d'una peça de terra a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, que ha venuda a P. Monbrió per 3 lliures; és al Xè de lluïsmes 6 s.

.173 Dilluns a 11 de setembre, d'en Bernat Salmater de Porreres, per 8 quarteres de forment censals que fa en Berthomeu Bruguera de Manacor, per un rafal que té a Manacor, en la partida de Nunyo Sanç, que ha venut a Berthomeu Bruguera per 43 lliures 2 lb. 4 s.

.174 Divendres a 6 d'octubre, d'en G. Figuera, tutor de Na Beatriu, filla de Bernat Gotmar i d'en P. Creu, marit d'aquella, per 10 quarteres de forment censals que ha venut en la partida de Nunyo Sanç, a Porreres, a la dona *Na Hisabel* viuda d'en G. Sa Verdera per 75 lliures 2 lb. 15 s.

.175 Dimarç a 14 d'octubre, d'en R. Duran de Porreres, per un hort que té a Porreres, en la partida d'en Nunyo Sanç, que ha venut a R. Vey per 2 lliures 5 sous; és al Xè 4 s. 6 d.

.176 Dia 2 de novembre, d'en Esteve Janer de Porreres, per un rafal que té a Porreres, en la partida de Nunyo Sanç, que ha venut a R. Çelom per 80 lliures i 25 quarteres de forment de cens 4 lb.

.177 Dimars a 9 de gener, d'en Berenguer Mayols per una alqueria que té a Porreres, en la partida d'en Nunyo Sanç, que ha venut a Arnau Oler per 1.600 lliures 80 lb.

.178 De N'Assen muller de Berenguer Litera de Porreres, d'unes cases a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, que ven a (il·legible) per 12 lliures 1 lb. 4 s.

.179 Dia 26 de gener, d'en Feliu Mesquida de Porreres, d'una vinya, en l'honor de Jaume de Caldes, que ven a Bernat Perpinyà per 30 lliures 3 lb.

.180 Dissabte a 10 de febrer, d'en Esteve Johan, àlies Esteve Bonet, per un rafal a Porreres, en la partida de Nunyo Sanç, que ha venut a Arnau Oller per 150 lliures 7 lb. 10 s.

.181 Divendres a 9 de març, de Na Beatriu, muller d'en P^o Creus e d'en G. Figuera, procurador de la dita Beatriu, per 4 quarteres de forment censals, que Johan Gornal fa per un rafal a Porreres, en so d'en Nunyo Sanç, que venen a Na Sibilia, mare de la dita Beatri per 28 lliures 1 lb. 8 s.

1331-2 (ARM RP 3773 fol. 1-25v)

.182 Divendres a 12 d'abril, d'en Bernat Febrer, fill i hereu d'en Johan Febrer, per dues peces de terra amb vinya a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que estableix a P. Nebot a cens de 40 sous i que P. Nebot pagui 14 quarteres i mitja de forment al rei, que pren de cens i d'entrada 5 lb.

.183 D'en Bernat Castelar, tutor de Johan Genestar, fill i hereu de Bernat Genestar de Porreres, per una peça de terra que ven a Arnau Oriol a Porreres, en l'alqueria d'Alcàsser, que fo d'en Nunyo Sanç, per 30 lliures 10 sous 1 lb. 10 s. 6 d.

.184 Dissabte a 20 de maig, d'en R. de Cases, per lluïsmes d'una sort de terra a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, que ven a Berthomeu Perera per 13 lliures *quities* 1 lb. 8 s. 10 d.

.185 Dimecres a 4 de setembre, d'en P. Davayl de Porreres, per lluïsmes d'una peça de terra a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a P. Riera per 60 sous; és al Xè de lluïsmes 6 s.

.186 Dissabte a 7 de setembre, d'en Francesc Ribes i P. Ribes de Porreres per la venda que feren a Simon Caseles d'un tros de terra amb vinya a Porreres, en la partida d'en Jaume de Caldes, per 28 lliures: és al Xè de lluïsmes 2 lb. 16 s.

- .187 Dijous a 26 de setembre, d'en Francesch Jacme de Porreres, per unes cases amb pati a Porreres, en l'honor d'en Jaume de Caldes, venudes a Johan Feliu per 40 lb. quities i al Xè de lluíme 4 lb. 9 s.
- .188 (—) d'en G. Mesquida, per 2 quarterades de terra que ha venudes a P. Totsans i que són de l'alqueria l'Alcàsser, que fo d'en Nunyo Sanç, per 95 sous 4 s. 9 d.
- .189 (—) d'en G. Litera, per una venda a Martí Litera de 2 cases franques, que són a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, en la partida de Nunyo Sanç, que ven per 29 lliures 9 sous 2 lb.18 s.10 d.
- .190 Dia 13 de febrer, d'en P. Nebot de Porreres, per una peça de terra a Porreres, en la qual hi ha una partida plantada de vinya, en so d'en Jaume de Caldes, i que estableix a Francesch Coyll a cens de 1 quartera de forment i d'entrada 13 lliures 1 lb. 6 s.
- .191 Dia 20 de novembre, d'en Bernat Auleza de Porreres per un tros de terra en so que fo d'en Jaume de Caules, a Porreres, que ven a Bernat Morer per 9 lliures 5 sous 18 s. 6 d.
- 1333-34 (ARM RP 3776 fol. 1-18v)**
- .192 Dijous a 21 d'abril, d'en Johan Gornal de Porreres per 5 quarteres de forment censals que li fa en Jacme Cerdà, per un rafal que té a Porreres, en la partida d'en Nunyo Sanç, que ven a Bernat Dellus per 31 lliura 5 sous 1 lb. 11 s. 3 d.
- .193 Divendres a 16 de setembre, d'en P. Honiz, vaguer de fora, per 7 ½ quarteres de forment censals de P. Orihol, fill i hereu d'en Arnau Horioll de Porreres, en so d'en Nunyo, que ha venudes a instància de creditors i ha comprat en Thomàs *Horiol* per 45 lliures 17 sous 2 lb. 6 s.
- .194 Dissabte a 17 de setembre, d'en Thomàs *Auriol* de Porreres, per 4 quarteres de forment censals que li fa en Bernat Rosseyó, per unes possessions que té per ell a Porreres, en so d'en Nunyo, i ven a G. Estaràs per 28 lliures 1 lb. 8 s.
- .195 Dilluns a 10 d'octubre, d'en Berenguer Duran per retre a R. Daucells de Porreres, de dues vendes de 45 quarteres de forment, amb carta de gràcia. Les dues vendes munten 270 lliures, i eren sobre una alqueria que hi ha a Porreres, en so d'en Nunyo 13 lb. 10 s.
- .196 Dimecres a 16 de novembre, de Na Guillemona viuda de Berenguer Tayades, per un tros de terra o hort a Porreres, en so d'en Nunyo, que ha venut a P^o Mora per 90 sous, al Xè 9 s.
- .197 El dia mateix, de P^o Mora d'un tros de terra que té a Porreres, en so d'en Nunyo, que ven a Dalmau Fuyà per 100 sous, al Xè 10 s.
- .198 Dimecres a 9 de febrer, d'en P. Creus per una venda que ha feta a Johan Dorcha, d'un tros de terra amb vinya a Porreres, en so d'en Francesc de Caldes, per 17 lliures, és al Xè 1 lb. 14 s.
- .199 El mateix dia d'en Guerau Narbona notari, que pagà per lluíme en Johan Dorcha de Porreres per una venda feta a P. Conesa d'unques cases, en so d'en Jaume de Caldes, que ven per 70 sous, al Xè de lluíme 7 s.
- .200 Dissabte a 18 de febrer, d'en Bernat Jana a Porreres, d'en P. R. notari, per lluíme d'una venda que ha fet en G. Rosseyll de Felanitx de 7 quarteres de forment censal que fan algunes persones de Felanitx, en so d'en Nunyo Sanç, a Berenguer Sunyer per 35 lliures 1 lb. 15 s.
- .201 El dia mateix, d'en Bernat Jana en el dit lloc, d'en P. R. notari per lluíme d'una venda que ha fet en P. Barceló a Berenguer Sunyer de 10 quarteres de forment censals a Felanitx, en so d'en Nunyo, que comprà per 56 lliures 2 lb. 16 s.

- .202 El dia mateix, de Bernat Jana a Porreres, d'en Guerau Narbona per lluïisme de la venda feta per Matheu Salvà a P. Molines d'un rafal que és a Sanobre, en so d'en Nunyo, a Porreres per 45 lliures; és al 40è de lluïisme 1 lb. 2 s. 6 d.
- .203 Dilluns a 20 de febrer, d'un tros de terra que en Jacme Mertí estableix a Johan Darsa, a cens de 50 sous i d'entrada 60 sous, en so d'en Nunyo, del qual fa 10 sous de cens 1 lb. 3 s.
- .204 Divendres a 3 de març, d'en G. Granada de Porreres, per lluïisme d'una peça de terra a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, que ven a G. Feliu per 20 lliures 2 lb.
- .205 El mateix dia, d'en Barceló de Felanitx, per 20 quarteres de forment censal que li fan diverses persones, en la parròquia de Porreres, en so d'en Nunyo Sanç, que ven a la dona Na Juliana viuda de P. Reveyll per 145 lliures; és al XIIè de lluïisme (de Senobre al XIIè) 12 lb. 1 s. 6 d.
- .206 El mateix dia, per 10 quarteres de forment censal que fan diverses persones, en la parròquia de Porreres, en so d'en Nunyo, a l'alqueria de Senobre, que ven a la dita dona per 72 lliures 10 sous, i és al XIIè de lluïisme 6 lb. 10 d.
- .207 Dijous a 23 de març, d'en Guerau Narbona notari, per una peça de terra que ha a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, i era d'en R. Cornellà, que va vendre a G. Morlà per 8 lliures, és al Xè 17 s.

1333-4 (ARM RP 3777 fol. 1-16)

- .208 Dia 22 d'agost, de na Beatriu, muller d'en Perico Terns, per 11 quarteres de forment censals que li fa P. Vilahut, per una possessió que té a Porreres, en la partida de Nunyo Sanç, que ven a Brunissen Darocha per 68 lliures 15 sous, a 6 lliures 15 sous la quartera 3 lb. 8 s. 9 d.
- .209 Dijous a 7 de desembre, d'en Bernat Auleza i de la dona Bonanada, la seva muller, per unes cases amb corral, que tenen a Porreres en so d'en Jaume de Caldes, i venen a Berenguer Portell de Porreres, per preu de 62 lliures 10 sous 6 lb. 5 s.
- .210 Divendes a 15 de desembre, d'en Aparici Litera, per una peça de terra amb vinya que té a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a G. Rosseyll per 60 lliures, és al Xè 6 lb.
- .211 Divendres 22 de desembre, d'en Michel Mediya de Porreres, per una peça de terra amb vinya, en l'honor d'en Jaume de Caldes, que ven a R. F. per 13 lliures, és al Xè 1 lb. 6 s.
- .212 El dia mateix, d'en Thomàs Guordiola de Porreres, per un tros de terra en l'honor de J. de Caldes, que ven a Bernat Perpinyà per 3 lb. 10 s.; és al Xè 7 s.
- .213 El dia matex, d'en Berthomeu Johan, per l'establiment que ha fet a G. Goday d'un pati de terra a fer cases a Porreres, i aquell estableix a cens de 35 sous 3 s.
- .214 Dimecres a 24 de gener, d'en Garau Narbona notari que dóna per Perici Litera i aquell per la dona Na Bevenguda, sa muller, per un tros de terra a Porreres, en so d'en Jaume de Caules, que comprà Na Ayzolina, per Ponceti Feleni, fill seu per 6 lliures; és al Xè 12 s.
- .215 Dilluns a 29 de gener, d'en G. des Puig de Porreres, per unes cases a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a P. Mora per 25 lliures 10 sous 2 lb. 11 s.
- .216 Dimecres a 10 de gener, d'en Guerau Narbona notari, per unes cases d'en Johan Feliu, que comprà en G. Mecos, en so d'en Jaume de Caldes per 30 lliures. 3 lb.

- .217 El mateix dia, de Na Maria, filla d'en Jacme Folquet, viuda de Andreu Riera, per una casa que comprà en G. d'es Mas per 6 lliures 12 s.
- .218 El mateix dia, pagà lluïsmes per 7 sous censal que en Romeu Johan rebia sobre unes cases a Porreres, en la partida d'en Jaume de Caldes, que ha venut a G. Mecos per 3 lliures 10 sous 10 s. 4 d.
- .219 (—) d'en G. Morells per una quartera i mitja de forment censal que fa en Bernat F. a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a Berenguer de Moya per 9 lliures 15 sous 19 s. 6 d.

1334-35 (ARM RP 3775 fol. 1-27)

- .220 Dimars a 7 de setembre, d'en P. d'es Plugues d'un cambi que féu amb en Bernat Horiol d'unques cases que són en Porreres, en so d'en Jaume de Caules, i són estimades en 40 lliures; són al Xè de lluïsmes 2 lb.
- .221 El mateix dia, d'en Aparici Litera per una casa que ha venuda a Jaume Pelega per 12 lliures, en so d'en Jaume de Caules, i és al Xè de lluïsmes 1 lb. 4 s.
- .222 El mateix dia d'en Anthoni Claveyl, per unes cases que ha venudes a F. Tamerit per 60 sous, en so d'en Jaume de Caules, i és al Xè de lluïsmes 6 s.
- .223 El mateix dia d'en Bernat Carbó per una casa que ha venuda a G. Colom, per 58 sous, en so d'en Jaume de Caules, i és al Xè de lluïsmes 5 s. 10 d.
- .224 El mateix dia d'en Berenguer Lobet per 2 quarterades de terra que ha venudes a P. Vehy per 6 lliures 10 sous, en so d'en Nunyo Sanç, al XXè de lluïsmes 6 s. 6 d.
- .225 Dijous a 16 de setembre, d'en P. Salmater de Porreres, per 1 morabatí censal que li fa en G. Martí de Porreres, per unes cases i pati a Porreres, en so d'en Jaume i Francesc de Caldes, i que va vendre a Bernat Febrer per 80 sous 8 s.
- .226 Dissabte a 15 de gener, d'en Berthomeu Johan per 3 quarteres de forment censals, que fa en P. Nebot de Porreres, per una possessió a Porreres, en so d'en Nunyo, que ven a Simona viuda d'A. Sala, per 21 lliures 1 lb. 1 s.
- .227 Dimars a 18 de gener, d'en Jaume Cerdà per una alqueria i un rafal que comprà d'en G. Oller i Antoni Oller a Porreres, en so d'en Nunyo Sanç, per preu de 1000 lliures. 50 lb.
- .228 Dilluns a 7 de març, d'en P. Pons de Porreres d'un establiment a G. Staràs, d'un tros de terra que té a Porreres, en so d'en Nunyo, a cens de 2 sous i d'entrada 30 sous 3 s.
- .229 El mateix dia, d'en P. Salmater per la venda a P. Pons d'un tros de terra a Porreres, en so d'en Nunyo, que ven per 35 sous 4 s. 6 d.
- .230 Dimarts a 8 de març, d'en Antoni Vices i Na Simona, sa muller, per 20 quarteres de forment censal, que feia Bernat Vey de Porreres, per l'alqueria de Senobre, en so d'en Nunyo, que ven a R. Sa Cortada per 140 lliures; és al XLè de lluïsmes 3 lb. 10 s.
- .231 Dimecres a 9 de mars, d'en R. Sa Cortada per 20 quarteres de forment que ven a Bernat Vehí de Porreres, que li féu en Gotmar 3 lb.
- .232 Dijous a 31 de mars, en G. Carles de Porreres paga lluïsmes per 7 sous censal que li feia n'Antoni Salat d'una peça de terra a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ha comprat d'Antoni Salat per 70 sous 7 s.

1337-8 (ARM RP 3778 fol. 1-20)

- .233 Dia 15 d'abril, d'en P. Nebot de Porreres, per lluïisme d'una peça de terra en so d'en Jaume de Caules a Porreres, que ha venut a Esteve Morer per 22 lliures, és al Xè de lluïisme
2 lb. 4 s.
- .234 El mateix dia, d'en Thomàs Guordiola de Porreres, de 8 morabatins censals que li feia n'Esteve Morer, per un pati de terra que té a Porreres, en so d'en Francesc de Caules, que ven a Esteve Morer per 4 lliures 4 sous; és al Xè de lluïisme
8 s. 5 d.
- .235 Dimecres a 28 de maig, d'en P. Barceló de Porreres, per 10 quarteres de forment censals, que ven a Avineta, muller d'en Nicholau de Marí, que rebia d'en Johan Guitart, d'una peça de terra amb vinya que té a Porreres, en so d'en Nunyo Sanç, en l'alqueria dita Senobre (al XLè) venuda per 70 lliures
1 lb. 15 s.
- .236 *Divendres a V de setembre, d'en P. Honís, donzeyll vaguer de fora, per luysme d'unes cases que són a Porreres, en so qui fo d'en Jaume de Caules, i les quals cases foren d'en Berenguer Porceyll del dit loch e venudes ad instància dels creedors d'aquel e aqueles comprà en Bernat Prohensal per preu de L III lliures; és al Xè de luysme*
5 lb. 6 s.
- .237 Dia 11 de setembre, d'en Montserat Rocha notari de Porreres, per lluïisme d'una casa Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, a Porreres, que comprà Anthoni Moliner per 20 lliures
2 lb.
- .238 El mateix dia, d'en Monserat Rocha que reb de P. Johan a Porreres, d'una sort de terra a Porreres, en so d'en Nunyo Sanç, que ven a G. Font per 7 lliures; és al XXè de lluïisme
7 s.
- .239 El mateix dia, d'en Monserrat Rocha que reb d'unes cases que foren d'en Berthomeu Perera, a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a G. Artall per 15 lliures; és al Xé
1 lb. 10 s.
- .240 El mateix dia, d'en Berenguer d'es Puig, veguer de fora, per una sort de terra, que hi ha a Porreres, en so d'en Jaume de Caules, que en Berthomeu Johan ha venut a instància de creditors, que comprà P. Riera per 17 lliures; és al Xè de lluïisme
1 lb. 14 s.
- .241 Dimecres a 1 d'octubre, d'en Jacme Serdà ciutadà, per lluïisme d'un alberg a Porreres, en so den Nonyo, e aquella ven a Bernat d'Olms donzell, per 600 lliures
30 lb.
- .242 Dissabte 25 d'octubre, de na Cilia, muller d'en Jacme Gerau, d'un pati de terra a Porreres que estableix a G. Amat per fer cases; a cens de 5 sous i d'entrada 40 sous
4 s.
- .243 Dimars a 11 de novembre, d'en G. Jover per lluïisme d'un rafal a Porreres, en so d'en Nunyo Sanç, a Porreres; que ven per 80 lliures a Bernat d'Oms donzell
4 lb.
- .244 Diumenge a 25 de gener, d'en Johan Ginart de Porreres, per una peça de terra en el lloc de Sanobre, a Porreres, en so d'en Nunyo Sanç, i aquella ha venut a Jaume Riera per 15 lliures; és al 40è de lluïisme
7 s. 6 d.
- .245 Dissabte a 7 de març, d'en P. Creus i de Na Beatriu, la seva muller, per lluïisme de 14 quarteres de forment censals que fa P. de Vilaut a Jacme Goarnals, per possessions que té a Porreres, en la partida de Nunyo Sanç, i aquelles ven a Francesc Belaró notari, per preu de 105 lliures
5 lb. 5 s.

1338-39 (ARM RP 3779 fol. 1-30)

.246 Dijous a 14 de maig, d'en P. Honis donzell i Veguer de Fora, per lluïisme d'una alqueria del terme de Porreres, en so d'en Nunyo Sanç, i aquella d'en Bernat Vaquer del dit lloc, venuda a instància de creditors a G. Rosseyl de Porreres per 25 lliures 5 sous 1 lb. 5 s. 3 d.

.247 Dia 21 d'agost, d'en Jaume Bover de Porreres per una peça de terra amb vinya a Porreres, que ven a P^o Riera per 15 lliures; és al Xè de lluïisme 1 lb. 5 s.

.248 Dia 21 d'agost, d'en Johan Guinart per un pati de terra que aapta per fer cases En Febrero, a cens de 10 sous e d'entrada 10 sous 1 s.

.249 Antoni Oreyl batle de Porreres, escriu als rocuradors reials, Poli Brondo i Bernat Jana i els diu que ha rebut una carta seva en la qual li demanaven que enviés el delme del blat del Senyor Rei, si bonament se podia fer. Ell respongué que si s'enviava ara el blat costaria molt de port, ja que totes les bèsties que es podien llogar ho farien per 8 sous diaris. A més, ha fet encartar els forns del Senyor Rei, un per 55 sous i l'altre per 41 sous; algunes persones demanen si el forn d'en Nabot es tancarà, que si ho fa ells en pagarien més i ell els hi ha espost que no'n sabia res, de manera que hi haguí una resposta ja que ell ha de respondre a la seva petició. (P.S. fol. 11v).³

.250 Dia 6 nonas octubre, P. de Molines de Porreres va vendre un rafal, en la partida de Nunyo Sanç, en el terme de Senobre, a P. Caravel per 30 lliures, al Xè de lluïisme 15 s.

Aquell mateix any (dia 14 kal. Març) en P. Caraval va vendre el dit rafal a P. Barceló per 35 lliures.

1339-40 (ARM RP 3780 fol. 1-34)

.251 Dilluns 14 de juny, d'en Bernat Perera de Porreres, procurador de n'Andreua, muller d'en Bernat d'Atzar donzell, pagà pel lluïisme d'una peça de terra que té a Manacor, en la partida d'en Nunyo, que estableix a na G^a viuda d'en Quer a cens de 8 sous i d'entrada 10 lliures 10 s.

.252 Dimecres a 21 de juliol, d'en Dalmau Fuya de Porreres, per un tros de vinya a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a Francesc Litera per 38 lliures 3 lb. 16 s.

.253 El dia mateix, d'en Esteve Perinyà de Porreres per unes cases, a Porreres, en l'honor de Jaume de Caldes, que comprà d'en Jacme Pujada, per 14 lliures 11 s. 1 d.

.254 Dissabte a 5 de febrer, d'en G. Michel, savi en dret, per lluïisme d'un cambi que va fer amb en Bernat Gual de 50 quarteres de forment censals, que R. de Ançelo fa sobre una alqueria a Porreres, en so d'en Nunyo, en compta d'en Bernat Jana, el qual canvi, va ser fet amb 50 quarteres de forment que G. Michel se carregà sobre la seva alqueria, que té en alou en la parròquia de Montuiri; se va fer la carta amb en Berenguer d'Orcha notari a nones de desembre de 1339 12 lb.

.255 El mateix dia (29 d'agost de 1340) reberen d'en Francesc d'es Mas per 60 quarteres de forment censal que li fa en Ramon d'Ançelo per l'alqueria dita Binifet, que hi ha a Porreres, en so d'en Nunyo Sanç, que ha venut a G. Michel, savi en dret, per 480 lliures 24 lb.

³El batle envià els diners del lluïisme (4 lb. 3 s. 6 d.) d'una venda feta a instància de creditors d'un alberg de l'hereu de G. Xanxo que comprà n'Alicsen, viuda de P. Fuyàn, per 14 lliures 15 sous. Envia per Dalmau Fuyan 2 lb. 14 s. 3 d. del lluïisme d'una venda d'una peça de terra que el dit hereu va vendre a N'Eliscen per 27 lb. 2 s. (Porreres 10 kal. desembre de 1338).

1341-42 (ARM RP 3782 fol. 1-26v)

Loismes rebuts per en Monserrat Rocha notari de Porreres

- 256 Divendres a 11 de maig, de Montserrat Rocha, d'una vinya amb un tros de terra de garriga, la qual va vendre en Francesc Portel de Porreres a A. Paliga, *pridie nonas augusti* de 1336 per 12 lliures, en la partida de Jacme de Caldes 1 lb. 4 s.
- .257 El mateix dia, d'en Montserrat Rocha d'un rafal que en Johan Guarnal de Porreres ven a P^o de Mora, a Porreres, en so d'en Nunyo, *die nonas julii* de 1338 per 12 lliures 1 lb.
- .258 El mateix dia, d'una peça de terra i vinya que hi ha a Porreres, en so d'en Nunyo, que P. Tots Sans va vendre a G. P. a 3 *kalendis. Novembris* 1338 per 4 lliures 4 s.
- .259 El dia mateix, d'un pati de terra a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que Andreua, filla d'en R. Feliu, i muller d'en Bernat Asat establí a P. Nabot a cases a edificar (8 idus juliol de 1340) a cens de 12 sous i d'entrada 20 sous 2 s.
- .260 Dissabte a 26 de maig, d'en P. Eymerich, ciutadà de Mallorca, per una peça de terra a Porreres, en l'honor de Jaume i Francesc de Caldes, que ha venuda a Bartomeu Sabater de Porreres, per 22 lliures *quities* 2 lb. 4 s. 6 d.
- .261 Dimecres a 15 de juny, d'en Jacme Huguet de Porreres, de 3 sous censal que li fa en Poncet de Porreres, d'una peça de terra a Porreres, en so d'en Jacme de C. que ven a Poncet per 30 sous 3 s.
- .262 Dilluns a 13 d'agost, d'en P. Nebot de Porreres, per una peça de terra amb vinya a Porreres, en so d'en Francesc de Caldes, que estableix a Francesc Romeu a cens de 3 quarteres de forment i d'entrada 30 lliures 3 lb.
- .263 Dijous a 6 de setembre, de A. Rovira, per una peça de terra a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que estableix a P. Domenech de Porreres, a cens de 20 sous i d'entrada 13 lliures 1 lb. 12 s.
- .264 Dijous a 6 de setembre, d'en Joan Feliu, per 2 qdes de terra a Porreres, en so d'en Francesc de Caldes, que estableix a Bernat Oriol a cens de 2 quarteres de forment i d'entrada 13 lliures 1 lb. 6 s.
- .265 Dijous a 26 de setembre, d'en P. Salmater de Porreres, per 6 sous censals que fa en P. Mesquida, per una casa i peça de terra a Porreres, en so d'en F. i J. de Caules, que ven a P. Mora per 60 sous 6 s.
- .266 El dia mateix, d'en Ramon Cochí, d'una peça de terra a Porreres, en so d'en Nunyo, que estableix a G. Vicens, a cens de 20 sous i d'entrada 6 lliures 6 sous.
- .267 El dia mateix, a Porreres, d'en P. Pera de 3 morabatins censals que fa Anthoni Servià per una sort de terra a Porreres, en so d'en Jacme de Caules, venut a Antoni Servià per 13 lb. 10 s. 1 lb. 7 s.
- .268 El dia mateix, a Porreres, d'en Ramon Cornelà de Porreres, per una peça de terra a Porreres, en so d'en Francesc de Caldes, venuda a Antoni Servià per 35 lliures 3 lb. 10 s.
- .269 El dia mateix, a Porreres, d'en P. Nabot, per un tros d'hort a Porreres, que estableix a P. Alela a cens de 10 sous i d'entrada 60 sous 6 s.
- .270 El dia mateix, a Porreres, d'en P. Esplugues, per una peça de terra a Porreres, en so d'en Francesc de Caldes, que ha venut a Aparisi Litera, per 20 lliures 2 lb.

- .271 El dia mateix, a Porreres, d'en Barthomeu Johan de Porreres, per 26 sous censals que li fan diverses persones a Porreres, en so d'en Francesc de Caldes, que ha venuts a Aparisi Litera per 14 lliures 10 sous 1 lb. 9 s.
- .272 Dijous a 6 de setembre, a Porreres, de n'Andreua, muller de Bernat Arsat donzell, d'una peça de terra a Porreres, en so d'en Nunyo, que estableix a Matheu Maymona, a cens de 20 sous i d'entrada 10 lliures 10 s.
- .273 El mateix dia, a Porreres, d'en R. de Belvey per una peça de terra, a Porreres, en so d'en Nunyo, que estableix a R. de Belvey a cens de 2 sous i d'entrada 2 sous 2 d.
- .274 El mateix dia, a Porreres, d'en P. Nabot, per un tros de terra a fer hort, a Porreres, en so d'en Caules, que estableix a P. Seraban (?) a cens de 6 sous i d'entrada 31 sous 3 s. 1 d.
- .275 Divendres a 11 de gener, d'en Michel Rotlan per un pati de terra que és a Porreres, en so d'en Francesc i Jaume de Caules, que estableix a Jacme Salet de Porreres, a cens de 8 sous e d'entrada 5 sous 6 d.
- .276 Dijous a 14 de març d'en P. Salmanter de la parròquia de Porreres, d'un alberg en la dita parròquia, que estableix a P. Masquida a cens de 8 sous e d'entrada 10 sous, és al Xè de llüisme 1 s.

1342-43 (ARM RP 3783 fol. 1-16)

- .277 Diumenge a 5 de març 1343, d'en Bernat Salmanter per la 1/3 part d'una alqueria a Porreres, en so d'en Nunyo, que ha estabert a Jacme Salmater a cens de 60 qres de forment i d'entrada 10 lb. 10 s.
- .278 Dissapte a 18 de maig, d'en Antoni Salat de Porreres, per 5 sous censals que fa Bernat Serena per un pati de terra, en lo qual ha una casa, a Porreres, en so d'en J. de Caules i ara del Senyor Rei, que ha venut a P. Mora de Porreres per 2 lliures 10 sous 5 s.
- .279 Dijous a 19 de desembre, d'en Johan Feliu, àlies Johan Boniat de Porreres, per 6 quarteres de forment censals, sobre possessions (d'en G. Godoy 2 quarteres, Matheu Nicolau 2 quarteres, Berenguer Nicolau 2 quarteres), venudes a Johan Bou corredor per 30 lliures 3 lb.
- .280 El dia mateix, d'en Barthomeu Johan, fill i hereu d'en P. Johan de Porreres, per la venda de 3 sous 4 diners censals, sobre un tros de terra que té a Porreres, a Na Sibilia, viuda a Garau Narbona, per 2 lliures 4 s.
- .281 Dimars a 28 de gener, d'en Miquel Rotlan per llüisme de 10 sous censals, sobre un pati de terra que té a Porreres, en so d'en Jaume de Caldes, que ven a Antoni Orell de Porreres, per 6 lliures 12 s.

Noves consideracions sobre la creu gòtica de Porreres: els seus referents

ANTÒNIA JUAN VICENS¹

El municipi de Porreres conserva a la seva església parroquial el millor exponent d'argenteria medieval mallorquina i un dels més destacats entre les creus processionals de tota la Corona d'Aragó. La monumentalitat dels seus relleus i esmalts, que es veu accentuada per la manca de decoració ornamental en els panys, li confereixen un caràcter únic, no només a l'àmbit insular sinó també al continental. Per altra banda, també va suposar una novetat en el panorama de la producció illenca, ja que es tractava de la primera peça en què es varen assimilar plenament (tant a les plaques esmaltades com als relleus historiatos) les pautes estilístiques de l'Internacional, i, quant a la Corona d'Aragó, es pot incloure entre els millors exponents al respecte. La qualitat tècnica i plàstica d'alguns dels esmalts supera, fins i tot, la d'aquells sorgits en els tallers considerats com a més avantguardistes de la zona continental. Per tant, constitueix una peça capital en la història i desenvolupament de l'orfebreria medieval de la Corona Catalanoaragonesa.

Com se sap, la creu de Porreres i el seu artífex han estat objecte d'estudi en diverses ocasions, especialment per part de Gabriel Llompart i Joan Domenge. El primer fou qui va treure a llum el 1974 un nombre considerable de documents relatius a la creu i a Antoni Oliva que varen suposar un avançament en el coneixement de l'orfebreria mallorquina, en general, i de la creu porrerenca, en particular². Gràcies a això l'autor de la peça va sortir de l'anonimat i es pogueren conèixer altres aspectes referents a la seva vida i trajectòria professional. Fou en aquest article datat el 1974 on G. Llompart va elaborar un estudi en el qual articulava un discurs sobre el programa iconogràfic format pels relleus i les plaques esmaltades, i demostrava el caràcter cristològic i redemptorista de què estava revestit.

Joan Domenge ha estat qui més ha profunditzat en el tema de l'argenteria mallorquina, dedicant especial atenció a aquest objecte d'estudi. Dins el seu corpus bibliogràfic tres són les obres a destacar: *L'argenteria sacra a les esglésies de Mallorca, La torre y la cruz* i *La creu de Porreres i l'argenter Antoni Oliva*.³ A la primera va realitzar una important tasca de localització de les obres i de recopilació de dades i catalogació (creus, custòdies, arquetes, calzes, etc...), tot centrant-se en aspectes tècnics, tipològics i plàstics; la seva intenció era fer un treball inicial que obrís tota una sèrie de línies d'investigació dins aquest camp. Va ser el primer a tractar de forma sistemàtica el treball de l'or i la plata no limitant-se exclusivament a les peces, sinó que també es

¹ Aquest treball ha estat possible gràcies a la concessió d'una beca Predoctoral de la Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació del Govern de les Illes Balears.

Desig expressar el meu agraïment a la Dra. Tina Sabater pel suport i consells prestats en l'elaboració de la present comunicació.

² LLOMPART, Gabriel (1974). "La orfebreria mallorquina en torno al 1400". *Mayurqa*, núm. XII, p. 87-123. Posteriorment, LLOMPART, Gabriel (1982). "Plata medieval mallorquina". *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (BSAL)*, núm. 39, p. 51-92.

³ DOMENGE I MESQUIDA, Joan (1991). *L'argenteria sacra a les esglésies de Mallorca (segles XIV-XVI)*. Palma: Olañeta.

DOMENGE I MESQUIDA, Joan (1996). "La torre y la cruz: diàlogos entre plàstica monumental y artes suntuarias en Mallorca". *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa, Serie IV, Quaderni*, 2, p. 63-81. [Actes del Convegno *Oreficerie e smalti in Europa fra XIII e XV secolo*, Pisa, 1996].

DOMENGE I MESQUIDA, Joan (2002). *La creu de Porreres i l'argenter Antoni Oliva*. Ajuntament de Porreres.

va interessar, encara que en menor mesura, pel col·lectiu dels orfebres i altres aspectes relatius al procés d'elaboració: l'encàrrec, el finançament, l'utilatge... En aquesta obra la creu de Porreres va ser tractada juntament amb la resta d'objectes de la mateixa tipologia. Fou a *La torre y la cruz* on va aprofundir en el tema, analitzant els possibles models que va prendre Antoni Oliva de l'escultura monumental per a l'obratge de la creu. Finalment a *La creu de Porreres i l'argenter Antoni Oliva*, monografia sobre la peça en qüestió, va completar i ampliar tota la informació que tenia. Aquí el seu interès va recaure en l'estudi d'aspectes relatius al procés de contractació, funcionals, tècnics, formals i estilístics.

Una vegada vist de forma abreujada com ha estat tractat aquest objecte per la historiografia i els diferents enfocaments que ha rebut per part dels historiadors, es procurarà, en la mesura del possible, no redundar més que en els punts estrictament necessaris, en el que la resta d'autors ha escrit sobre ella a l'hora de desenvolupar els objectius que es pretenien assolir. Aquests punts se centraran, principalment, a dilucidar les possibles fonts i models en què es va basar o que serviren d'inspiració a Antoni Oliva en realitzar la creu, tant pel que fa a l'estructura i al conjunt com als aspectes més particulars, posant esment en els relleus i en les plaques esmaltades (ampliant i matisant els proposats per J. Domenge). També comentarem quins són els aspectes estilístics que la diferencien de la resta d'exemplars de la Corona d'Aragó, a més de demostrar la singularitat dels seus esmalts en el context mallorquí, confirmant així la gran qualitat i l'avanç estilístic que aquests comportaren en el panorama de l'orfebreria insular.

Per entendre el valor que tenien les creus per als seus contemporanis s'ha de tenir present que des del principi tingueren un valor simbòlic per als cristians i arribaren, fins i tot, a adquirir connotacions apotropaiques. Esdevé el símbol de Crist, del seu triomf sobre la mort i el pecat i, com a conseqüència, passa a ser el distintiu per excel·lència de qualsevol cristià. No resulta estrany, doncs, que estigui tan present en els rituals eclesiàstics, complint sovint distintes funcions: creus d'altar, creus reliquiari, creus processionals⁴... Tingui's en compte l'auge que assoliren les processons a la baixa edat mitjana (sense arribar a l'excessiu desplegament dels segles XVII i XVIII) i tot el ritual intrínsec i extrínsec que comportaven per entendre l'elevat nombre de creus processionals que es realitzaren entre els segles XIV i XVI. Com se sap, precisament la de Porreres pertany en aquest darrer grup.

La creu (120'4 x 56 cm), encarregada a Antoni Oliva el 27 de març de 1400 pels obrers Pere Feliu i Ponç Valls en nom de la parròquia de Sant Joan de Porreres,⁵ és de perfil flordelísat amb un voraviu lateral basat en un motiu que adopta la forma de petites fulles. Tècnicament està obrada a la manera tradicional, aplicant làmines de plata sobre una ànima de fusta fixades mitjançant puntes de clau. El material amb què ha estat confeccionada és la plata sobredaurada, treballada a partir de les tècniques del repussat i cisellat, amb elements de fosa i relleus escultòrics disposats en els extrems dels braços de la creu (en el marc que ofereix la flor de lis), que es completa amb plaques esmaltades quadrilobulades realitzades amb la tècnica del *champlevé*.⁶

El centre de l'anvers el presideix Crist crucificat, acompanyat per quatre relleus escultòrics que, seguint el sentit de les agulles del rellotge i començant pel braç superior de la creu, iconogràficament representen el pelicà místic que amb la seva sang ressuscita els seus fills, Sant Joan Evangelista amb soldats i membres del sanedrí, la baixada de Crist als inferns i el grup de

⁴ S'ha de tenir present que una mateixa creu podia complir més d'una funció: les creus d'altar també podien custodiar una relíquia i convertir-se, així, en creus reliquiari i a les processionals se'ls podia afegir un peu i esdevenir creus d'altar.

⁵ DOMENGE I MESQUIDA, Joan (2002). *La creu de Porreres...* p. 37.

⁶ Sobre treballs d'argenteria i esmalts vegeu, respectivament: BERTOS HERRERA, Ma del Pilar (1991). *Los escultores de la plata y el oro*. Granada: Universidad de Granada, i GÓMEZ REIZ, Francisco (1999). *Los esmaltes sobre metales*. Madrid: Alianza. 2a ed.

Fig. 1. Creu de Porreres. Anvers.

Fig. 2. Creu de Porreres. Revers.

Maria rodejada per les “Santes Dones”. Continuant amb el recorregut seguit pels relleus, els esmalts que els acompanyen, a la vegada, reproduïxen la Resurrecció de Crist, un àngel en actitud d’adoració, un altre que recull la sang del Senyor en un calze acompanyat d’un altre, i àngels que anuncien la resurrecció als difunts. A la creuera, en un esmalt quadrangular s’hi representa el Sant Sopar (fig. 1).

El revers (fig. 2) el centra la figura sedent del Pare Etern, que té sota els seus peus la de Sant Joan Baptista, patró de la parròquia; ambdós estan rodejats pels quatre Evangelistes acompanyats del seu símbol tetramòrfic (Sant Joan, Sant Lluç, Sant Mateu i Sant Marc). Els esmalts reproduïxen la presentació de Crist davant Pilat, les burles dels soldats, el Prendiment i el port de la creu.⁷

Això pel que fa a la iconografia. Respecte a l’estructura, una de les primeres característiques que la diferencia de la producció catalana i valenciana és la seva simplicitat. Joan Domenge ho va destacar i va especificar en què consistia.⁸ En primer lloc, cal esmentar la simplicitat dels panys o plaques. Aquests són completament llisos, a diferència dels de la zona lleuantina, que solen tenir tota la superfície recoberta per motius fitomòrfics, compostos per fulles de parra o de roure realitzades amb la tècnica del repussat o del cisellat, de manera que formen un baix relleu que crea una impressió d’*horror vacui*. En segon lloc, el voraviu que recorre el perfil flordeliscat és de dimensions més reduïdes que les d’aquelles, igual que la tija i la magolla, que manquen d’autonomia pròpia i que semblen un simple perllongament de la creu; són un cas contrari a les peninsulars, algunes de les quals (encara que fos en època posterior) arribaren a formar falses

⁷ Per a un estudi iconogràfic en profunditat veure: LLOMPART, Gabriel (1974). “La orfebreria...”

⁸ DOMENGE I MESQUIDA, Joan (2002). *La creu de Porreres...* p. 47-49.

arquitectures gòtiques. Joan Domenge creu que el motiu d'aquesta variació rau en el fet que l'autor va voler atorgar major protagonisme als relleus, de manera que aquests són de dimensions superiors a les convencionals i ocupen una superfície també major, sense deixar gairebé espai perquè els panys siguin visibles. Característica, aquesta que s'ha d'emfatitzar perquè representa una novetat important, atès que ni tan sols a la mateixa Mallorca es va tornar a repetir un model semblant quant a estructura.⁹

Encara que s'hagin comentat aquestes particularitats, no s'hi ha donat gaire importància, fet que resulta estrany perquè esdevenen clau per entendre la singularitat de la peça en el seu context. Per quin motiu Antoni Oliva no va seguir els patrons establerts per les grans ciutats de la Corona d'Aragó, d'on se suposava que sorgien les peces avantguardistes? Fou decisió dels comitents o suggeriment d'un possible eclesiàstic que ideàs el programa iconogràfic i cercàs que l'èmfasi recaigués sobre les escenes narratives, en detriment de l'ornamentació residual? Si s'ha de prendre al peu de la lletra el contracte notarial, s'hauria de decidir que fou el mateix artífex qui va idear l'obra en tots els aspectes, almanco pel que fa a les qüestions formals. Això és així perquè en el mateix contracte s'especifica que, abans de firmar-lo, els promotors havien vist una mostra sobre paper que l'argenter els havia facilitat,¹⁰ clar que es podia tractar d'una mostra orientativa sense especificar gaires detalls.

Com se sap, les novetats en els tallers medievals solien ser escasses, atès que les creacions dels artesans sempre seguien la tradició a la qual ells pertanyien. Així i tot, al llarg de l'edat mitjana s'han donat casos puntuals d'artistes que han realitzat obres que presentaven aspectes innovadors, tot i que aquests sempre fossin el resultat de l'evolució d'un model prèviament consolidat (i mai de la seva ruptura) o de la reinterpretació de diferents models que tinguessin a l'abast, de manera que concebien una obra amb un cert nivell "d'originalitat".

Respecte al model estructural seguit per Antoni Oliva per a la creu de Porreres, podria haver-se donat el cas que hagués vist o tingut a l'abast algun model semblant i hagués decidit imitar-lo, com haurien fet la majoria dels seus contemporanis. Però, per motius que no només concerneixen l'estructura i que es comentaran més endavant, es pot apreciar com és d'avançada i d'original l'obra d'Oliva. Per tant, ens decantaríem per alguna de les opcions prèviament comentades, és a dir: que fos el resultat de l'evolució o reinterpretació d'un o diversos models que ell hagués tingut a l'abast. Això hauria donat lloc a aquesta estructura, que, si bé no es decanta, en línies generals, de les creus de la Corona Catalanoaragonesa, té unes característiques particulars que presenten, com a conseqüència, una obra "singular". Aquest fet, a la vegada, demostraria la capacitat de l'orfebre mallorquí per mesclar la tradició i per aconseguir un resultat que, si bé no es podria qualificar d'estrictament innovador, és, al manco, diferent i destacat de la resta.

Atenent als relleus i a les plaques esmaltades, Joan Domenge assenyala que no es torna a repetir, en cap obra mallorquina conservada, la conjunció d'aquests dos recursos figuratius (relleus i esmalts historiatos que formin un programa iconogràfic tancat i concret).¹¹ Aquest és també un aspecte a tenir en compte, ja que resulta molt interessant a l'hora de desxifrar les possibles influències d'Antoni Oliva, perquè ni tan sols a les creus catalanes es donen gaires casos semblants, per no dir cap d'importància.

⁹ Si bé és cert que aquesta afirmació es limita a la producció que es coneix. Tal volta sí que hi hagué algun exemplar semblant que, malauradament, no ha arribat fins a nosaltres.

¹⁰ El contracte es pot consultar en català de l'època a LLOMPART, Gabriel (1974). "La orfebreria mallorquina...", p. 101, i en català actual a DOMENGE I MESQUIDA, Joan (2002). *La creu de Porreres...* p. 37.

¹¹ DOMENGE I MESQUIDA, Joan (2002). *La creu de Porreres...* p. 50.

Les creus més destacades que amb anterioritat a l'encàrrec de Porreres (1400) presenten conjuntament relleus i plaques esmaltades són l'anomenada creu dels Esmalts¹² (1358-1360) i la de la col·legiata de Xàtiva (c. 1360), ambdues atribuïdes a l'orfebre reial valencià Pere Bernés o al seu cercle.¹³ És de tots conegut el gust valencià pel decorativisme, la sumptuositat i el barroquisme en les seves composicions, no tan sols a l'argenteria, sinó també en altres manifestacions artístiques, com per exemple les pictòriques. Les creus de Xàtiva i dels Esmalts manquen de la simplicitat que desprèn la de Porreres: el voraviu que recorre el seu perfil flordeliscat destaca molt més i la superfície dels panys es troba ricament ornada a base d'esmalts translúcids, en el cas de Xàtiva, i amb petites plaques esmaltades quadri-lobulades i relleus fitomòrfics, en la dels Esmalts. Però pel que fa no només a la concepció de conjunt de l'obra sinó també a alguns dels relleus i esmalts, són a les que més s'aproxima la creu del municipi mallorquí.

Fig. 3. Creu de Porreres. Descens de Crist als Inferns.

La semblança entre elles no es limita exclusivament a la ja esmentada combinació de relleus i plaques, sinó que també s'estén a qüestions iconogràfiques i estilístiques.

Respecte a la creu de la col·legiata de Xàtiva, s'ha de dir que la iconografia dels relleus historiatos del seu anvers és la mateixa que la porrerenca, exceptuant el relleu superior que, en aquesta darrera, presenta el pelicà com a símbol de Crist, mentre que, en aquella, s'hi representa la figura de Déu Pare. Però quant a la resta, la iconografia i la seva respectiva ubicació en els braços, es repeteix en ambdues creus: el grup format per Maria i les "Santes Dones" a l'esquerra, Sant Joan amb els soldats a la dreta i el descens de Crist als inferns a la part inferior. Malgrat que els relleus de la creu mallorquina tinguin una mida un poc més superior als de Xàtiva, en totes dues s'aprecia el mateix interès per la volumetria i per l'adaptació de les figures al marc de la flor de lis. A més, formalment, les figures cristològiques del braç inferior són força semblants quant a disposició i concepció; ambdues es troben disposades de la mateixa forma: Crist en posició de tres quarts, lleugerament inclinat cap endavant i amb el mantell creuat sobre el pit, amb els plecs caient en forma de cascada prop del braç dret. Les dues figures es troben flanque-

¹² Conservada al Museu Capitular de Girona però obra, presumiblement, d'un orfebre valencià.

¹³ DE DALMASES, Núria; GIRALT-MIRACLE, Daniel (1985). *Argenters i joiers de Catalunya*. Barcelona: Destino, p. 72-80. Les imatges corresponents a la creu de la col·legiata de Xàtiva i la Creu dels Esmalts es poden consultar en aquest mateix volum (p. 75 i 78, respectivament).

Tingui's en compte també la creu de Sant Mateu (1397), conservada al Museu Parroquial de l'església arxiprestal de Sant Mateu (Castelló, València) obra per Joan d'Olzina, que segueix els esquemes formals i compositius de les de Xàtiva i dels Esmalts. Al respecte, Núria de Dalmases especifica que totes aquestes creus són representatives d'una manera de fer molt pròpia i constant de l'orfebreria valenciana del segle XIV (Veure: DE DALMASES, Núria (1996). *L'esmalteria gòtica a la Corona d'Aragó. Reflexions per a una línia d'estudi*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 11.

jades per altres que confereixen simetria al relleu. És cert que el resultat final de la de Porreres és de major qualitat en tots els aspectes (pel detallisme, la plasticitat, la composició...),¹⁴ però la concepció és la mateixa.

Els relleus pertanyents a la creu dels Esmalts són més simples i mancats de la monumentalitat de què fan gala aquells dels exemples anteriorment exposats. La iconografia de l'anvers s'ha simplificada perquè, encara que la figura de Crist estigui també flanquejada per les de Sant Joan i la Verge, aquestes ja no formen grup amb els soldats i les "Santes Dones". No obstant això, el revers participa de la mateixa iconografia amb la de Porreres: Déu en Majestat en el centre rodejat pels Evangelistes. És cert que aquest programa iconogràfic era molt usual i solia repetir-se, amb algunes variants, en la majoria de les creus. Però al respecte pot assenyalar-se una característica concreta per al·legar l'ascendència valenciana dels models usats per Antoni Oliva per a l'obratge de la creu: el revers de les catalanes sol anar centrat per la figura de la Verge, que en ocasions pot ser substituïda per la representació del sant titular de l'església a la qual pertany,¹⁵ mentre que la tònica general a les valencianes és que estiguessin centrades per la figura del Pare Etern. Aquest darrer fet es desprèn de l'inventari dels objectes que entregaren la Catedral i altres esglésies de València per auxiliar el rei Pere el Cerimoniós en la guerra que sostenia contra Castella; objectes que foren taxats per Pere Bernés, orfebre reial.¹⁶

Pel que fa als esmalts de la creu mallorquina, hem de destacar-ne l'elevada qualitat tècnica i plàstica que es fa patent a les reduïdes composicions plenes de detallisme, algunes de les quals estan imbuïdes de l'esperit cortesà de l'estil internacional.¹⁷ No es troben a la resta d'esmalteria mallorquina altres exemples paragonables a aquests. Els esmalts de la píxide de Muro (darrer quart del S. XIV) són força simples i d'execució més tosca;¹⁸ els de l'arqueta eucarística de la catedral (principis del S. XV) serien els únics capaços de competir-hi però, malgrat la qualitat de l'obratge, manquen de l'expressivitat de què fan gala els d'Antoni Oliva. En aquests la composició de les escenes no es veu menyscabada per haver d'adaptar-se al marc quadrilobulat, sinó que l'aprofiten al màxim per treure'n partit, com veiem en el cas de l'extraordinari medalló on es representa Crist ressuscitat sortint del sepulcre (fig. 4). L'extrem superior del quadrilòbul el centra la figura frontal de Crist, mentre que, en els tres restants, es forma una composició semicircular al voltant del personatge central gràcies a la disposició d'espatlles de la figura del

¹⁴ Aquestes característiques es fan extensibles a la resta dels relleus.

¹⁵ DE DALMASES, Núria (1992). *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1300-1500 (aproximació a l'estudi) Consideracions generals i catalogació d'obra*. Vol. 1. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (IEC), p. 89.

¹⁶ YARZA, Joaquín [et al.] (1982). *Arte Medieval II. Románico y Gótico. Fuentes y documentos para la historia del arte*. Barcelona: Gustavo Gili, doc. 127. En aquest apareix la breu descripció de tota una sèrie de creus en les quals es pot veure com es varen combinar relleus historiatos i esmalts, el programa iconogràfic dels quals era pràcticament idèntic al de la creu de Porreres.

¹⁷ Com per exemple la representació de Crist davant Pilat, el qual apareix com un rei de l'època rodejat per la seva cort.

¹⁸ Compari's les figures 5-6 i 7-8. Es podrà observar, a l'escena del Sant Sopar, com l'artífex de la píxide va optar per reduir el nombre de figures que la componen per no haver d'enfrontar-se amb la dificultat de crear una composició que implicàs el repte de la representació íntegra de l'apostolat. També es podrà apreciar, respecte a la iconografia del Prendiment, la diferència qualitativa entre ambdues, sobretot pel que fa a l'expressió dels protagonistes: a la creu de Porreres, en primer pla, la figura de Crist en actitud condescendent, emparant Judes amb els braços tot perdonant-li la seva deslleialtat, contrasta amb la del traïdor, trista, decaïda i plena de remordiments, com si se'n penedís per avançat, de l'acte que estava a punt de dur a terme. La grandesa de l'esperit de Jesús i la baixesa del de Judes es posa de manifest en la disposició de picat i contrapicat que es veu emfatitzat pel joc de mirades. El gust pel detall i l'anècdota propis de l'estil internacional s'aprecia en segon terme, amb la representació de Pere tallant l'orella a Malcus, soldat del summe sacerdot (Jn. 18, 10). Pel contrari, a l'esmalt de la píxide de Muro es fa patent l'encarcament i la manca d'expressivitat dels dos personatges, de manera que si no fos pel nimbe, no distingiríem entre un i altre. El fet anecdòtic és inexistent i només la representació de tres soldats reforça el significat iconogràfic de l'escena.

Fig. 4. Creu de Porreres. Resurrecció.

guàrdia, ubicada en la zona inferior del medalló. La placa quadrilobulada del braç superior de l'anvers de la creu dels Esmalts és similar a aquesta, especialment pel que fa a la composició, i també s'aprofiten els lòbuls per a l'aplicació de les figures.¹⁹ L'originalitat de l'esmalt de la creu de Porreres no rau en l'aprofitament d'aquests per a formar una composició sinó en la singularitat amb què aquesta ha estat resolta, situant completament d'espatlles un dels guardians per a conferir profunditat a l'escena. La placa de la creuera on es representa el Sant Sopar (fig. 5) també demostra una execució molt intel·ligent que corrobora la gran mestria i domini de la tècnica de l'orfebre mallorquí en representar, en un espai tan limitat, Crist i els dotze apòstols. Aquest novament aconseguix conferir a l'escena una impressió de profunditat semblant a la que s'ha vist en el medalló de la Resurrecció, utilitzant la mateixa estratègia compositiva, és a dir, disposant quatre dels protagonistes d'espatlles a l'espectador.²⁰ A la creuera de la creu de la col·legiata de Xàtiva es pot veure una composició anàloga on els apòstols es disposen al voltant d'una taula circular, encara que, en aquest cas, es troben en posició de tres quarts, sense oferir directament les espatlles a l'espectador.

No es té constància que aquest recurs compositiu (situar un o diversos personatges d'esquena) s'hagués utilitzat en l'orfebreria catalana, valenciana o mallorquina abans que ho fes Antoni Oliva. En el context mallorquí també va suposar una novetat respecte a la pintura sobre taula, ja que tampoc se'n conserva cap exemplar on aparegui.

És novament al context valencià on es podrien trobar els models pictòrics que utilitzà l'orfebre mallorquí al respecte. En pintura, l'estil internacional²¹ fa la seva aparició a València de la mà de dos artistes estrangers que treballaren allà, entorn de finals dels segle XIV i principis del XV: Marsal de Sax i Gerardo Starnina. És precisament en alguna de les seves obres on es pot

¹⁹ Es té constància d'altres esmalts en el context catalanoaragonès on s'aprofiten els lòbuls per ubicar les figures que formen l'escena. Un exemple el trobaríem a la placa gravada amb la resurrecció de Llätzer de la creu del monestir de Sant Esteve d'En Bas (Girona) c. 1380 (Vegeu: DE DALMASES, Núria; GIRALT-MIRACLE, Daniel (1985). *Argenters...* p. 74)

²⁰ Han estat assenyalades les semblances compositives d'aquest esmalt amb un fragment de pedra pertanyent a la sepultura del mateix Antoni Oliva, conservada al Museu de Mallorca, que representa la Dormició de la Verge. En ella els personatges es disposen al voltant de Maria de forma similar a com ho fan a l'esmalt del Sant Sopar, amb la diferència que els del primer pla de la làpida no es troben d'esquena a l'espectador. Vegeu: PALOU, Joana Ma (1998). "Antoni Oliva. Dormició". A: AA.VV. *Mallorca gòtica*. Catálogo de la exposició. Barcelona-Palma. MNAC-Govern Balear, p. 251-252.

²¹ Recordi's que tant els relleus com les plaques esmaltades de la creu de Porreres havien assimilat els postulats estilístics d'aquesta tendència.

observar la utilització del dit recurs compositiu.²² Que un motiu determinat es vegi reflectit en diverses manifestacions artístiques no és cap novetat. Les estampes i mostres que els artistes utilitzaven per realitzar les seves obres corrien pels tallers medievals i no es feien *ex professo* per a una professió, un orfebre i un pintor, els qual podien utilitzar perfectament la mateixa font.²³ Tingui's en compte que l'ús de determinats recursos formals o compositius no era exclusiu d'un art. Un altre exemple al respecte en el camp de l'argenteria és el retaule de plata de la seu de Girona. Segons Francesca Español, els artífexs que participaren en les dues fases de la seva creació foren el mestre Bartomeu i Pere Bernés, que adoptaren recursos procedents de l'escultura contemporània i dels retaules pictòrics, respectivament.²⁴

La hipòtesi plantejada dels models valencians com a font d'inspiració de la creu de Porreres i, més concretament, les obres atribuïdes a Pere Bernés o al seu cercle, no es basen només en les qüestions formals, estilístiques i iconogràfiques fins aquí plantejades, sinó que també es poden aportar altres proves de caire documental. Se sap que durant la prelatura del bisbe Antoni de Galiana (1363-1375) es va encarregar a Pere Bernés i a Joan Perpinyà, orfebre també vinculat a València,²⁵ un retaule de plata sobredaurada, avui dia desaparegut, per a la Capella Reial de la catedral de Palma. És de suposar que aquesta peça d'argenteria esdevingué la més avantguardista dins el context mallorquí pel fet d'ésser encarregada, en primer lloc, a l'orfebre més destacat dels moments dins el panorama de la corona Catalanoaragonesa i, en segon lloc, perquè la peça en qüestió havia d'ésser destinada al lloc més sagrat de la Catedral. No resulta desenraonat, doncs, que influís en la producció posterior d'un orfebre local com Antoni Oliva fins al punt que algunes característiques pròpies de les peces valencianes quedassin reflectides en la seva producció posterior.

Les relacions amb València no es redueixen a aquest punt. Pocs anys abans que se li encarregàs l'obratge de la creu de Porreres, apareix documentat al seu taller un oficial valencià. En dit contracte, datat del 18 de maig de 1397, Jaume Riera, fill de Bartomeu Riera i ciutadà de València, s'encarta amb Oliva per un temps de dos anys i quatre mesos.²⁶ Tenir al seu costat per un període superior a dos anys un argenter procedent d'aquella zona hauria estat, per al mallorquí, una altra via d'assimilació, indirecta, de les característiques de les peces valencianes.

²² Es té constància d'una taula que representa l'escena de la Resurrecció, avui en parador desconegut, d'Starnina, en la qual s'hi representava, en primer pla, la figura d'un guàrdia d'esquena (Vegeu: HÉRIARD DUBREUIL, Mathieu (1987). *València y el Gótico Internacional*. València: Edicions Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació. Vol. 2. Fig. 212).

²³ Tina Sabater va deduir que el model per a la representació pictòrica de Sant Bernadí de Sena a la pintura mallorquina es basava en una sèrie d'estampes devocionals que havia importat el 1453 el pintor Miquel Brull, oriünd de França, per a l'orfebre mallorquí Joan Desgrau (Vegeu: SABATER, Tina (2002). *La pintura Mallorquina del segle XV*. Palma: UIB-Consell de Mallorca, p. 256).

²⁴ ESPAÑOL, Francesca (2005). "El escenario litúrgico de la catedral de Girona (S. XI-XIV)". *Hortus Artium Medievalium. Journal of the International Research Center for Late Antiquity and Middle Ages*, núm. 11, Croatia: Zagreb-Motovun, p. (213-232) 225 i 227.

²⁵ MANOTE, Ma Rosa; PALOU, Joana Ma (1998). "L'escultura gòtica mallorquina". A: AA.VV. *Mallorca gòtica...* p. (51-76) 59. La confecció de l'obra va recaure de forma directa sobre Joan Perpinyà i Pere Bernés no se'n va poder fer càrrec pels nombrosos comesos que el tenien ocupat. No obstant això, l'important és que el retaule fos elaborat per un valencià que, amb tota probabilitat, devia girar en l'òrbita de Bernés. Aquest era, en aquella època, orfebre reial i, per tant, un dels artistes més prestigiosos del moment; és de suposar que les seves obres influïssin considerablement a la resta d'artesans dedicats al treball de l'or i la plata.

²⁶ LLOMPART, Gabriel (1974). "La orfèbreria..." p. 99. Es podria haver donat el cas que aquest argenter hagués tingut algun tipus de vincle amb els seguidors de Pere Bernés.

Fig. 5. Creu de Porreres. Sant Sopar.

Fig. 6. Píxide de Muro. Sant Sopar.

Per localitzar els models que inspiraren a Antoni Oliva en realitzar la creu, Joan Domenge s'acosta a l'escultura monumental coetània,²⁷ concretament a la que la historiografia ha acordat anomenar estil internacional. L'autor posa esment en les semblances d'alguns dels relleus i esmalts amb les obres que en aquells moments realitzaven a Mallorca artistes procedents de la zona septentrional d'Europa: Jean de Valenciennes, Rich Alamant i Pierre de Saint Jean, qui treballaren al portal del Mirador i a la façana de l'església parroquial de Sant Miquel de Palma.²⁸ Segons J. Domenge, el cànon curt, la manca d'estilització i l'abundància de plects a la vestimenta dels personatges que protagonitzen els relleus, s'atraquen a les figures treballades per Pierre de Saint Jean en aquesta darrera església.²⁹ A part d'això compara les imatges angèliques obrades per Jean de Valenciennes a les arquivoltes del portal del Mirador amb aquelles, també angèliques, representades als esmalts del braç horitzontal de l'anvers de la creu.³⁰ Però no es limita a les obres realitzades en el context insular per assenyalar els possibles models que influïren Antoni Oliva, sinó que també en determina d'altres que es custodien a la catedral de Barcelona, com és el cadirat del cor i la trona, i el sepulcre del bisbe Escalas.³¹ Ambdues foren efectuades per artistes locals que havien assimilat els postulats de la nova tendència estilística: Pere Sanglada i Antoni Canet, respectivament. Tal volta es podria acceptar que l'obra de Pere Sanglada (1394-1403),³² com que s'inicià amb anterioritat a l'obratge de la creu, hauria pogut influir a l'orfebre, encara que els àngels de la trona que Joan Domenge compara amb els dels esmalts de la creu no s'assemblen tant com els del Portal del Mirador (dita semblança amb aquests darrers es fa patent especialment en el plomatge i la concepció envoltant de les ales en torn al cos angèlic). Quant al sepulcre del bisbe Escalas, malgrat les semblances estilístiques que es puguin donar entre ell i la creu, és del

²⁷ DOMENGE I MESQUIDA, Joan (1996). "La torre y la cruz..." i DOMENGE I MESQUIDA, Joan (2002). *La creu de Porreres...* p. 60-67.

²⁸ La bibliografia sobre aquests artistes i les seves obres és abundant. Per a una aproximació vegeu: ALOMAR, Gabriel (1970). *Guillem Sagrera y la arquitectura gòtica del siglo XV*. Palma: Blume, p. 47-69.

²⁹ DOMENGE I MESQUIDA, Joan (2002). *La creu de Porreres...* p. 62.

³⁰ *Ibidem*, p. 62.

³¹ *Ibidem*, p. 63-67.

³² Per atracar-se a l'obra de Pere Sanglada, vegeu: TERÉS I TOMÀS, Ma Rosa (1987). *Pere Ça Anglada. Introducció de l'estil internacional en l'escultura catalana*. Barcelona: Artestudi.

Fig. 7. Creu de Porreres. Prendiment.

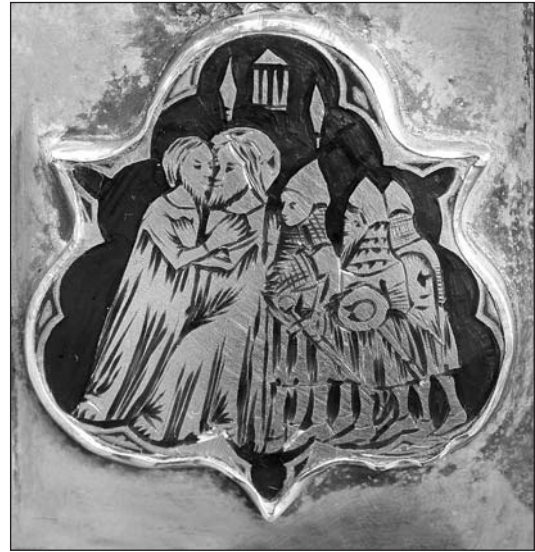

Fig. 8. Píxide de Muro. Prendiment.

tot impossible que hagi influït directament a l'argenter mallorquí, donat el cas que la creu data de 1400, que Antoni Canet contractà el sepulcre el 1409 i que s'acabà el 1412.³³ Joan Domenge no especifica amb exactitud que fos el sepulcre el que va influir sobre la creu; tan sols esmenta que les dues obres poden relacionar-se estilísticament, fet que s'explica perquè ambdues s'engloben dins un mateix corrent: l'Internacional. En qualsevol cas, si hi hagués hagut alguna influència d'una obra a l'altra, hauria estat la creu la que ho hagués fet sobre el sepulcre, la qual cosa la convertiria en un nou exemple que confirmaria la permeabilitat entre les distintes arts.

Conclusió

En definitiva, el treball d'Antoni Oliva demostra que era un artesà polivalent i capaç, en una mateixa obra, de sintetitzar motius procedents de diverses fonts i de conferir-los un caire personal per a crear una peça que, continuant inserida en la tradició de l'argenteria catalanoaragonesa, desprèn sensibles nivells d'originalitat. L'elevada qualitat plàstica dels relleus i esmalts (especialment si aquests es comparen amb altres contemporanis conservats a Mallorca) acredita Oliva com a un dels orfebres més destacats de finals del segle XIV i principis del XV, no tan sols en el seu propi context sinó també fora de les seves fronteres.

Quant als models proposats per Joan Domenge que pogueren influir-lo, hem d'assenyalar que no hi ha cap dubte sobre les característiques estilístiques que apropen alguns dels relleus i esmalts de la creu de Porreres a les obres locals d'escultura monumental coetània (com va apuntar encertadament), tot i que, respecte a les catalanes ja es presentin més dubtes. Per tant, pareix més idoni afirmar, per això i pels motius al·legats al llarg de l'exposició, que Antoni Oliva, a l'hora de forjar la creu, va conjugar models locals que li subministrava l'escultura amb altres valencians procedents de l'argenteria (vinculada, molt probablement, a Pere Bernés i al seu cercle) i de la pintura, prenent d'aquesta darrera estilemes aportats pels introductors de l'estil internacional.

³³ DE DALMASES, Núria; JOSÉ I PITARCH, Antoni (1984). *L'Art gòtic (s. XIV-XV)*. Història de l'Art Català. Vol. 3. Barcelona: Edicions 62, p. 190.

La vila de Porreres durant l'interregne (1410-1412)

GUILLEM MORRO VENY

La conjuntura del Regne de Mallorca els anys previs a l'interregne

El bienni conegut com l'interregne ha esdevingut un període en què tot el procés que va conduir a l'elecció d'un nou rei per a la Corona d'Aragó ha acaparat l'interès d'historiadors, erudits i estudiosos del passat medieval dels indrets que configuraren l'esmentat regne. Això és comprensible, atesa la conjuntura extraordinària que va comportar la manca de successió dinàstica per a la supervivència d'una corona integrada per uns territoris el nexa d'unió dels quals, era, precisament, la figura del monarca. Així, altres aspectes de la conjuntura que havien d'incidir en la qualitat de vida dels seus súbdits, entre ells els mallorquins (i, segons els interessos d'aquesta comunicació, els porrerencs), han estat relegats a un pla molt secundari. Els anys de l'interregne (1410-1412) s'inscriuen en el marc d'una profunda crisi econòmica i d'un malcontentament social generat, essencialment, per factors de tipus endogen. D'entre aquests, en sobresurt la situació de bancarrota de la Universitat mallorquina que, des del punt de vista de les finances públiques, s'havia vist obligada a consignar la pràctica totalitat dels seus recursos fiscals al pagament periòdic de les pensions censals que el continuat i no sostingut increment del deute públic exigia¹.

A la Universitat mallorquina el fenomen del deute públic li reportà dues conseqüències molt negatives. D'una banda, la pèrdua de l'autonomia financera dels jurats de què antuvi havien gaudit, ja que, en no disposar dels recursos fiscals generats pel propi sistema productiu (que, en la seva major part, eren consignats al pagament de pensions censals), el seu marge de maniobra en les finances es tornà força reduït. Altrament, l'incessant increment del muntant del deute obligà a un augment de la tributació indirecta i directa (especialment de la primera), la qual es nodria, bàsicament, dels gravàmens imposats sobre els productes de primera necessitat.

Mitjançant l'anomenat *Contracte Sant* (1405)², els recursos fiscals produïts a Mallorca restaven a mans dels censalistes. D'aqueixa manera, es generà una mena de cercle viciós, ja que la gestió administrativa del deute (dels cabals destinats cada any a pagar les pensions censals) es convertí en un objectiu ambicionat per als capitosts de les faccions dominants (gairebé tots

¹ Durant les últimes dècades del segle XIV, s'arranjaren diferents fórmules per tal de millorar i solucionar la gestió administrativa del deute públic, el qual, vers aquests anys, era detingut per creditors principatins, majoritàriament barcelonins (en la proporció d'un 60%, aproximadament) i mallorquins. El fet que més de la meitat del deute s'hagués contret amb ciutadans de Barcelona generava una situació especialment nociva per a l'economia pública del Regne, ja que suposava la sortida periòdica d'uns cabals —via impostos indirectes— per al pagament de les pensions censals, que, en definitiva, feien un viatge de sortida, però no de tornada; el mateix succeïa amb el deute intern, que revertia, altre cop, via tributària, de consum, etc., a l'economia del Regne. El 1396 s'aprovà l'anomenat *Contracte de Barcelona*, dit també *Contracte de l'arrendament de Mallorques*, pel qual la Universitat mallorquina es comprometia a transferir, cada any, al síndic de Barcelona, gestor del deute extern de Mallorca, 24.000 lliures durant un període de 15 anys; finit aquest, en teoria, el deute de Mallorca amb els creditors principatins s'havia d'haver amortitzat —MORELLÓ, Jordi (2003). "Mallorca i la seva dependència financera del Principat [segles XIV-XV]". *Estudi dels censalistes catalans*, AEM, 33/1, p. 119-169; MORRO, Guillem (2006). "Fiscalitat i deute públic en el Regne de Mallorca [1385-1405]". *Comprar, vendre i pagar al rei. Els impostos indirectes al Regne de Mallorca, segles XIV-XV*, Palma, p. 45-69.

² Una bibliografia bàsica sobre el *Contracte Sant* la podem veure a:

SANTAMARIA, Álvaro (1955). *El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV*, Palma, p. 46-48.
Mallorca en el siglo XIV, a AEM, 7 (1970-1971), p. 224-225; JUAN, Josep (1975). *La problemàtica de los censales: su incidencia en las Germanías (1521-1523)*, "Mayurqa" 13, p. 136-137.

censalistes), perquè suposava manejar un volum dinerari que superava el 90% del pressupost ordinari del Regne.

Un altre aspecte que caracteritzà la conjuntura interna d'aquests anys fou l'enfrontament més o menys continuat de les dues faccions dominants, anomenades *Mallorquina* i *Aragonesa*. La primera estava integrada majoritàriament pels sectors de la pagesia i menestralia, encara que no hi mancava algun element de l'estament mercader o ciutadà. Era la més "populosa" en la seva composició i tenia per capítost indiscutible Bernat Fabrer, cavaller. Aquest llinatge es troba vinculat a Porreres per raó de la propietat i de la renda censal. En efecte, en un instrument de venda formalitzat el 1405 pel qual Bernat Veny i la seva muller Caterina, ambdós de Porreres, venen una casa amb un pati de terra annex, el comprador, a més d'altres càrregues, ha d'assumir un cens de 4 diners que percep l'esmentat capítost Bernat Fabrer.³ En una operació de compravenda de béns immobles efectuada a Porreres d'aquell mateix any, torna a aparèixer com a perceptor d'un cens de 6 sous sobre unes terres que es venen a l'esmentada vila, ubicades a la porció que fou de Jaume i Francesc de Caldes⁴. La documentació de l'any 1409 ens dona més notícies de crèdits —censos— que Fabrer tenia sobre immobles porrerencs, la qual cosa palesa que, prèviament, n'havia adquirit el domini per a traspassar-lo a altri, a canvi d'una prestació en diners o en espècies. Fabrer rebia un cens de 20 quarteres de blat sobre la finca d'Antoni Riera.⁵

Quan un creditor no percebia amb la puntualitat acordada i en el lloc convingut el cens pactat, l'emfiteuta perdia el domini útil de la terra que conrava, la qual era subhastada i venuda al millor licitador. Això es veu ben clar a la documentació sobre Porreres que s'ha conservat dels anys 1401-1413.⁶ El procediment d'alienació de terres a aquells emfiteutes que en un determinat moment no podien pagar les prestacions convingudes era el següent: el governador de Mallorca, a instància dels creditors/censalistes afectats, manava al batle de la vila que cités el deutor perquè, en una senzilla cerimònia, assignés la propietat immoble que s'havia de subhastar. El formulari deixa clar que el deutor no disposava de béns mobles —*cum bona mobilia non habet*—, i que, per això, se li confiscava la propietat. Se segueix un ritual —l'emfiteuta ha de jurar, amb les mans tocant els Evangelis— que, efectivament, té contret el deute que se li imputa —*et pro solvendis eisdem diversis et magnis peccunie et frumenti quantitativibus in quibus confessus fuit ipsis tenere reatione census tempore preteriti*—. Així mateix, durant la cerimònia del jurament, l'emfiteuta havia d'assignar la propietat que se subhastaria.⁷ En el cas concret que hem adduït, l'embargament

MORRO, Guillem (1997). *Mallorca a mitjan segle XV. El Sindicat i l'alçament forà*, Palma, p. 154.

— (2003) *Govern municipal i fiscalitat a Mallorca (1400-1410) a XVII CHCA*, vol. III, Barcelona, p. 634.

URGELL, Ricard (2000). *Mallorca en el segle XV*, Palma, p. 22-23.

FERNANDEZ, Carmen (2006). "Alguns aspectes jurídics del Contracte Sant" a *Comprar, vendre i pagar al rei*, Palma, p. 145-154.

³ ARM, RP 65, f. 99r.

⁴ Els homes de Caldes que acompanyaren el rei Jaume I en la conquesta reberen diversos lots de terres i alqueries d'acord amb les cavalleries que els van correspondre pels efectius aportats a l'esmentada conquesta. Consta que posseïren béns a Ciutat, Inca, Sineu, Petra i Montuiri —SOTO, Ricard (1984). *Còdex català del llibre del repartiment de Mallorca*, Barcelona, p. 49, 49, 102, 146, 160, 162, 165, 194, 218—.

⁵ Sabem la notícia a través d'un instrument de canvi mitjançant el qual l'esmentat Antoni Riera canviava, per una casa amb pati de terra i 22 lliures, les seves terres, que confrontaven amb les possessió del batle Antoni Nicolau, amb l'honor d'en Padrina, amb la possessió de Jaume Gil i amb l'honor de Santmartí. (ARM, RP 65, f. 202v).

⁶ Ens referim al registre d'Escrivania de Cartes Reials, custodiat a l'Arxiu del Regne de Mallorca sota la referència arxivística ARM, RP 65.

⁷ ARM, RP 65, f. 209r.

es feia a Pere Rafal⁸ (per tal com aquest no havia satisfet els censos deguts, possiblement a causa d'una successió de males anyades) a instància del cavaller Bernat Fabrer. La propietat subhastada era un alberg amb terra annexa que fou de la porció de Jaume i Francesc de Caldes i que en aquell moment pertanyia a l'alou del rei, per qui es tenia al desè de lluïsmes i fatiga de 30 dies.⁹

La primera dècada de la quinzena centúria fou una època plena d'infortunis per a la comunitat illenca. A la situació de bancarrota financera i al crescut nivell impositiu hem de sumar la constant tibantor entre les dues parcialitats dominants, que, en la seva pugna per aconseguir el control del *regiment* (govern), arrossegaven prosèlits dels quatre quadrants de l'illa. L'obtenció del *regiment* i el control dels cabals públics eren dos objectius ben aparionats. La part que obtenia del rei la franquesa o pragmàtica que li permetia l'accés al govern havia de convèncer el monarca de la necessitat i utilitat del canvi. Si la petició anava acompanyada de l'oferta d'un donatiu, l'assentiment reial solia resultar més fàcil. Aquests diners que es donaven per a benefici d'uns, a la llarga eren pagats per tots, ja que el bàndol que havia obtingut el poder solia endossar a la Universitat, com a deute (i, per tant, pagador per tota la Comunitat), la quantitat donada al sobirà.

Tot plegat havia conduït a una situació que havia enfortit l'intervencionisme reial en menyscabament del poder autonòmic. El rei s'arribà a convertir en el vertader àrbitre de la política mallorquina, de manera que, en més d'una ocasió, decidí la suspensió unilateral de jurats i consellers i l'elecció, a dit, dels seus substituïts. Una reprensió del rei Martí als jurats de Mallorca ens pot il·lustrar sobre la situació convivencial dels illencs d'aquells anys. El maig de 1401, els amonestava dient-los: “responents escrivim a vosaltres, ab la present, que considerades la divisió detestable e la dampnosa sedició e discòrdia e voluntats que entre los habitants del dit Regne fins açí són stades e són vuy en dia...”.¹⁰ També en aquesta data, el rei, dolgut per l'estat d'agitació del cos social, suspenia els membres de la juraria i del consell general, argumentant la censurable conducta dels jurats i consellers: “inculpats de diversos abusos e coses il·lícites per ells amanades e fetes en lo dit regiment contra lo ben públich de la dita ciutat e les pragmàtiques sobre lo dit regiment e altres coses fetes”.¹¹

Aquest quadre de la conjuntura interna del Regne que hem esbossat a grans trets palesa que els anys previs a l'interregne foren difícils i tensos per a la majoria de mallorquins i, consegüentment, per a bona part dels porrerencs. Així com veurem més endavant a través de la documentació, la vida a la vila de Porreres d'aquells anys no era gens fàcil.

La propietat moble i immoble a Porreres, transaccions i gravàmens

Tinença alodial i càrregues sobre la propietat emfitèutica

Al tombant de la catorzena centúria, la figura del rei havia transitat cap a una situació en què les relacions vassallàtiques i senyorials pròpies de l'època altmedieval, havien perdut, progressivament, la seva vigència —tot i que no havien desaparegut del tot—; situació en la qual el monarca, com és el cas de la Corona aragonesa, ocuparà el vèrtex de la piràmide social i política. Els reis efectuaran donacions de terres als seus súbdits, però franquies de vinculacions polítiques, és a dir, en alou. Així, el dret de propietat abastarà una caire econòmic real en què el

⁸ *Ibidem*, f. 209r.

⁹ Confrontava amb l'anomenat *carrer populatorum* (carrer dels pobladors?), que apareix repetides vegades a la documentació d'aquests anys. La finca subhastada restava gravada amb dos censos més: un de 8 sous a favor de Bernat Fabrer i un altre de dues quarteres de blat, redimible per 20 lliures (*Ibidem*, f. 209r).

¹⁰ ACA, reg. 2266, f. 19r.

¹¹ *Ibidem*, ff. 19r-v.

domini que en deriva s'exerceix sobre les coses i no sobre les persones. Aquesta donació que es fa a partir del “doble domini”, és a dir, el *directe* o propietat de dret, i l'*útil* o propietat de fet (usdefruit). La forma més generalitzada de cessió del domini útil dels immobles a la Mallorca baixmedieval és a través del contracte emfitèutic.¹²

La senyoria eminent atorgava la facultat d'imposar certs drets, com eren el lluïisme¹³ i la fadiga.¹⁴ Els magnats i porcioners que reberen propietats en compensació a llur aportació a la conquesta ho feren en alou o en alou franc. L'alou és un domini ple, absolut, franc de tots serveis i de tota prestació personal sobre els béns immobles. La naturalesa alodial de béns és considerada a la Carta de Franquesa atorgada per Jaume I (1230), la qual, en el seu segon capítol, estatueix que, servades les regalies de la Corona, rebran les propietats “*franchas et liberas*”. Els tenidors de béns en alou franc, anomenats també *aloers*, podien, d'acord amb l'esmentada Carta, traspasar les seves propietats. No obstant això, entre l'alou i l'alou franc hi havia una diferència. En efecte, les propietats alodials, malgrat que restessin lliures de vinculacions feudals, no deixaven d'estar subjectes a la tributació general imposada per la Corona. Però, podia esdevenir-se que l'alou es concedís *franc*, i, per tant, exempt de càrregues fiscals. A més dels esmentats drets de lluïisme i fadiga, la propietat emfitèutica solia estar afectada pel denominat cens emfitèutic, que podia ser una prestació en diners o en espècies i que el tenidor del domini útil de l'immoble estava obligat a pagar, cada any, al senyor directe.

El registre més antic que coneixem relacionat amb la propietat territorial i censal a Porreres és el conservat a l'Arxiu Capitular de Mallorca, referit a l'alou del rei¹⁵ i que abraça els anys 1350-1352. Conté 57 transaccions de la propietat, totes encapçalades amb l'expressió “*presentavit faticha*”, és a dir, el tenidor útil que ha establert o traspassat l'immoble, que es té “*ad laudimium et faticham et sibi eius alodio et directo dominio domini regis*”, informa de la transacció feta del domini útil per tal que el senyor directe —en aquest cas el rei— pugui exercir els seus drets que, com hem dit, són el lluïisme i la fadiga. Sovint, el rei percep el delme i mitja *tasca* dels esplets. La *tasca*, era un percentatge donador al senyor directe sobre la producció agrària bruta que, generalment, era l'onzena part. Però a Porreres (anys 1401-1413) era la tretzena i, en alguns casos, aquest percentatge arriba a la setzena, com és el de l'alqueria *Los Salmates*,¹⁶ que, en una transacció de la propietat formalitzada el 10 de setembre de 1405, en esmentar els drets reials, es precisa “*que nunc est domini Regis, per quem tenetur sub eius alodio et dominio ad vicesimum de laudimio et ad decima et sexdecima expletorum*”.¹⁷

¹² L'emfiteusi baixmedieval prové del “*ius emphyteuticarium*” del dret romà justinià, pel qual el posseïdor del doble domini, mitjançant un contracte onerós, cedeix l'útil a un altre persona —emfiteuta—i en conservava el domini directe. Aquesta cessió del domini útil es fa a canvi d'un cànon anual en fruits o diners.

¹³ Dret del senyor directe a rebre una part del valor de la propietat emfitèutica quan l'emfiteuta la transmet a una tercera persona per títol onerós. A la documentació que hem consultat sobre Porreres, als anys previs a l'interregne el lluïisme que el rei rebia sobre transaccions de finques rurals sol ser del vintè i sobre immobles urbans, el desè.

¹⁴ Dret de prelació del senyor directe de tornar a adquirir la tinença útil quan aquesta és traspassada a altri per títol onerós.

¹⁵ *Instrumenta huius libri sunt de alodio domini Regis in termino de Porreras* (ACM, Prot. 15105, ff. 1r-19v).

¹⁶ Dita alqueria apareix repetides vegades (ARM RP 65, ff. 94r, 107r, 122r, 177r).

¹⁷ ARM, RP 65, f. 122r.

La propietat immoble a Porreres¹⁸

La terminologia emprada en la documentació medieval per definir els béns immobles, rurals i urbans, és la següent:

<u>Immables urbans</u>	<i>Hospicio</i> (Alberg) <i>Domo</i> (Casa) <i>Pati</i> (Corral o terra annexa a la casa)
<u>Immables rurals</u>	<i>Alqueria</i> <i>Rafal</i> <i>Sort</i> (Tros de terra) <i>Hort</i> <i>Vinya</i> <i>Figueral</i> <i>Garriga</i>

Alqueries i rafals

Començant per les alqueries, rafals i terres amb identificació toponímica pròpia, hem de dir que en algunes d'elles és ben notòria la influència musulmana. Per a l'estudi d'aquest apartat ens hem proveït substancialment de dues fonts medievals inèdites: el registre ja citat, pertanyent als anys 1350-1352 i que conté la propietat immoble de l'esmentada vila en alou del rei,¹⁹ i la sèrie d'Escrivania de Cartes Reials (1401-1413).²⁰ Així mateix, ens hem servit d'alguna informació complementària extreta de la sèrie *Lletres Comunes* de l'esmentat Arxiu i, no cal dir-ho, de la bibliografia que hi ha sobre el tema.²¹

Alcassor (escrit a vegades *Del Cassor*). És un lloc de la geografia porrerenca al qual la documentació es refereix sempre com a terme. Situat a la porció que va correspondre a Nunó Sanç, la seva ubicació, segons l'estudi de Maria Barceló, es trobaria entre els camins de Son Servera i Son Orell.²² El terme d'*Alcassor* ja el registram a la immediata postconquesta.²³ Abans de 1350, Antoni Orell de Porreres tenia una sort de terra en aquest indret. La seva vídua la va vendre, el 26 de juliol de l'esmentat any, a Berenguer Nicolau, de Porreres, pel preu de 38 lliures.²⁴ Sobre aquesta hi pesava un cens de 22 sous que percebia Bernat Mora.²⁵ En el predi d'*Alcassor*, el 1350, Bernat Vinceroy hi tenia una propietat (en part, de vinya), que el 20 de març va vendre

¹⁸ En relació amb l'estructura i morfologia de la propietat immoble de la vila medieval de Porreres, cal esmentar:

MUNAR, Gaspar; ROSSELLÓ, Ramon (1977) *Història de Porreres*, Vol. I, Palma: Gràfiques Miramar.

BARCELÓ, Maria (1984). *Porreres: contribució a l'estudi d'una vila mallorquina a la baixa edat mitjana*, Porreres.

— (1980) *Comentari a un document sobre traspàs de propietats de Porreres a la porció reial (1308)*, BSAL. núm. XXXVII.

BARCELÓ, Maria; FERRÀ, Rafel; SERVERA, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres. Estudi històric*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

¹⁹ ACM, Prot. 15105.

²⁰ Conservada a l'Arxiu del Regne de Mallorca sota la referència ARM, RP 65.

²¹ Ens remetem a la nota 18.

²² BARCELÓ, Maria (1984). *Porreres: contribució a l'estudi d'una vila mallorquina...*, cit., p. 35.

²³ Alcassor fou cedit per Nunó Sanç a Guillem de Porreres, un dels principals participants de la seva mainada que donaria nom a la vila. L'instrument de cessió data del 10 de gener de 1231 (MUNAR, Gaspar; ROSSELLÓ, Ramon (1977) *Història de Porreres*, cit., p. 38).

²⁴ ACM, Prot. 15105, f. 8v.

²⁵ *Ibidem*, f. 4v.

al porrerenc Pere Cardell pel preu de 14 lliures.²⁶ L'esmentada propietat estava gravada amb un cens d'una quartera de forment pagador a la procuració reial. El terme d'*Alcassor* torna a aparèixer a la documentació de principis del segle XV. El 30 de juliol de 1408, el batle de Porreres, Antoni Nicolau, procedia, seguint ordres del governador, a la confiscació i subhasta d'una vinya situada al terme, que era embargada a Francesc Lliteres a instància del creditor Guillem Moià,²⁷ perquè el primer no havia satisfet el cens de dues quarteres de blat que li devia.

Insistim en el fet que la documentació de l'època es refereix a *Alcassor* com a terme dins la comarca de Porreres, de manera que la seva extensió havia de ser considerable, atesa la quantitat de finques que hem registrat dins el territori.²⁸ El 1408, Gabriel Mesquida, de Porreres, restava obligat a un censal de cinc quarteres de blat pagador al *discret* Guillem Moià per una sort de terra i vinya que posseïa a *Alcassor*.²⁹ El 13 d'agost del susdit any, Feliu Ponç venia a Andreu Riera les dues quarteres censals de blat que, aquest últim li pagava per la tinença útil d'un figueral situat a aquest terme; el preu de la venda era de 16 lliures.³⁰ El setembre de l'esmentat any, Nicolau Duran i la seva muller Bàrbara, ambdós de Porreres, venien a Tomàs Vicenç, de Santanyí, un rafal situat al terme d'*Alcassor* gravat amb les càrregues següents:

- El 20è de lluïsmes per al rei, per ser terreny del seu alou i domini directe.
- La dècima i mitja tasca dels fruits al rei, per les raons susdites.
- Un cens de 5 quarteres de blat pagador al porrerenc August Bonet.
- Un cens de 18 quarteres de blat pagador al porrerenc Guillem Mora. Aquest últim es podia redimir quan volgués del deutor.³¹ El preu de la venda era de 25 lliures.³²

La quantitat de censos en blat que es percebien sobre terres situades a *Alcassor* ens fa sospitar que devia ésser una terra bona per al conreu de cereals.³³

El gener de 1409, Guillem Duran i la seva muller Caterina, per tal de poder pagar, a instància dels jurats del Regne, "*certas magnis peccunie quantitibus*" es veieren obligats a vendre la finca ubicada al susdit terme. Aquesta s'anomenava *les Rotes*, pertanyia a la porció reial i era tenguda a desè de lluïsmes i a dècima dels fruits, així com també a un censal de 7 quarteres de blat pagador al *discret* Guillem Mora, cens del qual se'n podien redimir 3 quarteres pel preu de 30 lliures.

²⁶ *Ibidem*, f. 8v.

²⁷ ARM, RP 65, f. 190v.

²⁸ Dins el terme d'*Alcassor* quedaven incloses diverses possessions com Son Orell, Son Servera o Son Morla del Pla, entre d'altres (BARCELÓ, Maria; FERRÀ, Rafel; SERVERA, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres...*, cit., p. 13).

²⁹ ARM, RP 65, f. 190v.

³⁰ *Ibidem*, f. 192v.

³¹ ARM, RP 65, ff. 193v i 197r. L'esmentat rafal confrontava amb l'alqueria d'Antoni Orell, amb la possessió de Bernat Sunyer dita *lo Cap Roig*, amb la possessió de Jordi Vadell dita *la Coma*, amb el rafal de Ponç Valls, amb la possessió de Julià Feliu i la de Maimó Ponç.

³² ARM, RP 65, ff. 193r-v.

³³ L'11 de novembre de 1408, Bernardí Perpinyà de Porreres venia a Bernat Vey o Veny, compatrici seu, una sort de terra i vinya situada al terme d'*Alcassor*, a la porció que ara era del rei, i, per tant, subjecte al 20è de lluïsmes, dècima i mitja *tasca* dels esplets. La propietat que venia es gravava amb dos censals: el de Pere Espanyol, ciutadà, de 16 quarteres de blat pagador a Ciutat, i el de 2 quarteres de blat pagador al porrerenc Antoni Orell. El preu de la venda era de 10 lliures (ARM, RP 65, f. 198r).

La compravenda d'un censal de blat, des del punt de vista comercial, podia tenir diverses finalitats:

- Pagament per la cessió del domini útil de l'immoble
- Lliurament (préstec) d'un diners a l'emfiteuta a canvi del censal
- Inversió de caire especulatiu per, en temps de fretura, assegurar-se'n suficientment, no solament per al propi manteniment, sinó per a vendre'l a preus elevats.

Les condicions del censal pactades en el contracte d'adquisició no eren sempre les mateixes:

- Existien els *violaris* o censals perpetus i irredimibles.
- Hi havia els redimibles si en el contracte d'adquisició s'havia inclòs la "carta de gràcia", que era un document a part pel qual s'acordava la possibilitat d'amortitzar o redimir el censal.
- La redempció estipulada podia ser total o parcial.
- La seva compravenda podia restar subjecta a lluíisme.

En el cas esmentat, el preu de la venda de la finca *les Rotes* era de 42 lliures.³⁴

Benicapus. (escrit a vegades *Benicapis*) és un lloc força repetit en la documentació medieval de Porreres, la qual cosa fa pressuposar que havia de tenir una gran extensió. L'inqüestionable arrel musulmana del terme palesa que aquest predi ja existia abans de la conquesta. El seu entorn ha estat situat prop de la vila, entre els camins de Vilafranca i Felanitx, i el puig de Son Nebot.³⁵ A la documentació de 1350 ja registram la seva existència i sabem que era ubicat a la porció que va correspondre a Nunó Sanç³⁶ i que en aquells moments (1350) pertanyia a l'alou del rei. L'esmentat any, el prevere Francesc Pellicer i Jaume Uguet, marmessors i executors de l'últim testament de Catalina, vídua de Bernat Mora, venien a Llopis Sanç una vinya situada a *Benicapus*. El preu de la venda era de 20 lliures i 2 sous.³⁷ La documentació de mitjan segle XIV fa veure que al terme de *Benicapus* el conreu majoritari era la vinya.³⁸

Alqueria Sanobra. Es trobava a la porció que fou de Nunó Sanç i l'hem documentada en un instrument de compravenda de censals (1350). En efecte, el 26 de juliol, Bernat Veny i la seva muller Elisenda venien a Caterina, vídua d'Esteva Morey, 14 quarteres de blat censal que els hereus de Pere Gener restaven obligats a satisfer per la tinença de l'esmentada alqueria. Aquí veiem que el que es ven és una renda censal (en definitiva, el dret a percebre-la) i que el que varia és el censalista que ha venut el seu dret, no el censatari que resta obligat a pagar-lo. El censal de 14 quarteres es venia per la considerable suma de 1.960 sous a la dona Caterina, vídua d'Esteva Perpinyà.³⁹ El 8 de febrer de 1351, s'efectuava una altra transacció sobre l'esmentada alqueria. El prevere Guillem Mora presentava fadiga per la venda d'un censal de blat (7 quarteres) que rebia

³⁴ ARM, RP 65, ff. 200r-201r.

³⁵ BARCELÓ, Maria; FERRÀ, Ramon.; SERVERA, Bartomeu (1997) *Les possessions de Porreres...*, cit., p. 14.

³⁶ ACM, Prot. 15105, f. 3r.

³⁷ *Ibidem*, f. 3r.

³⁸ El 20 de setembre de 1350, Pere Jaume presentava fadiga, davant la cúria del batle de Porreres, sobre la venda de mitja finca, tota plantada de vinya, en el terme de *Benicapus*, que es tenia sota l'alou del rei i sota un censal de 10 sous rebedor per Andreeva, vídua del donzell Bernat Astat (ACM, Prot. 14105, f. 5v). El 5 de febrer de 1350, el prevere Tomàs Riera presentava fadiga, davant la cort del batle de Porreres, sobre la venda feta a Pere Oliva d'una vinya al terme de *Benicapus*. Així mateix, l'esmentada dona Andreeva hi percebia un cens de 20 sous (*Ibidem*, f. 7v).

³⁹ ACM, Prot. 15105, f. 4v.

sobre dita alqueria dels seus tenidors útils, els hereus de Pere Gener. La venda es feia a l'esmentada vídua Caterina pel preu de 980 sous.⁴⁰ A la documentació de 1409, torna a aparèixer l'alqueria que, aleshores, posseïa Andreu Mesquida, qui aquell mateix any n'establí una part a Berenguer Torres i a la seva muller Ungria a canvi d'un cens de 4 quarteres de blat.⁴¹ L'instrument de venda ens fa avinent que dita alqueria confrontava amb la de Bernat Gornal i amb la possessió de Pere Veny.⁴² El topònim medieval *Sanobra* hauria evolucionat fins al de Son Obra actual.⁴³

Alqueria *Tatseta*. Aquesta alqueria la documentam per primera vegada el 1351. Ubicada a la porció que va correspondre a Nunó Sanç, l'esmentat any pertanyia a l'alou del rei. Coneixem la seva existència per l'establiment que feren Nicolau March i la seva muller Magdalena d'unes terres de l'alqueria a un tal Tomàs Gerald. L'establiment es féu a canvi d'un cens, perpetu, de dues quarteres de forment.⁴⁴ El 1405, el tenidor útil de dita alqueria era Gabriel Mesquida, qui, per a la seva possessió, restava obligat al pagament d'un censal per la considerable quantitat de 35 quarteres de blat, a més dels drets reials, que consistien en un vintè del lluïisme, la dècima dels fruits i la *tasca* (tretzena) dels esplets.⁴⁵ Estava ubicada al terme d'*Alcassor* i hom l'ha situada entre les actuals possessions de Son Servera i Son Orell.⁴⁶

Alqueria *Bini*. D'indubtable arrel musulmana, aquesta alqueria la documentam arran d'un establiment fet el novembre de 1351. Situada a l'antiga porció que fou de Nunó Sanç, en aquesta data Bernat Salamater n'establí la meitat a Pere Mesquida. El contracte d'establiment estipulava que l'emfiteuta lliuraria, cada any, a casa de l'establiment (Ciutat), un censal de 10 quarteres de forment, a més d'un altre de 5 quarteres i 3 almuds a l'era de dita alqueria, així com una entrada de 10 lliures.⁴⁷

Alqueria *los Salmates*. Aquesta alqueria, que ja hem comentat, estava ubicada a la porció de Nunó Sanç. La documentació de principis del segle XV ens diu que pertanyia a l'alou del rei, qui la tenia al vintè del lluïisme, a la dècima dels fruits i a la *tasca* (setzena) dels esplets.⁴⁸ Sobre aquesta hi havia altres titulars amb certs drets. Un d'ells, Domingo Rossell, qui en percebia un censal de 3 quarteres de blat i 4 barcelles. El ciutadà Lluç Ebrí en rebia un de 17 quarteres. Però aquests no eren els únics censals que gravaven la susdita alqueria. Pere i Mateu Brull en rebien un de 5 quarteres i Jordi Sales, un altre de 2 quarteres i 2 barcelles. En suma, a part dels drets reials, l'emfiteuta que conrava dita alqueria n'havia de treure fruits per al seu manteniment i per pagar, cada any, 28 quarteres i 3 barcelles de blat. No sorprèn gaire, doncs, que, en produir-se algunes males anyades, l'emfiteuta es veiés desposseït de la terra que conrava, com de fet va succeir el febrer de 1405, quan fou confiscada al seu tinent útil Arnau Jaume i venuda al millor licitador.⁴⁹

⁴⁰ *Ibidem*, f. 7v.

⁴¹ ARM, RP 65, f. 210v.

⁴² *Ibidem*, f. 210v.

⁴³ BARCELÓ, Maria; FERRÀ, Rafel; SERVERA, Bartomeu (1997) *Les possessions de Porreres...*, cit., p. 15.

⁴⁴ ACM, Prot. 15105, f. 12v.

⁴⁵ ARM, RP 65, ff. 103r-104v.

⁴⁶ BARCELÓ, Maria; FERRÀ, Rafel; SERVERA, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres...*, cit., p. 15.

⁴⁷ Dita alqueria confrontava amb el rafal de Joan Orell, amb l'alqueria d'Antoni Orell (que fou d'un tal Soler de Felanitx), amb la Antoni Valls i amb un "*caminetó*" (ACM, Prot. 15105, f. 15v).

⁴⁸ ARM, RP 65, f. 94r.

⁴⁹ ARM, RP 65, f. 94r.

Abans de 1405, l'alqueria era de Guillem Just, de qui l'heretà la seva muller Gràcia. El susdit any, aquesta la venia amb totes les càrregues que la gravaven a Pere Vey, de Santa Margalida, ara resident a Porreres, pel preu de 8 lliures.⁵⁰ La part d'alqueria que es venia confrontava amb la “*sequia grossa*”. Tal com indica el document, cal conjecturar l'existència d'una sèquia gran en aquest predi, de la qual no sabem on naixia ni on finia, però que era indiciària d'un probable conreu de regadiu. Així mateix, confrontava amb la possessió de Bartomeu Gornals i amb pertinences del comprador (Pere Vey).⁵¹

La Coma. D'aquesta possessió en tenim ben poques notícies. Sabem que el 1408 era d'un tal Jordi Vadell i que estava ubicada a la porció que fou de Nunó Sanç, la qual confrontava amb l'alqueria d'Antoni Orell, amb la possessió de Bernat Sunyer, dita *lo Cap Roig*, amb el rafal de Pons Valls, amb possessions de Joan Feliu, de Maimó Pons i amb terres de Bernardí Sunyer.⁵²

Les Rotes. La primera notícia que tenim d'aquesta finca és de 1409 i sabem que era ubicada al terme d'*Alcassor*.⁵³ L'esmentat any els seus tenidors útils eren Guillem Duran i la seva muller Caterina, els quals l'hagueren de vendre per tal de poder fer front als tributs —*ajudes*— imposats pels jurats del Regne que els corresponien i que cada vila havia d'aportar. El fet que hom hagués de vendre la terra d'on treia el seu manteniment per pagar les imposicions evidencia l'estretor econòmica amb què sectors de la població mallorquina es topaven per poder sobreviure. L'esmentat predi de *les Rotes* restava afectat pels drets reials (desè de lluïsmes i dècima dels esplets) i per un cens de 7 quarteres de blat pagador al *discret* Guillem Mora. Confrontava amb el camí de Felanitx, amb l'alqueria d'Antoni Servera, amb possessions de Francesc Mojà i amb el camí que conduïa a l'alqueria d'Antoni Valls. El preu de la venda era de 42 lliures.⁵⁴

Mianes (alqueries d'Orior i de Tici). El terme de *Mianes* ja apareix documentat el 1352. L'instrument notarial que ens subministra aquesta informació ens marca l'existència, en el dit terme, de dues alqueries, una anomenada *Orior* i l'altra, *Tici*. De la primera, es diu que s'han assignat terrenys del seu àmbit “*pro populatoribus alquerie Orior*”, de la qual cosa es dedueix que era una gran alqueria. De la segona, sabem que pertanyé a un tal Francesc Perpinyà i se'ns diu que “*est in popula de Porreris*”. Pertanyia a l'alou del rei i, l'esmentat any, Ponç de Santacília, en nom de sa mare Saura, l'establia a Pere Colom a cens de 15 quarteres de forment i entrada de 50 sous.

Montdager. Terme situat a la porció de Nunó Sanç, que va passar a l'alou del rei. En aquest terme s'ubicava l'alqueria del *milite* Bernat Doms, que fou constituïda com a dot d'Antònia, filla del susdit Bernat Doms, maridada amb el donzell habitant de Porreres, Dalmau Santiscle (1393). Vers aquests anys l'esmentada alqueria era valorada en 230 lliures. Sobre aquesta, el ciutadà Arnau Burget de Sarrià hi percebia un censal de 14,5 quarteres de blat (1410).⁵⁵ Hom ha identificat aquesta alqueria amb l'actual Son Oms.⁵⁶

⁵⁰ ARM, RP 65, f. 107r.

⁵¹ *Ibidem*, 122r.

⁵² *Ibidem*, f. 194v.

⁵³ *Ibidem*, f. 200r

⁵⁴ *Ibidem*, f. 200r.

⁵⁵ ARM, AH 90, f. 46r.

⁵⁶ BARCELÓ, Maria; FERRÀ, Rafel; SERVERA, Bartomeu (1997). *Les possessions de Porreres...*, cit., p. 15.

La Punta (1405). El predi *la Punta* és un altre topònim registrat a la documentació medieval de Porreres que devia ubicar-se a prop de la vila, ja que l'instrument que ens en dona notícia diu que confronta amb dues “vies públiques”. Aquests terrenys, ubicats a la porció que fou de Nunó Sanç, eren de pertinències de l'alqueria del ciutadà Arnau Net. El 23 de març de 1405, Pere Solana i la seva muller Antònia, venien a Joan Sunyer, de Porreres, aquesta propietat que pertanyia a l'alou del rei, al vintè de lluïsmes i al desè dels esplets. Arnau Net rebia sobre dit predi un cens de 2 quarteres de blat i mitja tasca dels esplets. *La Punta*, a més de confrontar amb dues vies públiques, ho feia amb terres d'Antoni Cavaller.⁵⁷

Alqueries identificades amb el nom dels seus propietaris⁵⁸

A la segona meitat del segle XIV i a principis del XV moltes alqueries encara no són identificades amb el nom o topònim amb què més tard seran conegudes. Això no obstant, ens ha semblat d'interès recollir aquelles existents al terme de Porreres —tot i que solament en farem un succint esment— que apareixen documentades amb el nom dels seus posseïdors durant els anys previs a l'interregne:⁵⁹

Alqueria d'Antoni Valls (1405). Situada a la porció que fou de Nunó Sanç, pertanyent a l'alou del rei, al vintè de lluïsmes, a dècima i *tasca* dels esplets (tretzena). Estava afectada per la càrregues següents:

- Un censal de 24 quarteres de blat, rebedor pel *milite* Berenguer Doms
- Un censal de 5 quarteres de blat pagador a “l'alberg de Montuïri”
- Un censal de 4 quarteres de blat pagador a Bernat Mesquida
- Un censal de 3 quarteres de blat pagador a Ramon Prunés

Confrontava amb l'alqueria de Gabriel Mesquida, amb la d'Antoni Orell i amb la d'Antoni Servera.⁶⁰

Alqueria d'Antoni Orell (1408). Ubicada a la porció que fou de Nunó Sanç, al terme d'*Alcassor*, confrontava amb el rafal d'August Bonet, amb la possessió de Jaume Vadell —dita *la Coma*—, amb la possessió de Bernat Sunyer —anomenada *lo Cap Roig*—, amb el rafal de Pons Valls, amb possessions de Joan Feliu i amb possessions de Maimó Pons.⁶¹

Alqueria d'Antoni Servera (1409). Situada a la porció que fou de Nunó Sanç, confrontava amb el camí de Felanitx, amb possessions de Francesc Moià i amb l'alqueria d'Antoni Valls.⁶²

Alqueria d'Antoni Nicolau (1409). Antoni Nicolau el 1409 era batle reial de Porreres⁶³ i la seva alqueria estava situada a la porció que correspongué a Nunó Sanç. Confrontava amb el

⁵⁷ ARM, RP 65, f. 101r.

⁵⁸ Atesos els límits de la present comunicació, solament farem esment d'aquelles propietats que en la documentació medieval són designades com a *alqueria* o *rafal*. Obviarem, doncs, totes aquelles altres que són definides com a *sort de terra*, *vinya*, *possessió*, etc.

⁵⁹ Cal advertir que el registre que ens subministra el gruix d'aquesta informació resta mancat dels folis que pertanyen als anys de l'interregne, això és 1410-1412. Hem intentat cobrir aquesta llacuna amb altra documentació, com és la sèrie de *Lletres Comunes* conservada a l'Arxiu del Regne de Mallorca.

⁶⁰ ARM, RP 65, f. 96r.

⁶¹ *Ibidem*, f. 193v.

⁶² *Ibidem*, f. 200r.

⁶³ *Ibidem*, f. 204r.

rafal d'Antoni Riera, amb l'honor d'*en Padrina* i amb possessions de Guillem Gil.⁶⁴

Alqueria de Bartomeu Gornal (1409). Ubicada vers el terme de *Sanobra*, a la porció que fou de Nunó Sanç, confrontava amb possessions de Pere Vey i terres d'Andreu Mesquida.⁶⁵

Alqueria de Pere Mora (1405). Situada a la porció que fou de Nunó Sanç, confrontava amb la "garriga comuna", amb terres de Julià Cabrer i amb la camí de Ciutat.⁶⁶

Alqueria de Pere Santiscle (1405). Confrontava amb l'alqueria de Pere Mora, amb terres dels hereus de Bernat Duran, amb l'alqueria de la senyora Gràcia, vídua de Lleonard Puxana, i amb pertinències de l'alqueria *Los Salmates*.⁶⁷

Alqueria de Gabriel Mesquida (1405). És l'antiga alqueria *Tatseta* que el 1405 posseïa Gabriel Mesquida.⁶⁸

Rafal de Bernat Perpinyà (1408). Ubicat en el terme d'*Alcassor*, de la porció que fou de Nunó Sanç, pertanyia a l'alou del rei, al vintè de lluïsmes, dècima dels fruits i mitja tasca dels esplets. Sobre aquest hi pesaven:

- Un cens de 18 quarteres de blat cobrador per Guillem de Mora
- Un cens de 5 quarteres de blat a favor d'August Bonet

Confrontava amb possessions de Pere Martí, amb el rafal de Pons Valls, amb la possessió dita *la Coma* i amb possessions de Maimó Pons.⁶⁹

Rafal d'August Bonet (1408). Ubicat al terme d'*Alcassor*, a la porció que fou de Nunó Sans, pertanyia a l'alou del rei, al vintè de lluïsmes, dècima dels fruits i mitja *tasca* dels esplets. El 1408 l'establia a Nicolau Duran i a la seva muller Bàrbara a canvi d'un cens de 5 quarteres de blat pagadores a l'era de dit rafal. Sobre aquest hi pesava un censal de 18 quarteres de forment a favor de Guillem Mojà. Confrontava amb l'alqueria d'Antoni Orell, amb *la Coma*, amb *lo Cap Roig*, amb possessions de Julià Feliu i amb possessions de Maimó Pons.⁷⁰

Rafal de Tomàs Vicenç (1408). Situat al terme d'*Alcassor*, a la porció que correspongué a Nunó Sanç, confrontava amb l'alqueria d'Antoni Orell, amb *la Coma* de Joan Vadell, amb *lo Cap Roig* de Bernardí Sunyer, amb el rafal de Pons Valls, amb possessions de Joan Feliu i amb pertinències de Maimó Pons.⁷¹

Rafal de Pons Valls (1408). Confrontava amb el rafal de Pons Valls, a prop del qual es trobaven *la Coma* i *lo Cap Roig*.⁷²

Rafal d'Antoni Riera (1409). Ubicat a la porció que fou de Nunó Sanç, pertanyent a l'alou del rei, al vintè de lluïsmes, a dècima dels fruits i *tasca* (tretzena) dels esplets, hi pesava un

⁶⁴ *Ibidem*, f. 202v.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 210v.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 94r.

⁶⁷ *Ibidem*, ff. 94r-v.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 103r.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 175r.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 193v

⁷¹ *Ibidem*, f. 197r.

⁷² *Ibidem*, f. 193v.

censal de 20 quarteres de blat pagador al *milite* Bernat Fabrer. Confrontava amb l'honor d'en *Padrina*, amb l'honor d'en Santmartí i amb l'alqueria d'Antoni Nicolau.⁷³

Un apunt sobre la demografia i la societat

A tenor de la documentació conservada, es pot dir que Porreres va patir el flagell de la crisi econòmica i política que assotà el Regne des de les últimes dècades del segle XIV. La població de la vila durant aquests anys de l'interregne és gairebé impossible de calcular, atès que ens manca la font bàsica —l'impost septennal del morabatí—, de la qual hom n'extreu el còmput demogràfic per aproximació. Per al segle XV, fins al 1421 no disposam d'aquesta font, i per a l'esmentat any, es computen 243 morabatins⁷⁴ —llars amb obligació de tributar—, nombre que, aplicant-li un coeficient favorable (1=5), ens dóna uns 1.215 habitants. A aquests hauríem d'afegir els qui no pagaven l'impost (clergues, esclaus, famílies amb rendes inferiors, etc.), que hom ha calculat, aproximadament, en un 25%. A tot estirar, doncs, la població porrerenca d'aquells anys no ultrapassaria els 1.500 habitants. Però, insistim, això són càlculs basats en una font posterior (d'una dècada més tard del moment estudiat) que només ens poden donar una idea relativa del poblament que Porreres tenia els anys de l'interregne.

La societat mallorquina baixmedieval, des del punt de vista de la riquesa patrimonial, estava estructurada en *mans*: la *mà major*, la *mà mitjana* i la *mà menor*. De la documentació analitzada es poden extreure algunes conclusions entorn dels personatges que integraven la *mà major* i sectors del que podríem denominar “petita noblesa”. Podem destacar, per la seva vinculació amb la vila, el *milite* Bernat Fabrer, a qui ja hem fet al·lusió, líder indiscutible de la poderosa parcialitat *Mallorquina*, que durant l'interregne fou partidària de la candidatura de Jaume d'Urgell.⁷⁵ La vinculació dels Fabrer amb Porreres era antiga, puix que el 1350 un ascendent, el cavaller Bernat Fabrer, percebia un cens de 20 sous sobre una vinya de Francesc Berga, un altre de 9 sous sobre terres de Mateu Uguet i un de 2 sobre tinences de Pere Tallades.⁷⁶ Un descendent d'aquest, també *milite* i amb els mateixos nom i cognom, percebia un censal (1405) de 20 quarteres de blat, que cobrava a Ciutat (per tant, allà hi tenia la seva residència), per una alqueria de Porreres que fou de Bartomeu Sabet.⁷⁷

Un altre llinatge de l'estament cavaller vinculat per raó de la renda i de la propietat a la vila era Doms. El 1351, el donzell Bernat Doms posseïa un rafal a Porreres, a la porció que fou de Nunó Sanç, del qual n'establí part a canvi d'un censal de 20 quarteres de forment.⁷⁸ L'any següent, el també donzell Arnau Doms percebia un censal de blat de la mateixa quantia sobre l'alqueria de Pere Nicolau ubicada a la porció de Nunó Sanç.⁷⁹ Sabem que, vers l'últim quart del

⁷³ *Ibidem*, f. 202v.

⁷⁴ SEVILLANO, Francisco (1974). *La demografía de Mallorca a través del impuesto del morabatí: siglos XIV, XV y XVI*, a BSAL, 1974, p. 267.

⁷⁵ En un al·legat coetani a la successió de Casp s'afirma el següent:

Primo està en ver que la illa de Mallorques està en divisió de partides e la una se apella Mallorquina e l'altra Aragonesa, jatsesia que vulgament se callen aquests noms. E la partida Mallorquina està en mercaders, manestrals e pageses. La partida Aragonesa està en cavallers, ciutadans e alscons mercaders, manestrals e pageses.

Item, la dita part Mallorquina era tan afecionada al comte d'Urgell, al temps de la indiferència -interregne- que si en aquell temps ell hi fos anat li hagueren dada la senyoria de la illa (ARM, AH 4370, document solt).

⁷⁶ ACM, Prot. 15105, ff. 1v, 7r-v i 9v.

⁷⁷ L'esmentat any, dita alqueria fou donada en establiment per la vídua d'aquest a Antoni Valls (ARM, RP 65, f. 97r).

⁷⁸ ACM, Prot. 15105, f. 14r.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 17v.

segle XIV, Bernat Doms posseïa una alqueria a Porreres en el lloc anomenat *Montdager*. El 1393, Doms col·locava en matrimoni la seva filla Antònia amb el donzell Dalmau Santiscle. Els Santiscle formaven part d'aquesta "petita noblesa" local porrerenca. El dot aportat per Antònia Doms era una alqueria valorada en 230 lliures.⁸⁰

El 1405 Pere Santiscle, a qui hom es referia amb el títol de *venerable*, tenia una alqueria que confrontava amb un predi anomenat *la garriga comuna* (la qual cosa és indiciària que existia, a la comarca de Porreres, un lloc de propietat col·lectiva) i amb l'alqueria dels hereus de Pere Mora.⁸¹ Un altre personatge que destaca per la percepció de rendes és Guillem Mora, qui devia ser un ric hisendat que el 1406 va prestar 100 quarteres de blat a la vila.⁸² Dos anys després, percebia un censal de 18 quarteres de forment sobre el rafal de Bernat Perpinyà.⁸³ El referit any en cobrava un altre de 5 quarteres que li satisfia Gabriel Mesquida.⁸⁴ Consta que l'any següent la Universitat mallorquina havia consignat sobre les imposicions de Porreres l'import de 38 lliures i 17 sous, que era la part alíquota que corresponia a la vila, per finançar un préstec que dita Universitat havia concedit a Eivissa.⁸⁵ Els jurats del Regne exigiren cauteles a les respectives viles per garantir la disponibilitat d'aquest numerari. Entre els obligats a respondre a dita quantitat per part de Porreres amb els seus béns s'hi trobaven Guillem i Antoni Mora, Pere Feliu⁸⁶ i Pons Valls.⁸⁷

Aspectes significatius de la conjuntura social i econòmica a Porreres durant l'interregne

Al primer capítol d'aquesta comunicació hem fet al·lusió a la crisi, manifesta ja a la segona meitat del segle XIV, que afligia l'occident europeu, en general, i tots els territoris de la Corona d'Aragó.⁸⁸ La crisi en el Regne de Mallorca és perceptible a gairebé tots els nivells: en el declivi demogràfic, seqüela de les pestes; en la notòria recessió econòmica a l'àmbit de tots els sectors productius; en l'eclosió de les pugnes de bàndols que, pel seu estat d'enfrontament gairebé permanent, en el Regne produeixen força inestabilitat en el cos social i obliguen la Corona a intervenir, cada vegada amb més poders absoluts en els afers polítics del Regne; en l'administració comunitària en trànsit financer de bancarrota... Tot sense menystenir un fenomen que incideix profundament en l'economia i en la qualitat de vida dels sectors de població amb menys recursos patrimonials: la progressiva conversió d'una societat antuvi oberta al comerç, generador de riquesa, a una societat rendista que es conforma a col·locar els seus cabals en renda pública o censals. Aquest és un fet ben perceptible a Porreres durant aquests anys.

⁸⁰ ARM, AH 90, f. 46r.

⁸¹ ARM, RP 65, f. 94v.

⁸² ARM, AH 86, f. 128r.

⁸³ ARM, RP 65, f. 175r.

⁸⁴ L'11 d'agost de 1408, Guillem Mora venia a Gabriel Mesquida el censal de 5 quarteres de forment, que aquest li venia satisfent per la tinença d'una terra i vinya que fou de Pere Narbona i Francesc Llitera (ARM, RP 65, f. 190v).

⁸⁵ ARM, AH 91 f. 179v.

⁸⁶ El cognom Feliu ja es documenta a Porreres a la segona meitat del segle XIV. El 1350, la dona Nicolava, vídua de Julià Feliu, rebia un censal de 7 sous i 6 diners per un alberg a Porreres que era d'un tal Jaume Avellà (ACM, Prot. 15105, f. 2v). El 1408, un tal Julià Feliu, a instància de Jaume Pases, "*magistro in medicina*", es veié obligat a vendre un censal de 10 lliures i 2 sous (ARM, RP 65, f. 184r). Pere Feliu, el 1408, rebia un censal d'una quartera de blat sobre una vinya que li adquirí Simó Jaume, "*textori*" ('teixidor') de Porreres (*Ibidem*, f. 192v).

⁸⁷ ARM, RP 65, f. 192v.

⁸⁸ Exceptuant el port i ciutat de València, que en el segle XV, mercè al seu dinamisme comercial, esdevindria la capital econòmica de la Corona d'Aragó.

Com i en quina mesura incidiren els factors causants de la crisi —bàsicament, la interna— en la vida dels porrerencs? Existeixen prou indicis documentats per asseverar que la dècada que va precedir l'interregne fou una època difícil, dura, sobretot per als emfiteutes o per a aquells que vivien de la terra. El 1406 el governador de Mallorca s'havia vist obligat a concedir un sobreseïment de deutes. Es tractava d'una mesura extraordinària en una conjuntura igualment extraordinària, ja que suposava no cobrar o, almenys, no fer-ho quan tocava per part dels creditors que, legítimament, tenien aquest dret. Evidentment, quan des de la Governació s'adoptaven aquesta casta de mesures és perquè dins amplis sectors de la col·lectivitat pagesa i menestral la situació es feia gairebé insostenible. El sobreseïment de deutes podia obeir a una conjuntura en què l'embargament i la confiscació de béns als deutors podia traduir-se en mals pitjors per a l'economia pública. Això no obstant, una mesura d'aquesta naturalesa esdevenia una ocasió propícia perquè els atribolats pels deutes aprofitassin l'avinentesa per incomplir totes i cada una de les seves obligacions com a deutors. Enfront de l'allau de queixes dels sectors perjudicats amb la mesura, el governador Roger de Moncada, el 26 d'agost del referit any, advertia al batle de Porreres que en l'esmentat sobreseïment no s'hi comprenien:

- Deutes de censals o delmes de blat⁸⁹
- Deutes per raó d'imposicions pagadores per la vila⁹⁰
- Deutes per raó de comandes pures
- Deutes per compravenda d'immobles⁹¹

Al capdavant, el sobreseïment es convertia més en una mesura apaivagadora que no pas en un decisió administrativa ponderada que, en atenció al bé general, tractés de reconduir, de la manera menys traumàtica possible, una sortida a la situació d'insolvència patida per molts de pagesos i altres sectors de l'estament popular. Tal vegada el tret més significatiu de la crítica conjuntura que varen viure molts de porrerencs els anys de l'interregne és la quantitat d'embargaments i confiscacions, tant de propietats en emfiteusi com de rendes censals que hom documenta. Això sols troba una explicació convincent en la més que probable perspectiva d'una recessió de l'activitat econòmica i la incapacitat de l'emfiteuta de suportar el cúmul de càrregues oneroses que pesaven sobre la terra i la propietat urbana, en un moment conjuntural en què deute públic, pressió fiscal i retraïment de l'activitat comercial eren els paràmetres que marcaven el rumb de les finances públiques del Regne i, consegüentment, afectaven la qualitat de vida dels seus habitants. Vegem-ho: el 9 de febrer de 1405 es procedia a la confiscació i subhasta de

⁸⁹ L'1 de setembre de 1406, el governador manava al batle de Porreres que executés els béns del donzell Pere Santiscle per valor de 30 lliures, 19 sous i 4 diners. Santiscle havia apel·lat al sobreseïment, però, segons la governació, aquests deutes no s'hi comprenien. L'execució es feia a instància del censalista ciutadà Gregori Burgés, atès que, segons aquest, Pere Santiscle no li pagava els censos deguts (ARM, AH 86, ff. 168v-169r).

⁹⁰ El 1405, Antoni Sanceloni, de Manacor, havia administrat la cisa del vi de l'esmentada vila. En lloc de liquidar directament l'impost als jurats, féu una operació equivalent, això és, vendre, per l'import de dit tribut, certa quantitat de moltons als porrerencs Antoni Orell i Bernat Ramon. Aquests havien de satisfer l'import del preu, que era l'equivalent a la cisa del vi, als jurats del Regne. Però emparant-se en el sobreseïment, dilataven l'entrega del numerari als jurats. Com en els casos anteriors, el governador lliurà manaments expedits al batle de Porreres perquè procedís a l'execució de béns dels deutors (ARM, AH 86, f. 140r).

⁹¹ El setembre de 1406, la procuració reial instava el batle de Porreres per tal que constrenyés Julià Feliu a pagar el deute a Pere Santandreu, de Petra, per una alqueria que li havia comprat al terme de Montuïri. Feliu diferia el pagament adduint a l'esmentat sobreseïment, però l'argument no li fou acceptat (ARM, AH 86, ff. 168v). Julià Feliu també havia comprat un molí, en el terme de Porreres, a Berenguer Font. Com en els casos anteriors, el deutor retardava el pagament excusant-se amb el sobreseïment (*Ibidem*, f. 175r). Quelcom semblant succeí amb Bernat Perpinyà, de Porreres, qui havia adquirit un rafal a l'esmentat Berenguer Font (ARM AH 86, f. 175r). Tots aquests casos, tant en primera instància com en apel·lació, foren denegats i obligats a pagar puntualment sota l'amenaça d'executar els seus béns. Així, doncs, el sobreseïment de deutes atorgat per la Governació *de facto* es quedà pràcticament en no res.

l'alqueria *Los Salmates*, fins aleshores conrada per Arnau Jaume. La subhasta la feia el batle de Porreres per ordre del governador i a instància dels creditors censalistes Lluç Abrí, Pere i Mateu de Brull, Jordi Sales i Domingo Rossell, tots ciutadans.⁹² El 16 de maig, a Jordi Feliu de Porreres se li confiscaven les rendes censals de forment per tal que satisfés les 100 lliures que devia per raó de comanda a Pere de Santandreu i al seu fill Guillem.⁹³

El juliol de 1405, el batle de Mallorca procedia a la pública subhasta de les rendes censals de Robert de Bellveí (17 lliures, 2 sous i 6 diners), que percebia sobre immobles de Porreres a instància del ciutadà Lluís Sagranada, atès que el primer li devia "*certa e magna quantitate pecunie*".⁹⁴

El 2 de febrer de 1408, Bernat Perpinyà, de Porreres, es veia despul·lat del seu rafal ubicat al terme d'*Alcassor*. Dit rafal era subhastat a requeriment dels censalistes Guillem Mora i August Bonet, el quals anualment percebien del confiscat un censal de 18 quarteres de blat i un de 5,5, respectivament.⁹⁵

Hem vist com l'any 1405 l'alqueria *Los Salmates* havia estat confiscada per raó de deutes. Ara, tres anys després, de bell nou tornava a ser subhastada a instància del ciutadà Lluç Ebrí i dels hereus de Bartomeu Sabet. Sembla, però, que vendre una alqueria, tot i que fos en pública subhasta, no era tan fàcil, atesa la quantitat de càrregues censals que havia d'assumir el nou comprador. En el cas esmentat, el document ens fa avinent que "*fuert dictam alqueriam per multum tempus legitimum enquantatam et subastata...*".

El 2 de maig, Pere Narbona, de Porreres, tenidor útil d'una sort de terra i vinya, se'n veia desposseït arran del procediment d'embargament i subhasta instat pel creditor Guillem Mora.⁹⁶

El juliol del susdit any s'embargava la renda al porrerenc Julià Feliu. L'embargament es feia a instància de Jaume Pases, "mestre en medecina", i d'altres creditors. Aquesta renda (10 lliures i 2 sous) era la suma de 20 censos que l'embargat percebia sobre 20 propietats.⁹⁷ El nou adquiridor, el ciutadà Guillem Moià, a partir d'ara percebria els 20 censos que abans rebia el confiscat.

A la mateixa data, es procedia a la subhasta de l'alberg de Pere Narbona, de Porreres, ubicat a la porció que fou de Jaume i Francesc de Caldes. Dita subhasta es feia a requeriment dels creditors Simó Albons, Guillem Moià i Jaume Narbona. L'import obtingut per la venda de l'esmentat alberg fou de 35 lliures.⁹⁸ Però no tots els creditors que instaven la subhasta de béns dels seus deutors eren potentats; alguns, alhora que creditors, eren també deutors. Tal era el cas

⁹² ARM, RP 65, f. 92r.

⁹³ Eren les següents: un cens de dues quarteres de blat a què era obligat Julià Riera per la tinença d'una terra i vinya; un cens de dues quarteres que li feia Joan Mora per una peça de terra al terme d'*Alcassor*; un cens de dues quarteres que li feia Lluç Rovira per una vinya i possessió al terme de *Benicapus* (ARM, RP 65, f. 105r).

⁹⁴ *Ibidem*, f. 108r.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 108r.

⁹⁶ Sobre dita propietat hi pesaven les següents càrregues censatàries:

Un cens de 3 quarteres d'ordi a favor del ciutadà Pere Espanyol

Un cens de 3 quarteres de blat a favor de Reial Rotlan d'Inca

Un cens de 3 quarteres de blat a favor del ciutadà Guillem Moià

Un cens de 2 quarteres de blat a favor de Francesc Lliteres

Un cens de 2 quarteres de blat als hereus de Bartomeu Sabet (ARM, RP 65, ff. 181r-182v)

⁹⁷ Dites propietats es distribuïen en dotze albergs, tres cases, dues sorts de terra i tres vinyes (ARM, RP 65, f. 184r).

⁹⁸ *Ibidem*, f. 185v.

de l'esmentat Simó Albons, qui el 20 d'agost es veia obligat a vendre a Antoni Mesquida la meitat del censal (8 quarteres de blat) que li feia un santanyiner per una possessió que tenia en aquell terme.⁹⁹

El 30 d'agost, Francesc Lliteres, mitjançant judici de la cort del batle Antoni Nicolau i seguint el ritual acostumat (reconeixement públic del deute, dins la cort del batle, amb les mans tocant els Evangelis i assignant la finca o renda de què es disposava perquè fos confiscada i venuda a l'encant), era desposseït d'una vinya que era subhastada a instància del *discret* Guillem Mojà.¹⁰⁰

L'1 d'octubre es procedia a la confiscació de l'alberg de Bàrbara, vídua de Bernardí Perpinyà (absent de Mallorca), a instància del creditor ciutadà Andreu Net, per tal de cobrar dos censals pendents, un d'11 quarteres de blat i l'altra de 5,5, o redimir-lo per 55 lliures.¹⁰¹ Poc temps després, (26/11/1408) un fill de l'esmentada vídua, anomenat com el seu difunt pare Bernardí Perpinyà, era privat del seu alberg, que era subhastat a instància del mateix creditor —Andreu Net— a causa del deute de 47 lliures que aquell tenia amb Net.¹⁰²

El 1409, Guillem Duran i la seva muller Caterina, per tal de pagar certes imposicions posades pels jurats del Regne, es veieren obligats a vendre una finca a *les Rotes*.¹⁰³ El 4 de febrer de l'esmentat any, Antoni Nicolau, batle de Porreres, a instància de Simó Albons i d'altres creditors, feia subhastar les cases d'Adriana, vídua de Pere Narbona.¹⁰⁴ De manera semblant, es procedia, el 18 del mes següent, amb una vinya de Bernat Perpinyà, a requeriment del ciutadà Andreu Net, personatge que, pel que fins ara hem vist, havia d'extreure abundants rendes del terme de Porreres.¹⁰⁵

El 26 li tocava el torn a Pere Rafel, antuvi habitant de Lluçmajor. El seu alberg era confiscat i posteriorment subhastat a instància del capitost de bàndol i cavaller Bernat Fabrer. Dit alberg era adquirit per Joan Mesquida (a) *Antich* pel preu de 15 lliures.¹⁰⁶

Aquesta mostra que hem presentat de la societat mallorquina de principis del segle XV que té per escenari Porreres evidencia un signe inequívoc de crisi. Les reiterades execucions de béns, confiscacions i subhastes palesen l'existència d'un món rural amb una pagesia saturada de càrregues censatàries i d'altres prestacions, suportables si la meteorologia li és favorable. Però si es produeixen males anyades, la impossibilitat de satisfer els gravàmens que afecten la terra obliguen l'emfiteuta a desprendre's d'aquesta. També es palesa el creixent procés de senyorialització: la major part dels grans senyors resideixen a Ciutat, que és l'espai on es concentra el poder econòmic, polític i institucional. El progressiu abandó del comerç marítim i la pretensió de copar la renda agrària i de viure'n mitjançant els censals produeixen una forta inestabilitat en el cos social i una transformació progressiva de l'estatus econòmic i sobirà del

⁹⁹ *Ibidem*, f. 187r.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f. 189r.

¹⁰¹ *Ibidem*, f. 194v.

¹⁰² *Ibidem*, f. 195v.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 200r.

¹⁰⁴ Ubicades a la porció que fou de Jaume i Francesc de Caldes (*Ibidem*, f. 204r).

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 205v.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f. 209r.

---

pagès. Aquest, en prendre consciència de la seva situació cada cop més depenent dels interessos de qui deté la propietat, malgrat que no la conri, intentarà *in extremis* capgirar la situació amb la coacció de la força, com de fet ocorreria, anys després, amb el gran alçament forà de 1450.

Relació d'abreviatures

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACM	Arxiu Capitular de Mallorca
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona
AEM	Anuario de Estudios Medievales
AH	Arxiu Històric
ARM	Arxiu del Regne de Mallorca
BSAL	Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana
CHCA	Congrés d'Història de la Corona d'Aragó
Prot.	Protocols Notarials
RP	Reial Patrimoni

«A causa de les turbacions populars»:

Porreres i les Germanies

(1521 - 1524)

MARGALIDA BERNAT ROCA

Introducció

La manca d'estudis sobre la vila de Porreres pel que fa al segle XVI resulta un entrebanc molt fort per poder dur a terme estudis puntuals. Falta el context demogràfic, social, polític i, especialment, econòmic. En conseqüència, resten sense explicació molts d'aspectes de la vila, com la creu processional o la mateixa parròquia que, tot i els estudis que s'han anat publicant, no permeten una bona contextualització.

Per aquest motiu, s'ha d'acudir a obres clàssiques que han demostrat no esser sempre prou fiables. Així, Joan Binimelis, el 1595, comentava que la vila tenia 440 focs i 89 alqueries. Pel que fa a la seva població, disposava de 620 homes d'armes, més 1.800 persones de comunió i 1.000 de gent inútil. D'aquestes dades en resultaria una de les viles més poblades del Pla de Mallorca.

El mateix autor, quan parla de l'economia, ressenya una agricultura fonamentalment de secà amb un predomini molt marcat dels cereals i, encara que esmenta una important producció de vi, no la quantifica. En canvi, sí que ho fa amb el ramat, remarcant la gran importància de les ovelles —7.500 caps— i de les cabres —1.560 caps— (Binimelis/IV, 1927: 173-175). Tot un panorama coherent amb el que passava a les viles veïnades, on la ramaderia podia suposar una activitat molt més productiva que la mateixa agricultura.

Amb tot, Joan Binimelis anotà un conjunt d'insinuacions que s'haurien d'investigar en profunditat. En primer lloc, la gran importància de les grans possessions, amb una forta presència dels denominats vilaforans o cristians lliures que, habitualment, no residien en el nucli urbà. En aquest sentit, no deixa de tenir importància que, dels 364 addictes a les Germanies registrats, 83 figurin a l'apart de Part Forana de Porreres, la qual cosa representa un gens menyspreable 22,80%; és precisament entre ells on es ressenyen les valoracions de béns més altes (Quadrado, 1896: 240-243). D'altra banda, s'ha de considerar l'alta incidència dels drets senyorials que, en alguns casos, podien resultar massa feixucs.

De totes maneres, no es pot oblidar que aquest autor va escriure més de 70 anys després que es produïssin les Germanies i, si bé algunes de les notícies que esmenta formaven part de l'estructura de la vila, altres podien haver experimentat fortes variacions en aquest període.

L'adhesió de Porreres a les Germanies

Com és prou sabut, les Germanies començaren com un moviment urbà protagonitzat pels menestrals de Ciutat de Mallorca el Dijous Llarder de 1521. Sovint s'ha defensat que es tractava simplement d'una revolta de característiques antifiscals (Juan, 1973, 1975b), agreujada per les successives males anyades (Juan, 1975a) i sense una ideologia clara al darrere. Certament, els primers moments varen esser de gran confusió. Però la relectura atenta de les poques fonts conservades —totes emanades dels vencedors— permet veure que els objectius eren prou definits i com la revolta cercava modificar tot un conjunt d'injustícies. I va esser amb la incorporació dels forans

que va adquirir força i que els plantejaments de reforma es varen fer més concrets. Aquest ideari sempre s'ha negat, sobretot a partir de les tesis de Josep Ma. Quadrado (1986; Piferrer & Quadrado, 1888; Santamaría, 1971), fins que Eulàlia Duran s'apropà al tema (1982a). Estudis recents han aprofundit en el seu coneixement i s'ha pogut constatar que en la seva transmissió, difusió i manteniment fou fonamental la figura dels anomenats *sermonadors* (Bernat & Serra, en premsa).

Abundants a Ciutat de Mallorca i ben presents a determinades viles de la Part Forana, els *sermonadors* eren els encarregats de fer prèdiques amb les quals donaven a conèixer el que es perseguia amb la revolució agermanada. A vegades, era tant el fervor de les seves paraules que els qualificatius de *sermonador* i *profeta* apareixen aplicats a una mateixa persona. A Porreres només se n'ha detectat un, el conseller Antoni Roig;¹ però això és d'una importància relativament secundària. Se sap que principalment alguns *sermonadors* de Ciutat de Mallorca es desplaçaven a les viles per fer aquesta difusió (Bernat & Serra, 2004; 2005), acompanyats d'estols d'agermanats amb les inseparables banderes i els tambors.

En general, Porreres, a inicis del segle XVI, no diferia de les restants viles de la Part Forana. Amb predomini de població dedicada a les feines del camp, tenia un escàs nombre de menestrals; d'aquí la poca representació d'aquests en la relació d'addictes a les Germanies. En efecte, si bé la tònica més habitual a les viles, a diferència de Ciutat de Mallorca, és la d'ometre generalment l'activitat professional, a Porreres hi ha la possibilitat d'establir una curta llista de persones de les quals s'especifica una dedicació no agrícola. Com era d'esperar, d'acord amb els paràmetres vigents, el grup professional més representat correspon al tèxtil, amb sis individus: dos teixidors² i quatre paraires.³ Els altres es limiten a un sol individu en cada grup: barber, tragner, argenter, notari i un curiós caçador de perdius.⁴

Malgrat aquesta minsa representació, quan el 10 de febrer de 1521 s'inicià la revolta i Joan Crespí féu la crida perquè tothom s'hi adherís, els porrerencs no ho dubtaren: respongueren amb paraules (Bartomeu Bover a. Pantaleu era vilaforà i afirmava que «en be y en mal volia morir ab los menestrals»⁵) i amb fets. El primer en alçar bandera va esser Antoni Mora a. de Plaça que, malgrat això, prest se'n va anar a refugiar a Alcúdia.⁶ Passades les festes de Pasqua, segons relata Joan Binimelis, partiren de la vila 300 homes a peu i 40 a cavall (Binimelis & IV, 1927: 224). Al cap hi anaven Andreu Mesquida i el seu germà Joanot. Un era el batle aleshores; l'altre, un dels quatre jurats d'aquell any. Un fet perfectament coherent amb el que passà a altres viles, on també els càrrecs municipals no dubtaren en l'adhesió. L'estol exhibia banderes i marxava a so de tabals. Com es veu, la xifra d'homes armats correspon gairebé als ja referits 364 registres de relacionats amb el moviment.

Curiosament, els dos caps de l'anada a Ciutat de Mallorca apareixen de manera indirecta a les informacions judicials. Figuren inclosos en el registre del pare, Antoni Mesquida, on s'anotà que, un home de 80 anys i els seus fills «Andreu y Joanot com comensa la Germania lo un dels fills era batle, l.altre jurat, y anaren ab la gent de Porreras en ciutat a fer offertas als menestrals».

¹ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 240, núm. 290.

² QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 229: núm. 5; p. 231: núm. 49.

³ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 229: núm. 13; p. 230: núm. 34 i 36; p. 235: núm. 164.

⁴ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 233: núm. 117, Joan Riera a. Rei; p. 237: núm. 203, —; p. 238: núm. 248, Guillem Sans; p. 243: núm. 360, —; p. 234: núm. 126., Joan Cordat.

⁵ QUADRADO *Informacions judicials* ... , p. 243: núm. 362.

⁶ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 235: núm. 175.

Aquest fervor inicial es perllongà fins al darrer assalt d'Alcúdia, on ja anaren per força «y ells composaren.se per deu ducats cascú per no star.hi». Acabaren mascarant-se.⁷

La presència dels homes armats de Porreres a Ciutat de Mallorca se sumava a la dels altres agermanats procedents de les restants viles i es totalitzaven més de 2.300 homes. Aquesta aflluència de forans suposà un greu problema a l'hora d'allotjar-los i d'alimentar-los. La solució, en part, va venir del teixidor de llana Llorenç Messeguer, que va fer un préstec de 200 ducats a Joan Crespí per subvenir aquestes necessitats.⁸

2. Els dirigents

Joan Crespí creà una administració paral·lela que es contraposà a la preexistent, sense arribar a substituir-la. El virrei Miguel de Gurrea, per tal d'evitar l'extensió del conflicte, prohibí les assemblees a les viles i, fins i tot, envià Ramon de Santmartí a la Part Forana amb un grup d'homes armats, amb l'excusa de perseguir bandolers. No pogué evitar, emperò, que una rere l'altra les viles s'agermanassin. L'excepció ben coneguda va esser Alcúdia, on es refugiaren cavallers que es defensaren dins del recinte de les murades.

A cada vila, es nomenaren càrrecs relacionats amb les Germanies i amb la Quitació, una de les principals reclamacions dels agermanats. Amb tot, s'ha de tenir en compte que el moviment va tenir dues èpoques ben diferenciades: una primera, més moderada, que perdurà fins a l'assassinat de Joan Crespí, i una segona, més exaltada, marcada per la dictadura de Joanot Colom.

Amb les dades a l'abast és factible establir una nòmina prou aproximada de quins varen esser els personatges més destacats a Porreres. Es tracta dels distints dirigents que actuaren al llarg dels quasi tres anys en els càrrecs de l'organització agermanada, com ara instadors, consellers i clavaris, batles i jurats, capitans, etc. És una nòmina relativament àmplia, encara que probablement incompleta. Les dades que permeten la identificació són simples i tampoc hi ha un atestat minuciós de fets i paraules dels qui en foren caps. En són excepció aquells casos en què els implicats es mostraren clarament com a grans dirigents o participaren en actes d'especial significació o d'extremada violència. Una mostra en seria Pau Casesnoves d'Inca (Serra, 2001) o la figura manco coneguda d'en Sarrià de Manacor (Bernat & Serra, en premsa). Amb tot, a Porreres les minses referències a l'abast són prou significatives per saber el paper d'uns i d'altres. D'altra banda, també denoten la volatilitat dels càrrecs, cosa que, sumada a la imprecisió cronològica, impedeix establir la cadena de successió com seria desitjable.

2.1 Els instadors

La figura de l'instador s'ha de relacionar necessàriament amb la recaptació de les talles. Si bé aquestes eren taxades i cobrades per taxadors i exactors, quan s'aplicava sobre la valoració de béns mobles i immobles sovint sorgien desacords i disputes, sobretot pel que fa a la Part Forana.

Als taxadors i als exactors s'hi oposava la figura de l'instador, que podia oir les reclamacions que es feien sobre les valoracions pel pagament de les talles. A la vegada, també tenia la facultat de fer pagar el que pertocava a aquells que haguessin estat taxats per sota dels béns que realment posseïen.

Abans de les Germanies, aquest era un càrrec poc rellevant i sembla que actuava preferentment a la Part Forana. Es coneixen pràcticament la totalitat de les persones que, al llarg de

⁷ QUADRADO *Informacions judicials ...*, p. 229-230: núm. 19.

⁸ QUADRADO *Informacions judicials ... Ciutat*, p. 230: núm. 78: núm 1.025.

les Germanies, feren aquesta tasca a les viles de les quals se'n tenen dades. Per a Porreres, es pot establir el següent llistat:

- BOVER; Bartomeu a. Pantaleu. «Deya que en bé y en mal volia morir per los menestrals».⁹
- DARDER; Jaume. Qualificat de «molt bon home», fou sentenciat pel virrei.¹⁰
- FELIU; Miquel. Renuncià i, després del darrer camp, s'adherí a Onofre Mesquida i anà a Alcúdia. Morí de pesta.¹¹
- FERRER; mestre Miquel. També exercí de batle i de conseller. Se'l defineix com a «home tingut per fiat en la germania». Morí en campanya.¹²
- GINARD; Blai. Fill d'Antoni Ginard. Se'n diu que «ha perseguit mascarats y ha fet tot lo mal que ha poscut». Morí en la batalla de Rafal Garcés.¹³
- ORELL; Bartomeu. No deixava que els mascarats entrassin en els oficis públics. Acabà renunciant-hi.¹⁴
- PONS; Joan. Se'l presenta com a «molt mal». Exercí el paper fins al final, moment en què es va recloure a Ciutat de Mallorca. Retornat a Porreres, morí de pesta.¹⁵
- PROHENSAL; Pere. El primer que ocupà el càrrec. Acabà refugiant-se a Alcúdia i morí de pesta.¹⁶

2. Els consellers

Una de les primeres institucions que s'organitzà amb les Germanies va ésser un consell que es reunia al refectori del convent de Sant Francesc de Ciutat de Mallorca. Dissortadament, poc se sap sobre el seu funcionament, quins poders tenia ni quines foren les seves actuacions, i les referències a la seva composició són minses. En principi, en formaven part dos elets dels oficis menestrals i, per tal d'evitar que els forans hi tenguessin representants, el virrei Miguel de Gurrea prohibí aplecs i assembles on se'n poguessin nomenar. No fou així i aquest consell sembla que arribà a tenir més de 100 consellers. Per part de Porreres, en varen ésser membres:

- AMAT; Pere. Se'n diu que era «home vell».¹⁷
- AULET; Antoni. Descrit com a «molt afectat». Morí de pesta.¹⁸
- FERRER; mestre Miquel. Ja vist com a instador.
- MORA; Antoni a. Dolç. Consta que deixà el càrrec després de l'arribada de les cartes del virrei.¹⁹
- MORA; Bartomeu. Exercí el càrrec només 6 mesos.²⁰

⁹ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 243: núm. 362.

¹⁰ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 235: núm. 172.

¹¹ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 238: núm. 236.

¹² QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 237: núm. 211.

¹³ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 240: núm. 285.

¹⁴ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 241: núm. 302.

¹⁵ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 234: núm. 147.

¹⁶ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 233: núm. 105.

¹⁷ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 240: núm. 292.

¹⁸ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 232: núm. 68.

¹⁹ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 241: núm. 316.

²⁰ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 242: núm. 333.

- MORA; Urbà.²¹
- ROIG; Antoni. Qualificat de *sermonador*. Pres pel virrei, fou alliberat i morí de pesta.²²
- ROSSELLÓ; Ferrer. Elet per la Germania. Se'l té per perseguidor de mascarats. Morí de pesta.²³

2.3 Batles

Com ja s'ha dit, les Germanies superposaren una administració pròpia, feta amb els càrrecs universals i amb els reials. Entre aquest darrers, hi havia els batles. Els de la Part Forana eren elegits d'entre els pagesos de la mà major; eren, per tant, membres de classe benestant. Com a tals, s'hauria d'esperar que fossin contraris al moviment agermanat, però, com que eren els qui més impostos pagaven, no en mancaren que s'hi adherissin. A Porreres es coneixen:

- CARDELL; Joan. Ocupà el càrrec per mort de mestre Miquel Ferrer. Es reté a Binissalem i morí de pesta.²⁴
- FERRER; mestre Miquel. Vid. ut supra.
- MESQUIDA; Andreu. Fill d'Antoni Mesquida i germà del jurat Joanot Mesquida. És el qui encapçalà la venguda dels homes de Porreres a Ciutat de Mallorca en resposta a la convocatòria de Joan Crespí.²⁵
- MESQUIDA; Onofre. Batle durant la repressió.²⁶
- OLIVER; Sebastià. Se'n diu que «troba's batle y conseller de la vila lo cincogesma vinent après que's levaren los menestra».²⁷ Seria el successor d'Antoni Mesquida.
- RIERA; Joan. Va esser sempre fidel a les Germanies i era «guarda den Colom».²⁸

S'hi pot afegir una curta sèrie de persones directament o indirectament relacionades amb el càrrec, com ara:

- FERRAN; Rafel. S'anota que «diuen era lochtient de batle» i que feia prendre els béns dels mascarats, a la vegada que consta com a «bo y no's sap que haja may fet mal».²⁹
- MESQUIDA; Bartomeu. En el seu registre es diu que «essent lo batle nafrat ell portava lo bastó y prenia jurament la gent, ço es que la feya jurar la germandat».

2.4 Jurats

Les juraries varen esser organismes conflictius. En moltes ocasions, per més que el nomenament es fes per insaculació, que sortís un o altre nom responia més aviat als interessos de les diverses banderies en pugna pel poder, que no tenien escrúpols a l'hora de manipular les extraccions. El fet és que, com en el cas dels batles reials, a la Part Forana hi hagué jurats que s'oposa-

²¹ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 240: núm. 294.

²² QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 240: núm. 290.

²³ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 231: núm. 60.

²⁴ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 233: núm. 65 .

²⁵ QUADRADO *Informacions judiciacls* ..., p. 229: núm. 19.

²⁶ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 231: núm. 44..

²⁷ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 230: núm. 27.

²⁸ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 231: núm. 67.

²⁹ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p.239 : núm. 275.

ren a les Germanies i n'hi hagué que s'hi sumaren, per després deixar-les. Aquest és el cas de Porreres. Es documenten:

- MESQUIDA; Guillem. Vid ut supra.
- MESQUIDA; Joanot. Fill d'Antoni Mesquida i germà del batle Andreu Mesquida.
- MESQUIDA; Onofre. Jurat de la Germania tret «a sort y a sach», participà en diversos fets contra mascarats.³⁰
- PONS; Joan. Ja vist com a instador, també fou jurat «fet per en Colom».³¹
- FERRAN; Antoni. Va obtenir el càrrec «a sort i a sach» i «protestava que no volia esser ho per germania», malgrat haver-s'hi adherit. Morí en el càrrec abans de la venguda del virrei. El succeí el seu fill.³²

2.5 Clavaris

En el si de les Germanies, la figura del clavari és indissociables de l'anomenada Santa Quitació. No es demanava la desaparició dels sistema impositiu, sinó la seva reforma i l'eliminació d'impostos directes sobre els béns de consum, així com de les exempcions fiscals. En definitiva, es perseguia un sistema més proporcional i, per tant, més just.

Amb tot, no sembla que entre els seguidors d'aquest projecte a Porreres es donàs l'encès fervor que es constata en d'altres indrets. La Quitació apareix relacionada amb els noms de Jaume Oliver, Joan Riera a. Dobat, Joan Prohensal i els seu fill i mestre Francesc Sastre. D'ells, en general, es diu que tenien «alguna voluntat, pleya.li la quitació» però «no ha fet res per la Germania», o se'n diu que era «molt fol» amb freqüents canvis de parer.³³

Pel que fa als qui es podrien considerar col·laboradors de la feina de clavari o, tal volta, als qui actuaven pel seu compte en el tema de la redempció de censals i altres drets, compareixen els noms de Miquel Blanc, teixidor de llana que «levava los censals dels mascarats per la Germania», i Rafel Vaquer, que «fonch en la supresio dels drets», per més que la seva actuació no va esser altruista («ha pres tant sou y mes que los altres»)³⁴ Els clavaris detectats són:

- CARDELL; Silvestre. Acusat de prendre blat als mascarats, es presentà a Binissalem al virrei.³⁵
- MESQUIDA; Guillem. Clavari «per los diners de la quitació». Se'l qualifica de «molt bon home» i acabà a Alcúdia.³⁶

2.6 Capitans

El de capità va esser el primer títol pres per Joan Crespí. Prest el canvià pel d'instador i evità així que l'acusassin d'haver-se apropiat de jurisdicció. Per diferenciar-se dels altres, va distingir-se com a *instador del bé comú*. A més a més de la qüestió jurisdiccional, hi havia també el tema que l'ofici de capità era propi dels cavallers i donzells.

Ara bé, de la mateixa manera que les Germanies tengueren una administració civil, també n'hi hagué una de militar, basada en l'estructura que s'adoptà en la campanya de Bugia

³⁰ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 231: núm. 44.

³¹ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 234: núm. 147.

³² QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 240: núm. 284.

³³ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 229: núms. 3 i 4; p. 233: núm. 106; p. 235: núm. 165.

³⁴ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 239: núms. 260 i 264.

³⁵ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 233: núm. 101.

³⁶ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 240: núm. 287.

(Sevillano, 1971): companyies de 52 homes, comandades per un capità. Per sota d'aquest, el cinquantener, que dirigia 5 deseners i aquests, nou homes. Això era vàlid per a Ciutat de Mallorca.

En canvi, a la Part Forana, ni tan sols s'agruparen en companyies. El costum era anar de parròquia en parròquia per formar un grup. Per això, i encara que la documentació no ho deixi gaire clar, s'ha d'entendre que els forans eren comandats pels capitans de les viles o per un lloc-tinent. A Porreres es té constància de:

- CARDELL; Pere. Capità de la gent de Porreres, «qui estava a la Pobla contra Alcudia».³⁷
- SERVERA; Gabriel. De 60 anys, comandava la gent de Porreres.³⁸

2.7 Els notaris

El col·lectiu de notaris va esser odiat i perseguit pels agermanats. Eren el blanc de les ires populars per esser els qui autenticaven tots aquells actes que els agermanats consideraven injusts i il·legals. Per tant, no varen esser gaires els notaris que s'adheriren a les Germanies, tot i que el seu procés de formació en l'ofici seguia les pautes dels restants menestrals. El fet, emperò, és que arribaren a tenir tanta importància dins de l'administració pública que acabaren integrant-se en altres grups socials. Ara bé, sense la seva presència és impossible entendre l'estructuració política del govern agermanat dels primers moments.

Les Germanies, emperò, els havien de menester perquè donassin fe de la validesa que els agermanats veien i creien que tenien els seus actes, principalment la Quitació. D'aquesta manera, es troben alguns notaris implicats en la revolta. A Porreres només coneixem:

- DALMAU; Bernat. [...] «Feya sequestres y altres actes per la germania y feya.se.u pagar, levat lo camp se posá en Alcudia».³⁹

3. Porreres com a escenari

La documentació es mostra molt imprecisa a l'hora de situar els esdeveniments en un context cronològic i per poder esbrinar com es produïren els fets a la majoria de les viles. A diferència de Ciutat de Mallorca, els testimonis que es recolliren a la Part Forana són manco abundosos en detalls específics i no es carregaren tant les tintes. Probablement perquè els repressors tenien més interès a culpar els menestrals i no tant els forans.

A la vila de Porreres, no hi ha gaire presència d'actes remarcables o especialment violents, i els que surten són molt puntuals. Amb tot, no mancaren persones que tengueren un cert paper en actes d'aquest tipus, però no foren tan intensos com en altres indrets de Mallorca.

Un d'aquests actes generalitzats era el de la guarda de cases de mascarats o de mascarats presos. Dedicats a aquesta funció es troben Antoni Mesquida, de 80 anys; el pareire Jaume Pons; Miquel Xamena a. Frare; Joan Servera, de 70 anys; i Pere Sala.⁴⁰ Alguns són homes d'edat; altres, de pocs més de 30 anys. N'hi havia que cobraven un sou, mentre que altres optaven per cercar el benefici a compte dels béns dels mascarats. En aquesta mateixa línia, hi havia els anomenats *guardes den Colom*. Es tracta de grups d'homes armats que donaven escorta a Joanot Colom en qualsevol de les seves actuacions. Ho varen esser Damià Bover i el seu fill, Joan Riera a.Vell, Jaume Font i Antoni Campmar.⁴¹

³⁷ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 232: núm. 91.

³⁸ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 232: núm. 78.

³⁹ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 243: núm. 359.

⁴⁰ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 229: núm. 14; p. 230: núm.s 29, 30 i 31; p. 235: núm. 162.

⁴¹ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 229: núm. 6; p. 2131: núm. 67; p. 236: núm. 184; p. 238: núm. 245.

Molt més nombrós és el llistat d'aquells que es dedicaren a l'abastiment dels homes en el camp de batalla, assegurant la disponibilitat de tot allò que hi fos necessari. Val a dir, emperò, que no sempre era una feina voluntària, ja que el comentari que hi anaven per força es dona en un parell de casos.⁴²

Al marge de tot això, es poden establir mínimament tres episodis prou específics que mereixen esser comentats a part.

3.1 La brega de Porreres

Com ja s'ha comentat, un tret remarcable dels esdeveniments de Porreres és l'absència de fets extremadament violents, a diferència de com passà a altres viles, on sí abundaren. Si bé és cert que no en mancaren, bé poden esser qualificats de baixa intensitat en comparació, per exemple, a la veïnada Felanitx o la propera Manacor.

El més rellevant és el conegut com a brega de Porreres: un dur enfrontament entre els mascarats i els agermanats. Ara per ara, no es pot precisar amb exactitud ni quan tengué lloc ni quanta gent s'hi va veure implicada, però degué esser prou tumultuosa. Tot indica que pogué succeir poc després de l'assassinat de Joan Crespí, amb la presa del poder per part de Joanot Colom.

Els cappares agermanats foren Bartomeu Sans, Lluç Mulet i Joan Pons. Seguidors de les Germanies des del començament, els dos primers guardaren «los passos de Alcúdia», evidentment per impedir la fuga de mascarats; una missió que es complí de manera estricta. Sense que es pugui inferir cap responsabilitat dels esmentats, es té el cas de Pere Feliu, que era addicte al principi, però que canvià de bàndol i «fonch acoltellat per feel a causa de treballar en portar mascarats a Alcúdia».⁴³ Altres, en canvi, tengueren èxit. Simó Ballester, també agermanat en un principi, es refugià a Alcúdia després del segon setge i, des d'allà, «entrava y exia portant la gent que podia en dita vila y entre los altres porta mossen Uguest Desmas y mossen Montornes».⁴⁴

Encara que no consta obertament, s'ha de suposar que d'aquesta brega no en varen esser aliens els escassos agermanats que amb claredat se'ls qualifica de violents: Bernat Cerdà a. Sardina i Bartomeu Mesquida.⁴⁵ El primer, al marge de les accions, també era violent de paraula. Així, «quant portaven pres en Canals deya “encara lo portau viu? No'l haveu mort?”». El segon també hi sumava altres accions i se'n diu que «essent lo batle nafrat ell portava lo bastó y prenia jurament la gent, ço es que la feya jurar la germandat».

3.2 L'assassinat del batle de Felanitx

Un dels episodis violents en el si de les Germanies va esser l'assassinat d'Onofre Ferrandell, batle de Felanitx. Home de prestigi, es posà a les ordres del regent Francesc Obac, que ja havia desembarcat a l'illa, per tornar Mallorca a l'obediència reial. Arran de les cartes que mostrà, no pocs agermanats es presentaren al nou batle i li juraren fidelitat

D'altres, en canvi, volien la seva mort i cercaren ajuda a les viles veïnades per dur-la endavant. Es formà una colla de vint felanitxers, als quals s'hi sumaren cinquanta homes de Campos, cinc de Santanyí i alguns més d'altres viles. En defensa d'Onofre Ferrandell acudí un estol de vint homes de Felanitx. Res impedí el propòsit dels agermanats: el batle, juntament amb un fill i onze

⁴² QUADRADO *Informacions judicilas ...*, Entre els voluntaris: p. 231: núm. 50, Damià Huguet; p. 235: núm. 176, Miquel Pons i el seu fill Guillem; núm. 168, Pere Nicolau a. Monjo, ...Forçats: p. 23: núm. 75, Joan Bover i el seu fill; p. 233: núm. 100, Bartomeu Puigserver;

⁴³ QUADRADO *Informacions judicilas ...*, p. 238: núm. 228.

⁴⁴ QUADRADO *Informacions judicilas ...*; p. 233: núm. 107.

⁴⁵ QUADRADO *Informacions judicilas ...*, p.236: núm. 176; p. 237, núm. 213.

persones més, varen esser morts (Munar & Rosselló, 1976: 261). Entre atacants i defensors, s'hi veren implicades dues persones vinculades a Porreres.

L'esdeveniment va tenir lloc entre el 7 i el 18 de novembre de 1522. Aquest mateix mes comparegué a Felanitx el procurador reial i, en substitució, nomenà un nou batle: Antoni Mesquida. Com a conseqüència dels fets, es detengueren cinc homes, ràpidament alliberats, ja que els principals culpables havien aconseguit fugir (Xamena & Rosselló, 1976:262).

Entre els atacants, sembla que hi figurava el porrerenc Joan Jaume, del qual s'anotà que era «de Germania y molt affectat, ha seguit los camps den Colom, diu.se que es stat a matar n'Onofre Ferrandell». Era casat amb una campanera i morí de pesta.⁴⁶ Per part dels defensors, hi participà Romeu Esbert, del qual consta que «mataron.lo a Felantix ab lo batle com a mascara». Si bé era felanitxer, tenia béns a Porreres.⁴⁷

3.3 El cas d'Onofre Mesquida

Per la seva trajectòria, es tracta d'un personatge prou interessant. Ja s'ha vist a l'apartat corresponent com fou jurat de la Germania i s'ha comentat la seva implicació en diversos fets. Al registre corresponent es pot llegir: [...] «fonch en la brega de Porreres contra los mascarats y en aportar.se los moltons den Rafel Nicolau, y fonch en companyia de altres a encalsar los qui aportaven las letras del regent en Porreras».

Malgrat aquest historial que justifica plenament el comentari que «es stat de la Germania», lluny d'esser objecte de cap càstig, se'l troba llavors com a batle reial en plena repressió. El mèrit per assolir aquest càrrec no és altre que «apres levat lo darrer camp se mes dins Alcudia y portar hi ab si setanta o vuitanta homens».⁴⁸

4. La repressió

Un cop abatuts els agermanats, començà la repressió. Tengué dues vessants: les penes de cos, com anar a galeres o la pena de mort, i les anomenades penes d'haver, consistents en les composicions o multes, amb confiscació o no de béns, sancions que no eren excloents entre elles.

De les informacions que es recolliren després de la derrota dels agermanats, no se'n coneix la totalitat, ja que hi manquen les viles del Raiguer i la Muntanya. Sortadament, les corresponents al Pla i Llevant sí que hi són, i això és el que permet aproximar-se al que varen esser les Germanies a la vila de Porreres. A diferència de l'enquesta feta a Ciutat de Mallorca, les de les viles mostren un to més assossegat, sense carregar tant les tintes, com si es volgués donar una visió molt menys violenta del que passà a la Part Forana enfront del relat que es fa per a la capital.

No s'ha d'oblidar que tothom fou objecte d'inquisició i que, en conseqüència, tothom va rebre alguna pena, almanco pel que fa a les de caràcter econòmic. D'aquesta manera, els imputats com a afectes a les Germanies hagueren de pagar per les seves accions; els mascarats, ho hagueren de fer en compensació d'haver estat alliberats (Duran, 1982b: 349).

La recollida de dades a la Part Forana es féu en dues fases. En la primera, que tengué lloc entre juny i juliol de 1523, els batles i altres personalitats de cada vila anaren remetent al virrei diverses informacions sobre els qui es consideraven, en principi, responsables directes de les

⁴⁶ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 231: núm. 52.

⁴⁷ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 241: núm. 305.

⁴⁸ QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 231: núm. 44.

Germanies. En foren testimonis Sebastià Oliver, Guillem Mesquida i Ramon Nicolau (Quadrado, 1896: 243), dels quals poca cosa podem dir. De Sebastià Oliver se sap que, en el període d'enquesta, era jurat de la vila, malgrat haver exercit de batle i de conseller «lo cincogesma après que's levaren los menestrals», si bé afavoria els mascarats i acabà per passar-se al costat del rei.⁴⁹ De Guillem Mesquida es diu que era bon home i que actuà com a clavari de la quitació, per acabar refugiant-se a Alcúdia.⁵⁰ Ramon Nicolau no figura en els registre d'addictes ni se'n té cap notícia.

La segona fase, que va concloure el febrer de 1524, l'efectuà el reposat virrei, Miguel de Gurrea. En aquesta ocasió, Porreres fou visitada en un itinerari que va incloure Campos, Santanyí, Felanitx, Manacor, Artà, Petra, Sineu i Sant Joan (Duran, 1982b: 347). L'enquesta es dugué a terme entre el 18 de juliol de 1523 i l'11 de febrer de 1524 (Quadrado, 1896: 229).

Con a resultat de la investigació a Porreres, s'obriren 364 causes. Val a dir que no cada causa correspon a un sol individu, ja que era pràctica corrent que, en una mateixa anotació, s'hi recollissin els fets atribuïts no sols al cap de casa, sinó a d'altres membres de la família, com són esposes, fills o, a vegades, criats o altres servidors. Dissortadament, en contraposició a la major quantitat de dades qualitatives que això suposa, no es pot donar una xifra absoluta d'encausats, ja que la majoria d'aquestes anotacions són de caràcter genèric i no recisen quantes són les persones al·ludides.

4.1 Les penes econòmiques

Segons Eulàlia Duran, a partir de les xifres que apareixen a les informacions judicials, es pot calcular una base impositiva general per a la vila de Porreres de 64.713 lliures. Tenint en compte el que consta al *Llibre de lletres certificatòries* (vegeu l'Apèndix), un total de 36.753 lliures corresponien als béns atribuïts a aquelles persones a les quals s'imposà una composició, cosa que representa una mitjana de 200,54 lliures per cap. Fou el 51,38% dels encausats els qui finalment hagueren de fer front a penes pecuniàries i, en conjunt, varen haver de pagar 4.832 lliures, oscil·lant entre una quantitat màxima de 250 lliures i una mínima de 6 lliures. Això suposava una mitjana de 26,01 lliures per cap, una xifra prou elevada si es tenen en compte elements de comparació, com, per exemple, la mitjana de l'illa, que se situà en 33 lliures (Duran, 1982b: 347-354).

El que crida l'atenció de l'anàlisi de les composicions de Porreres en relació amb els béns de cada implicat és l'enorme coherència dels sistema. Existeix una proporcionalitat pràcticament perfecta entre la multa imposada i els béns de referència. Les excepcions a aquesta norma s'expliquen per alguns comportaments individuals i no per errors del sistema. En conjunt, apareix com una campana de distribució típica de manual. Aproximadament el 50% de tots els compostats es troba per sota de la mitjana, cosa que demostra que es varen tenir en compte la pobresa i el fet de deixar els mínims vitals per sobreviure. El mateix es pot dir dels més rics. Les persones amb un índex superior a 200 són gairebé el 12%. Les multes d'aquest segment foren molt crescudes, però mai condemnaren un nucli familiar ni a la pobresa ni a la minva estamental.

En conjunt, el segment més nombrós i comparativament més castigat va esser el central, ja que els índexs de relació que es troben situats entre els 100 i el 200 representen un 39,46%.⁵¹ El fet significatiu és que va esser aquí on es penalitzaren més els habitants de Porreres. En conseqüència, fou entre les que avui se'n diuen classes mitjanes on se centrà més el pes punitiu.

⁴⁹ QUADRADO *Informacions judicials ...*, p. 230: núm. 27.

⁵⁰ QUADRADO *Informacions judicials ...*, p. 240: núm. 287.

⁵¹ S'ha calculat a partir de la relació del percentatge de la multa respecte dels béns, comparant-ho amb la mitjana de la vila. D'aquesta manera, un índex 100 representaria un model teòric ideal on ambdós percentatges serien equiponderables.

4.2 Les penes físiques

De tots els morts arran de les Germanies no se'n coneix cap llista completa. És cert que es tenen les dades del *Llibre de lletres certificatòries al procurador reial de les sentències de confiscacions i composicions de les viles i dels oficis de la Ciutat* (ARM - AH 4.806), les notícies que en dóna Guillem Valentí —recollides per Álvaro Campaner (1881:297)—, la *Nota d'executats a mort* —procedent de la procuració reial i copiada per paborde Jaume (Campaner, 1881: 299-302)— i les dades contengudes a les informacions judicials de Josep Ma. Quadrado (1896). D'aquesta manera, es poden quantificar les penes de mort en més de 150. Però això només fa referència a les execucions oficials i no recull els penjats en els arbres després de cada batalla o els morts per venjances personals.

A Porreres, els condemnats a mort i confiscació de béns foren set: Ponç Rosselló, l'instador Jaume Darder, Bernat Ferrer i Andreu Ferran, que figuren en el llistat d'addictes,⁵² més Guillem Joan, Gabriel Riera i Joan Valls, documentats per Eulàlia Duran (1982b: 346). Tots foren executats el 17 de juliol de 1523. Segons Josep Ma. Quadrado (1888: 421), Bernat Nadal, Antoni Campmar i Jaume Darder varen ésser esquarterats. I en el ja esmentat noticiari de Guillem Valentí recollit per Álvaro Campaner es diu: «Diumenge XVII de juny es féu justícia d'En Darder, Instador, de dita vila, el qual fonc rossegat i esquarterat. I en Barceló fonc penjat en dita vila. Déu los haja perdonat a tots».

5. Les repercussions

Les dades demogràfiques posteriors a les Germanies permeten veure com determinades viles tengueren una minva de població del 25% o, fins i tot, del 30%. A Porreres, a partir de les informacions judicials, encara que només sigui a títol indicatiu, es pot inferir quina era la població de la vila en el primer quart del segle XVI i quines conseqüències es derivaren de les Germanies. Al llarg del segle XV, la població havia anat en augment (Sevillano, 1974; Barceló 2001) —llevat de la crisi de 1451 a causa de l'Aixecament Forà— i el 1489 es rondava la xifra de 1.630 habitants, de tal manera que Porreres ocupava el sisè lloc de Mallorca quant a nombre d'habitants (Munar & Rosselló, 1977: 128).

Això fa suposar que la tendència s'havia de mantenir en els anys següents. Ho confirmen les dades recollides per Eulàlia Duran (1982b, 66-67) pel que fa a nombre de focs a partir dels morabatins corresponents als anys immediatament anteriors a la revolta, tot aplicant els coeficients a l'ús:

ANY	1503	1510	1517
NÚM. FOCS	333	330	404
Q 4	1.332	1.320	1.6
Q 4,5	1.499	1.485	1.818
Q 5	1.665	1.650	2.020

Q = Coeficient

El que ens aporten les informacions judicials no fan sinó corroborar aquest fet. Hi consten 364 registres i s'ha d'entendre que, generalment, corresponen a caps de casa. S'ha de tenir present, emperò, que el recompte no és tan estricte. Per una banda, en una mateixa anotació hi poden figurar altres persones d'una mateixa casa: esposes, fills i filles, altres parents, criats... El

⁵² QUADRADO *Informacions judicials* ..., p. 229: núm. 17; p. 235: núm. 172; p. 237: núm. 215; p. 238: núm. 230.

problema rau en el fet que no sempre s'especifica quantes són aquestes persones i que el caràcter genèric impedeix una quantificació absoluta. Per altra banda, no és segur que els 364 registres corresponguin al número real de focs: han d'esser més, perquè hi va haver persones a les quals no s'encausà. En resum, el nombre de focs bé podria situar-se a l'entorn dels 400 o 450.

No obstant això, un càlcul a tall d'hipòtesi no està fora de lloc. Per tant, tenint en compte el que s'ha dit, no és desbarrat considerar algunes xifres pel trienni 1521-1523, tot aplicant els coeficients ja indicats a intervals de 50 en 50:

	364	414	464
Q 4	1.456	1.656	1.856
Q 4,5	1.638	1.863	2.088
Q 5	1.820	2.070	2.320

Q = Coeficient

Vistes les xifres i prenent els càlculs més moderats, es podria situar el nombre d'habitants de Porreres a l'entorn de 2.100-2.300 en el moment de les Germanies. Una xifra que no es tornarà a tenir fins a final de segle, ja que les dades pels anys més immediats —1524 i 1531— presenten, respectivament, un nombre de focs de 303 i de 263. És una clara mostra de l'efecte negatiu que tengueren els fets en conjunt, ja que no va esser fins al 1573 que es recuperaren els indicadors anteriors a l'esclafit agermanat (Duran, 1982b: 67).

Tenint en compte que, a conseqüència dels morts en actes violents, els executats, els derivats de fets no definits, els morts de pesta, més els condemnats a galeres suposaren l'absència de 179 homes. La davallada demogràfica gairebé s'explica tota sola: suposava una pèrdua de l'11% de població masculina. La major part dels registres afecten homes d'una edat compresa entre els 20 i els 50 anys, una dada no sempre considerada. Una franja que s'ha de veure com a corresponent al període genèsic masculí més accentuat, tot considerant els paràmetres de l'edat de matrimoni a l'Antic Règim (Vaquer, 1987-1988: 105-112).

Un altre aspecte prou interessant és el que afecta a edats extremes. Tant a Porreres com a la resta de l'illa apareixen els genèricament anomenats «vells» i que, a efectes de còmput, eren aquelles persones majors de 60 anys fins a una frontera de prop dels 90. De fet, emperò, d'un home de 55 anys ja se'n diu que era «molt vell», tal com és el cas de Vicenç Mora.⁵³

L'esperança de vida de l'època no era alta. S'entén que aquesta se situava a l'entorn dels 25 anys, que el 70% de la població no arribava al 40 anys i que els qui els superaven eren només un 4%. No es podia suposar, per tant, que fos un segment de població gaire abundós. Dels 364 registres de Porreres, emperò, el qualificatiu de *vell* apareix en 33 ocasions, gairebé un 10% del total. El tema és important: es tractava de gent que, a la infantesa o la joventut, havien viscut o patit directament les conseqüències de l'Aixecament Forà (Quadrado, 1982; Santamaría, 1970; Morro, 1997) o d'esdeveniments com l'anomenada Conspiració d'Inca (Delgado & Serra, 1997). Per tant, almanco una part d'ells, podien esser transmissor d'idees i sentiments relacionats amb les demandes que propiciaren aquests fets, i així contribuïen a modelar la negada ideologia agermanada. La majoria sobrevisqueren i la cadena no es rompé.

Per altra banda, també apareixen joves, gairebé al·lots. Només són tres casos, de 15, 16 i 18 anys, quasi infants que s'implicaren o es veren implicats en la revolta. Es tracta de Joan

⁵³ QUADRADO *Informacions judicials ...*, p. 240: núm. 300.

Barceló a. Bou, de 15 anys i ja casat, de Bartomeu Salom, de 18 any, i de Rafel Barceló, de només 14.⁵⁴

Per acabar, cal fer una simple al·lusió a la presència de les dones. Només se'n detecten dues: les anònimes mullers d'Antoni Valls i de Sebastià Pons. De la primera es diu que «fou mala segons algun»; de la segona, que era «pitjor que son marit».⁵⁵ N'hi degué haver alguna més que, d'una manera o altra, s'implicà. De fet, en les Germanies de Mallorca s'ha documentat clarament el paper de les dones com a transmissores d'idees a les noves generacions i com a elements d'agitació (Bernat, 2005).

Pel que fa la qüestió econòmica, s'ha de tenir en compte que, malgrat les estimacions de béns fets, no tots els composats podien fer front al pagament o, directament, no hi havia béns per confiscar. D'aquesta manera, pel que fa a les viles, foren les universitats les que assumiren els pagaments. Porreres no va ésser una excepció i en un consell que tengué lloc el 13 de febrer de 1524 es va prendre aquesta decisió: «hagudes les informacions de las culpas y facultads de cada un a causa de les turbacions populars per solució de las despesas fetas en la armada, ha de compositar a cada un, la qual cosa vol sia servada segons los capitols següents» (Quadrado, 1896: 243). Els capítols esmentats són els que es feren a la vila de Montuiri en consell celebrat el 27 de gener de 1524, on s'exposà que «si la Universitat de la present vila no s'obligava com a fermansa de tots los qui seran composats» no hi hauria manera de fer front a les penes. Acceptada la proposta, es redactaren cinc capítols que, en resum, dictaven (Quadrado, 1896: 199-200):

«*Que la vila sia obligada com a fermansa per totas las composicions*», així com ja havien fet altres viles.

Que el total dels pagaments, fets a terminis, se satisfarien dins tres esplets propvinents que finieren el 3 de agost de 1526.

Que, en cas que qualche composat no pogués complir, fossin els restants composats els qui ho assumissin «perço que la vila qui principalment s'es obligada no patesca dany».

Que les dones i hereus dels composats havien d'«obligar.se a tenir indemne la vila sots pena de execucio en continent en los bens».

Que els recaptadors podien prendre penyores.

Així i tot, no bastà i no se satisfieren les composicions. L'única solució va ésser entrar en un procés d'endeutament. Algunes viles trigaren 30 anys o més per saldar els pagaments. Com a la resta de viles, la Universitat de Porreres hi hagué de fer front i es gravaren les arques municipals amb força durant molt de temps.

Apèndix

Béns estimats i composicions imposades als addictes a les Germanies de Porreres (en lliures) .

REG.	NOM	BÉNS ESTIMATS	COMPOSICIÓ IMPOSADA	% COMPOSICIÓ SOBRE BÉNS	ÍNDEX
1	ROSSELLÓ; GUILLEM a. Gonda ⁵⁶	60	6	10,00	77,04
2	PROHENSAL; ANDREU (o PERE) ⁵⁷	175	20	11,43	88,05

⁵⁴ QUADRADO *Informacions judicials ...*, p. 240: núm. 279 i 280; p. 241: núm. 315.

⁵⁵ QUADRADO *Informacionsjudicials ...*, p. 229: núm. 15; p. 230: núm. 28)

⁵⁶ Tenia dos lliberts.

⁵⁷ I son pare.

3	OLIVER; JAUME	50	10	20,00	154,08
4	RIERA; JOAN a. Dobat	200	25	12,50	96,30
5	MORA; ANTONI a. Baselís ⁵⁸	200	20	10,00	77,04
6	BOVER; DAMIÀ ⁵⁹	75	30	40,00	308,17
7	ROSSELLÓ; RAFEL a. Tassa	75	10	13,33	102,72
9	OLIVER; MIQUEL	60	6	10,00	77,04
12	ORELL; PERE	100	10	10,00	77,04
13	UGUET; JOAN ⁶⁰	112	12	10,71	82,54
15	VALLS; ANTONI ⁶¹	950	150	15,79	121,64
85	XAMENA; MIQUEL	125	20	16,00	123,27
24	BOVER; PONÇ a. Damià	100	20	20,00	154,08
25	BOVER; DAMIÀ ⁶²	30	15	50,00	385,21
26	ROSSELLÓ; MATEU ⁶³	125	15	12,00	92,45
27	OLIVER; SEBASTIÀ ⁶⁴	450	15	3,33	25,68
28	PONS; SEBASTIÀ ⁶⁵	37	10	27,03	208,22
29	PONS; JAUME ⁶⁶	50	10	20,00	154,08
32	GARCIA; SEBASTIÀ	150	25	16,67	128,40
35	MAS; PERE	180	15	8,33	64,20
33	PONS; MIQUEL a. Nauell o Nanell	85	8	9,41	72,51
34	CARBÓ; ANTONI	100	25	25,00	192,60
36	ROSSELLÓ; BERNAT o BERNADÍ	140	35	25,00	192,60
40	CAPLONCH; GABRIEL	125	16	12,80	98,61
45	GILABERT; GUILLEM	50	6	12,00	92,45
49	ORIOI; ANTONI ⁶⁷	100	25	25,00	192,60
51	CAPLONCH; MIQUEL ⁶⁸	75	16	21,33	164,36
52	RIPOLL; BERNADÍ	50	8	16,00	123,27
56	ROSSELLÓ; JOAN a. Corp	225	50	22,22	171,20
57	MESQUIDA; JOAN ⁶⁹	100	10	10,00	77,04

⁵⁸ Teixidor.

⁵⁹ I son fill.

⁶⁰ Paraire.

⁶¹ Quondam.

⁶² Fill de Ponç Bover.

⁶³ Quondam.

⁶⁴ Quondam.

⁶⁵ Quondam.

⁶⁶ Paraire.

⁶⁷ Teixidor.

⁶⁸ Té els béns segrestats a Montuiri i Porreres.

⁶⁹ Pastor; i son fill.

60	ROSSELLÓ; FERRER ⁷⁰	250	50	20,00	154,08
64	RIERA; JOAN (?)	75	20	26,67	205,44
67	RIERA; JOAN a. Vell ⁷¹	200	25	12,50	96,30
70	RIERA; JULIÀ a. Gorgó ⁷²	32	8	25,00	192,60
72	VICENÇ; RAFEL	110	12	10,91	84,05
74	MORA; JOAN a. Julià ⁷³	50	10	20,00	154,08
75	BOVER; JOAN ⁷⁴	110	16	14,55	112,06
76	JAUME; PERE ⁷⁵	32	6	18,75	144,45
77	JORDÀ; JOAN	20	15	75,00	577,81
78	SERVERA; GABRIEL	285	30	10,53	81,10
79	VALLS; GABRIEL	150	10	6,67	51,36
80	ROSSELLÓ; GUILLEM a. Cot ⁷⁶	80	15	18,75	144,45
83	RIERA; JOAN a. Jau ⁷⁷	100	20	20,00	154,08
85	XAMENA; MIQUEL	125	10	8,00	61,63
87	JAUME; MIQUEL a. Costinetxo	50	10	20,00	154,08
88	RIERA; SEBASTIÀ a. Jau	150	25	16,67	128,40
91	CARDELL; PERE	1.225	250	20,41	157,23
92	SELLERES; PERE	100	15	15,00	115,56
94	AULET; ANTONI ⁷⁸	60	10	16,67	128,40
96	BAULENES; ANTONI	100	15	15,00	115,56
100	PUIGSERVER; BERNAT (o BARTOMEU)	250	40	16,00	123,27
101	CARDELL; SILVESTRE	200	50	25,00	192,60
106	PROHENSAL; JOAN	430	40	9,30	71,67
110	BOVER; DAMIÀ a. Morey	50	15	30,00	231,12
111	FONT; JOAN	50	10	20,00	154,08
113	GILABERT; JOAN ⁷⁹	250	40	16,00	123,27
114	GILABERT; BAPTISTA	75	10	13,33	102,72
115	VICENS; BERNAT (o BARTOMEU)	100	20	20,00	154,08

⁷⁰ Quondam.

⁷¹ Tenia 35 anys.

⁷² Quondam; té els béns segrestats.

⁷³ Quondam.

⁷⁴ I son fill.

⁷⁵ Quondam.

⁷⁶ Paraire. Residia a Ciutat de Mallorca i cedí a sa mare els seus béns de Porreres, consistents en una casa i una vinya.

⁷⁷ Quondam.

⁷⁸ Quondam. *Nullus posidet.*

⁷⁹ Quondam.

116	VICENS; PASQUAL ⁸⁰	100	40	40,00	308,17
117	RIERA; JOAN a. Rei ⁸¹	160	6	3,75	28,89
118	PELISER; ANTONI ⁸²	100	20	20,00	154,08
119	ROSSELLÓ; BERNADÍ a. Pansa ⁸³	135	15	11,11	85,60
120	SERVERA; ANTONI a. Petit	500	60	12,00	92,45
126	CORDAT; JOAN	32	5	15,63	120,38
127	NEBODET; JOAN ⁸⁴	60	15	25,00	192,60
128	SQUERRER; MIQUEL	25	5	20,00	154,08
129	MORA; PERE a. Parvi o Parri ⁸⁵	25	15	60,00	462,25
131	PASQUAL; PERE (o JOAN) ⁸⁶	75	15	20,00	154,08
132	VICENS; JOAN a. Gil	50	20	40,00	308,17
133	CARNISSER; GABRIEL ⁸⁷	50	20	40,00	308,17
135	MAS; ANTONI	280	30	10,71	82,54
136	SITJAR; DAMIÀ	75	5	6,67	51,36
138	DURAN; JOAN	32	10	31,25	240,76
141	ORELL; COSME ⁸⁸	150	15	10,00	77,04
142	ORELL; JOAN (o PAU)	75	12	16,00	123,27
146	PONS; MIQUEL ⁸⁹	280	50	17,86	137,57
147	PONS; JOAN ⁹⁰	160	40	25,00	192,60
149	MESQUIDA; ANDREU a. Lansa	200	20	10,00	77,04
150	RAMON; GABRIEL	100	12	12,00	92,45
151	ARMENGUAL; RAFEL	200	15	7,50	57,78
155	DURAN; BERNAT (o BARTOMEU)	85	15	17,65	135,96
163	RIERA; PERE	75	12	16,00	123,27
164	DRAGO; MATEU ⁹¹	32	12	37,50	288,91
168	NICOLAU; PERE a. Monjo	100	12	12,00	92,45

⁸⁰ Ara son fill Simó.

⁸¹ Quondam.

⁸² Quondam.

⁸³ Quondam.

⁸⁴ Quondam.

⁸⁵ Quondam.

⁸⁶ Quondam.

⁸⁷ I son pare.

⁸⁸ Quondam. Té els béns segrestats.

⁸⁹ I son fill.

⁹⁰ Quondam. «Dels béns se'n sabrà alguna cosa ab Mn. Uguet Desmas perque se creu esser vinguda en poder de aquest alguna porció de roba que se'n portaren».

⁹¹ Paraire.

169	ROSSELLÓ; JOAN a. Cabreret	750	100	13,33	102,72
171	GARAU; ANTONI	25	3	12,00	92,45
176	CERDÀ; BERNAT a. Sardina	400	50	12,50	96,30
178	GORDIOLA; JOAN ⁹²	75	10	13,33	102,72
179	LUCH; ARNAU	200	15	7,50	57,78
180	NEBOT; ANTONI	50	8	16,00	123,27
181	MARIMON; BERNAT (o BARTOMEU)	150	12	8,00	61,63
182	MARIMON; MATEU	210	20	9,52	73,37
185	PONS; JOAN ⁹³	110	8	7,27	56,03
186	ORELL; ANTONI ⁹⁴	100	8	8,00	61,63
187	OBRADOR; MATEU	210	12	5,71	44,02
189	GODAY; BERNADÍ	30	8	26,67	205,44
192	NICOLAU; PERE a. CALDERÓ .	30	8	26,67	205,44
193	GINART; ANTONI	135	16	11,85	91,31
194	BARCELÓ; MIQUEL	25	5	20,00	154,08
196	RIERA; JOAN a. Garbayó ⁹⁵	300	12	4,00	30,82
197	FUSTER; ANTONI ⁹⁶	30	5	16,67	128,40
198	SALA; ANTONI	30	8	26,67	205,44
199	PELISER; JOAN a. Bisbe	75	16	21,33	164,36
203	SERRA o FERRAN; JOAN ⁹⁷	75	16	21,33	164,36
204	SERRA o FERRAN; ANTONI	100	8	8,00	61,63
207	VICENS; TOMÀS ⁹⁸	200	50	25,00	192,60
209	BUSQUETS; JAUME	32	12	37,50	288,91
213	MESQUIDA; BERNAT (o BARTOMEU) ⁹⁹	500	60	12,00	92,45
214	PICORNELL; CRISTÒFOL ¹⁰⁰	200	16	8,00	61,63
216	MORA; GUILLEM ¹⁰¹	185	8	4,32	33,32
217	GINART; FRANCESC ¹⁰²	200	12	6,00	46,22

⁹² Pastor.

⁹³ Major.

⁹⁴ Quondam.

⁹⁵ Quondam.

⁹⁶ Quondam.

⁹⁷ Traginer.

⁹⁸ Quondam.

⁹⁹ Quondam; ara son fill Andreu.

¹⁰⁰ Quondam.

¹⁰¹ Quondam.

¹⁰² I son fill.

221	FUSTER; ANTONI a. Serró	32	5	15,63	120,38
226	SUNYER; VICENS	50	5	10,00	77,04
227	FERRÀN; BLAI	32	12	37,50	288,91
228	FELIU; PERE	200	15	7,50	57,78
229	PORQUER; PERE	20	12	60,00	462,25
231	BARCELÓ; ANTONI a. Bossa o Bossa	50	5	10,00	77,04
232	BARCELÓ; RAFEL ¹⁰³	32	3	9,38	72,23
234	ORELL; ANTONI ¹⁰⁴	85	5	5,88	45,32
235	MORA; PERE ¹⁰⁵	150	10	6,67	51,36
239	BARCELÓ; GUILLEM a. Banyeres	32	4	12,50	96,30
242	BARCELÓ; JAUME a, Quien	75	10	13,33	102,72
243	SANS; JOAN ¹⁰⁶	75	10	13,33	102,72
248	SANS; GUILLEM ¹⁰⁷	50	12	24,00	184,90
249	GORNALS; MIQUEL ¹⁰⁸	75	8	10,67	82,18
250	GORNALS; GUILLEM ¹⁰⁹	25	8	32,00	246,53
257	VALLS; BERNAT	85	8	9,41	72,51
260	BLANCH; MIQUEL de Ciutat ¹¹⁰	150	8	5,33	41,09
253	CERDÀ; GABRIEL (o BERNAT) ¹¹¹	25	30	120,00	924,50
262	VENY; BERNAT	30	10	33,33	256,81
263	BARCELÓ; JAUME ¹¹²	32	4	12,50	96,30
269	BARCELÓ; GUILLEM a. Matamoros ¹¹³	210	6	2,86	22,01
273	GORNALS; BERNAT	32	15	46,88	361,13
274	VICENS; JOAN ¹¹⁴	75	16	21,33	164,36
275	SERRA o FERRAN; RAFEL ¹¹⁵	110	15	13,64	105,06
277	GARCIA; FELIP	200	16	8,00	61,63
278	MONER o MUNAR; JOAN ¹¹⁶	200	15	7,50	57,78

¹⁰³ Pastor.

¹⁰⁴ Quondam. «Home inútil y bestial».

¹⁰⁵ Quondam.

¹⁰⁶ Quondam.

¹⁰⁷ Argenter.

¹⁰⁸ Quondam.

¹⁰⁹ Pastor.

¹¹⁰ Teixidor de llana.

¹¹¹ I son fill Joan.

¹¹² Quondam. Té els béns segrestats.

¹¹³ Quondam.

¹¹⁴ Quondam, És hereu el seu germà Pasqual.

¹¹⁵ *Est faber*.

¹¹⁶ Quondam. Té els béns segrestats.

283	MOLL; SIMÓ	185	16	8,65	66,63
284	SERRA o FERRAN; ANTONI ¹¹⁷	1.625	175	10,77	82,97
285	GINART; ANTONI ¹¹⁸	625	125	20,00	154,08
288	NICOLAU; ANDREU	625	70	11,20	86,29
286	GINART; PERE	50	8	16,00	123,27
289	ROIG; LLUÍS	125	30	24,00	184,90
291	GARCIA; JORDI	940	150	15,96	122,94
292	AMAT; PERE	1.000	150	15,00	115,56
293	PONS; N(ICOLAU) ¹¹⁹	50	5	10,00	77,04
296	SERVERA; SEBASTIÀ	375	20	5,33	41,09
298	AGOST; MATEU ¹²⁰	135	20	14,81	114,14
300	MORA; VICENS	750	60	8,00	61,63
301	MORA; CRISTÒFOL	125	10	8,00	61,63
302	ORELL; BERNAT o BARTOMEU	1.825	200	10,96	84,43
303	SERVERA; MIQUEL	185	5	2,70	20,82
304	SERVERA; CARLES	375	40	10,67	82,18
306	SERVERA; (SAL)VADOR	185	45	24,32	187,40
307	TALLADES; GUILLEM	300	25	8,33	64,20
308	BARCELÓ; GUILLEM	185	12	6,49	49,97
310	BARCELÓ; PERE ¹²¹	50	10	20,00	154,08
312	BARCELÓ; JOAN a. Rado o Redó	175	16	9,14	70,44
314	VENY; GABRIEL a. Anglada ¹²²	100	10	10,00	77,04
316	MORA; ANTONI a. Dolç	500	40	8,00	61,63
317	BARCELÓ; RAFEL ¹²³	150	4	2,67	20,54
318	VAQUER; GABRIEL	185	25	13,51	104,11
319	ROSSELLÓ; MATEU	60	5	8,33	64,20
320	VAQUER; JOAN a. Xot	125	25	20,00	154,08
327	MORLÀ; GUILLEM	685	50	7,30	56,23
328	MORLÀ; PERE	750	60	8,00	61,63
329	MORLÀ; BERNAT o BARTOMEU	625	60	9,60	73,96
350	MORLÀ; PERE ¹²⁴	32	15	46,88	361,13

117 Quondam. Té els béns segrestats.

118 I son fill Blai.

119 Pastor.

120 I son fill.

121 Fill de Joan.

122 Quondam.

123 Quondam.

124 Menor.

332	MORA; MIQUEL	635	60	9,45	72,80
333	MORA; BERNAT o BARTOMEU	750	130	17,33	133,54
336	JAUME; CRISTÒFOL	310	135	43,55	335,50
337	JAUME; MIQUEL	60	15	25,00	192,60
339	MORA; MIQUEL ¹²⁵	200	8	4,00	30,82
340	MORA; DAMIÀ	185	8	4,32	33,32
343	FONT; JOAN	100	10	10,00	77,04
344	BARCELÓ; ANDREU	200	12	6,00	46,22
345	ROSSELLÓ; MIQUEL	50	5	10,00	77,04
346	GELABERT; ANDREU	625	30	4,80	36,98
349	VALLS; ANTONI	1.250	90	7,20	55,47
350	VAQUER; PERE JOAN a. Xot	310	10	3,23	24,85
351	NICOLAU; GUILLEM	310	30	9,68	74,56
352	SITJAR; JOAN a. del Rafal ¹²⁶	185	15	8,11	62,47
354	SERVERA; MIQUEL	150	40	26,67	205,44
357	PASTOR; JOAN	50	16	32,00	246,53
358	MERCADAL; JOAN	25	15	60,00	462,25
364	(E)STELRICH; JOAN a. Coablanca ¹²⁷	25	15	60,00	462,25
	TOTAL:	37.300	4.832		
	MITJANA:	200,54	26,01		
		DESVIACIÓ TÍPICA:		13,99	

* L'ombrejat en gris indica els habitants de la Part Forana de Porreres.

Font:

ARM - AHM - AH 4.806: *Lletres certificatòries de la Germania*. Publicat a: MUNAR & ROSSELLÓ *Història de Porreres* pp. 209-214.

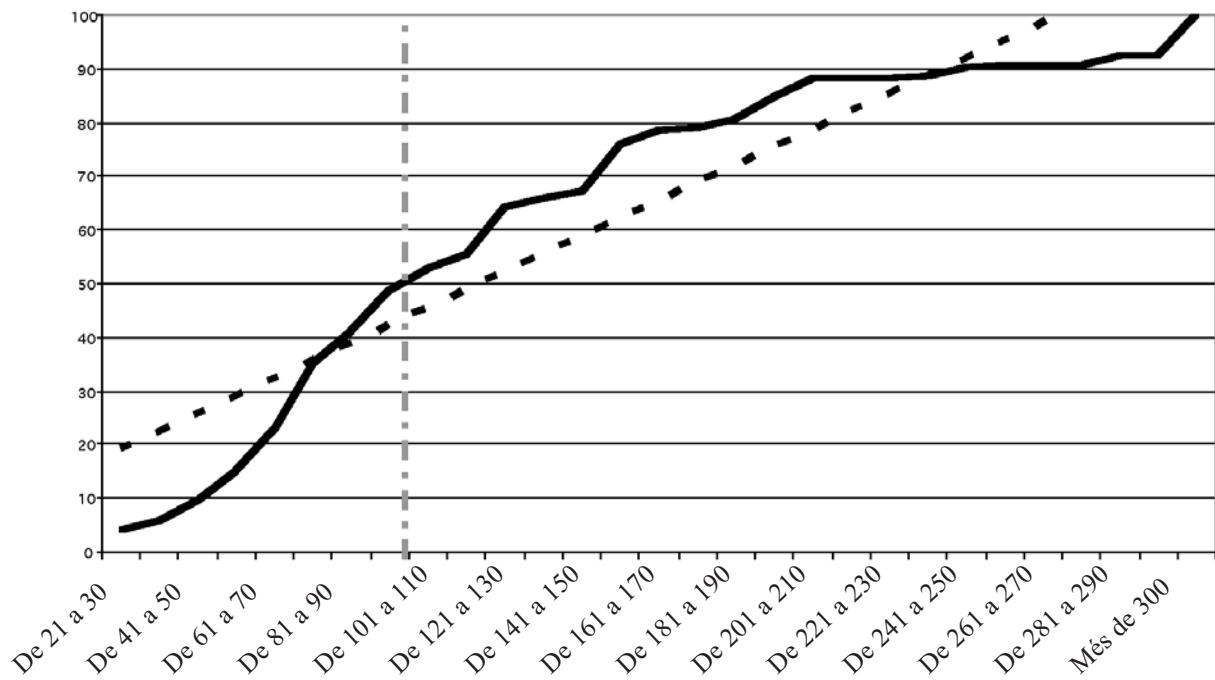
QUADRADO, Josep M. *Informacions judicials ...*, pp. 229-243.

¹²⁵ Quondam.

¹²⁶ I son fill.

¹²⁷ A la relació de composicions apareix STALVOS.

Distribució dels índexs de relació entre els béns i les composicions de Porreres

Bibliografia

BARCELÓ CRESPI; Ma. (1985). «Fonts per a una anàlisi de la demografia medieval mallorquina». *Actes de les III Jornades d'Estudis Històrics Locals: La vida quotidiana dins la perspectiva històrica*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics: La Talla, p. 33-37.

— (2001). «Aspectes demogràfics de Porreres: ss. XIV – XV» A ... *sobre Porreres*. Porreres, p. 19-20.

BERNAT i ROCA; M. (2000). «Llibre de Reperatio de les cases de Ciutat (Ciutat de Mallorca-1525)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, tom 56, p. 117-143.

— (2004). «Les Germanies». A BELENGUER; E. (dirigida per). *Història de les Illes Balears/II*; DEYÀ BAUZÀ; M. (coordinada per). *L'època foral i la seva evolució (1230-1715)*. Barcelona: Edicions 62, p. 285-313.

— (2005). «Dones i revolta. el paper femení a les Germanies (Mallorca, 1521 - 1523)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, tom 61, p. 71-94.

BERNAT i ROCA, M.; SERRA i BARCELÓ; J. (2004). «Voces de profetas en las Germanías de Mallorca (1521-1523)». A ALVER, A; CONTRERAR, J.; RUIZ, J.I. *Política y cultura en la Época Moderna (Cambios dinásticos. Milenarismos, mesianismo y utopías)*. *Actas de la VI Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*. Universidad de Alcalá, p. 565-578.

— (2005). «El paper de les profecies i els sermons a les Germanies de Mallorca (1521-1523)». *Randa: Homenatge a Miquel Batllori/7*, 54, p. 31-55.

— (en premsa). *Sermonadors i profetas a les Germanies (Mallorca, 1521-1523)*. Palma: Lleonard Muntaner.

BINIMELIS, J. (1927). *Nueva historia de la isla de Mallorca e islas adyacentes* (5 vols.). Palma: José Tous.

CAMPANER (1881). *Cronicon Mayoricense*. Palma: Establecimiento Tipográfico de Juan Colomar y Salas.

DAMETO, J.; MUT, V.; ALEMANY, J. (1841). *Historia General del Reino de Mallorca e islas adyacentes* (3 vols.). Comentari i notes de: MORAGUES, M.; BOVER ROSSELLÓ, J. Palma: Ma. Imprenta de Juan Guasp y Pascual.

DELGADO ALEMANY, P.P.; SERRA i BARCELÓ, J. (1997). «La conspiració d’Inca de 1463». *Actes de les III Jornades d’Estudis Locals*. Ajuntament d’Inca, p. 27-46.

DURAN; E. (1982a). «Aspectes ideològics de les Germanies». *Pedralbes*, 2, p. 53-67.

— (1982b) *Les Germanies als Països Catalans*. Barcelona: Curial (Documents de Cultura, 17).

JUAN VIDAL, J. (1974). «Una aproximación al estudio de les Germanías de Mallorca». *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio y Navegaciones de Baleares*, 681, p. 141-188.

(1975a). «Problemas trigueros en la época de las Germanías». *Homenaje a Joan Reglá*. València: Universidad de Valencia, Facultad de Filosofía y Letras.

(1975b) «La problemática de los censales y su incidencia en las Germanías». *Mayúrqa*, 13.

(1985). *Els agermanats*. Palma: Ajuntament de Palma (Biografies de mallorquins, 11).

MORRO i VENY, G. (1997). *Mallorca a la mitat dels segle XV: L’Alçament Forà*. Mallorca: Edicions Documenta Balear S.A.

MUNAR OLIVER, G.; ROSSELLÓ VAQUER, R. (1977). *Història de Porreres (I): Des dels temps prehistòrics fins al segle XVI*. Mallorca.

PIFERRER, P.; QUADRADO, J. Ma. (1888). *España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e Historia. Islas Baleares*. Barcelona: Establecimiento Tipográfico – Editorial de Daniel Cortezo y C^a.

QUADRADO, J. Ma. (1896a). *Informacions judicials sobre ‘ls adictes a la Germania en la Ciutat e Illa de Mallorca. Penas de cos e d’haver a ells imposades apres la reducció de 1523*. Palma: Estampa de Felip Guasp.

(1986b). *Forenses y ciudadanos*. Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esport del Govern Balear: Miquel Font.

SANTAMARÍA, A. (1970). «Levantamiento Foráneo». A MASCARÓ PASARIUS; J. (coord.) *Historia de Mallorca/III*. Mallorca, p. 135-248.

(1971). «Sobre los orígenes de la Germania de Mallorca», *Mayúrqa*, 5, p. 24-40.

SERRA BARCELÓ, J. (2000). «El bandolerisme mallorquí postagermanat», *Mayúrqa*, 26, p. 75-98.

—(2001). *Pau Casesnoves i les Germanies a Inca*. Inca: IES Pau Casesnoves: Edicions Documenta Balear (Paper de l’Institut).

SEVILLANO COLOM, F. (1971). «Mallorca y la defensa de Bugía (1515)». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, tom 38, p. 332-370.

(1972). «Demografía y esclavos del siglo XV en Mallorca». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, tom 34, p. 160-197. (1974). «La demografía de Mallorca a través del impuesto del morabati: siglos XIV, XV y XVI». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, tom 24, p. 233-273.

VAQUER BENNÀSSER, O. (1987-1988). *Una sociedad del Atniguo Régimen: Felantix y Mallorca en el siglo XVI* (2 vols.). Palma.

XAMENA, P.; ROSSELLÓ, R. (1976). *Història de Felanitx* (2 vols.).Mallorca.

El cadastre i estims de Porreres

MARGARITA POLO I MESQUIDA
ANA GUERRERO LOZANO

Introducció

Origen del registre cadastral

Per entendre la utilitat del cadastre en el seu temps ens hem de remuntar als problemes hisendístics que es presentaren al Regne de Mallorca a finals del segle XV.

La forma de contribució es dividia en percentatge entre la ciutat i la Part Forana. Aquest model impositiu era clarament favorable als interessos de la ciutat i, per tant, perjudicava els forans.

En el segle XV, el procés d'endeutament augmentà a causa de l'abús que es va fer de censals; així, la universitat hagué d'intervenir amb freqüència a les talles. El descontentament pel repartiment de la fiscalitat era general i aquesta mala gestió i distribució de la fiscalitat foren les causes principals de l'aixecament forà (1450).

L'estat de fallida econòmica del Regne de Mallorca en temps de Ferran el Catòlic va fer que s'apliqués, com a altres dels seus regnes, una política de redreç.

L'oposició de l'oligarquia urbana a qualsevol intent de reforma que pogués afavorir els forans provocà que el sindicat de la Part Forana s'organitzés i enviés una ambaixada a parlar amb el rei. Aquesta aconseguí, el 1512, una sentència arbitral que tenia l'objectiu de redreçar el regne, segons la qual s'havia de fer un cadastre general de l'Illa. Al mateix temps, s'establiren mesures que havien de permetre la quitació dels censals. D'altra banda, la sentència tingué la virtut de potenciar l'instador, una figura del règim municipal que era, a la vegada, impositiu i executiu: actuava amb posterioritat als estimadors i havia de decidir la justícia de les queixes d'aquells que consideraven que havien estat taxats erròniament en les talles; però també podia obligar (instar) aquells que es negaven a contribuir.

Els forans s'hagueren d'enfrontar a nombroses dificultats, però, de totes maneres, s'iniciaren les primeres passes d'un dels mecanismes que establia la sentència arbitral. Per a fer el cadastre es nomenaren diferents estimadors. El problema va ésser que els grans propietaris i l'oligarquia que controlava la universitat posaren tots els entrebancs perquè l'estim no es realitzés. De fet, el 1521, quan començaren les Germanies, ni s'havien iniciat els treballs. La política de boicot arribà a tal punt que no va ésser fins al 1575 que es començà un cadastre que s'havia d'haver conclòs cinquanta anys abans.

Explicació dels termes

A continuació definirem els termes més importants a què farem referència:

Estim: és l'avaluació, feta pels *estimadors* de Ciutat i de la Part Forana, dels béns immobles (rurals i urbans) d'un terme municipal amb el nom del seu posseïdor, relacionant aquests béns de forma geogràfica. Per al nostre estudi hem fet servir el Llibre d'estims de 1578¹, en el qual, abans dels de la vila de Porreres, s'hi llegeix:

¹ ARM, AH-2059

Dimecres a XVI del mes de Abril any de la nativitat de nostre Senyor MDLXXVIII =Los dia y any sobredits pertiran de la ciutat de Mallorca tots los atras scrits stimedors ensemps ab mi Miquel Sans Not. scriva dels dits stims per effecta de anar a stimar exseptant lo magnifich senyor Matheu de Togores, lo cual arriba en Porreres a XVIII dels sobredits mes y any.=Dijous a VII del mes de Abril any dit MDLXXIII=Los dia y any de sus dit foren arribats en la vila de Porreres los magnifichs senyor Jacme Lloscos donzel, Aman Burget y Pere Spenyol ciutedans, lo Honor Mossen Cosme Prohens mercader y Guillem Ermengual Çebater stimadors de la ciutat, abcent lo magnifich senyor Matheu de Togores y presens tambe los honors. Mossen Gabriel Çebeter de Muro, Mossen Joan Mas y Mossen Ramon Alemany de Pollensa, stimadors de la part forana, los quals pertiran de la ciutat a XVI del present mes y any per affecta de fer los stims de les viles seguens: ço es, Porreres, Sineu, Sant Joan de Sineu, Santa Margarita y Muro, lo cual stim se comensa en la vila de Porreres y es del tenor siguent y devall scrit essent arribat lo senyor Matheu Togores”²

Les dades que s’indiquen als estims són el nom del propietari, el de les seves propietats, així com l’extensió, el valor i els cultius que s’hi feien.

Cadastr: és la conjunció dels béns mobles i immobles de cada un dels veïns del municipi en qüestió, a més dels censals que carreguen cada propietat. Per a l’anàlisi del cadastre, ens hem adreçat al de l’any 1581³. Les dades indicades són el nom del propietari i el valor de les seves propietats, distingint entre casa, casa amb terra, trossos, possessions i mobles; a més, s’indicava si feien o rebien censals.

Cens: és la quantitat anual que el propietari del domini útil estava obligat a pagar al propietari del domini directe per a l’ús de la propietat. Aquest se solia satisfer en espècie (normalment blat), diners o de forma mixta.

Metodologia de treball

Ara que hem explicat en què consisteix l’estudi d’ “El cadastre i estims de Porreres”, exposarem breument quina ha estat la nostra metodologia per a fer l’estudi. En primer lloc i com en tot treball històric d’investigació, a partir de fonts primàries fem un buidatge dels documents originals que es troben a l’Arxiu del Regne de Mallorca. Seguidament, analitzarem les dades aparegudes al document mitjançant la utilització d’una taula de dades, per tal de sistematitzar els possibles camps a treballar. Amb aquesta tasca prèvia poguérem realitzar amb facilitat una representació gràfica de les dades que permet veure amb més claredat quines són les tendències. A partir d’aquí, ja teníem un coneixement exhaustiu del tipus d’informació que ens proporcionà el document i començarem l’anàlisi i estudi d’aquesta, és a dir, del perquè dels resultats. A més, també compararem les dades obtingudes del nostre treball amb fonts bibliogràfiques que s’hi relacionen.

No s’ha fet cap estudi monogràfic dels estims i cadastre de Porreres, però sí que trobem referències en llibres que tracten directament el tema:

- G. Munar i R. Rosselló (1977) *Història de Porreres*, Vol. I. Lluçmajor.
- J. Feliu (1984). *Noticias históricas sobre el Santuario de Montesión de Porreras*, 1993. Palma de Mallorca.

Estructura de la propietat

Rural

És obligat parlar dels cultius de safra i de vinya a la vila de Porreres, ja que els estims s’hi refereixen de manera especial. En la descripció de les propietats s’esmenten aquests dos tipus de cultius en particular, cosa que ens indica la importància que devien tenir. Així i tot, no diuen per

² FELIU JAUME, Joan (1993). *Noticias históricas sobre el Santuario de Montesino de Porreras*, Ajuntament de Porreres.

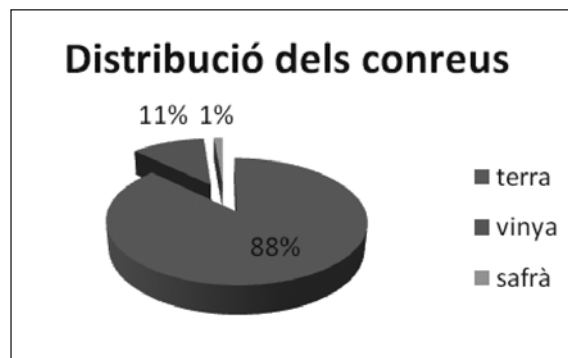
³ ARM, D-1276

què s'anomenen aquests i no altres que també eren molt importants a Porreres, com els cereals, els ametllers i els garrovers. És ben conegut, a partir de fonts històriques secundàries, que a Porreres destacava el cultiu del safrà per la quantitat en què es conreava i per ésser aquest de molt bona qualitat; així ho refereixen autors com l'Arxiduc Lluís Salvador i Pascual Madoz al seu Diccionari⁴.

L'altre cultiu que s'anomena de manera específica als estims és la vinya. És coneguda també la importància d'aquest cultiu a partir de fonts secundàries com la del cronista Binimelis, Berard-Terrassa i Dameto, Mut i Alemany⁵. L'Arxiduc Lluís Salvador situa Porreres en quarta posició dins la relació de poblacions que destaquen per la seva importància vitícola i diu que el cultiu de la vinya ocupa un 14,47% de les terres productives. Aquesta dada, com veiem al gràfic, no està gaire allunyada de la que ens proporcionen els estims.

Malgrat la importància d'aquests dos cultius a què es refereixen de manera específica, la producció cerealícola a Porreres era la més important, tant per la seva quantitat com per la seva importància qualitativa, ja que era un producte de primera necessitat en aquesta època, i, per això, el seu predomini era absolut.

Els estims no ens permeten saber quina extensió de blat es cultivava, perquè no s'especifica als registres. El percentatge de blat estaria dins el que s'anomena *terra*⁶, però hem de tenir en compte que en aquest grup també s'inclouen altres cultius que no s'especifiquen i que, sens dubte, existien a la vila. De la mateixa manera, a molts de registres es diu que a una determinada porció de terreny es cultivava vinya o safrà, però no se'n donen més detalls. Per tant, aquestes petites quantitats de cultius que no eren blat també les hem ficades dins el camp genèric de *terra*.

Relació de possessions del Cadastre de 1581 i els seus amos

Les possessions estarien formades per unes construccions amb finalitat d'habitatge i d'ús agrari (llocs de recollida del bestiar i magatzem per a les collites), envoltades generalment d'una gran extensió de terra de la seva propietat⁷.

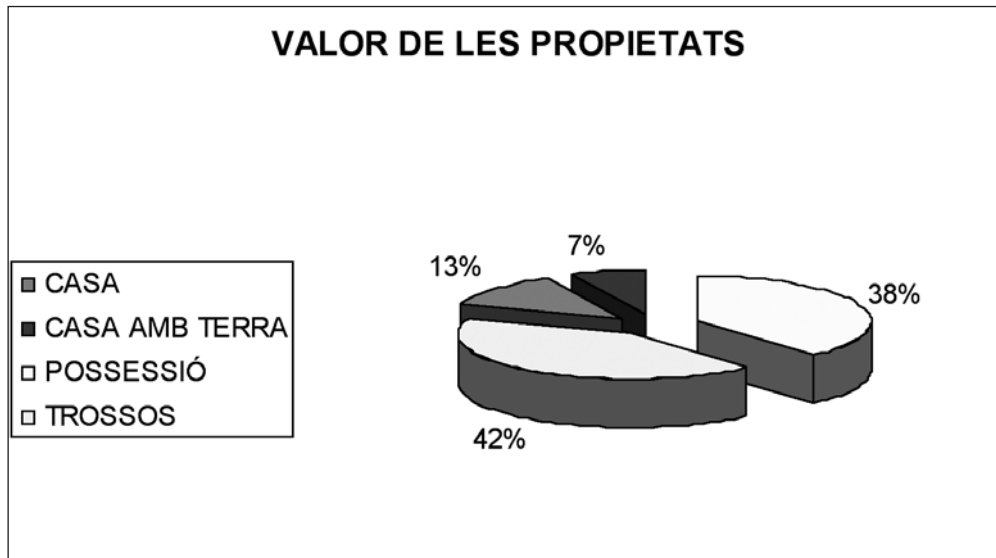
El valor de les possessions de la vila de Porreres al cadastre és de 80.197 lliures, cosa que representa un 38% del valor de les propietats, tant agràries com urbanes, comptabilitzades al llibre.

⁴ BARCELÓ CRESPI, Maria (2001) ...sobre Porreres. Porreres, p.34-35.

⁵ BARCELÓ CRESPI, Maria (1984). *Porreres contribució a l'estudi d'una vila mallorquina a la Baixa Edat Mitjana*. Porreres, p. 95.

⁶ SERVERA I SITJAR, Bartomeu (1994). "Distribució social de la terra a Porreres a finals del s. XVII" *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 50, p. 311.

⁷ *Op.Cit* Servera i Sitjar. P. 313

Pel que fa als amos, les possessions es concentren en 29 propietaris, un 18% del total que figura al cadastre. Al següent quadre s’hi pot veure una petita relació de les possessions i els seus amos a l’any 1581:

PROPIETARI	POSSESSIÓ
Artigues, Antoni	SON ARTIGUES
Cases, Matheu	ES MONJOS
Coll, Barthomeu	S’OLIVAR
Mesquida, Gabriel	SA BASTIDA
Mesquida, Michel “des Riquers”	ES RIQUERS
Mesquida, Andreu (Romaguera)	SON ROMEGUERA
Mora, Joan	SON BATLET
Mora, Miquel	SON MORA DES SALMATERS
Morla, Guillem	SON MORLA DES PLA
Morla, Jordi	SON JORDI
Nebot, Bernat	SON NEBOT
Nicolau, Andreu	BAULENES
Orell, Barthomeu (Major)	SON ORELL
Orell, Bartomeu (Menor)	SON ORELLET
Roig, Pere i Matheu (Germans)	SON LLUIS
Servera, Antoni Guillem	SON SERVERA
Sitjar, Jaume (Roig)	SON ROIG
Sitjar, Joan	SA TORRE
Valls, Michel	SON VALLS

Font: Elaboració pròpia a partir de la comparació del cadastre i el *Llibre de les Possessions de Porreres*⁸.

⁸ BARCELÓ CRESPI, Maria; FERRÀ MARTORELL, Rafel; SERVERA I SITJAR, Bartomeu (1997). *Les Possessions de Porreres*. Ajuntament de Porreres.

Amb el temps, algunes de les possessions desapareixen o en minva el valor com a conseqüència d'establiments totals o parcials, o de la divisió entre els membres d'algunes famílies de propietaris.

• *Els rafals i els seus amo*

No podem aportar gaire informació sobre aquest punt més enllà dels propietaris i del valor de la propietat. Però pot ésser útil per a conèixer l'estructura social perquè aquests propietaris se situen en un punt mig entre els amos de les possessions i la resta de porrerencs. Hem d'aclarir que la diferència entre el rafal i la possessió està, quasi sempre, relacionada amb la menor extensió del primer enfront de la de la segona, amb la conseqüent menor avaluació⁹.

propietari del rafal	valor en lliures
A.Jaume Dagueta	730
Andreu Laneras	86
Antoni Serbera	800
Apolia Orella	750
Baltasar Morla	383
Bartomeu Mora	790
Bernat Sitjar	480
Francisco Aulet	795
Gabriel Rossello	380
Jaume Rabana	150
Joan Font	545
Joan Veny	616
Juan Oliver	650
Juan Rossello	385
Miquel Mora	830
Miquel Serbera	340
Paris Barcelo	968
Pere Barcelo	1570
Pere Joan	110
Pere Nicolau	575
Pere Serbera	406
Pou salat	690
Rafel Nicolau	285
Rafel Vaquer	65
Rota Jacob	270
Salvador Sureda	3770
Simo Carbonell	590
Simo Moll	500
Son Barbut	465
Son Goday	1720
Son Vaquer	60

⁹ *Op.Cit* Servera i Sitjar, p. 313.

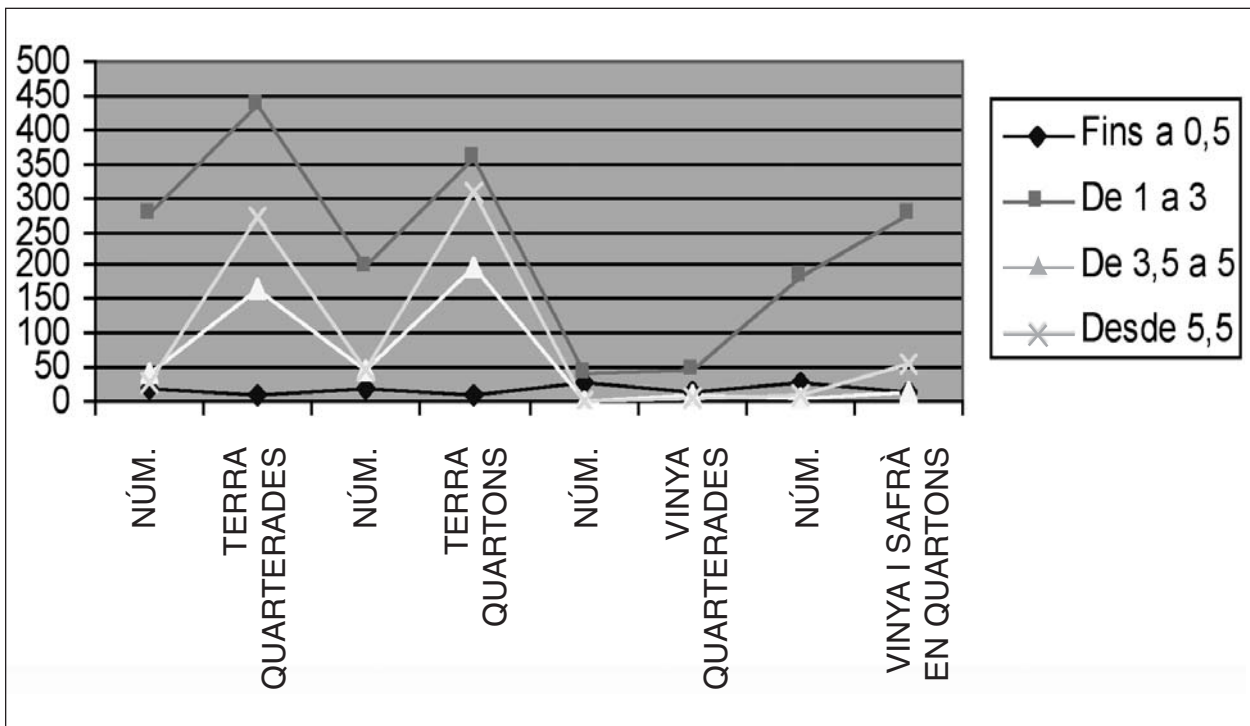
• *Extensió de les propietats*

Gràcies al buidatge dels estims, sabem quina era l'extensió de les propietats rurals i podem plantejar com s'estructuraven a Porreres.

Els trossos, segons l'extensió, podem classificar-los així:

	TERRA		TERRA		VINYA		VINYA		SAFRÀ	
	Nombre de propietats	Quarterades	Nombre de propietats	Quartons	Nombre de propietats	Quarterades	Nombre de propietats	Quartons	Nombre de propietats	Quartons
Fins a 0,5	20	10	18	9	26	13	22	11	6	3
D'1 a 3	273	435,5	199	360	39	45,5	169	259	14	18
De 3,5 a 5	39	165	45	198	2	7,5	3	12	1	4
Des de 5,5	27	272	46	308	1	6	6	37,5	1	16
TOTAL	359	882,5	308	875	68	72	200	319,5	22	41

Al quadre es representen el nombre de propietats i es relaciona amb l'extensió i el tipus de cultiu que hi ha. Al mateix temps, veiem que les propietats més nombroses són aquelles que tenen una extensió d'entre 1 i 3 quarterades. Amb aquesta distribució podem extreure la conclusió que la gran base social de la vila de Porreres eren mitjans propietaris. Les propietats que només arriben a mitja quarterada i mig quartó són poques, de la mateixa manera que són escasses aquelles propietats que superen més de 5 quarterades.

Amb aquest gràfic es veu clarament que les propietats que més predominen són aquelles que tenen una extensió d'entre 1 i 3 quarterades: la línia rosa està per damunt de totes les altres en tots els tipus de propietats, és a dir, tant en terra i vinya com en safrà. Després d'aquesta mesura, vénen les propietats que tenen a partir de 5,5 quarterades. Les propietats que només arriben a mitja quarterada són molt poques.

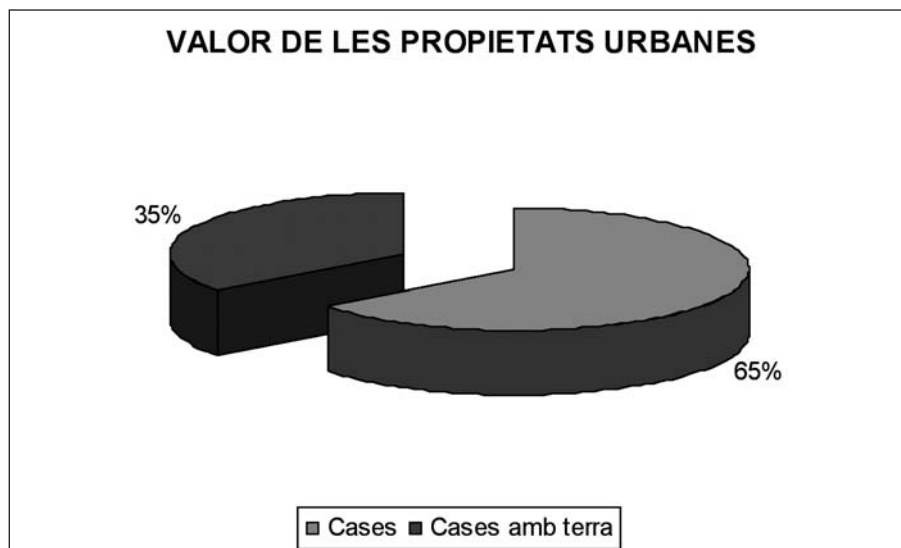
Urbà

• Valor de les propietats urbanes i característiques

Les dades sobre les cases del poble són limitades i només ens permeten saber quin era el seu valor, el nom del seu propietari i característiques com si tenien corral o un tros de terra una mica gran.

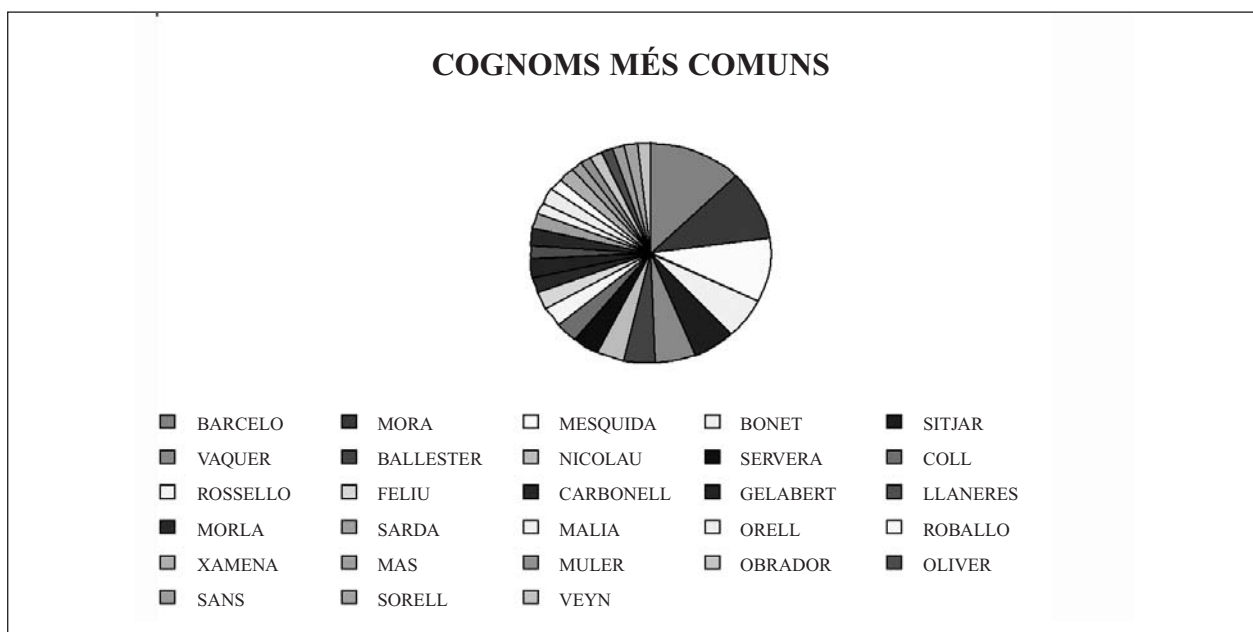
La diferència bàsica que mostra el cadastre a les propietats urbanes és la descripció d'aquestes com a *casa*, *casa amb terra* o *cairó*. Amb la qualificació de *casa* es fa referència a les edificacions que es trobaven més al centre del poble, mentre que a les rodalies s'hi situaven les *cases amb terres* de grans extensions, els rafals i les possessions.

Segons el seu valor, la distribució de la propietat urbana seria la següent:

Anàlisi antroponímica del registre cadastral

Encara que no és objecte del nostre estudi, aprofitant que al cadastre apareixen els noms dels propietaris, farem una petita anàlisi antroponímica. Al següent gràfic figuren els noms que més s'hi repeteixen:

Es Pagos. Evolució de la possessió entre els segles XVII i XX

JOSEP VILLALONGA
TOMÀS VIBOT

En aquesta comunicació s'intenten aportar noves dades i diverses claus per conèixer una de les possessions més destacades del terme de la vila de Porreres. Així mateix, servirà per aprofundir en el coneixement del món rural mallorquí, ja que s'hi aporta informació nova que pot servir per complementar altres estudis referents a l'explotació i al funcionament de les possessions mallorquines. El marc cronològic que feim servir per a aquesta feina abraça el període de temps comprès entre el 1671 — any de la compra per part de Príam de Villalonga Mir als curadors testamentaris de Ramon Nicolau — i el 1900. Es tracta d'un període de temps en què la possessió va romandre en mans dels mateixos propietaris que encara conserven la propietat: els Villalonga Mir.

La importància des Pagos en el conjunt de les possessions porrerenques queda de manifest amb la consulta dels cadastres o estims elaborats al llarg del període consultat. El primer cadastre al qual es fa referència —els *Stims* de 1685— ja situen la possessió des Pagos com a latifundi més important del municipi. Aleshores era propietat de Francesc Villalonga Mir i estava valorada en 12.000 lliures mallorquines, superant altres possessions com ara Son Nebot i Son Homs, ambdues valorades en 9.000 lliures.

Desgraciadament la manca de documents de l'Arxiu Municipal de Porreres impedeix aportar dades comparatives de les valoracions de la possessió, especialment les que contenia l'*Apeo* de 1818, document força interessant, ja que fou la primera font cadastral que explicava les dimensions i els conreus de les propietats.

Les dades aportades per l'Arxiduc Lluís Salvador són les úniques que ens permeten conèixer les dimensions de la propietat a finals del segle XIX: 142 hectàrees. Amb aquesta superfície, era l'octava possessió més gran del municipi, superada, entre d'altres, per sa Bastida, es Tast, Son Servera, etc. Aquesta dada, malgrat procedir d'una de les fonts més fiables com era l'*Amillaramiento* de 1863, s'ha d'analitzar amb molta precaució, ja que no correspon a les que aportaven els plànols de la possessió aixecats a finals del segle XIX. A més, cal destacar que una part des Pagos, anomenada es Puig Colom, es trobava dins el terme municipal de Sant Joan, amb un total de 55 quarterades.

Per tots aquests motius, es considera vàlida la referència al plànol del any 1880, segons el qual, l'extensió de les terres de la possessió era de 360 quarterades, i no la que ens aporta el noble Habsburg.

1. Les cases de possessió

Un dels aspectes més destacats de la possessió són les cases, tant per la seva situació — ubicades a la part més alta d'un turó marjat— com per la monumentalitat. La morfologia de les cases és el resultat de l'evolució pròpia de la possessió mallorquina, caracteritzada per successives ampliacions en diferents etapes, tot en relació directa amb les necessitats derivades de l'augment de producció.

Una primera ullada a l'exterior de l'arquitectura permet intuir l'existència d'un buc primitiu de finals del segle XVI, damunt el qual se succeïren una sèrie d'ampliacions i millores, efectuades especialment als anys centrals del segle XVIII i cap a finals del segle XIX.

Malgrat això i amb l'objectiu de poder arribar a conèixer en detall quina o quines foren les intervencions damunt l'arquitectura i les causes que les motivaren, cal analitzar minuciosament les fonts documentals. Per poder assolir aquest objectiu, els contractes d'arrendament i els inventaris *post mortem* són, ara per ara, les eines més útils i importants per als historiadors.

El 31 d'agost de 1671, el donzell Príam Vilallonga va comprar la possessió als curadors testamentaris de Ramon Nicolau. Aleshores la propietat es devia trobar en un estat de conservació lamentable, prop de la ruïna, a causa, principalment, de la mala situació econòmica dels Nicolau¹. La compra es va efectuar després d'un llarg període de subhasta, amb les conseqüències negatives que una circumstància com aquesta pot provocar (abandonament, manca d'intervencions...). Tot apunta que, després de la compra, Príam de Vilallonga dugué a terme algunes reformes a les cases, obra que s'intueix del tot pertinent però que no s'ha pogut confirmar documentalment.

Hem d'esperar al 1737 per conèixer com eren les cases des Pagos. En aquell any va morir el propietari, Francesc de Villalonga Mir, fill de Príam, i poc després es va aixecar l'inventari dels seus béns². Aquest és el primer document que permet conèixer com eren les cases de la possessió durant el primer terç del segle XVIII.

L'inventari, redactat amb una minuciositat destacable, distingeix dues parts ben diferenciades de les cases: les dels senyors i les del majoral. Aquesta denominació precedeix a la que es va emprar posteriorment per denominar la mateixa realitat: casa rústica i casa urbana.

Pel que fa a les cases dels senyors, les dependències quedaven articulades mitjançant la sala situada a la part dreta, segons s'entrava pel portal forà. En aquesta sala hi havia tres portals, un dels quals era el d'accés, i dos que comunicaven amb diferents cambres. De la decoració de la sala, destacaven dues pintures "de sobre portal" amb sengles retrats de diferents reis "pintats a lo antigo". Al voltant de sala hi havia tres cambres: una a la part dreta i dues a la part esquerra. A la darrera hi havia un armari on es guardaven tots els elements de la capella, situada a continuació. De la capella cal destacar "lo Altar ab lo quadro ab vasa deurada bo usat, figura de la Puríssima Concepció de Maria". La part de la casa que feien servir els senyors es completava amb els estudis, que es trobaven "quant se entre a la clasta de dita Poss^o a la part dreta".

Un cop descrita la casa del senyors, l'inventari passa a enumerar la part de les cases relacionades amb la producció agrària: la cambra del majoral, la cambra de les soques, la botiga, el celler, la botiga del formatge, el pastador, la cuina i els estables.

Després de morir Francesc de Villalonga Mir, tots els béns de la família varen passar al seu fill, anomenat Gaspar, que els va posseir fins al moment de la seva mort, esdevinguda en 1777. Poc després de morir, es tornà a fer inventari de la possessió³. L'anàlisi d'aquest permet afirmar que, entre 1737 i 1777, les cases de la possessió varen ser objecte d'una reforma que degué afectar tant la volumetria com la disposició de les estances.

¹ A l'inventari dels béns de Ramon Nicolau efectuat el 23 d'agost de 1646 queda palès que la possessió no es trobava en el millor estat de conservació. Arxiu Capitular, núm. 14.849, Llibre d'inventaris i encants de Joan Ferrà f. 550-551v

² ARM PROT. 5782 f. 43. La part de l'inventari on descriu els béns que es trobaven a la possessió comença a la pàgina 117.

³ ARM PROT. 2150 f. 500-555. L'inventari des Pagos comença al foli 532.

Pel que fa a l'augment de volum, queda patent amb el nom amb què es descriuen algunes estances de la casa. L'existència d'un estudi a la torre o la "sala demunt la cuyna", així ho confirma. La disposició d'aquestes estances i el seu ús és considerablement diferent a la que manifesta l'inventari del 1737. Els noms amb què es descriuen així ho corroboren: estudi gran, menjador, segon estudi, estudi de la torre, cambra de sant Martí damunt la sala, cuina dels senyors, rebost dels senyors, sala de damunt la cuina i estudi. Amb aquesta nova denominació sembla clar que en aquest període els senyors devien passar més temps a la possessió. Aquesta afirmació es confirma amb els diferents elements decoratius i ornamentals de les cambres, de major qualitat i amb millor estat de conservació que les que s'identifiquen a l'inventari de l'any 1737.

Tot sembla indicar que, durant el període que transcorregué des de la mort de Gaspar Villalonga i la del seu fill Felip l'any 1822, les cases no varen sofrir cap canvi o alteració destacable, ja que a l'inventari de béns signat en aquesta darrera data les cambres i la seva disposició romanien iguals i únicament en canviava la denominació⁴.

Aquest inventari de 1822 és l'últim que s'ha trobat de les cases de la possessió. Evidentment, en aquell moment les cases no devien tenir la grandesa actual, motiu que ens obliga a plantejar quin fou el moment en què es va fer la gran ampliació que les va deixar amb unes dimensions semblants a les d'ara i quin en fou l'abast.

Tot sembla indicar que la darrera reforma important de les cases de possessió que li proporcionà un aspecte molt semblant a l'actual fou efectuada al darrer terç del segle XIX, concretament en el període de temps comprès entre els anys 1865 i 1888. De la magnitud de la reforma ens en parla el peritatge efectuat l'any 1888 pel pèrit Gabriel Bennàsser en motiu de la liquidació dels fideïcomisos familiars. Aquest tècnic diu textualment que "*la casa del predio Es Pagos situada en el término de Vilafranca la justiprecia en el primer periodo (correspon al 1822) en 5315 pesetas, en el segundo periodo (any 1849) en 5568 pesetas y en el tiempo presente (any 1888) en 32510 pesetas*". Al mateix document s'assenyala que des del 1849 fins al 1865 —any en què s'havia efectuat un altre peritatge— no hi va haver cap reforma. El mateix peritatge ens indica que "*la diferencia de 253 pesetas que hay entre la primera y la segunda época es por el beneficio del tiempo y la de 26942 pesetas que hay desde el segundo periodo y el presente son 6000 pesetas por el beneficio del tiempo y 20942 pesetas por mejoras practicadas en dicha casa*"⁵.

Es va tractar, doncs, d'una reforma importantíssima, ja que les cases varen multiplicar el seu valor per sis. Com es podrà comprovar en una altra part d'aquest treball, aquesta reforma i ampliació de les cases es va efectuar en un moment de canvi en el plantetjament del model d'explotació de la possessió, caracteritzat per la substitució del sistema d'arrendament o parceria (que havien estat els emprats als tres primers terços del segle XIX) per un sistema d'explotació directa per part del propietari, que va començar el 1877 i que va durar fins ben entrat el segle XX.

Les cases des Pagos tal com les coneixem avui dia són el resultat d'aquesta reforma i ampliació efectuada a finals del segle XIX. Aquesta intervenció dotà el conjunt arquitectònic d'una estructura on es combinen, de forma molt notable, monumentalitat i harmonia, dos aspectes que defineixen les reformes d'aquesta època. Cal recordar que una regular distribució d'envans —fins i tot podríem parlar de rítmica— és traduïda com a ordre, correcció i perfecció, aspecte

⁴ ARM PROT. O 409 f. 474-483

⁵ Arxiu del col·legi notarial. Protocol de Miquel Ignaci Font

tes que, d'alguna manera, havien marcat l'evolució econòmica i el prestigi de la possessió. El conjunt arquitectònic contemporani, basat en una casa de tres plantes d'alçat, dotada de cambres de molta superfície —amples crugies— i volum —sòtils elevats— i amb nombroses instal·lacions agropecuàries que envolten per la part posterior el bloc principal, res té a veure amb les cases medievals. És molt possible que la superfície total construïda no estigués gaire enfora de l'actual: més de 5.200 metres quadrats.

2. L'espai físic i l'aprofitament dels recursos

Es Pagos és la possessió porrerenca que delimita el terme municipal per àrea del nord-est del municipi. Les seves terres fan partió amb el terme municipal de Vilafranca (el límit entre es Pagos i Sant Martí correspon a la partió entre tots dos termes municipals) i Sant Joan (una part de la possessió anomenada el Puig Colom està situada dins aquest terme). A més d'aquestes dues confrontes, la possessió limita amb Son Gall, amb les terres de diferents particulars de la vila de Porreres, amb la possessió de ses Talaies i amb la de Son Bou. Es tracta d'un espai que, al període que ens interessa, únicament ha sofert una alteració, com a conseqüència de la compra d'una part de Son Morlà Gall efectuada per Francesc Villalonga Mir a Bernat Sales, el 17 de febrer de 1733.⁶

Com ja s'ha assenyalat en altres punts d'aquest treball, la manca de dades estadístiques sobre les possessions porrerenques impedeix conèixer l'evolució del procés productiu, especialment pel que fa a la superfície de les propietats i a l'evolució dels cultius. Aquesta manca de dades és especialment greu en una etapa en la qual al municipi de Porreres, com a molts altres del migjorn de l'illa, es produeix una variació tan important com fou al segle XIX el creixement del cultiu de la vinya.

Malgrat aquesta manca de documentació, l'accés a fonts documentals de caràcter privat⁷ ens ha permès conèixer amb prou exactitud quina era la composició de les terres que l'any 1880 conformaven l'espai físic de la possessió. Ens referim al plànol fet per l'agrimensor manacorí Bartomeu Riera, on es descriuen exhaustivament els sementers, garrigues, vinyes i altres conreus. A més a més, posa a l'abast tota una sèrie d'elements arquitectònics i etnològics que possibilitaven l'aprofitament de determinats recursos naturals: fonts, síquies, pous...

Històricament les terres de la possessió s'havien distribuït en quatre sementers, tal com apareix en diferents contractes d'arrendament del segle XIX⁸. Aquesta distribució dels sementers es confirma al plànol de 1880 (vegeu el quadre I), on apareixen citats els sementers de l'Argelagar (situat a la partió amb Sant Martí); el serral Biulai, escrit *Biulay* (partió amb Son Bou i ses Talaies); el sementer de l'Hort (partió amb Son Doctor i terres de particulars); i el sementer del pou de la Vessa (partió amb Son Gall). A més d'aquests quatre sementers, hi havia la vinya que en 1880 ocupava una extensíssima superfície de 44 quarterades. De totes aquestes dades, cal destacar-ne la darrera. La vinya, tal com recullen els llibres de comptabilitat de la possessió i els diferents contractes d'arrendament, es va ampliar considerablement durant el segle XIX. A més, després de l'elaboració del plànol, la superfície destinada al conreu de la vinya va continuar augmentant de manera notable, així com apareix reflectit clarament als citats llibres de comptabilitat.

⁶ Es tractava d'una peça de terra de desset quarterades que feia partió amb la pleta des Pagos i amb el camí de Petra a Porreres, actual carretera de Porreres- Vilafranca (ARM ECR 259 f. 233).

⁷ Des d'aquí volem agrair a D. Felipe Zaforteza la seva amabilitat.

⁸ Així, per exemple, a la liquidació d'una parceria l'any 1812 se citen els sementers de l'Argelegar, el sementer de Son Gall, el de la Rota blanca i el del Pontet (ARM PROT. 2257 f. 145).

Quadre I: Distribució dels conreus a la possessió (1880)⁹

	1a	2a	Garriga	Pinar	Pleta	Vinya	Hort
Argelagar	18 q	32 q	15 q				
Pou de la Vessa	11 q	33 q	7 q				
Sementer hort	16 q	43 q	3 q				
Serral Biulai	8 q	33 q	47 q	7 q			
Altres					12 q	4 q	2 q
Sant Joan		8 q	5 q			40 q	
TOTAL	53 q	149 q	77 q	7 q	12 q	44 q	2 q

A més dels conreus, les dotze quarterades de pleta (situada al costat i a la part de darrere les cases), l'era i l'hort (situat al costat del camí que va a Porreres) completaven la superfície total de la possessió.

Altres elements destacats que apareixen al plànol i que cal ressaltar són els quatre pous (el pou del Taronger, el pou de la Capella, el pou del sementer de la Vessa i el pou del sementer del Serral Biulai), dues fonts (anomenades la font Gran de la Casa i la font Petita), el safareig de l'hort, el molí, tres sínies (una al costat del molí, una altra destinada al molí i la darrera al costat del safareig) i diferents síquies distribuïdes per la possessió. El plànol també remarca un bon nombre d'ametlers, figueres i diferents figueres de moro.

3. El model d'explotació

Es Pagos ha estat una possessió que al llarg dels segles XVII, XVIII i XIX ha estat explotada de totes les formes possibles: parceria, arrendament i explotació directa .

Desgraciadament tenim considerables buits documentals que impedeixen traçar una línia més o manco continuada del model d'explotació durant els segles XVII i XVIII, però no al segle XIX, on la informació documental que s'ha pogut recopilar fins ara és molt àmplia.

Tot sembla indicar que, a finals del segle XVII i durant bona part del segle XVIII, la possessió fou explotada directament pels seus propietaris. Hi ha diferents proves que corroboren aquesta afirmació. Quan Isabel Moll i Jaume Puig (MOLL, I. SUAUI, J. 1979) aprofundiren en el món rural mallorquí, varen treballar diferents arxius particulars —entre d'altres, l'arxiu dels propietaris des Pagos (els Villalonga Mir)—, i en cap moment del segle XVIII apareixen referències a contractes d'arrendament o parceria de la possessió. Per altra banda, s'han buidat exhaustivament els registres dels notaris que treballaven amb la família (Guillem Fornés i Josep Bernat) i, fins a finals del segle XVIII, no s'ha trobat cap contracte d'arrendament o parceria. Per altra banda, a diferents fonts consultades es fa referència permanentment al majoral de la possessió i, fins i tot, s'assenyala que la possessió “*corria por administració*”. Aquesta afirmació, per exemple, es troba continguda a l'esmentat inventari dels béns de Gaspar de Villalonga del 1777.

⁹ Totes les superfícies apareixen en quarterades. A més de les superfícies expressades al quadre, cal recordar l'existència d'una plantació de figueres de 2 destres, la tanca on estava l'era amb una superfície d'una quarterada, la garriga a prop de les cases de 2 quarterades i els camins de Porreres i de Sineu, que ocupaven una superfície de 2 quarterades. Les dimensions han estat reduïdes sense comptar amb el decimals.

La situació va canviar considerablement al segle XIX fins al punt que podem integrar tot el segle amb una continuïtat absoluta pel que fa al model d'explotació, que seria el següent:

- 1800-1802: Parceria
- 1802-1806: Arrendament
- 1806-1819: Parceria
- 1820-1832: Arrendament
- 1842-1845: Arrendament (finalitzà amb la renúncia del amo i començà un període d'explotació directa)
- 1845-1848: Explotació directa
- 1848-1877: Arrendament
- 1877-1900: Explotació directa

Pel que respecta als amos, al contrari de moltes altres possessions mallorquines, no es dóna l'habitual continuïtat d'una mateixa família en aquest càrrec al llarg del segle XIX. Més aviat al contrari, ja que hi ha una alternança continuada, fins al punt que només hem trobat dos casos d'amos que repeteixen l'arrendament en dos contractes diferents. La procedència geogràfica d'aquests arrendataris era molt diversa, però sempre de pobles propers a la possessió, com ara Porreres, Sant Joan, Felanitx i Manacor.

Per altra banda, quan el propietari l'explotava directament, els majorals de la possessió foren ben coneguts. Entre el 1835 i el 1842 i entre el 1845 i el 1848 ho fou Llorenç Riera, fill de l'amo de Rotana, possessió que els mateixos propietaris tenien a Manacor, i entre el 1877 i 1900 ho fou Antoni Puigserver de Vilafranca¹⁰.

4. Aspectes productius

Qualsevol estudi que intenti aprofundir en el coneixement de l'evolució de les possessions mallorquines ha de tenir sempre present la conjuntura econòmica, i molt més si l'estudi treballa un període de temps tan ampli com aquest (1671-1900). Són més de dos-cents anys d'història durant els quals el funcionament de les possessions, com a principals productores de matèries primeres, estava directament relacionat amb les exigències del mercat interior i exterior.

Cal recordar, com ja ha destacat la historiografia, que durant aquest període una de les característiques de la producció agrària fou el creixement que va experimentar el cultiu de la vinya, especialment durant bona part del segle XVIII i durant la segona meitat del segle XIX. Aquesta expansió fou especialment puixant a la zona del migjorn de l'illa i, concretament, a Porreres.

Durant el període que ens interessa assistim a un continu i important creixement de la producció de vinya a la possessió, fins a arribar al punt de màxima esplendor a la segona meitat del segle XIX. Desgraciadament, la manca de contractes d'arrendament dels segles XVII i XVIII ens impedeix aproximar-nos al funcionament de la possessió de la forma més fidel a la realitat. Malgrat això, els dos inventaris de béns dels propietaris aporten llum sobre aquesta qüestió.

Així, segons l'inventari de 1737, al celler hi havia “ tres carretells, dos plens y un mix de vinagre; dues aufabias, una gran y una petita usadas; dues ollas coleras usadas”. No s'assenyala l'existència de cap bóta, fet que invita a pensar que el cultiu de la vinya no era, aquells anys, el

---

¹⁰ Malgrat trobar-se al terme municipal de Porreres, la proximitat des Pagos amb Vilafranca sempre ha provocat que la major part dels missatges o jornalers que hi feien feina fossin d'aquest darrer municipi.

més important de la possessió. A més, a la resta de dependències de la casa no hi havia cap element relacionat amb el cultiu de la vinya o amb l'emmagatzematge del vi, excepte una bóta de mena situada a la cambra que s'anomenava "de les socas"¹¹.

Al segon inventari (1777), ja trobam algunes diferències respecte del primer, atès que al celler hi havia "tres botes congregadas de tenor de vint somadas cada qual; dos carretells de quatre cortins cada qual; una alfàbia gran a la qual caben deu cortins; una bota de mana de tenor de deus cortins; dotze portadoras y unambut...". Es tracta d'un canvi quantitativament important que ens mostra que durant aquest període es va intensificar la producció de vinya de forma considerable.

Durant el segle XIX assistim a la consolidació definitiva d'aquest cultiu, que va situar la possessió entre una de les majors productores de vi de Porreres, com ja va posar en relleu l'Arxiduc. Algunes proves d'aquest augment de la producció vitivinícola les trobam en el creixement de la superfície dedicada al seu cultiu i en l'adaptació de les cases a les noves necessitats sorgides per aquest creixement.

L'accés a fonts documentals del segle XIX ens permet confirmar l'interès que els propietaris tenien a augmentar la superfície destinada al cultiu de la vinya, mitjançant determinades clàusules als contractes d'arrendament o parceria¹².

Com es va manifestar l'augment del cultiu de la vinya a la morfologia de les cases de la possessió o de les seves infraestructures? Com ja s'ha vist anteriorment, el nombre de bótes congregades existents al celler de la possessió havia augmentat al llarg del segle XVIII. La darrera notícia que tenim d'aquell segle —l'inventari de béns de Gaspar Villalonga del 1777— assenyala que al celler n'hi havia un total de tres, nombre que va augmentar en quatre a principis del segle XIX¹³. Aquest nombre es va mantenir fins al 1842¹⁴. En aquell moment, segons apareix en un contracte d'arrendament, ja apareixen un total de sis bótes al celler, nombre que es manté almanco fins al 1877. Actualment, al celler de la possessió hi ha un total de 20 bótes congregades, possiblement les mateixes que hi havia a la possessió a finals del segle XIX, fet que demostra un augment considerable d'aquest cultiu. El celler, per tant, fou ampliat, encara que som del parer que, ateses les característiques arquitectòniques d'aquesta estança, és féu de bell nou aprofitant les velles estructures per tal de donar sortida a aquesta nova conjuntura productiva. Sembla, per altra banda, que els cups no sofriren cap alteració.

La causa d'aquest augment està relacionada directament amb l'aparició de la fil·loxera a bona part d'Europa, especialment a França. Com ja ha assenyalat la historiografia, aquest fet va provocar un augment considerable de la producció vinícola a tota l'illa de Mallorca, fins al punt que es va convertir en un producte típic d'exportació. Una prova d'això la trobam en el creixement considerable del port de Porto Colom, punt de partida de vi. També s'intensificà la producció d'altres productes derivats de la vinya, especialment destinats a França. El port de Cette va conèixer aquells anys un creixement important, vinculat amb la importació de derivats de la vinya procedent de Mallorca.

Pel que fa al cas que aquí es tracta, ja hem vist les conseqüències del creixement d'aquest cultiu a les cases de la possessió. Si volem aprofundir més, la consulta dels llibres de comptabi-

¹¹ ARM PROT. 5782 f. 119.

¹² El 1802 el propietari es reservava "la facultad de fer una quarterada de viña junt a la que esta construïda". ARM PROT. O 366 f. 51.

¹³ ARM PROT. O 366 f. 51.

¹⁴ ARM PROT. 2384 f. 50-52v

litat d'aquell període ens facilitarà la qüestió. En aquests llibres apareix clarament el funcionament del procés de comercialització del vi i dels derivats produïts als Pagos. Sense ara entrar-hi gaire, podem distingir un període inicial caracteritzat per la venda de vi aiguardent a la possessió i a diferents mercaders locals, sempre en petites quantitats. A poc a poc, es va anar deixant pas a una etapa on la venda es feia en grans quantitats i a determinats mercaders. Finalment, el vi dels Pagos s'exportava directament des de la possessió a França, a través del port de Cette.¹⁵

Malgrat ser el vi l'aspecte més destacat pel que fa a la producció de la possessió, cal dir que l'explotació dels Pagos proporcionava al propietari altres beneficis destacats. Per poder fer-nos una idea de la importància de cada producte, s'han buidat els resums de la producció de la possessió entre el 1878 i el 1893, amb el resultat que la vinya fou la principal font d'ingressos (el 48% del total), continuada pels diferents grans venuts (un 16%), productes derivats de l'explotació de les ovelles (14%), porcs (11%) i venda de cavalls, muls i egües (7%). Els beneficis obtinguts amb la venda de les garroves i ametles, d'una banda, i de l'explotació de l'hort, de l'altra, ocupaven un lloc marginal en la producció total (un 1% i 2%, respectivament).

Bibliografia

MOLL, I.; SUAU, J. (1979) "Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)".
Estudis d'història agrària. Barcelona, 2.

---

¹⁵ Valgui com a exemple els 3.341 cortins de vi venuts a Cette el gener de 1889. Llibres de comptabilitat.

Béns patrimonials religiosos: les capelles del viacrucis, estacions o passos del camí de Monti-sion

MARIA ANTÒNIA NICOLAU ROSSELLÓ

En els catàlegs del patrimoni històric de molts de pobles hi trobam les capelles dels passos o viacrucis com a béns patrimonials. D'aquí el títol de meva comunicació.

Al llarg del camí que puja a Monti-sion des de Porreres hi ha tres béns patrimonials de diferent valor arquitectònic, construïts a distints segles: les creus de terme, les creus gòtiques i les estacions o passos del viacrucis.

En primer lloc, és necessari fer una distinció entre les creus de terme i les creus gòtiques. Les creus de terme se situaven en els punts on probablement començaven els camins i acabaven les edificacions, tot delimitant el nucli urbà. Les creus d'estil gòtic són una autèntica joia de fa més de cinc-cents anys i foren edificades en acció de gràcies per haver estat la vila de Porreres una de les menys afectades per la pesta que assolà Mallorca a finals del segle XV.

Tot i això, els goigs escultòrics que es conserven a l'illa manifesten formalment connexions evidents amb les creus de terme. Ambdós tipus de monuments presenten una grada octogonal, una canya o fust i un tambor, amb escultures en relleu.

La diferència fonamental en l'aspecte formal és que el creuer ha estat substituït, en el cas dels goigs, per un medalló delimitat per dos arcs —un a cada costat—, que emmarquen escenes de la vida de la Mare de Déu i de Jesús.

Entre els trets distintius cal esmentar els tres o quatre escalons sobre els quals se situa el fust poligonal, el tambor i el medalló, anvers i revers, on hi ha representats els goigs i els dolors.

Les creus de terme

La nostra vila encara, sortadament, té un nombre certament significatiu de creus, situades a les cruïlles o a les confluències de carrers o camins, testimoni de l'esperit religiós del poble de Porreres en altre temps.

No es tracta d'un fenomen aïllat, sinó que en trobam espargides arreu de Mallorca i també a molts altres indrets, com són Catalunya o Galícia.

Són les anomenades **creus de terme**, que se situaven en els punts on probablement començaven els camins i acabaven les edificacions, tot delimitant el nucli urbà. Són de pedra, alçades damunt una escalonada octogonal i amb una canya de pedra rematada amb un capitell poligonal fornit amb imatges de

sants. El mot *terme* s'ha d'entendre en el sentit de 'terminal' o 'límit' de les cases de la vila. Les més antigues daten probablement del segle XVI o XVII.

Les creus gòtiques

Almenys des del segle XII, la literatura llatina medieval ofereix peces en vers o en prosa que exalten els goigs de la Mare de Déu (l'Anunciació, la Visitació, el Naixement de Jesús, l'Adoració dels Mags, la Presentació al Temple, la Resurrecció, l'Ascensió, la Vinguda de l'Esperit Sant, l'Assumpció, etc.). Els goigs són una composició poètica cantada, generalment en alabança de la Mare de Déu o d'un sant.

La tradició de goigs escultòrics de la Mare de Déu està relacionada amb rogatives de fam o de pesta i es vincula a les processons populars als santuaris de l'illa.

Les creus gòtiques o els goigs escultòrics que trobam en aquest camí de Monti-sion probablement estan relacionades amb la construcció d'un nou santuari al darrer decenni del segle XV. La documentació que fonamenta aquesta idea són unes estrofes del *Cant d'Acció de Gràcies a la Verge de Monti-sion*, que precedeix un document notarial datat el 1497, reproduïdes pel P. Llompart. Efectivament, en una escriptura atorgada el 1497 entre un llucmajorer i Bartomeu Barceló de Baulenes, davant el notari Miquel Mataró de Lluçmajor, aparegueren uns goigs populars en els quals s'esmenta la construcció d'una església en el Puig de Monti-sion.

Aquesta tradició correspon a un altre tipus de costum popular relacionada amb la devoció als set goigs i als set dolors de la Verge Maria, que a Mallorca va arrelar especialment entre els segles XIII i XVII, tant en la literatura com en les arts plàstiques, i que va tenir en Ramon Llull un dels màxims impulsors dins el context illenc.

A Porreres, per sort, tenim un nombre significatiu de creus gòtiques, que són un testimoni de l'esperit religiós en altre temps i que constitueixen una mostra d'excel·lent valor cultural. Aquestes, segons ha pogut demostrar el P. Gabriel Llompart, s'aixecaren els darrers anys del segle XV, sembla que el 1498. Les dues cares del medalló, representen, per una part, un goig i, per l'altra, un dolor de la Mare de Déu.

És sabut que n'hi havia de semblants a Pollença, a Lluc i en el camí de Gràcia, entre altres llocs. De Lluc només se'n conserva una creu completa a la plaça de davant el Santuari. A Gràcia també només hi ha un medalló a l'interior de la capella.

Dissortadament, a Porreres no conservam totes les set creus completes, però sí part important del conjunt i, en general, *in situ*. En els darrers temps se n'han restaurades algunes: la del pou Nou el 1995, la d'en Janer el 2006 i les dues que trobam en el nou tram de la carretera que va obrir el poble de Porreres en un dia.

Foren edificades en acció de gràcies per haver estat la vila de Porreres una de les menys afectades per la pesta que assolà Mallorca a finals del segle XV.

Entre els trets distintius s'han de destacar els tres o quatre escalons sobre els quals se situa el fust poligonal, el tambor i el medalló, on es representen els dolors i els goigs de la Mare de Déu, a l'anvers i al revers.

Unes fragments del *Cant d'Acció de Gràcies a la Verge de Monti-sion* que precedeix un document notarial, reproduïdes pel P. Llopart, són ben concloents pel que fa a això; en una de les primeres estrofes, es fa referència a les set creus que foren edificades en el camí de Monti-sion, en les quals hi ha esculpits els set goigs en una cara, i en l'altra, els set dolors. Els versos diuen així:

Per lo camí hedificat
hon vosaltres passarez
Jesucrist crucificat
en set llochs lo trobarez
gonyar hi em molts perdons,
fent hi oració tot hom
pujant-hi ab devoció
al Puig de Montis-syon.

Sembla que, a la pujada, es devia recordar el dolor i, a la baixada, el goig, perquè en la mateixa creu trobam els dolors per ordre i inversos els goigs.

La primera representa la Circumcisió de l'infant Jesús i l'Assumpció de la Verge Maria. Estava al lloc on hi ha la creu del Molí d'en Coves, però avui es troba encastada en la casa núm. 2 del carrer Jaume I. El medalló ha desaparegut sense saber com, quan, per què ni per part de qui i, actualment, sols en podem observar, a mitges, el tambor octogonal, perquè quatre dels costats no es poden veure, ja que estan incrustats a la paret posterior. Només és fàcil reconèixer la figura d'un àngel.

La segona representa la fuga a Egipte i la vinguda de l'Esperit Sant i es troba al començament del camí de Monti-sion, devora el pou Nou.

En la tercera hi ha el nin perdut i trobat en el temple, i l'Ascensió del senyor. És la vulgarment anomenada creu d'en Janer. Segons l'estudi fet el 1995 arran de la restauració, aquesta s'allunya completament de la unitat estilística de les altres. La presència d'una motllura d'ovals que remata la part superior del tambor, on els

altres tenen merlets, o el mateix marc compositiu de les escenes del medalló, format per pilastres i tancat per arcs de mig punt, quan la resta de medallons estan emmarcats per arcs

conopials, ens fan situar aquest tercer medalló vers la segona meitat del segle XVI, coincidint amb l'arribada del Renaixement a peces escultòriques de caire popular.

La diferència també la trobam en les mides dels goigs. Mentre que els medallons datats a finals del XV oscil·len entre 85 i 90 cm d'alçària, 75 i 77 d'amplària i entre 26 i 28 de fondària, la creu d'en Janer fa, pels mateixos paràmetres, 75x54x22. Per tant, sembla que és un monument construït a la segona meitat del segle XVI que, probablement en va substituir un altre de la mateixa sèrie.

La quarta, que representava el bon Jesús carregat amb la creu i la seva resurrecció, ha desaparegut per complet i al seu lloc hi ha una senzilla creu que recentment ha estat restaurada.

La quinta representa la Crucifixió del Senyor i l'Adoració dels Sants Reis. Amb la construcció de la carretera el 14 de gener de 1954, va ser traslladada a una volta d'aquesta.

La sexta, que també va ser traslladada a una volta de la carretera, representa Jesús mort en braços de la Verge Maria i el naixement de Jesús.

La setena reproduïx la sepultura de Jesús i l'Anunciació de la Verge Maria i estava situada a l'entrada del Santuari. Avui aquest medalló, que mostra el setè dolor, està encastat a una façana del carrer de l'Almoïna. Per què es va traslladar? «Suposam —diu Maria Barceló i Crespí— que no hi ha cap motiu especial». De passada, podem dir que en aquest redol de la vila, segons la tradició, hi predicà Sant Vicenç Ferrer quan vengué a Porreres el 26 de novembre de 1413. A més, just allà hi havia la casa de l'Almoïna.

El signe de la creu

El signe de la creu no neix amb el cristianisme. Mil cinc-cents anys abans de Crist, en la cultura cretenca ja apareixen quatre símbols fonamentals: el centre, el cercle, el quadrat i la creu. I era aquesta darrera el símbol més important, ja que representa la mediació entre el quadrat i el cercle i assenyalava on es troba el centre. Era tenguada com un signe còsmic dels quatre punts cardinals. Així, orientava l'ésser humà en totes les dimensions de la seva existència, ja que enllaçava el temps (la sortida i posta del sol) i l'espai (la terra i el cel); uneix, doncs, els oposats: dalt i baix, dreta i esquerra. Com que dóna el sentit del misteri del centre, la creu era, en les antigues religions, síntesi i mesura dels temples, dels camps i dels cementeris. Se sap que els sumeris, en l'antiga Índia, també l'empraven com a referent religiós. Vuit-cents anys abans de Crist, els reis assiris la utilitzaven com a signe de protecció i salvació. També en la cultura pre-colombina, feien servir un signe molt semblant a la creu per indicar els quatre punts cardinals.

Com a instrument d'execució i de suplici, amb un caràcter polític i militar, sembla que ja la varen utilitzar els perses, i els romans executaven amb la crucifixió freqüentment des de les guerres púniques.

Contestí el Gran, per respecte a la creu de Jesús, abolí la crucifixió l'any 320 a Roma. Fins aleshores, els romans l'aplicaven als esclaus que consideraven culpables de grans crims, però mai als ciutadans lliures. A Palestina s'emprava per als qui es rebel·laven contra l'ocupació romana. En canvi, entre els jueus s'apedregava el condemnat fins que moria, i, un cop mort, se'l penjava d'un pal. Els romans seguien aquest procés: l'acusat era sotmès a un judici sumaríssim, i, un cop condemnat, era flagel·lat per després ser conduït al lloc de l'execució. Portava lligat al coll el motiu de la seva condemna i ell mateix havia de dur el pal transversal de la creu fins al lloc on hi havia clavat, en terra, el pal vertical. Una vegada arribat al lloc de la crucifixió, es lligaven o es clavaven les mans i els peus del condemnat. Aquest moria amb lentitud i dolorosament esgotat, assedegat i asfixiat. El cadàver era lliurat als parents si aquests ho demanaven; si no, era menjat pels voltors.

Els romans crucificaven els ajusticiats a la sortida de les ciutats i a la vorera del camí perquè servís d'escarment als altres. Egèria va ser una dona, probablement de classe social elevada, que formava part d'una comunitat, i que va narrar l'experiència d'un viatge que va fer per Terra Santa entre l'any 381-384. Les seves descripcions són molt valorades tant per l'aspecte de l'evolució de la llengua llatina com per la descripció geogràfica dels llocs. Però sobretot és interessant perquè dona molta informació sobre les celebracions litúrgiques de la Passió i Mort de Jesús.

Els passos en el camí de Monti-sion

Però, l'antiga devoció mariana dels set goigs i set dolors de ntra. Senyora, que en temps enrere havia tengut tanta acceptació dins el poble feel, havia passat de moda en el segle XIX. Per altra banda, des del segle XVIII havia anat prenent força, pertot arreu, la devoció del viacrucis. Les seves estacions es trobaven representades no sols dins les esglésies, sinó també pels carrers de molts de pobles.

A Porreres no s'ha trobat cap font documental escrita que ens parli d'aquest itinerari per dins el poble. Però hi ha dues fornícules a la façana de l'església parroquial que ben bé podrien ser la primera i la darrera estació d'un viacrucis anterior al que trobam a la pujada de Monti-sion i que, com a la façana de la rectoria, hi hagués una creu de fusta que, amb el pas del temps, s'hagués fet malbé. Aquesta és una hipòtesi que s'hauria de ratificar amb documentació.

Origen de la devoció

A causa de les dificultats que suposava el pelegrinatge als Sants Llocs de Jerusalem, a partir del segle XV aniran sorgint a Europa els primers calvaris amb el seu corresponent viacrucis. A les nostres terres aquesta pràctica pietosa, encara que amb antecedents al segle XVII, començà a arrelar al segle XVIII, majoritàriament entre les classes populars.

Aquests calvaris reproduïen localment el camí que Jesús va fer des del palau de Pilat fins al Gòlgota. D'aquesta manera, els cristians que no podien pelegrinar a Terra Santa, tenien a casa seva la via sacra. El camí del calvari s'acompanyava amb les catorze estacions, en les quals el creient podia detenir-se a fi de reflexionar i pregar. El camí solia acabar en una ermita amb un Crist a la creu.

Les estacions del viacrucis solien ser o bé les senzilles creus de fusta, o les freqüents capelletes d'obra, normalment ornades amb plafons ceràmics on es representaven les distintes escenes de la Passió, des de la condemna de Jesús per Pilat fins a la col·locació del seu cos al sepulcre.

El viacrucis és un acte litúrgic de Setmana Santa que se sol celebrar als calvaris. També existeix l'expressió llatina *viacrucis*, que vol dir 'camí de la creu', és a dir, el camí que en la Ciutat Santa va des de la torre Antonina fins el cim del mont Calvari. En terres valencianes, trobam multitud d'ermites en tossals i muntanyes amb una senda o camí on s'edificaren les capelletes de les catorze estacions, les quals reproduïen els instants de la pujada de Crist al mont Calvari de Jerusalem, on fou crucificat.

De vegades, però, els pobles del pla que no tenien cap elevació propera edificaven les casetes del calvari als afores de la població o als murs de les cases, en uns carrers determinats.

El viacrucis, ritual que encara es manté, es resava en públic el Divendres Sant. L'origen d'aquesta pràctica devota cal situar-la durant els primers segles del cristianisme a Terra Santa, quan santa Elena trobà la Vera Creu.

Després, amb l'establiment del regne croat de Jerusalem, els pelegrins que retornaven a Europa i els franciscans que custodiaven els Sants Llocs propagaren la pràctica del viacrucis pertot arreu. En realitat, els viacrucis constituïen una alternativa al perillós viatge a Terra Santa, un sucedani immediat per a tots els qui volien commemorar cada instant de la passió i mort de Crist. En alguns indrets, especialment als calvaris de muntanya on es disposava d'espai suficient, la distància entre les estacions es reproduïa espacialment seguint el model de Jerusalem, de manera que els fidels podien peregrinar d'estació en estació meditant els patiments de Jesús i identificant-se amb ell com si recorreguessin la Ciutat Santa. De fet, després de la caiguda del regne croat de Jerusalem en mans dels musulmans, les peregrinacions a Terra Santa s'havien convertit en un desig impossible. Els viacrucis locals, amb les estacions que tradicionalment seguien la numeració romana, permetien rememorar el recorregut que es feia a la Via Dolorosa autèntica.

La devoció del viacrucis

És un exercici religiós que consisteix a recórrer, orant i meditant, un itinerari marcat per catorze creus o estacions. Simbolitza els episodis del camí que féu Jesús amb la creu, des de la casa de Ponç Pilat al Gòlgota, que es clouen amb la crucifixió i l'enterrament. A Mallorca, s'anomena popularment *les creus* i els *passos*. Normalment es practica en grups i es fa el camí a l'interior de les esglésies, especialment durant la Quaresma i la Setmana Santa. Eventualment es recorren carrers i places en una processó tancada per la imatge del Sant Crist.

D'acord amb el text evangèlic, el nombre d'estacions es fixà en catorze a partir del segle XVI. Abans eren vuit, deu o dotze, per la qual cosa el viacrucis solemne del Diumenge del Ram es denomina també *els dotze sermons*. Fou introduït a Mallorca pels franciscans i fomentat després pels caputxins i pels jesuïtes. Les viles humils tenien un viacrucis públic de creus de fusta, encara que la majoria podia pagar-ne un de rajola valenciana o catalana. A part dels conjunts escultòrics que adornen l'interior de les esglésies, el més notable és el que es va esculpir a la via pública de Felanitx al principi del segle XVIII, encara conservat, i que correspon a unes estampes de la impremta Guasp. També se n'esculpiren a diversos llocs, com al calvari de Pollença, Lluc, i Montis-sion de Porreres. A Palma sols en resta una estació al carrer d'en Morey. S'han conservat per via oral texts cantats o resats molt antics i, dels publicats, destaca el de Mn. Costa i Llobera, editat el 1907.

Els passos o viacrucis de Monti-sion

A Felanitx l'any 1852 s'havia construït, dalt el puig del Call, un petit santuari dedicat al Jesús crucificat, i el camí havia quedat vorejat amb estacions del viacrucis. Allò pogué servir d'estímul al piadós rector de Porreres, Mn. Josep Perelló, per fer una cosa semblant al camí de Monti-sion.

Efectivament, l'any 1853 es compraren unes rajoles on estaven pintades les estacions dels sagrats

passos, segons quedà anotat en el *Llibre d'eixides del Santuari*: “Novembre 1853. Son data al Patró Juan Terrase, per mans de D. Cristòfol Feliu Pre. 27 lliures, 8 sous y 4 diners, import de les retjoles dugué de València el antedit Terrasa, que han de servir per les estacions del Via Crucis del Oratori”.

El 13 d'abril de 1854 quedaven ja col·locades aquelles estacions en les seves respectives capelletes, assentades dalt unes pilastres. Així es desprèn d'aquest altre rebut, que trobam en el mateix *Llibre*: “13 abril 1854. Son data 21 lliures y 13 sous a mestres Cristòfol Gornals, picapedrer, import de los jornals de mestre, mosso i manobres, per a posar les rajoles de les estacions, mudar-ne quatre de elles, rexats de ferro, bastiments per dits rextats y guix, tot empleat per dit objecte”.

És D. Joan Feliu qui ens dóna notícies de l'estat d'aquestes estacions:

En la orilla del camino se ven, de trecho, en trecho, varias cruces, algunas de las cuales son de notable belleza arquitectónica y constituyen otros tantos monumentos consagrados a Dios en perpetuo testimonio de la piedad y sentimientos que distinguieron a los vecinos de Porreras. Por fortuna se hallan en estado de satisfactoria conservación, sin embargo de contar más de dos siglos de fecha. No sucede lo mismo con las capillas para la oración del Via-Crucis que, desde la falda de la montaña hasta su cumbre, embellecieron un tiempo la orilla del camino. Estas han sido víctimas del espíritu destructor de los muchachos, que entretienen sus horas de ocio por aquellas soledades, causando daños con sus travesuras que la policía no puede reprimir, ni los padres por desgracia, acostumbran a castigar.

Però les estacions que estaven més deteriorades foren arreglades l'any 1980, com ens ho confirma la *Semilla* del mes de març de 1980:

Los gastos extraordinarios han sido motivados por la celebración de la fiesta del 14 de Enero, 25 aniversario de la carretera, por pintar i blanquear el claustro; pero sobre todo por haber renovado la cubierta de la sacristía que se estaba viniendo abajo y haber completado la restauración de los monumentos del Via-Crucis.

Esto último era un proyecto acariciado durante muchos años que bien hubiéramos querido que estuviera terminado en las fiestas del 25 aniversario de la carretera. No fue posible entonces. Lo ha sido ahora, un año después. Dice el refrán que nunca es tarde cuando la dicha es buena, pues consideramos que la reforma ha quedado francamente bien.

Ha sido preciso hacer completamente nuevo uno de los monumentos que se había perdido y restaurar partes maltrechas de otros. Naturalmente son nuevos los dibujos de los azulejos con las estaciones. Mejor distribuidos ahora a lo largo de la carretera, confiamos que más que un adorno piadoso, sean un incentivo de la devoción de cuantos suben a venerar a la Virgen.

Vendrá a ser como una inauguración de los nuevos “passos”, el Via-crucis penitencial del viernes de pasión, 28 de marzo, al que os esperamos a todos. A las 9 de la noche, con antorchas, cirios o linternas.

Els passos a Mallorca

A Sóller, al carrer Isabel II conegut també com a carrer Nou, hi ha el convent dels Sagrats Cors, fundat l'any 1458 per fra Bartomeu Catany. Aquest, però, es trobava en un indret diferent de l'actual que era ocupat per franciscans i que tenia el nom de convent de Jesús. L'any 1836, arran de la desamortització de Mendizábal, els franciscans foren exclaustrats i el conjunt conventual passà a mans de l'Ajuntament. El 1920 recuperà la funció religiosa i fou dirigit per la Congregació dels Missioners dels Sagrats Cors. Allà hi trobam les estacions del viacrucis (tot i que en manquen algunes), amb rajoles dels segle XVIII, que fiten el recorregut entre l'església parroquial i el convent franciscà. La primera estació sortia de l'església de Sant Bartomeu i es trobava al mur de l'antic forn, continuava pel carrer del Born, seguint pel d'Isabel II, i acabava a l'antic convent dels franciscans.

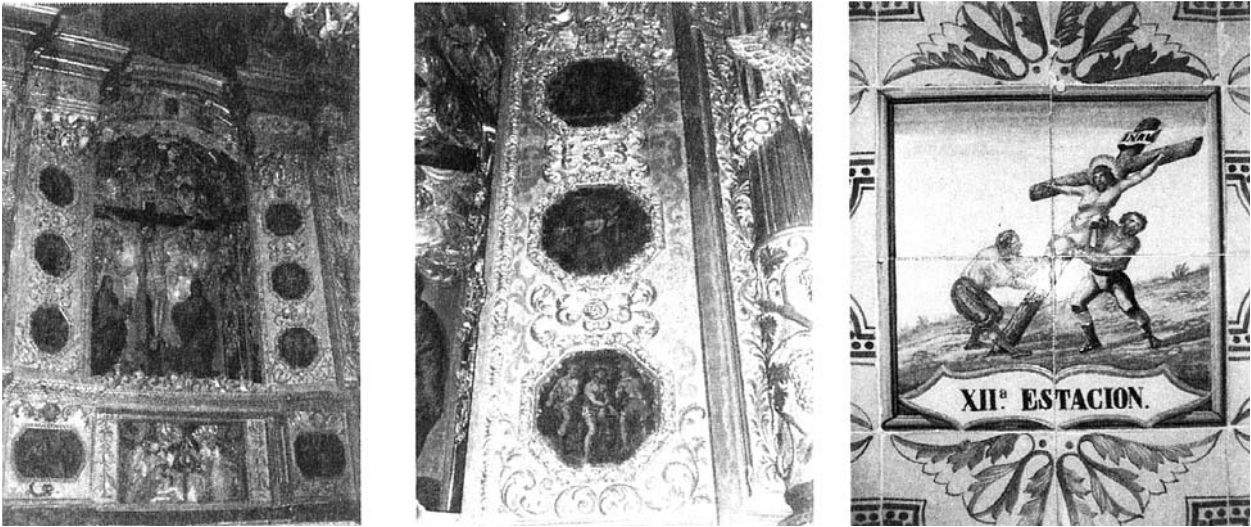
Sembla que a molts de pobles de Mallorca hi havia recorreguts pels carrers del nucli més antic. A Porreres, no s'ha trobat cap font documental escrita que ens parli d'aquest itinerari per dins el poble. Però tenim dues fornícules a la façana de l'església parroquial que ben bé podrien ser la primera i la darrera estació d'un viacrucis anterior al que trobam a la pujada de Montision i que, com a la façana de la rectoria, hi hagués una creu de fusta que, amb el pas del temps, s'hagués fet malbé. És una hipòtesi que s'hauria de ratificar amb documentació.

A Santa Llúcia de Mancor també trobam, a cada costat del portal, les dues darreres estacions del viacrucis construït l'any 1864. A Marratxí varen trobar que, damunt una espècie de clapers de pedra, hi havia les estacions que anaven de Sant Marçal a Son Sales pel camí vell. També s'anomenava el camí de ses Creus, fent memòria del viacrucis. A cada claper hi havia una mena de rajoleta. Aquest viacrucis el feien si hi havia molta malaltia o per fer rogatives per a l'aigua.

A Pollença també trobam les estacions del viacrucis en el camí que condueix al Calvari, que fou construït entre 1795 i 1799. Aquest camí, igual que a Marratxí, és conegut com el camí de les Creus.

La temàtica cristològica i el viacrucis a la capella del Sant Crist

Aquesta capella, confiada als germans de la Tercera Regla de Sant Francesc d'Assís en el segle XVII, té un dels retaules que més s'apropen a la temàtica assenyalada: el retaule del Sant Crucifix.

Les pilastres, concebudes com a carreres laterals, contenen quadrets que reflecteixen el viacrucis. A la part més inferior de les parets laterals, hi trobam uns plafons de rajoles amb la dotzena i la tretzena estació del viacrucis. Aquestes rajoles s'assemblen molt a les del camí de Montesión.

Bibliografia

- BARCELÓ CRESPI, M. (2001). *Sobre Porreres...* Porreres.
- FELIU, J. (1894). *Noticias Históricas sobre el Santuario de Montesión de Porreres.* Palma.
- MUNAR OLIVER, G. (1979). *Història de Porreres.* Vol 2. Palma: Moll.
- SACARÉS, M.; VENY, C. (1998). *La retaulística dels segles XVI-XVIII a l'Església parroquial de Porreres.* Ajuntament de Porreres. (Patrimoni Porreres, 3), p. 39-40.
- XAMENA, P.; RIERA, F. (1986). *Història de l'Església a Mallorca.* Palma: Moll.

L'epidèmia de la grip de l'any 1918 al municipi de Porreres

BARTOMEU GARÍ SALLERAS

1. Introducció

Segurament, uns dels temes més poc estudiats de la història contemporània del municipi de Porreres són els seus aspectes sanitaris (malalties, epidèmies, etc.). Ja fa temps que ens ajudam dels llibres del Registre municipal i dels llibres sacramentals de l'Arxiu parroquial per tal d'esbrinar i conèixer diferents aspectes de la població del municipi de Porreres al llarg de l'època contemporània.

En el marc de les II Jornades d'Estudis Locals de Porreres, presentam una petita recerca que intenta submergir el lector en el coneixement d'un dels fets més tràgics que va assolir la població de Porreres durant la segona dècada del segle XX. Ens referim als efectes de l'epidèmia de la grip o grip espanyola de l'any 1918. El present estudi és fruit d'aquest neguit i ens agradaria que fos l'embrió que encetés noves recerques en el camp de la medicina i dels aspectes sanitaris referents al poble de Porreres.

2. Metodologia

Aquest treball descriu l'epidèmia de la grip de l'any 1918 a la població de Porreres a partir de la consulta dels registres d'òbits inscrits al Registre civil i parroquial d'aquest municipi. S'ha recopilat la informació disponible dels anys en què es va manifestar l'epidèmia: 1918 i 1919. Hem afegit la consulta dels anys 1915, 1916, 1917 i 1920 per tal de poder tenir, complementar i comparar amb dades més o manco exactes els efectes de la grip i, a la vegada, perquè serveixin de referent per al nostre estudi. Per tal de comptabilitzar les morts relacionades amb la grip s'ha establert, com a hipòtesi de treball, incloure com a causa de mort vinculada a l'epidèmia les afecions respiratòries que normalment poden anar associades a complicacions de la malaltia.

3. Pandèmies de grip

Com a historiador general, som conscient, malgrat les bones intencions, de les greus mancances que tenc a l'hora de parlar de malalties i de medicina. Els historiadors generals comencem a comprendre la importància que fins no fa gaire tenien els problemes de salut per als nostres antecessors. El desinterès (dels historiadors) envers aquesta problemàtica (tot i que relatiu) potser era pel fet que hom ja gaudeix d'una situació de benestar en termes mèdics i no consideram necessari dedicar temps i energia a investigar-los. Segons Isabel Moll,

en el moment que des de l'Estat es comença a desmantellar l'oferta pública de serveis sanitaris, i que de bell nou tornam a tenir por de les epidèmies, perquè malalties noves i antigues han fet la seva aparició apocalíptica, els historiadors ens interessam pels problemes de salut, per la rellevància que varen poder tenir a etapes anteriors a la nostra, per la necessitat d'historiar la seva naturalesa i la seva trajectòria. (2002, 22)

Molts investigadors han intentat identificar pandèmies de la grip al llarg de la història de la humanitat, tot i que és inevitable que, com més antigues siguin les dades, menys fiables resultin. Les pandèmies que s'han esdevingut a partir de l'any 1957 estan clarament identificades, tant per la seva extensió arreu del món com per la disponibilitat de dades genètiques del virus responsable. Les informacions relatives als virus causants de les epidèmies abans d'aquesta data s'han d'interpretar amb molta cura, ja que no es disposa d'aquestes dades genètiques. Fins a l'any 1933,

quan es va aïllar per primera vegada el virus de la grip, les pandèmies es descriuïen basant-se només en l'observació de la seva ràpida distribució mundial i en les dades de morbiditat i mortalitat, que suggerien l'aparició d'un nou subtipus viral.

4. La pandèmia de 1918-1919: la grip espanyola

Es parla de *pandèmia* quan es tracta d'una malaltia que s'estén arreu del món, afectant centenars de milers de persones en països diferents. La paraula *pandèmia* prové del grec *pan*, que significa 'tot', i *demos*, que significa 'el poble'. Altres malalties infeccioses que han assolit la condició de pandèmia són, per exemple, la infecció per VIH/SIDA, la tuberculosi o la malària¹. En el segle passat hi va haver tres pandèmies gripals: la grip espanyola (1918-1919), la grip asiàtica (1957-1958) i la grip de Hong Kong (1968-1969).

El nom de la *grip espanyola* és una anècdota de la història que va tenir lloc perquè Espanya, com que no estava implicada en la Primera Guerra Mundial, tenia una "premsa lliure" que podia presentar sense censura les dades de l'epidèmia. Les forces implicades a la primera gran guerra havien sofert grans pèrdues a causa de la grip, però les parts en conflicte restringien la informació perquè no arribàs a l'enemic, ja que se'n podria beneficiar. No obstant això, els periòdics espanyols, que no estaven censurats, parlaven obertament dels milers d'espanyols que havien mort durant els mesos de maig i juny de 1918 a causa de la grip, i aquesta informació va arribar a tots els diaris del món. Espanya, ofesa pel poc afalagador epítet, va acusar França, dient que la malaltia havia vingut dels seus camps de batalla i havia volat sobre els Pirineus, duita pel vent. El nom erroni ha perdurat fins als nostres dies.

La grip espanyola de 1918-1919 fou la pitjor pandèmia en la història de les malalties infeccioses. El virus era d'origen aviar i va passar directament de les aus a l'home². El seu origen geogràfic és dubtós³, però ha quedat prou demostrat que no va ser originària d'Espanya. Els investigadors han suggerit la Xina, d'on molts treballadors emigraven aleshores cap a Europa i als Estats Units d'Amèrica. Aquesta migració podria estar relacionada amb el fet que el primer cas que es coneix de mort per la pandèmia, esdevinguda el 8 de març de 1918, prové d'un soldat americà destinat a Camp Funston (Kansas, Estats Units). Aproximadament en les mateixes dates es varen observar brots a Detroit (Carolina del Sud) i a la presó de San Quintin (Califòrnia), per la qual cosa els investigadors accepten aquestes dades com a proves d'un origen americà de la pandèmia⁴.

La infecció es va estendre entre els soldats americans i, posteriorment, a Europa durant la Primera Guerra Mundial. A França va arribar entre l'abril i el maig de 1918. En el mateix període arribà a Espanya, Itàlia i Alemanya. El juny ja era a Gran Bretanya i després, a Rússia. Va arribar al nord d'Àfrica el maig de 1918 i des d'allí es va estendre cap a Bombai, Calcuta, Xina, Nova Zelanda i Filipines el juny de 1918. Hi va haver tres onades: la de març a juliol del 1918, la de setembre a desembre de 1918 i la de febrer a abril de 1919. La segona va ser la més virulenta.

¹ AA. VV. (2006). "La grip, la grip aviària i l'amenaça d'una pandèmia gripal". *Quaderns de la Bona Praxi*, núm. 22. p. 5. Barcelona: Ed. Col·legi Oficials de Metges de Barcelona.

² AA. VV. (2006). "La grip, la grip aviària i l'amenaça d'una pandèmia gripal". *Quaderns de la Bona Praxi*, 22. p. 6. Barcelona: Col·legi Oficials de Metges de Barcelona.

³ Sobre els orígens de la pandèmia de la grip de 1918 vegeu: GRANERO XIBERTA, Xavier (1981). "L'epidèmia de grip del 1918 a Barcelona". *Actes III Congrés d'Història de la Medicina Catalana*, Lleida, tom II, p. 82-123.

⁴ MARTÍNEZ PONS, Manuel (1999). *València al límit. La ciutat davant l'epidèmia de grip de 1918*. Simat de la Vallidigna: La Xara, p. 6.

En un període de 12 mesos va afectar (en tres onades) un 30-50% de la població mundial i va causar una xifra d'almenys 50 milions de morts (probablement la mortalitat va arribar fins als 75-100 milions, sobre una població mundial d'uns 1.300-1.600 milions de persones). A Espanya va causar oficialment entre 160.000 i 170.000 morts (sobre un total de 20 milions d'habitants), però és probable que la xifra total de morts relacionada amb la pandèmia gripal se situés al voltant de les 250.000–260.000 persones. En aquesta pandèmia, tot i amb l'altíssima mortalitat en xifres absolutes, un 95% dels casos de grip varen ser no complicats: la majoria de la gent va patir una grip més o menys “normal”.

Una de les característiques més inusuals d'aquesta pandèmia és la distribució per edats d'aquells que morien. En general, la grip assoleix la màxima freqüència en grups de persones entre els 5 i 9 anys d'edat. Després dels 35, la freqüència disminueix gradualment a mesura que augmenta l'edat. La mortalitat més alta es registra en les persones més joves i en les més ancianes. Una curiosa excepció en l'índex de mortalitat relacionat amb l'edat es va observar en aquesta greu epidèmia, en què la majoria dels 20 milions de defuncions correspongueren a adults joves (la majoria eren individus d'entre vint i quaranta anys), mentre que en altres pandèmies anteriors i posteriors els més afectats eren els individus més joves (fins a 10 anys) i els més ancians (més de 65 anys). És possible que les persones de més edat presentassin algun tipus d'immunitat, adquirida a partir d'alguna infecció prèvia per un virus de la grip amb característiques semblants a aquest, però de menor virulència.⁵

5. L'impacte social de l'epidèmia de la grip de 1918 a Mallorca: el cas de Porreres

Les notícies alarmants sobre la temuda aparició de l'epidèmia de la grip que en el mes de maig de 1918 havia assolat tot Espanya, i que llavors amenaçava amb taxes de mortalitat molt més elevades arribaren a Mallorca. El mateix mes de maig comencen a detectar-se els primers casos de grip a Mallorca. La premsa diària mallorquina i els serveis municipals de sanitat esmenten que viatgers que provenen de Barcelona podrien haver estat els portadors del virus. Els periòdics també destacaven el fet que la reaparició de l'epidèmia havia coincidit amb la tornada a casa de molts treballadors espanyols de l'estranger. Aquest plantejament venia emparat pel fet que era la zona mediterrània el lloc en què amb més virulència havia afectat l'epidèmia. El 1918 fou un any de creixent carència d'aliments, fet que podia agreujar encara més les conseqüències del brot epidèmic que es començava a observar. Per aquest motiu, els batlles dels municipis de Mallorca es reuniren a la Diputació Provincial per a intentar solucionar aquest afer. Els proveïments de blat i de farina eren els que més preocupaven els edils del pobles de Mallorca.

Així com va proposar Ferran D. Lluch Dubon,

la grip de l'any 1918 podia presentar diferents quadres clínics. Els malalts presentaven inicialment febre elevada, d'uns 39°C. Cap al quart dia es produïa un increment de temperatura sobre els 40°C, aleshores apareixien els problemes broncopulmonars, la tos molesta i persistent i les expectoracions sangonoses. Quan s'arribava a aquesta fase, el ritme del cor s'accelerava, la respiració era arrítmica i precipitada i l'orina era escassa. Llavors, la temperatura pujava fins els 41-42°C, es perdia el coneixement, la respiració i el pols eren irregulars i, poc després, es produïa el fatal desenllaç, per asfíxia o col·lapse. [...] La contagiositat era tan gran que, quan un individu era presa del virus, al dia següent, tots o la major part dels que amb ell cohabitaven també es posaven malalts... (1991, 15)

A Mallorca, els grups de població que experimentaren amb major intensitat els efectes del virus foren, d'un costat, les dones embarassades i les que havien donat a llum recentment, i de l'altre, la població jove entre els 20 i 40 anys. En canvi, curiosament, les persones de més edat i

⁵ ARTIGUES ARTIGAS, A. (1989). “Pandèmia de grip de 1918-19. Evolució en la premsa de Lleida i el seu registre civil”. *Gimbernat*. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència, núm. 12, p. 9.

les que sempre solien ser més malaltisses o que havien patit infeccions com la sífilis, la diftèria, el tifus, etc., varen ser els grups de població manco afectats. L'explicació que s'intenta donar de per què aquests sectors de població aguantaren l'embat de la passa de la grip és que segurament el seu sistema immunològic estava més vigilat a l'hora de ser atacat pel virus, com a conseqüència de les lluites amb anteriors malalties⁶.

5.1 El cas de Porreres

La població del municipi de Porreres va començar a percebre els efectes de l'epidèmia a partir de mitjan mes d'octubre de 1918. Concretament, dia 15 es registrà la primera defunció per infecció gripal. Es tractava d'una dona, de 34 anys, que vivia al carrer Sala. A partir d'aquest moment el nombre de malalts afectats per l'epidèmia augmentà considerablement, fet que implicà una alarma entre la població i els membres del Consistori porrerenc.⁷

Les autoritats municipals, en un intent de salvaguardar el poble, varen dictar normes per a evitar el contagi de la població. Aquestes es comunicaren a través d'un ban. Així, llegim a l'acta de la sessió ordinària de dia 20 d'octubre de 1918 les primeres mesures que va adoptar l'Ajuntament de Porreres, presidit per Joan Barceló Mora: "El Alcalde va exposar que en vista de l'increment que ha pres en aquesta vila l'epidèmia denominada (*La Grippe*) i a fi d'evitar el seu contagi i, d'acord amb la Junta Municipal de Sanitat prendre mesures cautelars, doncs si bé en aquesta vila fins a aquesta data no hi ha hagut que declarar cap defunció, es tenen notícies d'alguns malalts greus".

Els acords presos per la Corporació municipal foren els següents:

- 1-Queda totalment prohibit abocar aigües en el carrer, ja siguin procedents de la neteja dels domicilis o d'altres dipòsits que tinguessin les cases.
- 2-Procedir immediatament a la neteja de femers existents, i que els treballs es duguessin a terme des de les dotze de la nit a les sis de la matinada.
- 3-Obturar tots els forats que des de dintre de la casa d'algun veí aboquin aigües al carrer, els treballs del quals es duran a terme en el termini de tres dies.
- 4-Cas que calgui lamentar alguna defunció, el cadàver serà traslladat immediatament pel camí més curt al cementiri.
- 5-Es prohibeix l'entrada de persones estranyes a la família en cap dels casos on hagi una defunció produïda per la malaltia esmentada.
- 6-Prohibir la concurrència al cementiri municipal a totes aquelles persones que no siguin de suma necessitat pels enterraments dels cadàvers.

La ineficàcia de les mesures per a combatre-la i el desconeixement per part dels metges de la causa de la malaltia varen generar un gran malestar social i varen provocar en l'imaginari col·lectiu una imatge atroç de l'epidèmia. A més, com que la penicil·lina no es va descobrir fins el 1928, els pacients que superaven la grip morien més tard a causa de les infeccions secundàries, amb pneumònia bacteriana. La posició dels metges locals es debatia entre l'esforç diari i una posició higienista. El nul èxit terapèutic va deteriorar notablement l'ànim de la població i dels membres del Consistori, que en moments crítics varen optar per realitzar processons i resos col·lectius. A petició del 1r tinent batlle, Gabriel Barceló Mora *Apotecari gran*, es creà una comissió amb la intenció de fer un seguiment dels fets. La comissió fou integrada pel batlle de Porreres, Joan

⁶ LLUCH BUBON, Ferran Dídac (1991). *L'epidèmia del grip a les Illes Balears*. Palma: El Tall, p. 17.

⁷ En aquells moments, l'Ajuntament de Porreres estava conformat per les següents persones: Joan Barceló Mora (batlle); Gabriel Barceló Mora *Apotecari gran* (1r tinent batlle); Antoni Frau Mora *Frau* (2n tinent batlle); Jaume Vaquer Bonet *Vaquer* (regidor síndic). La resta de regidors eren: Cristòfol Mora Rebassa, Andreu Nicolau Mora *Frari*, Nadal Melià Juan *Boterí*, Mateu Sastre Ferrando, Gaspar Barceló Pastor *Roig*, Jaume Mora Mora, Salvador Soler Sala i Joan Barceló Feliu *Apotecari petit*. AMPo, Llibres d'actes (1918), tom 45.

Barceló Mora, el mateix Gabriel Barceló i el regidor Antoni Frau Mora *Frau*. El primer acord que va prendre aquest comitè fou demanar al rector de Porreres, mossèn Antoni Soler, la realització d'una processó de rogativa, a la qual participaria tota la gent del poble. Al capdavant del seguici hi anirien la imatge de sant Roc i les autoritats municipals i religioses del municipi “*siguiendo el ejemplo de nuestros antepasados y en ocasión tan grave como la presente*”.⁸

Segons els informes diaris que facilitaven els metges de la localitat Gregori Barceló Sastre *Metge Gori*, Bartomeu Ribas Borrás *Metge Ribas* i Joan Barceló Frau a les autoritats municipals, l'estat general de la població havia empitjorat, ja que havia augmentat el nombre de casos de la grip, bastants eren de caràcter maligne i, a més, ja hi havia morts. Segons el parer dels facultatius locals era ben necessari prendre decisions ràpides i eficients. Després d'escoltar i llegir els informes dels doctors, el Consistori acordà un nou grup de mesures per tal d'aturar el brot epidèmic. Aquestes foren:

- 1-Suprimir temporalment l'exposició de tota classe de bestiar en el mercat setmanal.
- 2- Fer construir amb caràcter provisional un cotxe fúnebre per a la conducció al cementiri de tots els cadàvers de persones que morissin durant l'epidèmia.
- 3-Fer vigilar constantment els domicilis on hi hagués malalts greus, no permetent la seva visita més que a les persones necessàries per a la cura del malalt. Cas de no ser suficients els guàrdies municipals, s'habilitarien altres persones, els jornals de les quals anirien a càrrec dels fons municipals.
- 4-Informar els veïns per mitjà d'un pregó, que diàriament encenguessin focs en el carrer. L'encesa de fogueres s'anunciaria amb el toc d'una de les campanes de la Parròquia. Els empleats municipals repartirien flor de sofre pels diferents binerbos.
- 5-Suplicar al Sr. Rector de la vila la supressió temporal del toc de campanes en els casos d'extremunció i funerals amb l'objectiu de no intimidar als molts malalts que hi havia en aquesta vila.⁹

Dia rere dia, la mortalitat augmentava. En aquestes circumstàncies tan dramàtiques, les autoritats municipals prengueren la decisió de construir un vehicle fúnebre per al trasllat dels cadàvers al cementiri municipal. Aquest carruatge fou construït pel ferrer Sebastià Nicolau *Frari* i el fuster Bartomeu Juan. S'encarregà d'adornar el carruatge Rafel Segura *de Can Gelat*. El cost total del carro fúnebre fou de 151,85 pessetes¹⁰. Tradicionalment, la conducció mortuòria a Porreres es feia a espatlles dels familiars del difunt o per mitjà de persones que es llogaven a tal efecte. Durant el temps en què l'epidèmia de la grip sacsejà el poble, el trasllat dels cadàvers afectats d'infecció gripal es va fer amb un carruatge, ja que no es trobaven persones per a realitzar la “perillosa” tasca. És ben normal que en aquells mesos la col·laboració ciutadana fos totalment inexistent, ni encara que fos altament retribuïda per part de l'Ajuntament. Ningú no es volia contagiar del brot epidèmic de la grip. Hem trobat una crònica publicada 25 anys després del fet que fa referència a les dificultats que trobaren els membres de l'Ajuntament de Porreres a l'hora de transportar els morts des del domicili del difunt fins al cementiri municipal en temps de l'epidèmia de la grip del 1918:

*Esta mejora aparte del aspecto sanitario que tiene suma importancia, bajo el aspecto social es necesaria por lo difícil que resulta a veces encontrar personas, aún retribuyendolas bien, que se presten a trasladar en hombros los cadáveres des de la casa hasta el cementerio, dificultad que se hace insuperable en tiempo de epidemia. Basta recordar lo que pasó el año 1918 cuando la epidemia de la gripe que nadie quería verificar este penoso trabajo a precio alguno, y el ayuntamiento tuvo que improvisar un carro, en malas condiciones, que por su aspecto antiestético resultaba de un efecto deplorable.*¹¹

⁸ AMPo, Acta de la sessió plenària de dia 27 d'octubre de 1918.

⁹ AMPo, Acta de la sessió plenària de dia 27 d'octubre de 1918.

¹⁰ AMPo, Acta de la sessió plenària de dia 29 de desembre de 1918.

¹¹ *Muy conveniente* dins *Porreras*, 7 (15 de juliol de 1933).

Però l'epidèmia va remetre poques setmanes després de causar una mortalitat intensa entre les edats intermèdies de la població, les quals tenien un major protagonisme en la vida laboral del poble. A finals de novembre, l'Ajuntament de Porreres va rebre una subvenció de 200 pessetes del governador civil pels estralls ocasionats per l'epidèmia al poble; a la vegada, el Consistori porrerenc va agrair i subvencionar els metges de la vila, comunitat religiosa i farmacèutics del poble per la seva tasca mèdica i espiritual oferta a les famílies que foren afectades pel brot epidèmic¹². Mesos després, coincidint amb l'arribada de la tercera i darrera onada epidèmica (febrer-abril de 1919), es registraren noves defuncions, però, en aquest cas, no podem saber les mesures que varen adoptar les autoritats sanitàries i municipals de Porreres a causa de la inexistència de les actes de les sessions plenàries entre el mes de gener de 1919 i el març de 1920; ben segur que les resolucions acordades no es diferenciaren gaire de les exposades anteriorment. Podem afegir que aquesta vegada l'epidèmia de la grip que afectà Mallorca i Eivissa, tot i causar algunes víctimes entre els afectats, no va tenir la virulència de l'any anterior.

En definitiva, hem de dir que la població de les Illes Balears va patir una virulenta epidèmia de grip. A Palma, el mes d'octubre es comptabilitzen 562 morts. A les Balears, durant el mes d'octubre, sucumbeixen a la malaltia 1.245 persones i, en el transcurs del mes de novembre, l'epidèmia se'n cobra 1.218¹³. A mitjan octubre, l'alarma entre la ciutadania va arribar al punt àlgid i els morts es comptaven per desenes (727 a Mallorca)¹⁴. El municipi de Porreres també va sofrir els efectes del brot epidèmic de l'any 1918, ja que 32 persones (10 homes i 22 dones) perderen la vida.

Encara avui hem pogut recollir dos testimonis que ens han parlat de l'epidèmia de la grip del 18 a Porreres. El primer ens relatà la mort de Gaspar Barceló Pastor *de Can Roig*, fill de Gaspar Barceló Sastre i Coloma Pastor Mora. Aquesta família vivia al carrer Sala, a una casa que fa cantonada amb el carrer de Fra Bonaventura Sitjar. Gaspar Barceló era un home fadrí de 34 anys, de complexitat gruixuda, propietari i regidor de l'Ajuntament de Porreres. Poc abans de migdia, Gaspar Barceló *Martín* —així el coneixien els seus amics per ser un acèrrim seguidor del torero de l'època Antonio Martín— acompanyat pel seu amic Jaume Vaquer Bonet *de Can Vaquer*, es dirigien al seu domicili per anar a dinar. Abans d'entrar a casa seva va exclamar: “Jaume, no em trob gaire bé, no sé què em passa?”. Don Jaume Vaquer li contesta: “No serà res no et preocupis”. Al cap de poc temps, la família de *can Vaquer* es va assabentar de la trista notícia de la mort de Gaspar Barceló Sastre. Jaume Vaquer, assegut a la taula va exclamar: “Diuen que ve una epidèmia molt forta que afectarà les persones que estan molt grasses. És ben hora de posar-nos a règim”¹⁵. Eren les 13 h de dia 28 d'octubre de 1918. Antònia Barceló Bauçà *Ferrà*, de 94 anys, recorda que el seu pare i germà es dedicaven a la construcció amb pedra d'estris relacionats amb les activitats pròpies del camp, com eren els batedors. Per a semblar el ferro a la pedra del batedor, els seus familiars empraven sofre cremat. Aquesta dona ens va recordar que durant l'epidèmia de grip foren molts els veïns de la vila que anaven a casa seva a cercar sofre per a cremar i purificar les seves llars. *La grip espanyola, la dama espanyola, la cucaratxa...* una pandèmia que, a hores d'ara, 90 anys després del fets, encara es recordada entre els veïnats més grans del poble.

¹² AMPo, Actes de les sessions plenàries del 24 de novembre i 8 de desembre de 1918.

¹³ AA. VV. (2000). *El segle XX a les Balears. Estudis i cronologia*. Palma: Edicions Cort, p. 97.

¹⁴ A partir de les dades consultades a la publicació de Ferran Lluç Dídac Dubon abans esmentada, el nombre de defuncions a Mallorca entre els mesos de setembre i desembre de 1918 i entre els mesos de gener i març de 1919 són els següents: 48 el mes de setembre de 1918, 727 a l'octubre, 673 al desembre, 12 al gener de 1919, 36 al febrer i 42 al març. El total defuncions del període setembre de 1918 fins al març de 1919 és de 1.581. LLUCH DUBON, Ferran Dídac (1991). *L'epidèmia del grip a les Illes Balears*. Palma: El Tall, p. 18.

¹⁵ Testimoni oral de Gabriel Vaquer Font de *Can Vaquer* (Porreres, desembre de 2007).

6. Resultats de l'estudi

6.1. Any 1915

En el transcurs de l'any 1915 es varen produir 108 defuncions, de les quals 54 varen ser homes i 54, dones. S'han trobat quatre registres de defunció amb el diagnòstic de "gripal" i 24 registres que contenen diagnòstics de malalties respiratòries, gairebé totes lligades a processos bronquials (Taula 1). Aquests 28 casos representen un 14,28% del total d'òbits. La població que va morir a causa de la grip representa un 3,7% del total de defuncions.

Taula 1

CASOS	DIAGNÒSTICS
11	Tuberculosi pulmonar
3	Infecció gripal
2	Broncopneumònia
2	Bronquitis crònica
2	Febre tifoide
1	Tuberculosi
1	Grip cerebral
1	Pneumònia
1	Caquèxia tuberculosa
1	Neoplàsia pleuropulmonar
1	Bronquitis capil·lar
1	Meningitis tuberculosa
1	Catarro gàstric intestinal
28	Total

Taula 2

EDAT	HOMES	DONES	SUBTOTAL
0-10 mesos	0	1	1
1-10 anys	1	3	4
11-20 anys	1	2	3
21-30 anys	6	3	9
31-40 anys	0	2	2
41-50 anys	2	1	3
51-60 anys	1	0	1
61-70 anys	0	1	1
més de 70 anys	3	1	4
Total	14	14	28

Taula 3

Gener	5
Febrer	3
Març	1
Abril	2
Maig	2
Juny	1
Juliol	0
Agost	2
Setembre	2
Octubre	3
Novembre	4
Desembre	3
Total	28

Dels 28 casos de morts relacionades amb la grip o malalties respiratòries, 14 pertanyen al sexe masculí i 14, al sexe femení. Els joves adults entre 21 i 30 anys són els que pateixen més la malaltia i especialment els homes (6 casos). Els altres grups d'edat més afectats varen ser els de més de 70 anys (4 casos) i els nins i nines entre 1 i 10 anys, també amb 4 casos (Taula 2). El mes on es donaren un major nombre de morts fou el gener, amb 5 casos, seguit del mes de novembre, amb 4 casos, i els mesos de febrer, octubre i desembre, amb 3 casos cadascun (Taula 3).

6.2. Any 1916

Hi va haver un total de 92 òbits, 44 homes i 48 dones. S'han trobat 33 registres de defunció que podem vincular a malalties respiratòries i víriques, un 35,8% del total de morts, amb un clar predomini de patologies bronquials (Taula 4). S'han trobat dos registres de defunció amb el diagnòstic de "gripal". Es tracta d'un jove de 18 anys que va morir el mes de gener de 1916 i una nina de 7 anys el mes de juny. El sexe femení (22 casos) predomina sobre el masculí (11 casos). Es dona una major incidència en persones entre 1 i 10 anys (3 nins i 6 nines) i en persones entre 21 i 30 anys (2 homes i 6 dones, Taula 5). Entre els mesos de setembre i desembre es produeixen més de la meitat de les defuncions: 17 òbits. Pensam que és important destacar que en el transcurs de l'any 1916, concretament entre els mesos d'agost i novembre, la població del municipi de Porreres fou punyida per un petit brot de febre tifoide i es registraren 9 casos de defunció (4 homes i 5 dones). Aquesta malaltia va afectar persones entre 6 i 40 anys. No es registrà cap defunció d'individus de més de 40 anys.

Taula 4

CASOS	DIAGNÒSTICS
9	Febre tifoide
6	Tuberculosi pulmonar
5	Bronquitis
2	Meningitis tuberculosa

2	Tuberculosis intestinal
2	Infecció gripal
2	Tisi pulmonar
1	Broncopneumònia
1	Pulmonia doble
1	Cirrosi tuberculosa
1	Infecció còlic bacil·lar
1	Meningitis tifus
33	Total

Taula 5

EDAT	HOMES	DONES	SUBTOTAL
0-10 mesos	1	1	2
1-10 anys	3	6	
11-20 anys	2	3	5
21-30 anys	2	6	8
31-40 anys	1	3	
41-50 anys	0	1	1
51-60 anys	0	0	0
61-70 anys	0	1	1
més de 70 anys	2	1	3
Total	11	22	33

Taula 6

Gener	3
Febrer	1
Març	0
Abril	4
Maig	1
Juny	1
Juliol	1
Agost	5
Setembre	8
Octubre	3
Novembre	4
Desembre	2
Total	33

6.3. Any 1917

Durant aquest any es varen produir 81 defuncions, de les quals 44 varen ser homes i 37, dones. S'han trobat dos registres de defunció amb el diagnòstic de "gripal" (infecció gripal i hepatitis gripal) i 12 registres que contenen diagnòstics de malalties respiratòries, gairebé totes lligades a processos bronquials (Taula 7). Els joves entre 21 i 30 anys (2 homes i 3 dones) són els més afectats per les malalties respiratòries (Taula 8).

Taula 7

CASOS	DIAGNÒSTICS
4	Tuberculosi pulmonar
3	Bronquitis aguda
1	Tuberculosi de laringe
1	Meningitis tuberculosa
1	Catarro gastrointestinal
1	Tisi pulmonar
1	Bacil·losis pulmonar
1	Infecció gripal
1	Hepatitis gripal
14	Total

Taula 8

EDAT	HOMES	DONES	SUBTOTAL
0-10 mesos	1	0	1
1-10 anys	0	1	1
11-20 anys	1	1	2
21-30 anys	2	3	5
31-40 anys	1	0	1
41-50 anys	0	0	0
51-60 anys	1	1	2
61-70 anys	1	0	1
més de 70 anys	0	1	1
Total	7	7	14

Taula 9

Gener	2
Febrer	2
Març	1
Abril	1
Maig	0
Juny	2

Juliol	2
Agost	2
Setembre	0
Octubre	0
Novembre	1
Desembre	1
Total	14

6.4. Any 1918

Hi va haver un total de 138 òbits, dels quals 69 foren homes i 69, dones. S'han trobat 39 casos de defunció que podem vincular a l'epidèmia (20 homes i 19 dones), un 28,26% del total de morts (Taula 10). Són destacables els 19 registres de defunció amb el diagnòstic de "gripal". D'aquests registres, 8 òbits són per infecció gripal, 6 per broncopneumònia gripal, 3 per intoxicació gripal, 1 per bronquitis gripal i 1 per colitis gripal. Del total de defuncions relacionades amb l'epidèmia de la grip (39 casos), els registres amb diagnòstic gripal representen el 48,7% dels òbits.

Taula 10

CASOS	DIAGNÒSTICS
8	Infecció gripal
6	Broncopneumònia gripal
5	Broncopneumònia
3	Intoxicació gripal
2	Catarro gàstric
2	Bronquitis aguda
2	Tuberculosi pulmonar
1	Febre hèctica
1	Tuberculosis
1	Congestió pulmonar
1	Tuberculosi intestinal
1	Pulmonia
1	Bronquitis sarampiosa
1	Tisi pulmonar
1	Bronquitis gripal
1	Colitis tuberculosa
1	Colitis gripal
1	Peritonitis tuberculosa
39	Total

El sexe masculí, amb 20 casos, predomina sobre el femení, amb 19 casos. Els més afectats són el grup de població que es troba entre 21 i 30 anys (8 casos: 5 homes i 3 dones) i les per-

sones majors (entre 61 i més de 70 anys) amb una incidència igual a la del grup d'edat anterior (8 casos: 3 homes i 5 dones). També és destacable la incidència de l'epidèmia entre les persones que tenien entre 31 i 40 anys (7 casos: 3 homes i 4 dones). Pel que fa als menors de 10 anys, se'n registren 8 casos (3 nins i 5 nines). (Taula 11).

Taula 11

EDAT	HOMES	DONES	SUBTOTAL
0-10 mesos	2	1	3
1-10 anys	1	4	5
11-20 anys	0	0	0
21-30 anys	5	3	8
31-40 anys	3	4	7
41-50 anys	1	1	2
51-60 anys	3	0	3
61-70 anys	3	5	8
més de 70 anys	2	1	3
Total	20	19	39

Els mesos de l'any en què es varen produir més casos foren l'octubre i el novembre, amb 9 i 11 casos respectivament, coincidint amb el punt més àlgid de l'epidèmia (Taula 12).

Taula 12

Gener	2
Febrer	4
Març	3
Abril	2
Maig	0
Juny	3
Juliol	1
Agost	1
Setembre	2
Octubre	9
Novembre	11
Desembre	1
Total	39

6.5. Any 1919

L'any 1919 es varen registrar 110 defuncions, 53 homes i 57 dones. Hi ha 39 casos imputables a causes respiratòries, un 35,45% del total de morts. És remarcable el fet que es dona el mateix nombre d'òbits vinculats a la grip o a malalties relacionades amb aquesta epidèmia que l'any anterior, tot i que el nombre de morts registrats amb diagnòstic de grip és menor (13 casos). Aquest fet demostra que la pandèmia havia remès. Tots els casos de mort per la grip es donaren entre el mes de març i l'abril de 1919 (Taula 13).

Taula 13

CASOS	DIAGNÒSTICS
9	Bronquitis aguda
5	Tuberculosi pulmonar
5	Toxèmia gripal
3	Broncopneumònia
3	Broncopneumònia gripal
3	Infecció gripal
2	Pneumònia gripal
1	Catarro bronquial
1	Tos ferina
1	Catarro gàstric
1	Tinia pulmonar
1	Pulmonia
1	Tuberculosi
1	Infecció pulmonar
1	Febre tifoide
1	Catarro intestinal
39	Total

Les dones, amb 26 casos, doblen els homes, amb 13 casos. Els més afectats són el grup de població que es troba entre 31 i 40 anys (9 casos: 2 homes i 7 dones) i els menors d'un any i durant la pubertat (13 casos: 7 nins i 6 nines). Pel que fa al cas de les persones majors (entre 61 i més de 70 anys), la incidència és menor que l'any anterior. Es passa d'11 persones afectades l'any 1918 a 6 l'any 1919 (Taula 14).

Taula 14

EDAT	HOMES	DONES	SUBTOTAL
0-10 mesos	4	3	7
1-10 anys	3	3	6
11-20 anys	0	2	2
21-30 anys	0	4	4
31-40 anys	2	7	9
41-50 anys	1	3	4
51-60 anys	1	0	1
61-70 anys	1	3	4
més de 70 anys	1	1	2
Total	13	26	39

Els mesos en què es varen registrar més defuncions per causes de la grip o derivades d'aquesta varen ser el març i l'abril, amb un total de 27 casos. Això significa que prop del 69,2% dels morts a causa de l'epidèmia es varen produir en aquests mesos (Taula 9).

Taula 15

Gener	0
Febrer	0
Març	11
Abril	16
Maig	2
Juny	0
Juliol	2
Agost	0
Setembre	3
Octubre	3
Novembre	1
Desembre	1
Total	39

Dels 39 registres esmentats, 13 contenen directament el diagnòstic de “gripal”. Això suposa el 33,33% del total de morts de l’any 1919. D’aquests 13 casos, 6 varen succeir el mes de març i 7, l’abril, i afectaren 2 homes i 11 dones.

6.6. Any 1920

A l’últim any que comprèn aquest estudi es varen registrar 90 defuncions, 47 homes i 43 dones. Apareixen 18 casos imputables als efectes de l’epidèmia gripal, un 20% del total de les defuncions registrades al municipi de Porreres durant l’any 1920. Ara bé, durant aquests anys sols hem trobat un únic registre d’òbit per infecció gripal; es tracta d’una dona de 19 anys que va morir el 22 de gener de 1920 (Taula 10).

Taula 16

CASOS	DIAGNÒSTICS
5	Tuberculosi pulmonar
3	Broncopneumònia sarampinosa
2	Bronquitis
2	Febre tifoide
1	Infeció gripal
1	Colitis tuberculosa
1	Broncopneumònia
1	Infeció còlic <u>basilar</u> [biliar o bacil·lar?]
1	Meningitis tuberculosa
1	Còlic bacil·losi
18	Total

Novament són les dones que encapçalen el major registre de defuncions, amb 11 casos, 4 més que els homes. Els més afectats són el grup d’edat d’entre 11 i 20 anys, amb 4 casos, i els

homes i les dones d'entre 21 i 30 anys, també amb 4 casos. De totes maneres, la quantitat d'òbits relacionada amb la grip difereix molt del nombre de morts registrats durant els anys 1918 i 1919. Les xifres totals de defuncions són comparables a les registrades els anys 1915, 1916 i 1917. Maig, juny i juliol són els mesos on es varen produir més casos, 3 en cada cas. En definitiva, podem dir que la situació es normalitza al municipi (Taula 17 i 18)

Taula 17

EDAT	HOMES	DONES	SUBTOTAL
0-10 mesos	1	1	2
1-10 anys	1	2	3
11-20 anys	1	3	4
21-30 anys	1	3	4
31-40 anys	1	1	2
41-50 anys	1	0	1
51-60 anys	0	1	1
61-70 anys	1	0	1
més de 70 anys	0	0	0
Total	7	11	1

Taula 18

Gener	2
Febrer	0
Març	2
Abril	1
Maig	3
Juny	3
Juliol	3
Agost	0
Setembre	0
Octubre	0
Novembre	1
Desembre	3
Total	18

7. Conclusions

1. En general, l'epidèmia va representar per al municipi de Porreres una greu crisi demogràfica que va truncar la taxa de mortalitat decreixent que s'anava observant des de començament de segle; les taxes habituals no es varen recuperar fins a final de l'any 1920.

2. L'epidèmia es va presentar en tres onades. La primera, entre els mesos de març i juliol de 1918, va passar pràcticament desapercibuda a Porreres. No obstant això, la segona onada epidèmica, que es va estendre entre els mesos de setembre i desembre, va revestir caràcters de gravetat inusitats. El pic de màxima mortalitat es va assolir entre els mesos d'octubre i novembre. Va

provocar l'esgarrifosa xifra de 18 morts amb poc més d'un mes: varen arribar a registrar-se 8 defuncions en cinc dies (del 27 al 31 d'octubre de 1918). La tercera onada epidèmica, entre els mesos de febrer i abril de 1919, a pesar de cursar amb un increment de la mortalitat ordinària, no va tenir les mateixes característiques de gravetat. En aquest període es registraren 13 defuncions. El punt més àlgid el trobam del dia 9 al 12 de març, en què es registraren 4 òbits. Aquestes xifres corresponen al punt més elevat de l'epidèmia i coincideixen amb les que hi va haver a la resta de l'Estat espanyol.

3. Entre el 1918 i el 1919, anys en què es manifesta d'una manera més virulenta l'epidèmia, el nombre total de defuncions del municipi de Porreres va ser de 248, dels quals 122 casos foren homes i 126, dones. Es deuen directament a la grip un total de 32 casos (10 homes i 22 dones), que representen un 12,9% del total d'òbits. Si afegim altres processos respiratoris, fonamentalment de caire bronquial, la xifra total s'eleva a 78 casos, que representen el 32,45% del total de les defuncions.

4. Dels 32 òbits registrats entre 1918 i 1919 amb diagnòstic de "gripal", la població més afectada, per grups d'edat, varen ser les persones d'entre 21 i 40 anys, amb 17 casos (11 defuncions l'any 1918 i 6 l'any 1919), que representen el 53,12% del total de les morts atribuïdes a l'epidèmia, seguides pels nins i nines amb edats compreses entre 1 i els 10 anys (8 defuncions), que són el 25%, i els adults de més de 60 anys (4 casos), un 12,5% del total dels òbits. Finalment, hem d'esmentar que la incidència de la malaltia a les persones d'entre 41 i 50 anys va ser d'un 9,37% amb 3 casos de defunció. El 78,12% d'aquestes defuncions tenien menys de 40 anys.

5. La tremenda mortalitat que l'epidèmia de la grip va ocasionar en el municipi de Porreres, així com la major afectació dels sectors productius, va fer que la grip de 1918 quedàs gravada en la consciència col·lectiva com un succés històric de gran impacte. En definitiva, podem dir que la *cucaracha*, la *dama española* o *grip espanyola* continua essent un referent epidemiològic de les epidèmies del segle XX

8. Fonts consultades

8.1. Fonts arxivístiques

Arxiu Municipal de Porreres (AMPo):

-Llibres de Registre de defuncions: tom 25 (maig 1914-març 1917), tom 26 (abril 1917-març 1919) i tom 27 (març 1919-agost 1922)

-Llibres d'actes plens municipals: tom 45 (1918) i tom 46 (1919-1920)

-Padrons d'habitants de Porreres (1917, 1919 i 1920), lligall 266

Arxiu Parroquial de Porreres (APP):

-Llibres Sacramentals de d'òbits, tom 26 (1910-1938)

-Llibres Sacramentals d'Albats (1915-1919)

-Llibres Sacramentals de Pàrvuls (1888-1921)

Institut Nacional d'Estadística (INE):

-Xifres de població 1900-1920

-Censos demogràfics 1900-1920

-Dades del Ministeri de Treball, Comerç i Indústria, Direcció general d'Estadística, Moviment de la població de l'Estat espanyol de l'any 1918

8.2. Fonts bibliogràfiques

ARTIGUES ARTIGAS, A. (1989). “Pandèmia de grip de 1918-19. Evolució en la premsa de Lleida i el seu registre civil”. *Gimbernat. Revista Catalana d’Història de la Medicina i de la Ciència*, 12, p. 9-22.

AA. VV. (2000). *El segle XX a les Balears. Estudis i cronologia*. Palma: Edicions Cort.

BAUÇÀ GARAU, Bernat [et al.] (2000). *Porreres*. (Guies dels pobles de Mallorca, 17). Palma: Hora Nova.

BARCELÓ CRESPI, Maria [et al.] (2006). *La Filharmònica Porrerenca. Estudi històric (1856-2006)*. Porreres: Ajuntament de Porreres.

COMPANY MATAS, Arnau; CAMPINS LLABRÉS, Bernat i MESQUIDA CATALÀ, Catalina (1989). “Porreres”. Gran enciclopèdia de Mallorca, volum 13, p. 329-357. Palma: PromoMallorca.

GRANERO XIBERTA, Xavier (1981). “L’epidèmia de grip del 1918 a Barcelona”. *Actes III Congrés d’Història de la Medicina Catalana*, tom II. Lleida. p. 82-123.

LLUCH DUBON, Ferran Dídac (1991). *L’epidèmia del grip a les Illes Balears*. Palma: El Tall.

MARTÍNEZ PONS, Manuel (1999). *València al límit. La ciutat davant l’epidèmia de grip de 1918*. Simat de la Valldigna: La Xara.

MOLL BLANES, Isabel (2002). “Epidemiologia des de l’Edat Mitjana fins a l’actualitat”, *Gimbernat. Revista Catalana d’Història de la Medicina i de la Ciència*, 37, p. 21-54.

TOMAS MONTSERRAT, Josep (1982). *El grip de l’any 1918 a Lluçmajor*. Pregó de Fires de 1981. Lluçmajor: Ajuntament de Lluçmajor.

AA. VV. (2006). “La grip, la grip aviària i l’amença d’una pandèmia gripal”. *Quaderns de la Bona Praxi*, 22. Barcelona: Col·legi Oficials de Metges de Barcelona.

Apèndix**Relació d'òbits del municipi de Porreres amb diagnòstic gripal (1915-1918)****1915**

<u>Nom</u>	<u>Ofici</u>	<u>Carrer</u>	<u>Edat</u>	<u>Defunció</u>
Maria Sagreras Mesquida	mestressa de casa	Parents	61	4-II-1915
Miquel Servera Mesquida	propietari	Pou Florit	76	9-II-1915
Isabel Mesquida Prohens	treball al camp	Cerdà	73	24-II-1915
Antoni Roig Mora	llaurador	Son Amat	56	5-III-1915

1916

Ponç Bover Figuera	llaurador	Major	18	26-I-1916
Aina Fuster Rosselló	X	Major	7	26-VI-1916

1917

Aina Frau Rosselló	propietària	Call	53	16-II-1917
Magdalena Fiol Morlà	X	Almoina	9	3-III-1917

1918

Bàrbara Verdera Mora	propietària	Pou Florit	67	6-II-1918
Agnès Gornals Barceló	mestressa de casa	Sala	34	15-X-1918
Joana Anna Casas Mora	jornalera	Passaratx	36	27-X-1918
Gaspar Barceló Pastor	propietari	Sala	34	28-X-1918
Margalida Ferrer Sampol	treball al camp	Sala	27	28-X-1918
Bernadí Salom Oliver	jornaler	Nou	80	29-X-1918
Catalina Sastre Bover	botiguera	Major	36	30-X-1918
Catalina Juan Julià	X	Veiet	6	30-X-1918
Miquel Gornals Julià	jornaler	Major	21	30-X-1918
Margalida Rosselló Nicolau	sense professió	Sa Galla	25	31-X-1918
Lluís Sastre Vaquer	llaurador	Frau	34	2-XI-1918
Pere Estelrich Gornals	llaurador	Sala	30	3-XI-1918
Isabel Gomila Barceló	treball al camp	Hort Perpeto	31	4-XI-1918
Damià Cerdà Ferrà	sabater	Almoina	36	7-XI-1918
Catalina Nicolau Fiol	X	Ponent	8	7-XI-1918
Joan Ripoll Mora	X	Son Mercadal	2	17-XI-1918
Apol·lònia Barceló Martorell	sense professió	Veiet	67	17-XI-1918
Joana Salom Monteros	X	Sitjar	3	19-XI-1918
Joan Font Julià	X	Almoina	3	20-XI-1918

Relació d'òbits del municipi de Porreres amb diagnòstic gripal (1919-1920)**1919**

<u>Nom</u>	<u>Ofici</u>	<u>Carrer</u>	<u>Edat</u>	<u>Defunció</u>
Coloma Vaquer Serra	jornalera	Sol	22	9-III-1919
Maria Barceló Vidal	jornalera	Hospital	63	9-III-1919
Bartomeu Estarellas Mas	X	Passaratx	6 mesos	11-III-1919
Gabriel Julià Cerdà	llaurador	Call	42	12-III-1919
Catalina Garí Julià	X	C. Barceló	2	26-III-1919
Apol·lònia Veny Mulet	sense professió	Sa Galla	40	29-III-1919
Apol·lònia Gornals Bauçà	treball al camp	Pou Florit	48	3-IV-1919
Margalida Mariano Servera	X	Parents	5	5-IV-1919
Catalina Bover Servera	jornalera	Glòria	45	7-IV-1919
Catalina Melià Font	treball al camp	Veiet	37	9-IV-1919
Joana Maria Alzina Ferrà	treball al camp	Plaça de la Vila	31	20-IV-1919
Catalina Ferrà Barceló	treball al camp	Pou Florit	34	21-IV-1919
Pedrona Escarrer Trobat	treball al camp	Molí des Coll	36	26-IV-1919

1920

Antònia Gomila Mora	jornalera	Sant Felip	19	22-I-1919
----------------------------	-----------	------------	----	-----------

La unió dels Germans de la Caritat Terciàris de Sant Francesc d'Assís de Porreres amb els Germans de les Escoles Cristianes de La Salle (1923)

MARIA BARCELÓ CRESPI

Gràcies a l'amabilitat del germà Ramón Palacios, i a petició meua, vaig tenir accés a una documentació referent a la congregació fundada pel porrerenc Rafel Sitjar Servera. El germà Palacios, de La Salle, em féu arribar unes fotocòpies de documentació conservada als arxius de la Casa Mare de Roma que tracten de la unió de la petita congregació dels terciaris franciscans de Porreres amb la de les Escoles Cristianes¹.

És curiós constatar com a Mallorca no es conserven documents dels terciaris franciscans. On han anat a parar? Això no obstant, hem pogut esbrinar qualque cosa sobre el procés d'unió a La Salle. Efectivament, la documentació facilitada pel germà Palacios està integrada per divuit documents, gairebé tots cartes (algunes de difícil cal·ligrafia), datats entre 1922 i 1925, un resum del contingut de les quals és el que s'aporta en apèndix.

Sebastià Rubí, germà de La Salle, va redactar una biografia del fundador bastant acurada tant de la persona com de l'entorn familiar i l'ambient que li tocà viure, en part basant-se en les notes del *Diari* que el germà Sitjar havia escrit.² És cert que en aquest llibre tractà el tema de la unió molt de passada, tot i haver conegut aquesta documentació.

L'ambient religiós a Mallorca i a Porreres a la segona meitat del segle XIX

Després de l'ambient confús i tèrbol causat per la desamortització del ministre d'Hisenda Juan Álvarez de Mendizábal el 1835 i la supressió de convents i ordes, a Mallorca, durant la segona meitat del segle XIX, sorgiren tot un esplet de nous ordes d'àmbit diocesà, la qual cosa suposa un fenomen molt interessant, a més de la implantació d'alguns ordes vinguts de fora. En la seva major part foren comunitats femenines, en general dedicades a l'ensenyament i a la sanitat. En aquest sentit cal esmentar les congregacions de monges franciscanes, de la Caritat, agustines, teatines, trinitàries, de la Puresa, etc. i dels ligorins o alfonsins, dels missioners dels Sagrats Cors, dels carmelites descalços del Tercer Orde i altres.

A Porreres, a principis del segle XIX, hi havia unes terciàries franciscanes dedicades a ensenyar les primeres lletres i costura a les nines. Eren les "mestres" del carrer d'en Sala. El 1866, en què sols hi havia dues germanes ja velles i una novícia, per indicació del bisbe Cervera s'ajuntaren a la congregació de les Filles de la Misericòrdia Terciàries Franciscanes.

Per la seva banda les germanes de la Caritat s'establiren a Porreres l'any 1860 per atendre l'Hospital, fundat pocs anys abans pel sacerdot Agustí Font, on exerciren una lloable tasca a favor dels pobres i dels malalts. Més tard, també es dedicaren a l'ensenyament.

¹ La signatura d'aquesta documentació és A. 1051. Cadascun dels documents hi afegeix un número que van d' 1 fins a 20. Cal advertir que n'hi ha dos que no tracten temes relacionats amb els germans de la Caritat.

² RUBÍ, Sebastián (1966). *Pasaron haciendo bien. Hermanos de la Caridad, Terciarios de San Francisco de Asís*. Salamanca: Ediciones Instituto Pontificio "San Pio X".

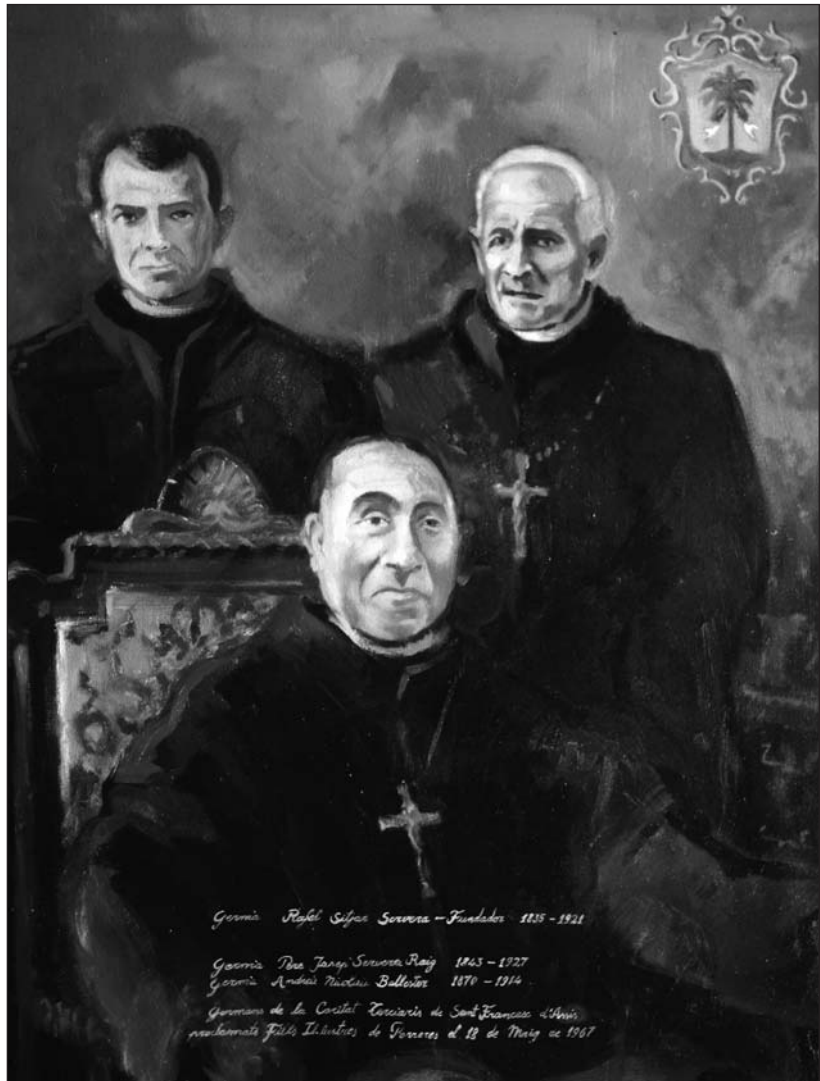
El 1866 va sorgir la congregació autènticament porrerenca dels Germans de la Caritat, objecte d'aquest estudi.

La congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri s'establí a Porreres el 1886 i la seva empremta encara és ben palesa avui en dia.

Val a dir que la nostra vila mai no havia tengut un convent així com el tenien poblacions veïnes, com per exemple Felanitx (agustins), Campos (mínims) o Lluçmajor (franciscans). Bé es va cuidar la parròquia que fos així i no haver de compartir rendes. Encara al segle XVIII els caputxins intentaren establir-se a Porreres, però tot va concloure en un intent fallit.

Breu semblança biogràfica del fundador dels Germans de la Caritat

Rafel Sitjar Servera, *Pistola*, va néixer a Porreres el 26 d'agost de 1835. Era fill de Joan Sitjar Noguera i de Miquela Servera Barceló.

Retrat de Rafel Sitjar Servera, en primer pla, i els altres germans, fills il·lustres de Porreres.
Sala de Plens de l'Ajuntament de Porreres.

De jove visqué a la vila ajudant els pares en les tasques agrícoles. Ben aviat es dedicà a l'ensenyament a domicili. Després destacà la seva actuació prestant serveis als empestats durant l'epidèmia de còlera de 1865, en un hospital instal·lat de manera provisional a la Llonja de Ciutat.

Tan altruista tasca envers els empestats féu que l'Ajuntament de Ciutat el 20 de gener de 1866 li lliuràs un diploma amb el següent text:

En sesión del día quince de los corrientes acordó esta M. I. Corporación conceder a Don Rafael Sitjar una medalla de honor y expedir este público testimonio de agradecimiento, por sus relevantes y gratuitos servicios prestados en el Hospital de la Lonja durante la aflictiva temporada en que el cólera asiático tenía invadida esta capital.

Una altra atenció que les autoritats tingueren amb ell fou que, en la magna processó d'acció de gràcies organitzada a la capital, se li reservà el singular privilegi de portar la venerada figura del Crist dels Empestats que es troba a la sagristia de l'església de Santa Eulàlia. Igualment meresqué la consideració del marquès de Vivot i del bisbe de Mallorca.

Aquell mateix any de 1866 fundà a Porreres la congregació dels Germans de la Caritat, terciaris de Sant Francesc d'Assís, que dedicava la seva atenció a l'ensenyament de nins pobres i

Cementiri de Sineu.
Tomba núm. 99 on fou enterrat el 1921 el germà Rafel Sitjar Servera.

a l'assistència als malalts. Se'l coneixia com l'*hermano Pistola*. Seguiren noves fundacions a Costitx, Sineu i Manacor.

Rafel Sitjar Servera morí a Sineu el 12 de març de 1921. L'acta de defunció diu així:

En la iglesia de Nuestra Señora de los Angeles de Sineu, obispado de Mallorca, Provincia de las Baleares á doce de Marzo del mil novecientos veintiuno. Yo D. Andrés Más y Soto, Cúra-Párroco mandé dar sepultura eclesiástica en el cementerio de esta parroquia transcurrido que fuere el debido tiempo al cadáver de Rafael Sitjar y Servera, Hermano Terciario de San Francisco, hijo legítimo de Juan y de Micaela, de ochenta y cuatro años de edad, natural de Porreras y feligrés de ésta. Falleció á las siete de la mañana á consecuencia de Gangrena Senil habiendo recibido los Santos Sacramentos. Deque certifico.

Andres Mas, Párroco³.

Va ser enterrat al cementiri municipal de Sineu en una tomba que els germans posseïen. A l'Arxiu Municipal de Sineu es conserva un document mecanografiat amb segell dels Germans de les Escoles Cristianes, datat al Pont d'Inca el dia 2 de novembre de 1948 i signat pel germà Benildo, director general, que diu així:

El infrascrito Hermano Benildo, director general de la casa Noviciado de los Hermanos de las Escuelas Cristianas del Pont d'Inca

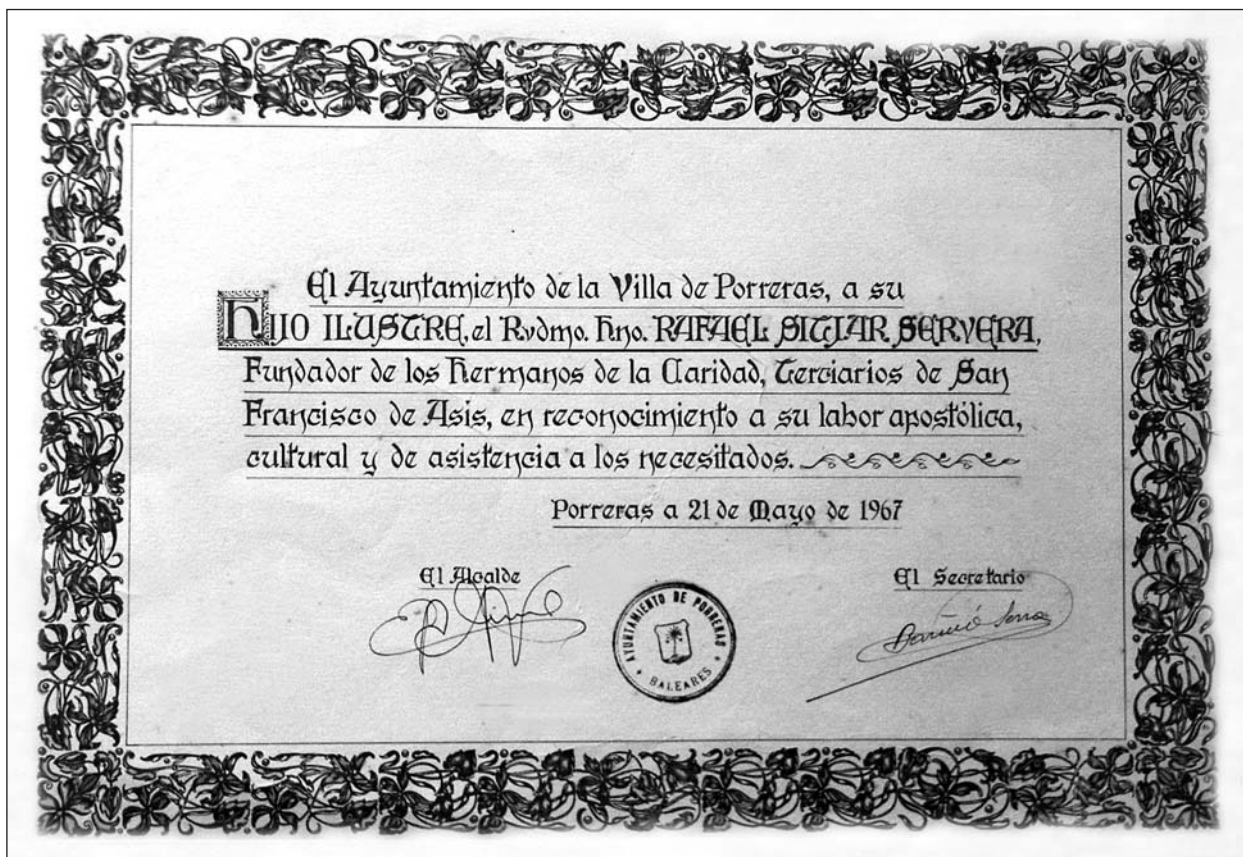
Que en vista de los grandes y numerosos servicios prestados por Dª Catalina Gelabert y familia toda, a los Hermanos que han residido en Sineu durante muchos años, y en agradecimiento a todos esos servicios les regalo la tumba que dichos Hermanos poseen en el Cementerio de dicha Villa anotada con el Número 128 con el fin de que pueda dicha señora cederla a cualquier persona de su agrado.

Para que conste lo firmo en

Pont d'Inca a 2 de noviembre de 1948.

En una nota manuscrita al peu de la pàgina es llegeix: «*Acepto la donación. Huella digital de Catalina Gelabert Verger.*»

³ Agraesc aquesta dada a l'amabilitat de Joan Josep Bonnín Caselles, de Sineu. Aquesta és extreta del Llibre de Defuncions dels anys 1912-1924, fol. 111 de l'Arxiu Parroquial de Sineu.

Diploma acreditatiu de Rafel Sitjar Servera com a Fill Il·lustre de Porreres. (Arxiu familiar Àngela Crespí Sitjar).

I efectivament hi ha l'empremta del dit.

Al dors del full, i manuscrit, apareix el següent text: «*El Ayuntamiento en sesión celebrada el día 28 de noviembre próximo pasado acordó el traspaso de la sepultura nº 128 a favor de la recurrente. Sineu 3 Diciembre de 1948. Hi ha el segell de l'Ajuntament i la signatura del secretari.*»⁴

A l'actualitat aquesta tomba on fou enterrat el germà de can *Pistola* es troba tota renovada i correspon al número 99.

Rafel Sitjar Servera fou declarat fill il·lustre de Porreres, juntament amb els germans Pere J. Servera Roig i Andreu Nicolau Ballester, en el decurs d'un solemne acte el 21 de març de 1967. A la façana de Ca'ls *Hermanos*, al carrer de Lluís, una làpida ho recorda.⁵

La unió amb els Germans de les Escoles Cristianes o de La Salle

Des del 1910 la congregació havia quedat reduïda, de fet, a la comunitat de Sineu. No hi havia relleus generacionals entre els germans, per la qual cosa el seu futur era un interrogant. A més, els avenços sanitaris, l'establiment oficial de l'ensenyança primària a tots els pobles, l'arribada d'altres congregacions a Mallorca, l'envelliment dels seus membres i la manca de vocacions feien necessària la unificació de les petites comunitats amb altres de més esponeroses en el moment. És el cas dels germans porrererencs com també ho fou, per exemple, el dels ligorins que s'ajuntaren amb els teatins.

⁴ Igualment aquesta informació me l'ha facilitada Joan Josep Bonnín Caselles.

⁵ MUNAR OLIVER, Gaspar (1979). *Història de Porreres*. Volum 2. Palma. p. 280-288. Vegi's un resum de la seva semblança biogràfica a BARCELÓ Crespí, Maria (2001). "Porrerencs d'ahir VII". *Llum d'Oli*, núm. 85. p. 25.

Làpida recordant el I Centenari de la fundació dels Germans de la Caritat.
Façana de *Ca'ls Hermanos*, al carrer de Lluís.

cesos, ja s'hi havia unit, i també ho faria més tard, el 1938, la de Montebourg.

La institució religiosa La Salle havia estat fundada el 1682, a Reims, per Joan Baptista de la Salle. Des del 1904 l'Institut Lassal·lià començà a obrir escoles i col·legis a Mallorca i, en menys de tres lustres, ja comptava amb una dotzena de centres i una Casa de Formació al Pont d'Inca.

El bisbe de Mallorca, don Rigobert Domènech, va aprovar la unió de la congregació fundada pel germà Rafel Sitjar Servera a la congregació de les Escoles Cristianes. El superior general dels Germans de La Salle els va admetre i, finalment, el papa Pius XI acceptà la unió el 23 de juliol de 1923.

En forma de regest aportam el contingut abreujat dels documents entorn a dita unió.

Apèndix

I

16 de febrer de 1922. Pont d'Inca (Mallorca)

Carta del germà Pròsper al germà Pèrial Etienne, assistent, en la qual li comunica que a Mallorca hi ha una congregació diocesana de terciaris franciscans composta per 5 membres repar-

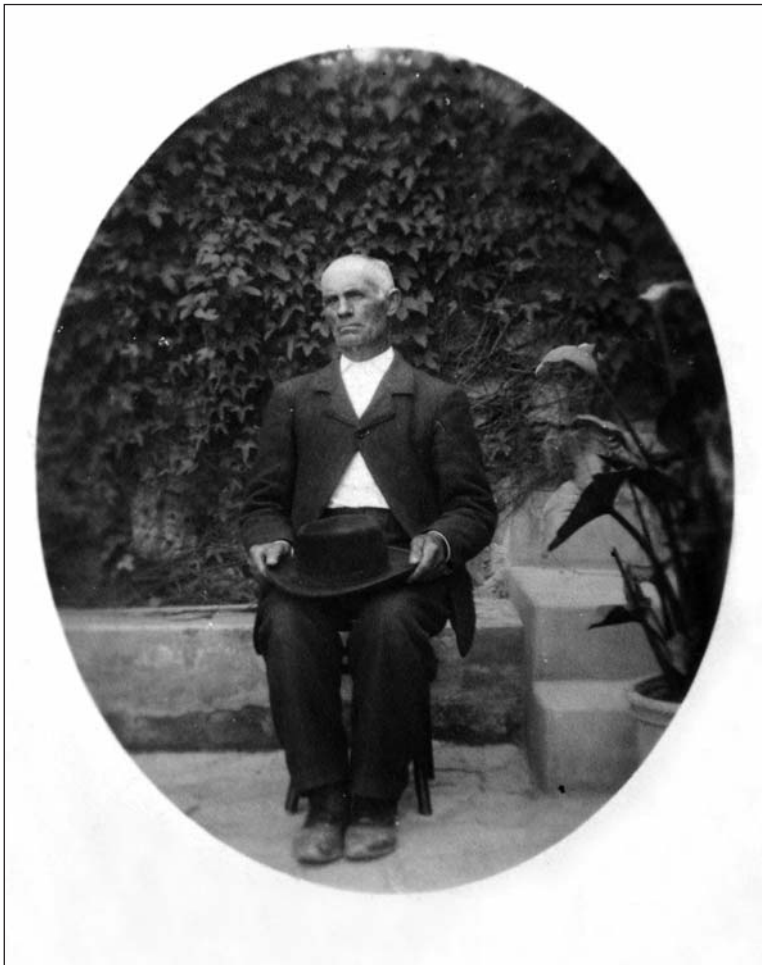
Mort el fundador dels Germans de la Caritat el 1921, en diverses ocasions cercaren resoldre la situació, fent gestions per veure si estarien disposats a rebre'ls altres ordes com els franciscans, dominics o, fins i tot, els missioners dels Sagrats Cors.

Reberen l'oferta per part del diputat Enric Cervera, encarregat dels centres de beneficència de la província, de cuidar-se de l'administració de l'Hospital General i de l'església de la Sang, oferta que no prengueren en consideració perquè no els solucionava el problema de la seva supervivència com a comunitat religiosa.

Es considerà que el més convenient seria unir-se al Germans de La Salle, atès que uns i altres no discrepaven en fins i esperit. Obrava un antecedent al respecte perquè, el 1848, una petita comunitat de la ciutat de Gap, als Alps fran-

tits en dues comunitats: una a Sineu, amb tres germans, i l'altra a Porreres, amb dos. El visitador eclesiàstic i el superior de Sineu han demanat per ingressar a l'Institut Lasal·lià i amb quines condicions. Els terciaris cedirien els dos immobles i el petit capital que posseeixen i que ascendeix a unes 10.000 pessetes. Afegeix que el superior de Sineu té una quarantena d'anys i que disposen del diploma de mestres d'escola. Tant a Sineu com a Porreres tenen oberta escola. A Porreres, sembla que molt ben muntada. L'edifici de l'escola està separat pel carrer de la casa d'habitació i no els pertany. Considera que s'ha d'actuar amb prudència, atès que no és fàcil tornar a fer un noviciat. D'altra banda, amb tan poc personal, tal vegada s'hauria de tancar la casa de Porreres i reagrupar-los a Sineu.

(Carta manuscrita redactada en francès)

Retrat de Joan Sitjar Servera, germà de Rafel Sitjar Servera.
(Arxiu familiar Àngela Crespí Sitjar).

II

22 de febrer de 1922. Lembecq-lez-Hal (Bèlgica)

Carta incompleta remesa des d'aquesta població belga per part de Pèrial Etienne, de l'Institut dels Germans de les Escoles Cristianes i, en concret, de la casa de Sant Josep. Va dirigida a un procurador i es dóna compte de la carta que ha rebuda del frare visitador de Balears. També es fa ressò de la petició formulada pel superior de la congregació dels terciaris de Sant Francesc amb relació a admetre'ls al dit Institut.

(Carta manuscrita redactada en francès)

III

27 de febrer de 1922. Roma

Carta del germà Alexis a Pèrial-Etienne, assistent, tot contestant la del dia 22 del mateix mes. S'hi contemplen quatre apartats que especifiquen la manera de poder unir les dues congregacions.

1er. Per unir la petita congregació diocesana dels Germans Terciaris de Sant Francesc a l'Institut, caldrà una autorització de la Santa Seu.

2on. La súplica per obtenir aquesta unió haurà de ser signada per tots els membres de la petita congregació i haurà de ser aprovada per l'Ordinari de cada una de les diòcesis en què aquests germans tenen cases, en el cas d'estar repartits per diverses diòcesis.

3er. Convé especificar bé quins són els seus béns.

4t. Els religiosos de la petita congregació haurien de fer el noviciat amb els germans de les Escoles Cristianes. Ara bé, es pot convenir que passin alguns mesos de prova a les seves cases sota el control d'un dels germans lasal·lians experimentat, per després ser autoritzats a fer els vots perpetus seguint les regles lasal·lianes. Aquest temps de prova és necessari per tal que aquests germans puguin conèixer la regla i els costums lasal·lians i per veure si senten la voluntat d'observar-los.

La signatura del que la remet és il·legible.

(Carta mecanografiada escrita en francès)

IV

27 de juny de 1923. Pont d'Inca

El germà Pròsper escriu al procurador general tot referint-se a la petició dels germans de la Caritat de Sineu, els quals tenen l'autorització del bisbe, per entrar a l'Institut amb la condició que els béns de la petita congregació passin al dit Institut.

Li suplica que usi tota la seva influència per obtenir que els germans, el més jove dels quals té 46 anys d'edat, puguin ser autoritzats a passar un any de prova en una de les comunitats lasal·lianes sense haver de fer els exercicis de noviciat amb els joves de setze anys.

(Carta manuscrita redactada en francès)

V

23 de juliol de 1923. Roma

El papa Pius XI, a proposta del bisbe de Mallorca, aprova la desitjada unió dels Germans de la Caritat a les Escoles Cristianes.

(Document mecanografiat escrit en llatí)

VI

2 de juliol de 1923. Roma

Carta del procurador general dels Germans de les Escoles Cristianes en la qual declara que el superior general està disposat a acceptar la reunió a l'Institut de la petita congregació diocesana dels Germans de la Caritat Terciari de Sant Francesc. Explica que no estan obligats a fer el noviciat, tot i que passaran un any de prova en una de les cases de la Congregació i, acabat aquest temps, podran fer el seus vots segons les constitucions de l'Institut.

(Carta manuscrita redactada en italià)

VII

27 de maig de 1923. Sineu

Carta del superior Joan Martorell, i d'Antoni Artigues, Miquel Morey i Pere Josep Cervera, membres de la Congregació diocesana de Germans de la Caritat, terciaris de Sant Francesc d'Assís, dirigida al bisbe de Mallorca. Li exposen respectuosament que els resulta molt difícil continuar amb l'escola i que, després d'haver-ho meditat detengudament[,] i encomanat a Déu moltes vegades, han resolt, per unanimitat, ingressar en la Congregació dels Germans de les Escoles Cristianes juntament amb els béns que posseeixen. Ho volen fer com més aviat millor a

fi de poder aprofitar el temps de les properes vacances i començar tot d'una el noviciat que hagin de fer. Li'n demanen autorització.

(Carta mecanografiada escrita en castellà)

VIII

27 de maig de 1923. Sineu

Carta del superior Joan Martorell, i d'Antoni Artigues, Miquel Morey i Pere Josep Cervera, membres de la Congregació diocesana de Germans de la Caritat, terciaris de Sant Francesc d'Assís, adreçada al superior general de l'Institut dels Germans de les Escoles Cristianes. Humilment li exposen que, atès que la finalitat d'ambdues congregacions és semblant (és a dir, l'educació cristiana de la joventut), per unanimitat han acordat, amb el beneplàcit del bisbe, ingressar al seu Institut. Per tant, li supliquen que es digni a admetre'ls al dit Institut.

(Carta mecanografiada escrita en castellà)

IX

28 de març de 1923. Pont d'Inca

Certificació del germà Pròsper, visitador dels Germans de les Escoles Cristianes obrant en nom del superior general, en la qual consta la disposició a admetre en aquesta congregació els germans de la Caritat, sempre que tinguin el permís del bisbe de Mallorca.

(Certificació mecanografiada escrita en castellà)

X

Sense data

Carta del Visitador dels Germans de les Escoles Cristianes del districte de les Balears dirigida al Sant Pare. Li exposa humilment que el passat 23 de juliol la Seva Santedat autoritzà la unió de la congregació diocesana dels Germans de la Caritat, terciaris de Sant Francesc, a l'Institut dels Germans de les Escoles Cristianes. En raó de l'edat dels quatre religiosos que integren aquella congregació, li suplica que acordin l'exempció de fer el seu noviciat en una casa de noviciat i que se'ls permeti passar un any de prova en una de les comunitats de l'Institut, per després fer els vots d'acord amb les seves constitucions.

A la mateixa pàgina segueix un escrit, en llatí, datat a Roma el 31 de juliol de 1923, que n'és l'autorització.

(Carta mecanografiada escrita en francès)

XI

2 d'agost de 1923. Roma

Carta signada per Alexis François i dirigida al germà Pròsper, visitador, al Pont d'Inca estant.

Alexis François comunica l'autorització de la unió de la petita congregació a l'Institut i la dispensa de fer el noviciat en una casa de noviciat. Això no obstant, passat un any de prova, un germà s'encarregarà d'ells especialment durant aquest temps, per suplir les funcions de mestre dels novicis. Així mateix, els germans de la Caritat hauran de declarar per escrit el seu consentiment i s'haurà de conservar en els arxius la seva declaració, així com el Rescrit de la Santa Seu al respecte.

(Carta mecanografiada escrita en francès)

XII

6 d'agost de 1923. Pont d'Inca

Carta del germà Pròsper al germà Alexis, en la qual li fa saber que acaba de rebre els dos documents concernents a l'admissió a l'Institut dels germans de la Caritat i la dispensa de fer el noviciat amb els altres novicis. A la vegada el felicita per l'èxit en les gestions i li ho agraeix.

(Carta manuscrita redactada en francès)

XIII

24 d'octubre de 1923. Pont d'Inca

Carta del germà Pròsper al procurador general.

Recorda que el passat mes de juliol el Procurador obtingué de la Santa Seu l'autorització per la qual els germans de la Caritat poguessin fer el noviciat en una de les comunitats de l'Institut. Han pres l'hàbit el 7 de setembre i l'escola ja es troba sota la direcció de l'Institut. El germà Pròsper els ha deixat seguir a Sineu sota la tutela d'un germà de l'Institut. Demana si poden continuar així o si han de canviar.

(Carta manuscrita redactada en francès)

XIV

2 de novembre de 1923. Roma

Carta d'Alexis François al germà Pròsper, visitador, en resposta a la missiva anterior.

Comenta que els dubtes exposats no tenen fonament i que, per seguretat, els explicà a un canonista. Aquest li contestà que, vist l'indult obtingut de la Santa Seu, el que s'ha fet és perfectament legítim i que pot continuar amb tota seguretat de consciència.

(Carta mecanografiada redactada en francès)

XV

4 de gener de 1924. Pont d'Inca

Carta del germà Pròsper al procurador general.

Recorda que els germans de la Caritat de Sineu començaren el seu noviciat el passat setembre i comenta el tema dels vots. Aprofita l'avinentesa per plantejar una altra qüestió, la d'un jove germà que no ha respost a la crida del servei militar.

(Carta manuscrita redactada en francès)

XVI

8 de gener de 1924. Roma

Carta de resposta del germà Alexis François al germà Pròsper en la qual respon les diverses qüestions plantejades en la carta del dia 4.

Comenta que els germans de la Caritat de Sineu es troben en una situació particular respecte al tema dels vots. És suficient que al final del noviciat el Consell aprovi la seva admissió definitiva a l'Institut per, tot just després, procedir als vots perpetus.

Ultra això tracta d'altres temes que concerneixen a la congregació del Pont d'Inca.

(Carta mecanografiada escrita en francès)

XVII

18 de maig de 1925. Pont d'Inca [.]

Carta del germà Savinien Donat, visitador de les Balears, al germà Alexis, procurador general, al qual li exposa el cas del germà Pere Servera, de vuitanta-dos anys, qui durant més de quaranta anys va ser membre de la congregació diocesana dels Germans de la Caritat. Després de la unió d'aquesta congregació a l'Institut, el germà Pere no s'ajuntà amb els seus congermans i ha viscut sol a la casa mare de l'antiga congregació, la qual es resistia a deixar. Finalment s'ha decidit a reunir-se amb els altres, se li ha donat l'hàbit i ha començat a fer el noviciat tot i no poder llegir per tenir els ulls malalts. Sens dubte, es tracta d'un noviciat anormal. Davant aquesta circumstància demana si cal fer res especial.

(Carta manuscrita redactada en francès)

XVIII

27 de maig de 1925. Roma

Carta d'Alexis François dirigida al germà Savinien Donat, visitador, a la casa del Pont d'Inca.

Torna a insistir en el tema que els Germans de la Caritat, ara units a l'Institut, haurien de fer el seu noviciat complet d'un any en un dels centres de la congregació on han anat. Ara bé, per raó de la seva edat, i per un rescrit del 31 de juliol de 1923, la Sagrada Congregació va permetre reduir dit noviciat a un any de prova en una de les comunitats dels Germans de La Salle. Passada la prova, podrien fer els vots segons les regles de l'Institut. El germà Pere Servera ha ben complert les condicions imposades i pot fer els vots perpetus sense requerir cap altre indult de la Santa Seu.

(Carta mecanografiada redactada en francès)

La indústria de maquinària agrícola porrerenca del segle XX

FRANCESC MELIÀ BARCELÓ

Introducció: la mecanització del camp a Mallorca

Durant la segona meitat del segle XIX, l'agricultura mallorquina va patir un clar desenvolupament que va afectar, sobretot, dos sectors industrials directament relacionats, com són el dels fertilitzants i adobs químics i el de la metal·lúrgia. Dins aquesta darrera activitat hem de circumscriure el creixent ús de maquinària agrícola, que va suposar una millora tant pel que fa a l'increment de producció així com del rendiment.

Tant els informes de l'època com els estudis realitzats al respecte¹ indiquen que els primers exemples de maquinària agrícola utilitzada al camp eren instruments importats d'Europa, però que aviat foren redissenyats pels fabricants autòctons a fi i efecte d'adaptar-los a les necessitats pròpies dels sòls, dels conreus i de les formes de treball. En tot cas, i atès que la motorització serà més tardana, es tractava de màquines de tracció animal, especialment estirades per mules, ases i, en menor grau, bous.²

Exemples d'aquesta nova maquinària són les arades. Tot indica que els primers tipus d'arada moderna importada foren les *Howard and Bedford*, arades de dues rodes que localitzam a Mallorca al voltant de 1860, i, en segon lloc, les nord-americanes *Wallen*. Tant d'una com de l'altra aviat se'n feren modificacions. Cap a final de segle i principi del XX aparegué l'arada *Brabant*. Les noves arades coexistiren amb les tradicionals de fusta i rella d'acer que, a poc a poc, es feren més inusuals.

Un segon cas són les màquines de segar: l'any 1867 se'n documenta l'existència a l'illa d'unes 500, concretament de les tipus *Samuelson* i de les *Wood*. L'informador apuntava que a Mallorca ja es fabricaven variacions d'aquestes màquines i que les més emprades eren "les de fusta amb engranatges i rodes de ferro i adaptades als conreus amb arbres, de tal manera que els braços fregaven les branques dels arbres i les gavelles quedaven a un costat de la màquina i no al darrera"³. Aquesta producció de maquinària es complementaria amb les batedores i les peladores d'ametlles, a més de la maquinària de mòlta de gra, premses de vi o d'oli i bombes d'extreure aigua.

¹ Seguim en aquest sentit les informacions de MANERA, Carles: *Història del creixement econòmic a Mallorca (1700-2000)*, que fa referència a dos informes sobre l'estat de l'agricultura a les Illes Balears realitzats pels enginyers Francesc Satorras el 1883 i Pere d'Alcàntara Penya l'any 1884. També BRUNET, Pere Joan, RULLAN, Onofre: "La mecanització del campo en las Baleares", p.35-36

² Segons BRUNET, Pere; RULLAN, Onofre: "La mecanització del campo en las Baleares", p.35: "Dado que la motorización del campo tuvo una primera fase incierta y dubitativa y posiblemente tuviera un efecto más demostrativo que práctico, el sistema de tracción de sangre tiene que considerarse durante mucho tiempo dominante. De ahí que el número de animales de tiro se convierta en un verdadero indicador técnico de la agricultura insular". Per fer-nos una idea, les dades de principis de la dècada de 1930 indiquen que a les Illes Balears hi ha 56 tractors i motocultors per una quantitat de bísties que arriba al nombre de 20.092. Vegeu MARTINEZ RUIZ, José Ignacio: *Trilladoras y tractores. Energía, tecnología e industria en la mecanización de la agricultura española*, p. 215-216

³ MANERA ERBRINA, Carles: *Història del creixement econòmic a Mallorca (1700-2000)*, p. 200 – 201.

Pel que fa als centres productius de màquines, tot apunta que generalment eren ferreries de dimensions reduïdes i amb mètodes de treball rudimentari que s'adaptaren a les necessitats de l'agricultura local i comarcal. D'aquesta manera, ens trobaríem amb una xarxa de ferreries estesques arreu de Mallorca que es dedicaven, en gran o petita mesura, a la fabricació de maquinària. Però aquestes ferreries evolucionaren adaptant successives innovacions als utensilis, la mecanització i l'energia. Fins i tot algunes empreses esdevingueren de mida mitjana o gran.

Una aproximació a la indústria de maquinària agrícola a Porreres (1900 – 1980)

Trets generals: tipologia dels tallers i producció

El fet de parlar d'indústria ens pot induir a confusió i a imaginar-nos l'establiment d'empreses mitjanes o grans, ubicades en grans establiments fabrils i amb un nombre elevat de treballadors. Però de fet ens referim a petits tallers, ubicats a l'interior del nucli urbà, amb unes instal·lacions no gaire espectaculars, i que tenen per costum ocupar la via pública per realitzar-hi tasques. A més, combinen l'ús de sistemes artesanals amb altres de mecanitzats i més moderns. I la plantilla de treballadors és més aviat modesta, tot i que hi ha algunes excepcions.

Malgrat això, l'activitat dels tallers de maquinària agrícola de Porreres presenta certs aspectes que en determinen la magnitud. En primer lloc, el nombre total d'establiments: constata la presència de diferents tallers que s'estan especialitzant en la fabricació de màquines per al camp i que, de manera aïllada, no resultarien significatius, però que, estudiats en conjunt, són importants.

En segon lloc, cal esmentar que els tallers presenten un volum de producció prou destacable, com veurem més envant. Uns establiments que, progressivament, van acoblant als seus locals sistemes de treball més sofisticats, sobretot pel que fa a les eines, la motorització i l'energia, que multiplica la producció alhora que mostra trets de modernització. A més a més, el nombre de treballadors pot arribar a sobrepassar el que s'acostuma a localitzar en una ferreria tradicional (2-3 treballadors).

Finalment, hem de referir-nos a l'aspecte de la investigació i la innovació. L'activitat diària dels mestres ferrers es complementa amb la innovació, la recerca i l'experimentació per tal d'aplicar a les màquines millores de funcionament i de rendiment. Tant és així que els portà a crear sistemes propis i innovadors, que varen registrar i patentar per protegir-ne l'autoria.

Pel que fa a la producció de màquines, tot i que és molt diversa, essencialment ens referim a un primer grup format per les arades: les arades de ferro (principalment a principis de segle XX), les arades amb rodes, les arades *Brabant* i les arades giratòries. Segueixen a aquest grup els cultivadors i les sembradores mecàniques, de les quals trobam variants (diferent nombre de relles, diferent nombre d'arades cultivadores). Un tercer grup per si sol el formen les màquines de segar i, finalment, parlem d'un quart grup més complex integrat per les estrucadores de gra, les bateadores, les ventadores, les esclovelladores i trencadores d'ametlles. L'objectiu de la construcció de màquines és alleugerar les feixugues tasques agrícoles, especialment llaurar, sembrar, segar i batre. Afectaren, idò, la producció agrícola de cereal i llegum principalment, però també la de fruits secs, fonamentalment d'ametlla.

En general, aquestes màquines funcionen amb tracció animal, estirades per bístia, sobretot les que s'utilitzen directament a les parcel·les. De manera progressiva i lenta, aquestes feines del camp deixaran de fer-se d'aquesta manera per passar a ser motoritzades totalment. Però aquest fet, molt relacionat amb la introducció del tractor, no serà massiu fins als anys seixanta i setanta; mentre, la demanda d'aquest tipus d'eines seguia essent generalitzada.

Els tallers i les ferreries. Evolució (1900 – 1980)

Els registres de l'activitat industrial porrerenca que ens permeten fer una aproximació al nombre de tallers i a la seva importància són, entre d'altres, els de la Contribució Industrial: és a dir, un llistat de caràcter fiscal on consten els establiments i activitats comercials que pagaven les quotes, segons la naturalesa de l'activitat, ús de maquinària i treballadors.

Així doncs, ens trobam que a principis de segle i fins als anys vint operaven a Porreres únicament cinc ferreries: la ferreria d'Andreu i Sebastià Nicolau Fiol, *de Can Frarí*, ubicada a la *calle Magos* número 2; la ferreria de Bartomeu Melià Picornell, *de Can Boterí* a la *calle Florida* número 11; la ferreria de Rafel Ferrà Rosselló, *de Can Carraixet*, a la *calle Teja* número 15; la ferreria d'Antoni Servera Nicolau a la *calle Viejo* número 30; i la ferreria de Bartomeu Barceló Martorell a la *calle Sala* número 20.4 Estan enquadrats en els registres com a ferrers i serrallers.

Aquesta situació perdurà fins a l'any 1924, moment en què ens trobam amb un salt quantitatiu i qualitatiu destacable: el nombre de ferrers passa de cinc a catorze. L'explicació cal cercar-la, segons el nostre parer, no tant en el creixement de l'activitat, sinó en l'augment dels controls fiscals, que tengué com a resultat que, a partir d'aquell any, es comptabilitzès més fidelment l'activitat dels ferrers.

El mateix any 1924 documentam un nou registre que ens resulta molt interessant: en el grup d'activitats de tercera tarifa hi trobem dos “tallers de maquinària que usen motors.”⁵ Es tracta de les ferreries de Bartomeu Melià Picornell *de Can Boterí* i d'Andreu Melià Nicolau *de Can Frarí*. Deim que ens resulta clau perquè és la primera vegada que en els registres municipals es diferencia l'activitat de ferrer de la de constructor de maquinària que usa processos motoritzats.

L'any 1926 el nombre de tallers de maquinària motoritzats augmenta a tres: s'hi inclou com a tal el ferrer Agustí Mora Nicolau *de Can Batxà*, ubicat a la *calle Florida* número 72. Aquests tres establiments, juntament amb el d'Andreu Barceló Cerdà de la *calle Florida* núm. 78, registraven el mateix any l'activitat d'un torn que funcionava amb tracció animal.⁶ Tot això ens indica les successives millores tecnològiques i energètiques d'uns tallers que, en conseqüència, els feien més aptes per a una major i millor producció. Dos anys més tard registram l'activitat d'un quart taller de maquinària agrícola: el de Maties Ximelis Julià *de Can Cotó* del carrer de Sant Felip. Aquest taller presenta també motorització.⁷

Així doncs, trobam un panorama, a principi dels anys trenta, amb quatre tallers de maquinària i un nombre de ferreries que oscil·la entre 14 i 16⁸. És a principis de la dècada dels anys trenta quan documentam una altra innovació: els esmentats tallers adopten (o declaren) l'ús de *soldadors autògens annexos* a la vegada que desapareix dels registres l'ús de torns de tracció animal⁹.

⁴ A.M.Po, Contribució industrial, Lligalls 1014, 1015 i 1016, anys 1900 – 1939.

⁵ A.M.Po, Contribució industrial, Lligall 1015, any 1924. Entre els contribuents de 3a tarifa trobam els esmentats amb l'epígraf *Talleres de maquinaria motor 2 HP*.

⁶ A.M.Po, Contribució industrial, Lligall 1015, any 1926. Ho localitzam a la tarifa 2a i sota la denominació de *Máquina de torrear movida por caballería*.

⁷ A.M.Po, Contribució industrial, Lligalls 1015, anys 1928.

⁸ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon: *Noticiari de Porreres*, p. 112-113

⁹ Fet constatat en els registres de contribució a partir de l'any 1929. A.M.Po, Contribució industrial, Lligalls 1014, 1015 i 1016, anys 1929 i per envant.

A més dels quatre tallers de maquinària i de les ferreries, hem documentat l'activitat d'un comerciant porrerenc que anunciava i venia màquines de segar fetes a Porreres: es tracta d'Antoni Nicolau Coll *de Can Ros*, que tenia el seu establiment al carrer Major número 10 i que l'any 1910 presentà a l'exposició de productes balears una màquina de segar¹⁰. Les informacions apunten que, tot i anunciar-se com a productor, l'esmentat fou realment un intermediari¹¹.

Durant tota la dècada dels anys trenta s'aprecia una activitat més o manco similar, tot i que hi ha petits canvis. Per una banda, el nombre de tallers es va reduint: la ferreria de *Can Cotó* es veié alterada pel desenvolupament de la guerra civil i el mateix Maties Ximelis va morir a causa de la repressió franquista. Aquest fet marcà l'inici de la decadència del taller, que amb el temps acabaria per desaparèixer. Per altra banda, els tallers de *Can Boterí* i de *Can Frarí* es varen veure també afectats pel decurs de la guerra en un altre sentit, atès que varen ser militaritzats i, per tant, encarregats de construir material bèl·lic.¹²

Acabada la guerra i durant la dècada dels anys quaranta, el nombre de tallers de maquinària agrícola s'estabilitzà en tres: als ja tradicionals de *Can Boterí* i *Can Frarí* se'ls sumà el d'Antoni Melià Gornals, que tenia el seu taller a la *calle Florida* número 30. Els registres fiscals ens ofereixen una nova dada: la potència de treball dels motors augmentà en sis CV en el cas dels primers, mentre que el segon solament declara un motor d'un CV¹³. Els tres tallers coexistien amb un nombre de ferreries similar, algunes d'elles amb una tradició anterior i d'altres de nou establiment.

Un cas molt interessant és el dels germans Pau i Bartomeu Melià, que, a partir dels anys quaranta, diversifiquen l'activitat de l'empresa: a la tradicional fabricació de maquinària agrícola s'hi afegí una segona activitat com a comerciants dels anomenats *tratantes de frutos de la tierra*¹⁴. Així doncs, esdevingueren mercaders de cereals, llegums i fruits secs com l'ametlla, la garrova i l'albercoc (conserva d'albercoc sec). Aquesta activitat implicà l'adopció de maquinària específica, com les peladores d'ametlla, les estrucadores de gra i el trull. També registram les activitats de serradora i de venda de productes relacionats amb el camp, com els fertilitzants.¹⁵ A més a més, l'any 1951 els germans Melià afegiren una tercera activitat empresarial relacionada amb l'oci de la vila: l'obertura del *Principal Cinema*, del qual n'eren propietaris i gestors. Es tractava aleshores d'un local modern i amb una capacitat per acollir un públic nombrós.

Els anys cinquanta i seixanta continuam localitzant l'activitat de tres tallers: el dels germans Melià, el d'Andreu Nicolau i els seus fills i el de Bartomeu Melià Juan. En aquest sentit, val a dir que els registres no ajuden gaire perquè, sota la denominació de *Taller de ajuste*, s'hi apleguen els tradicionals tallers de maquinària agrícola, juntament amb els tallers de repa-

¹⁰ Del 26 de juny al 4 de juliol de 1910, té lloc al moll de Ciutat una exposició de productes de les Illes Balears, coincidint amb la setmana esportiva. La secció d'Agricultura i Indústria fou organitzada per l'enginyer Antoni Ballester. Antoni Nicolau Coll *de can Ros* fou el representant de Porreres i a l'estand núm. 133 va exposar una segadora mecànica. *Catálogo de la exposición de productos de Baleares*, Palma de Mallorca, 1910, p. 77.

¹¹ Segons el testimoni d'Antoni Nicolau Sitjar, nét d'Antoni Nicolau Coll, el seu padrí i Andreu Nicolau Melià col·laboraven en la venda de maquinària. Tant és així que, fins i tot, viatjaren en diverses ocasions a la Península per tal d'anunciar i introduir la maquinària.

¹² Per més informació vegeu GARÍ SALLERAS, Bartomeu: *Porreres, desfilades de dia, afusellaments de nit*. Col·lecció La guerra civil poble a poble, Mallorca, 2007.

¹³ A.M.Po, Contribució industrial, Lligalls 1016, anys 1944 i per envant.

¹⁴ A.M.Po, Contribució industrial, Lligall 1016, anys 1942 i per envant.

¹⁵ A.M.Po, Contribució industrial, Lligalls 1016, anys 1944 i per envant.

ració d'automòbils. Tot i que pareix que l'activitat dels primers hagi de minvar, els arxius particulars donen a entendre el contrari, atès que la producció i venda augmenten i arriben a nivells destacables.

Així i tot, observam com la mecanització dels tallers era bastant diferent, ressaltant per damunt de tots el taller dels germans Melià:

<i>Hijos de Andrés Nicolau</i>	<i>Pablo y Bartolomé Melià Gornals</i>
<i>Cerrajería</i>	<i>Taller de Ajuste y Autógenos</i>
1 motor 2 HP	3 máquinas taladradoras de ½ HP cada uno
1 motor 1 HP	1 torno 1 HP
	1 torno 1 ½ HP
<i>Taller de Ajuste y Autógenos</i>	1 torno 2 ½ HP
2 motor 1 HP	1 cizalla 3 HP
1 motor 2 HP	1 martillo pilón 5 HP
1 soldadura eléctrica	2 fraguas con 1 ventilador de ½ HP
	1 horno con motor 1 ½ HP
	2 máquinas soldadura eléctrica

Font: Elaboració pròpia a partir de les enquestes de contribució industrial de 1968

L'arribada dels anys setanta, amb la progressiva terciarització de l'economia i l'ús més quotidià de sistemes motoritzats en el camp, provocà una baixada de la demanda de les màquines porrerencs. Evidenciam una progressiva baixada durant els anys setanta, que continua en els anys vuitanta, moment en què l'activitat dels tallers es paralitzarà. El 1978 encara localitzam tres tallers, però ja no apareixen en els registres municipals els germans Melià. Tres anys després, el 1981, únicament localitzam l'activitat del taller de Sebastià Nicolau Mora.¹⁶

Les innovacions tècniques i les patents industrials

Com hem vist abans, els tallers porrerencs invertiren temps i esforços en el perfeccionament de les màquines que anaven fabricant. Aquest fet converteix els mestres ferrers en inventors de sistemes i mecanismes diferenciats. El registre de patents del Ministeri d'Indústria aplega cinc d'aquestes innovacions fetes per constructors porrerencs, que es varen publicar en el *Boletín Oficial de la Propiedad Intelectual (BOPI)*.

La primera patent porrerenca de l'època és la demanada per Sebastià Melià, de *Can Boterí*, l'any 1903, i fa referència a unes millores en les arades amb rodes. A partir d'aquell moment podem parlar d'una arada *sistema Melià*.¹⁷

La segona patent data de l'any 1928 i fou demanada per tres ferrers porrerencs a la vega-da: Antoni Rosselló Julià, Maties Ximelis Julià i Agustí Mora Nicolau registraren una màquina

¹⁶ A.M.Po, Contribució industrial, Lligalls 1019, anys 1968 i per envant.

¹⁷ La patent del sistema d'arada Melià rebé el número 31.229 i com a tal es publicà al BOPI núm 402 16-05-1903, p.403: "Patente de invención por veinte años por "Mejoras introducidas en los arados". Presenta la solicitud en el Gobierno Civil de Barcelona en 6 de Marzo de 1903. Recibido el expediente en 12 de idem. Concedida la patente en 24 de abril de idem."

de pelar ametlles que, a més, en separava la clovella.¹⁸ Aquest és un exemple de col·laboració entre tallers bastant insòlit. La nova màquina serà batiada com a màquina *ROXIMO*, sigles que es refereixen a les primeres síl·labes dels llinatges dels inventors (Rosselló-Ximelis-Mora).

La tercera patent la trobam ja a la dècada dels anys cinquanta: Andreu Nicolau Melià registrava la patent d'una màquina batedora i ventadora l'any 1951. Els testimonis gràfics, així com el projecte de patent, ens donen fe de l'artefacte, que suposava una passa tecnològica important.¹⁹

Finalment, les dues darreres patents foren també registrades pels ferrers *frarins* i afectaren les màquines segadores. La primera d'elles, datada l'any 1960, suposà un perfeccionament dels antics models que consistí a substituir la roda de fusa per una roda pneumàtica, que la feia més hàbil en terrenys més humits i evitava una erosió de la roda de fusa. També incorporava un sistema de plegament de la màquina per tal de fer més manejadís el seu transport.²⁰ Anys després, l'any 1984, Sebastià Nicolau Mora registrava una altra patent del perfeccionament de les barres de tall de les màquines segadores.²¹ El més sorprenent és que la millora tecnològica es fa en un moment en què la producció d'aquestes màquines estava en clara recessió.

El cas de la ferreria de *Can Frarí* ***Els frarins: una nissaga de ferrers***

La família Nicolau, coneguda a Porreres amb el malnom de *Frarí*, arrossega una antiquíssima tradició de ferreria. Tant és així que en els arxius particulars d'Andreu Nicolau Gornals—descendent directe d'aquesta nissaga— hem pogut consultar un document del segle XVI relatiu a un lloguer on Mateu Nicolau ja s'anomena *ferri fabro*, és a dir, obrador del ferro.

Ara bé, pel que fa a l'objecte d'aquest estudi, hem de parlar estrictament de tres generacions de mestres ferrers. La primera està representada per Andreu i Sebastià Nicolau Fiol; la segona, per Andreu Nicolau Melià; i la tercera, pels germans Jaume i Sebastià Nicolau Mora.

La primera generació és la de Sebastià Nicolau Fiol, el mestre de la ferreria, que funcionava a finals de segle XIX sota la denominació empresarial de *Sebastián Nicolau y Sobrino*. Segons les informacions dels mateixos ferrers, serien hereus d'una empresa fundada l'any 1854.

El mestre va formar en la matèria el seu fill Andreu i el seu nebot Sebastià Nicolau Ballester i va estar al capdavant de la ferreria fins que els dos esdevingueren socis de l'empresa i

¹⁸ La patent rebé el número 109.378 i com a tal sortí publicada al BOPI núm. 1011, 16 Octubre 1928, p. 2089-2090: "Patente de invención por "Una máquina descortezadora y separadora de almendras". Presentan la solicitud en el Ministerio en 21 de septiembre de 1928. Concedida la patente en 28 de septiembre de 1928."

¹⁹ La patent fou registrada amb el número 197.341. Al BOPI de dia 1 de novembre de 1951 podem llegir: "Patente 197.341. Patente de invención por una máquina trilladora y aventadora presentada el 9 de abril de 1951 y concedida el 28 de septiembre de 1951"

²⁰ Patent registrada amb el número 265.267 i publicada en el BOPI 16 d'agost de 1960. La petició fou cursada per la marca comercial *Hijos de Andrés Nicolau*, residents a Porreres: "Patente de invención por "perfeccionamiento en la construcción de segadoras agavilladoras". Solicitada el 14 de marzo de 1960. Concedida el 16 de agosto de 1960". La roda pneumàtica permetia segar cultius verds, com l'alfals, i facilitava que el mecanisme no patís obstrucció pels terrossos.

²¹ Patent núm. 303.313, BOPI núm. 1011, 16 Octubre 1928, p. 2089-2090: "Patente de invención por "Perfeccionamiento en las barras de corte de las máquinas segadoras". Presentado el 20 de Agosto de 1984. Concedida el 2 de septiembre de 1984."

el substituïren. Si ens cenyim als registres municipals, aquest fet es produí l'any 1924, però els arxius particulars poden fer avançar aquesta data al 1920. El que està clar és que el nou mestre, Andreu Nicolau, representant de la segona generació, regentà la ferreria durant l'època d'expansió de la maquinària agrícola. Inicialment l'empresa operava amb el nom de *Talleres de maquinaria agrícola Andrés Nicolau Melià. Sucesor de S. y A. Nicolau y Ximelis*, però poc temps després ja s'esmenta com *Talleres de maquinaria agrícola Andrés Nicolau Melià*. Sembla que el caràcter de mestre Andreu, caracteritzat per l'iniciativa empresarial, l'adaptació a les innovacions tècniques i uns solvents coneixements pràctics, varen fer de l'empresa una de les més actives i punteres pel que fa a la maquinària agrícola.

Finalment, els germans Sebastià i Jaume Nicolau Mora (la tercera generació) són el fruit del matrimoni entre Jaume Nicolau Melià i Antònia Mora Ferrà. Varen gestionar l'empresa familiar durant els anys seixanta i fins al 1984, moment del seu tancament, amb el nom d' *Hijos de Andrés Nicolau*.

La ferreria, el treball i els treballadors

La ubicació tradicional de la ferreria era a l'actual carrer d'en Mago; allí la regentava Sebastià Nicolau Fiol ja en el segle XIX. Però als anys vint ampliaren l'espai de treball amb un nou local ubicat a l'antic carrer *Escuela* (actualment carrer d'en Sitjar), local que des d'aleshores funcionà fins al moment del tancament definitiu de l'empresa. D'aquesta manera, la ferreria ocupava el cap de cantó en el creuer dels carrers esmentats i s'estenia aproximadament uns 215 metres quadrats en planta baixa, a la qual s'hi haurien de sumar espais en la segona planta, que gairebé en duplicaven l'extensió.²²

El treball de la ferreria combinava sistemes artesanals amb un ús progressiu de mecanismes i sistemes modernitzants. Recordem que a la dècada dels anys vint els *frarins* declaraven l'ús d'un torn que funcionava amb tracció animal i que, en la mateixa dècada, instal·laren a la ferreria un motor (igual o inferior a 2 HP). A principis dels anys trenta, declaraven l'ús de soldadors autògens a la vegada que augmentava la potència del motor (de 6 CV).

Aquestes successives millores es complementen amb un nombre de treballadors relativament gran. Aquest possiblement sigui l'element més complicat de comptabilitzar atès la manca de registres. Així i tot, tenim algunes dades puntuals dels anys 1918 – 1920 i també dels anys de la guerra civil, moment en què els treballadors, igual que l'empresa, foren militaritzats i apareixen detallats en alguns llistats. L'empresa d'Andreu Nicolau tenia aleshores onze treballadors (sense comptar el *mestre*), dels quals cinc, com que estaven mobilitzats i incorporats, no treballaven al taller.²³ El mateix any 1938 i també l'any 1939 documentam successives relacions de treballadors en què el nombre ascendeix a catorze.²⁴

Així doncs, hem de suposar que, una vegada acabada la guerra i els militars retornassin, la ferreria recobrà, en certa manera, la normalitat i el nombre de treballadors s'establí entre 10 i 15 a principis dels anys quaranta. Els anys cinquanta i seixanta, aquesta plantilla va arribar als vint treballadors, però progressivament va anar disminuint.²⁵

²² DURAN JAUME, Damià: "Cas Frarins: una indústria agrícola rellevant", a *Llum d'Oli* núm. 53, p. 18 i 19.

²³ Arxiu particular d'Andreu Nicolau Gornals, Carpeta Junta de Fabricació de Material de Guerra, Carta adreçada al comandant president de JFMG de Palma, 10 d'agost de 1938.

²⁴ Arxiu particular d'Andreu Nicolau Gornals, Carpeta Junta de Fabricació de Material de Guerra: es troben diferents relacions corresponents a donatius i titulades *Relación de los donativos realizados por el personal de la Industria Militarizada de d. ANDRES NICOLAU MELIA de PORRERAS, correspondientes al mes de...*

²⁵ Segons es desprèn de les informacions orals d'Andreu Nicolau Gornals.

La producció de maquinària de Can Frarí

El primer que hem de remarcar en relació amb la feina de *Can Frarí* és que combina les feines tradicionals de ferrer amb les de fabricació de maquinària agrícola. Els llibres de feina i de comptes de la ferreria així ens ho donen a entendre: són molt nombroses les referències a feines de ferrer relacionades amb el camp (com acerar, esmolar, dissenyar i arreglar eines...), lligades al manteniment dels carruatges i carretons (posar cercols a les rodes, afegir-hi molles...), en relació amb les cases (fer reixats; posar forrellats i panys; fer frontisses, claus i grampons...) i d'altres.

Un segon aspecte connectat amb aquest primer és la fabricació d'objectes d'un cert valor artístic. Sembla ser que destacaren per ser ferrers amb capacitat tècnica per inventar i reproduir models, com ho indica la gran quantitat de fotografies i dibuixos que emmagatzemen els seus arxius. A tall d'exemple, tot apunta que els canelobres que Gaudí féu instal·lar als pilars de la catedral de Palma (les anomenades popularment *trobigueres de la Seu*) foren dissenyades pel mateix arquitecte i fabricades a la ferreria porrerenca.

En relació amb la producció, hem de dir que la ferreria de Can Frarí no és un cas aïllat i segueix allò que és comú per a tots els fabricants porrerencs. Per tant, ens trobarem amb la mateixa tipologia de màquines que hem anunciat anteriorment. Els llibres de comptabilitat i de feina consultats²⁶ donen informació de la fabricació i reparació de màquines, especialment de les arades i de les màquines de segar.

La producció d'arades era molt diversa, però bàsicament podem parlar d'arades amb pala i arades amb rodes. El tipus variava: canviava el pes de les arades, així com el material (ferro o acer) i, en conseqüència, el preu. A tall d'exemple, l'any 1936 es fabricaven arades des de 60 fins a 150 quilograms i els preus oscil·laven entre les 30 pessetes i els 2,50 cèntims per quilogram. A mesura que ens apropam al nostre temps, van desapareixent les referències a les antigues arades de fusta, que aleshores anaven entrant en decadència.²⁷

Aquestes informacions arxivístiques les podem complementar amb els testimonis gràfics i també amb els testimonis orals. Així doncs, les fotografies en primer lloc, però també els anuncis en premsa (diaris, publicacions locals, programes de festes), ens il·lustren i acosten als models construïts a la ferreria. A partir dels anys vint i sobretot dels anys trenta, la informació gràfica és més abundant per motius obvis, però tot apunta que és en aquest període quan es començà a fer més general i quotidià tant l'ús de maquinària agrícola com la construcció d'aquesta.

També són rellevants les referències a la producció de batedores i de màquines de pelar ametlles. Així, des que patentaren el nou model de batedora, se'n vengueren unes 62 en uns set o vuit anys²⁸. I de les màquines de pelar ametlles, entre l'any 1964 i l'any 1973, se'n vengueren 43 unitats (de vuit corrons i de dotze corrons).²⁹

²⁶ Arxiu particular d'Andreu Nicolau Gornals, Llibres de comptes i feina de Can Frarí I (anys 1882-1889) i II (1903-1912)

²⁷ Arxiu particular d'Andreu Nicolau Gornals, Llibres de comptes i feina de Can Frarí, anys 1903-1912: "*per se arade de fusta...*" (1909).

²⁸ Segons es deriva del llibres de comptes consultats.

²⁹ Arxiu particular d'Andreu Nicolau Gornals, Llibres de comandes de màquines segadores, Llibre II (1965-1982).

**“La casa más antigua que construye máquinas segadoras con toda perfección”:
la producció de segadores (1952 – 1982)**

Les màquines segadores: prototipus i adaptacions

Com hem apuntat abans, a final de segle XIX trobam referències a la construcció i reparació de màquines segadores. Més envant, durant els primers anys de segle XX, la ferreria ja anuncia la venda d'un sistema propi: la “*màquina segadora SNS*” (*Sebastián Nicolau y Sobrino*).

Així i tot, en general s'oferia una gamma de màquines de segar inicialment limitada a tres prototipus relacionats amb l'amplada de tall de sega i al nombre de puntes que té la serra: la *màquina grossa*, la *màquina mitjana* i la *màquina petita*. Ara bé, el més interessant és l'adaptació de les màquines, que en alguns casos pot arribar a una autèntica personalització. Ens trobam amb nombroses comandes que suposen petites variacions sobre el model mare, entre les quals les més corrents són: augmentar o reduir el nombre de puntes de la màquina; usar sistemes de rodament més especialitzats (*màquina apolinada*); utilitzar diferents tipus de postissada (per a faves, per a farratge); modificacions dels braços (duplicar-ne el nombre perquè pugui ser estirada per dues bísties, corbar-los, allargar-los o escurçar-los); diferents qualitats de material (“de fusta bona, aprofitar el que es pugui de l'antiga”, xassís complet de ferro); o posar un sistema per estirar mecànicament la segadora.³⁰

La personalització en algun cas arribà a determinar maneres de fer concretes adreçades a un tipus de conreus o de relleu determinat. És el cas de dos tipus diferenciats que podem documentar i que els ferrers anomenen tipus o *sistema Santanyí* i el *sistema Cardaix* (Petra).

A partir de 1961, els llibres de comptes fan referència a un nou tipus: el model plegable patentat per la ferreria l'any 1960, que ens els documents apareix com a *tipus nou*.

Producció, distribució i destinació

La informació consultada abans de la dècada dels anys cinquanta del segle passat és poc precisa a causa de l'absència de notes d'arxiu. Ara bé, les referències trobades, així com els croquis, dibuixos i fotografies, evidencien una experiència i una infraestructura sòlida i precisa que serà essencial per entendre l'explosió en la producció posterior al 1950.

Pel que fa a aquesta època concreta, ens hem de remetre a dos llibres de comandes³¹ del període comprès entre l'any 1952 (moment en què s'inicia el llibre) i l'any 1982 (moment en què acaben les anotacions). Les dades aportades ens ofereixen diverses possibilitats d'interpretació i anàlisi: quantificar la producció de màquines segadores, localitzar la destinació de la producció, diferenciar els distribuïdors, així com advertir els mecanismes de distribució.

En primer lloc, ens referirem a la producció de màquines i, per tal de fer una anàlisi més exhaustiva, hem dividit el període en tres decennis. En el primer decenni, de 1952 a 1961, la producció total de segadores fou de 617, la qual cosa determina una mitjana al voltant de 61 unitats l'any, però amb fluctuacions significatives entre anys. Així, l'any 1955 fou el de menor producció, amb 44 unitats, mentre que l'any 1960 fou el de major producció amb 108 unitats.

En el segon decenni, de 1962 a 1971, la producció total i la mitjana augmenten: 660 unitats i una mitjana de 66. Les fluctuacions interanuals es mantenen, però les diferències s'incre-

³⁰ Arxiu particular d'Andreu Nicolau Gornals, Llibre II de comanda de màquines segadores, 1978. Apareix una referència única, en què a la segadora li acoblen un sistema per ser estirat per un tractor de mida petita marca Pasquali.

³¹ Arxiu particular d'Andreu Nicolau Gornals, Llibres de comandes de màquines segadores: Llibre I (1952-1964) i Llibre II (1965-1982).

menten significativament: l'any 1962 produïren 131 màquines, mentre que l'any 1971 solament se'n construeixen 28. Es nota, a més, una desacceleració de les comandes. L'explicació està estretament relacionada amb la progressiva motorització de la sega, la substitució de la tracció animal per la tracció motora i la presència cada vegada més usual de segadores-batedores mecanitzades.

Finalment, parlem d'un darrer decenni entre 1972 i 1982. La producció total davalla a 116 màquines i la mitjana se situa al voltant de les 11-12 unitats anuals. És el període de declivi pel que fa a aquesta activitat, atès que el nombre de producció màxima és de 27 l'any 1972 (en consonància amb l'any anterior, de 28) i el de producció mínima és d'una unitat mensual durant els anys 1981 i 1982. És la constatació que les segadores mecàniques estirades per bístia han tocat fons i que són substituïdes per altres artefactes motoritzats.

Si analitzam l'evolució global dels trenta anys estudiats, apreciam clarament tres períodes: un primer moment en què la producció oscil·la entre les 40 i 60 unitats, per passar a un segon període de pujada, on es troben els registres més alts i que es correspon als anys 1960-1965. Finalment, observam una progressiva davallada fins als anys vuitanta, en què es paralitza la construcció (vegeu l'annex, document 2).

Pel que fa a la destinació de la producció, també apreciam diferències entre períodes. Així, en els primers deu anys (1952-1962), l'exportació de màquines segadores fora de les Balears és la més elevada: de les 617 unitats, 217 (un 35,82% de la producció) van a parar a la Península. D'aquestes, la gran majoria es concentren en municipis de Castella-la Manxa (105) –com Casas Ibáñez i Albacete– i en el municipi aragonès de Fraga (80). La segueixen València (15) –on destaquen les 7 de Requena–, Múrcia (7), La Rioja (6) –totes a Velilla–, Catalunya (2), Castella-Lleó (1) i Andalusia (1).

En l'àmbit de la nostra comunitat autònoma, la majoria es destinen a municipis mallorquins (60 %), seguit d'Eivissa i Menorca. Les destinacions destacades són Eivissa (99), Ciutadella (52), Artà (27), Algaida (20), Campos (20) i Manacor (20). En total es comptabilitzen fins a 53 destinacions, que no municipis, atès que hi ha anotats nombrosos llogarets, com els casos de s'Horta, es Carritxó, Son Macià, es Llombards, etc.

En el segon decenni (1962-1971), l'exportació fora de les Illes Balears disminueix notablement: de les 217 passam a les 62, cosa que suposa un 9,39% del total. Destaquen, per damunt de tot, les demandes de Múrcia (28), concentrades a Lorca (12) i Cartagena (9). Les segueixen Castella-la Manxa amb 22 demandes del municipi de Casas Ibáñez, Andalusia (9) –totes elles a Granada–, Aragó (2), València (1) i Catalunya (1).

Pel que fa a les illes, les 598 unitats es reparteixen entre Mallorca (64%), Eivissa (28%) i Menorca (8%). La destinació més rellevant continua essent Eivissa amb 167, seguida d'Artà (63), Pollença (30), Porreres (26), es Mercadal (21), Algaida (18) i Son Servera (17).

Finalment, en el tercer període (1972-1982) l'exportació fora de les Illes Balears ja és un fenomen inexistent, de manera que tota la producció es destina a la nostra comunitat autònoma. Coincideix aquesta davallada de l'exportació a la Península amb la davallada general de la producció i, per tant, ho podríem relacionar amb les causes anteriorment esmentades. Les 116 unitats construïdes van a parar a Eivissa (23), Artà (20), Felanitx (10) i Porreres (7). Hauríem de sumar aquí les de Ciutadella (5) i des Mercadal (5).

Pel que fa als mecanismes de distribució i als distribuïdors, podem diferenciar clarament dos àmbits: la distribució a l'exterior de l'illa i la distribució a l'interior. Respecte al primer punt, i atenent les informacions que hem consultat, es pot deduir que el mecanisme de distribució més usual fou la combinació del ferrocarril i del vaixell: la comanda era enviada a través de la línia

ferroviària des de l'estació de Porreres a l'estació de Ciutat, d'on era traslladada fins al port per salpar en direcció a les diferents destinacions, que eren principalment els ports d'Eivissa, Ciutadella, Maó, Alacant, Cartagena i Barcelona. A les notes de les comandes trobam sovint anotacions sobre els horaris dels vaixells i dels trens que donen fe d'aquest sistema.

Ara bé, quan ens referim a la distribució per l'interior de l'illa, el més usual és que el distribuïdor o el nou propietari s'encarregués del transport de la maquinària, que solia fer-se amb vehicles propis o llogats (camions especialment) i també a través de la línia ferroviària.

Tot i que la majoria de comandes solen ser de particular a particular, ens trobam, sobretot en el cas de l'exportació a l'exterior de l'illa, amb la presència de distribuïdors que en l'àmbit local o comarcal venien maquinària porrerenca. Es tractaria fonamentalment de dos tipus: ferries o comerciants especialitzats en la venda de maquinària i subministraments agrícoles.

LOCALITAT	NOM DELS DISTRIBUIDORS
	PENÍNSULA
Fraga (Aragó)	Surroca , Zapater
Velilla (La Rioja)	Gramun (sic), Soler
Requena	Miguel García
Xest	Cooperativa de Xest
Lorca	La Única suministros agrícolas , Crisanto Abellán
Casas Ibáñez	Vicente Sanz
Albacete	Alejandro Sanz
Cartagena	Celestino Martínez
Torrent	José Soler
	ILLES BALEARS
Artà	Joan Flaquer , Pere Llinàs, Josep Oliver (ferrer), Joan Carrió (ferrer), <i>ferrer Amorós</i> , <i>ferrer Oliver</i> , Bisquerra
Andratx	Covas
Algaida	Miquel Gelabert
Campos	Francesc Miró (ferrer)
Capdepera	Josep Garau
Manacor	Riera
Pollença	Alzamora
Petra	Cardaix
es Mercadal (Menorca)	Francesc Huguet, Antoni Huguet
Ciutadella (Menorca)	Florit
Sant Lluís (Menorca)	Pere Carreras (ferrer)
Eivissa	Sebastià Vidal , Joan Marí (ferrer)

Font: elaboració personal a partir dels llibres de comptabilitat de *Can Frari* (arxiu particular d'Andreu Nicolau Gornals). En negreta, el nom del major distribuïdor de cada municipi.

Conclusions

Tot i tractar-se d'una primera aproximació a l'estudi de la maquinària agrícola porrerenca (i sobretot centrada en un cas concret), el que es desprèn de les fonts consultades és que ens trobam davant un sector molt dinàmic, innovador i amb un nivell de producció rellevant. Un sector que presenta una tradició heretada del segle denou, adreçada a la producció de varietats de màquines agrícoles de tracció animal i que té la seva màxima expressió en els primers vuitanta anys de segle XX, moment en què entrarà en decadència, víctima de la competència de les eines motoritzades. Es tracta també d'un sector que ocupa un percentatge de població activa destacat.

L'estudi es complementarà a mesura que es tenguí accés als arxius particulars de les ferries i a mesura que vagin apareixent nous filons informatius. D'una riquesa extraordinària seria poder accedir a l'arxiu de la ferreria dels germans Melià (de *Can Boteri*), que fou també de les més actives de Mallorca.

Finalment, cal fer una crida a la recuperació de testimonis gràfics, documentals i també de màquines i eines que avui dia encara es conserven en bon estat. Especialment aquests darrers configuren unes restes molt valuoses que es poden catalogar com a arqueologia industrial.

Font i bibliografia

Arxiu particular d'Andreu Nicolau Gornals – Arxiu de Can Frarí

Arxiu Municipal de Porreres

Arxiu particular de Marta Nicolau i Francesc Melià

Fons fotogràfic de Bartomeu Garí

Catálogo de la exposición de productos de Baleares, Palma de Mallorca, 1910

Web de l'oficina espanyola de patents (Ministeri d'Indústria): < www.oepm.es/cs>

BINIMELIS SEBASTIÁN, Jaume; GINARD BUJOSA, Antoni; ORDINAS GARAU, Antoni (2005). “La mecanización agraria de las Islas Baleares durante el período de la autarquía (1946-1960)”. *Investigaciones geográficas*, núm. 25. Alacant: Universidad de Alicante.

DURAN JAUME, Damià (1996). “Cas Frarins: una indústria agrícola rellevant”. *Llum d'Oli*, núm. 53.

GARÍ, Bartomeu; TORTELLA, Simó (2005). *La república a Porreres. Un temps oblidat*. Porreres (Patrimoni de Porreres; 5)

GARÍ SALLERAS, Bartomeu (2007). *Porreres, desfílades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Documenta Balear (La Guerra Civil poble a poble).

MANERA ERBRINA, Carles (1991). “Industrialització sense revolució industrial. Mallorca, 1780-1880”. *Estudis d'Història Econòmica*, vol.1.

MANERA ERBRINA, Carles (2001). *Història del creixement econòmic a Mallorca (1700-2000)*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.

MARTINEZ RUIZ, José Ignacio (2000). *Trilladoras y tractores. Energía, tecnología e industria en la mecanización de la agricultura española*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona (Monografias de Historia Industrial; 2).

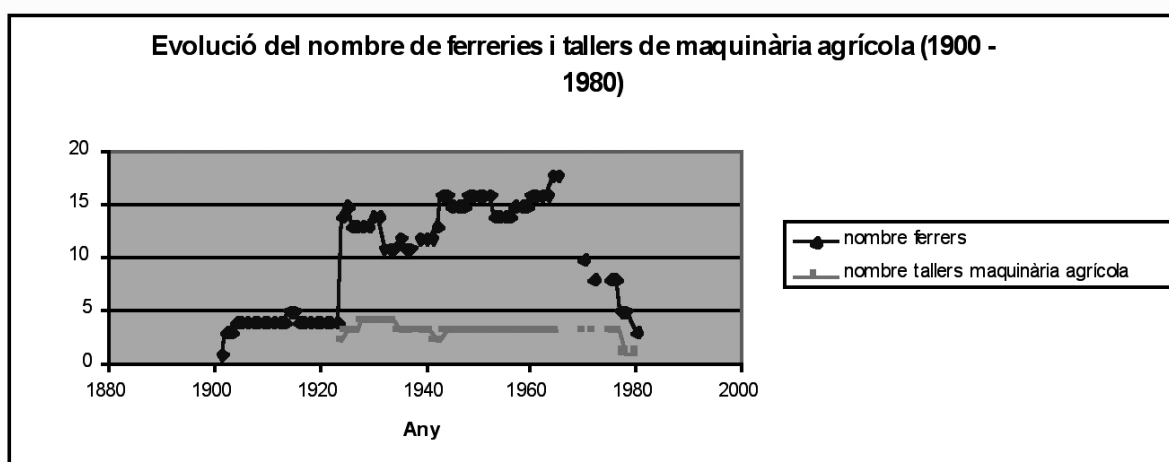
RIERA SASTRE, Antoni. “Notas sobre el crecimiento económico en Baleares previo al modelo turístico” [En línia]. <www.uned.es/curso-desarrollo-economico/trabajos.2004.05_desarrollo/Illes_Balears_Toni_riera.pdf>

ROCA AVELLÀ, Joan (1992). “Modernització agrícola i desenvolupament industrial. El cas de Mallorca (1850-1950)”. A “Història Industrial, història en construcció. Mallorca 1850-1950”. *Estudis Baleàrics*, núm. 43.

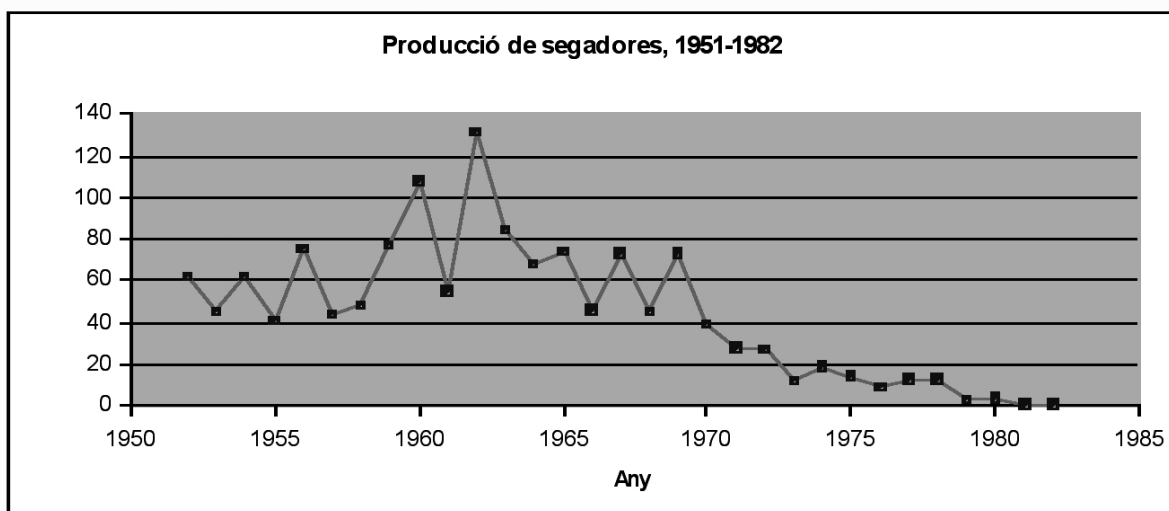
ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2005). *Noticiari de Porreres*. Porreres.

VIDAL NICOLAU, Antoni (1992). “L’activitat industrial a Porreres (1869-1945)”, pregó de les festes de Sant Roc de l’any 1992, Porreres.

ANNEX DOCUMENTAL

Document 1. Evolució dels establiments relacionats amb la fabricació de maquinària agrícola de ferro. Elaboració personal a partir dels llistats de contribució industrial procedents de l’Arxiu Municipal de Porreres.

Document 2. Evolució de la producció de màquines de segar. Elaboració personal a partir dels llibres de comptabilitat i de comandes de màquines de segar procedents de l’Arxiu de Can Frarí (fons d’Andreu Nicolau Gornals).

Aproximació a l'arquitectura de Porreres (1850-1950)

MARIA ANTÒNIA LLULL ESTARELLAS

Introducció

El present treball s'emmarca dins les investigacions realitzades per tal de dur a terme el Catàleg de Patrimoni de Porreres i respon a la necessitat d'establir un punt de partida per a l'anàlisi de l'arquitectura civil de Porreres en època contemporània.

La introducció de nous corrents estilístics a finals del segle XVIII i principis del XIX a Mallorca fou propiciada per l'aparició de l'*Academia de las Nobles Artes* promoguda per la *Sociedad Económica de Amigos del País*, el 1789. En aqueixa institució, els alumnes adquirien ensenyaments teòrics a partir dels tractats i dibuixos de Vitruvi, Vignola, Palladio o Serli i, a més, aprenien matèries fonamentals per a l'arquitectura, com la geometria, la composició de mescles, el tall de picapedrer, nocions de fusteria, la formació de plànols, etc.

L'arribada durant la Guerra del Francès de professionals que es refugiaren a la nostra illa va suposar, igualment, un fort impuls pel que fa a l'entrada dels nous estils arquitectònics i decoratius. En aquest sentit, cal destacar l'arribada el 1810 d'Isidro González Velázquez, que ostentà el càrrec d'arquitecte municipal entre el 1811 i el 1814 i que impartí classes a l'escola d'arquitectura de l'Acadèmia. Segons Cantarellas (1981, 205), fou gràcies a les seves ensenyances que es difongueren els principis de Palladio a Mallorca.

D'altra banda, al segle XIX comencen a prendre força dues idees que influïren en l'urbanisme i l'arquitectura. La primera fou la idea del progrés que des de la Revolució Industrial Anglesa havia anat filtrant-se a la societat. La indústria havia de procurar un major benestar a la societat, produint béns a gran velocitat. Però aquesta industrialització també comportà aspectes negatius, tals com les condicions infrahumanes en les quals vivia el proletariat i l'alta contaminació de les ciutats. Aquest és el punt de partida que ens condueix a la segona idea que s'estengué a partir dels anys quaranta del segle XIX: l'higienisme.

Aquest corrent tingué com a màxims exponents Chadwick i Villarmé, els quals contribuïren a l'aprovació de les primeres lleis de salut pública a Anglaterra i a França, respectivament. Ambdós propugnaven que per tal d'evitar epidèmies era necessària l'existència d'un clavegueram que evités els abocaments incontrolats de les aigües fecals al carrer, la canalització de l'aigua per tal d'evitar infiltracions als pous, la construcció de cases ben ventilades i irradiades pels raigs solars i la promoció de la neteja personal.

A Catalunya, Felip Monlau Sala, màxim representant d'aquest pensament, publicà *Elementos de higiene pública* (1847). A Mallorca, en aquest sentit, destacà el metge porrerenc Jaume Font i Monteros, que en la seva labor com a polític a Ciutat es preocupà de manera molt especial pels temes de sanejament i de millora de l'aigua potable. També el Col·legi Mèdic, fundat el 1882, procurà difondre l'higienisme mitjançant publicacions i conferències.

La majoria d'arquitectes i enginyers s'uniren a aquest corrent, entre els quals destacaren a Mallorca Bartomeu Ferrà i Eusebi Estada. El primer llegia, el 1867, una conferència a l'*Ateneo Balear* sota el títol *Reglas higiénicas que deben tenerse en cuenta al construir edificios* (Ferrà,

1959, 9-10), en la qual apuntava com a causes d'insalubritat dels habitatges la manca de ventilació, la humitat i la brutícia. El segon, el 1886, guanyava el concurs de la *Sociedad Española de Higiene*, amb el treball *Condiciones que deben reunir las viviendas para que sean saludables* (Estada, 1886).

Aquest corrent es traduí, pel que fa a l'urbanisme, en millores de clavegueram, canalització de l'aigua, dotació d'espais públics més amplis i, en moltes ciutats, l'enderrocament de les murades. En arquitectura, en són conseqüència l'obertura de major quantitat de finestres a les façanes, la incorporació de balconades, la distribució dels espais interns de les cases amb una millor ventilació, l'aïllament de la humitat, la introducció de paviments hidràulics i la d'elements sanitaris.

Els canvis urbanístics del segle XIX i primera meitat del XX

Cap a finals del segle XIX començà a donar-se un procés de creixement del nucli urbà de Porreres que s'estengué sobretot fins als anys trenta del segle XX. Fins aleshores, la vila havia crescut mitjançant la prolongació dels antics carrers. Però a partir d'aquest moment, els propietaris de terrenys rurals més propers al nucli urbà decidiren parcel·lar-los per treure'n major rendiment. A tall d'exemple, podem destacar els següents:

El 1884, Joan Oliver presentà un projecte per parcel·lar catorze trasts de 146 metres quadrats cadascun al carrer de la Dolçor, en direcció a la carretera de Lluçmajor.¹

El 1892, fou Gabriel Móra qui requeria permís per parcel·lar sis solars al carrer de la Glòria.²

El 1903, Rafel Sitjar, presentava el plànol de Son Morlà, situat entre el camí de les pedreres, el de Son Orell i el de Son Servera, per fer-ne seixanta-cinc parcel·les.³

El 1922, Jaume Móra presentava el plànol d'una porció de la finca anomenada Damunt es Camp de la Senyora, que era distribuïda en quaranta-cinc parcel·les i que són continuació del carrer Cerdà.⁴

El 1927, a la mateixa zona del Camp de la Senyora, Magdalena Sorell projectava la parcel·lació de la seva propietat en vint-i-dos trasts situats a l'extrem del carrer Cerdà, en direcció a la carretera de Campos.⁵

Entre els lligalls de l'Arxiu Municipal de Porreres també es poden trobar altres projectes, com són els de la urbanització de sòl a Son Oms, Son Goy, Son Servera o Son Sans.

Si aquests canvis urbanístics fan referència al creixement de la vila, n'hi ha d'altres que afectaren de manera directa la fisonomia del nucli urbà. Ens referim a les alineacions de carrers i, molt concretament, a l'ampliació de la plaça.

A causa de la manca de documents d'aquesta època a l'Arxiu Municipal, desconeixem si en dates anteriors al 1969 hi hagué algun procés d'alineació de carrers, però no sembla gaire probable. El primer document que hi trobam data del 1878, quan Joaquim Pavia, arquitecte provincial de les Balears i diocesà de Mallorca, projectà unes alineacions que afectaven el carrer del Call, la placeta d'en Lluç i algunes cases del carrer Major i del carrer de l'Almoïna.⁶

¹ AMPo, Lligall 402, s. f.

² AMPo, Lligall 397, s. f.

³ AMPo, Lligall 397, s. f.

⁴ AMPo, Lligall 397, s. f.

⁵ AMPo, Lligall 402, s. f.

⁶ AMPo, Lligall 402, s. f.

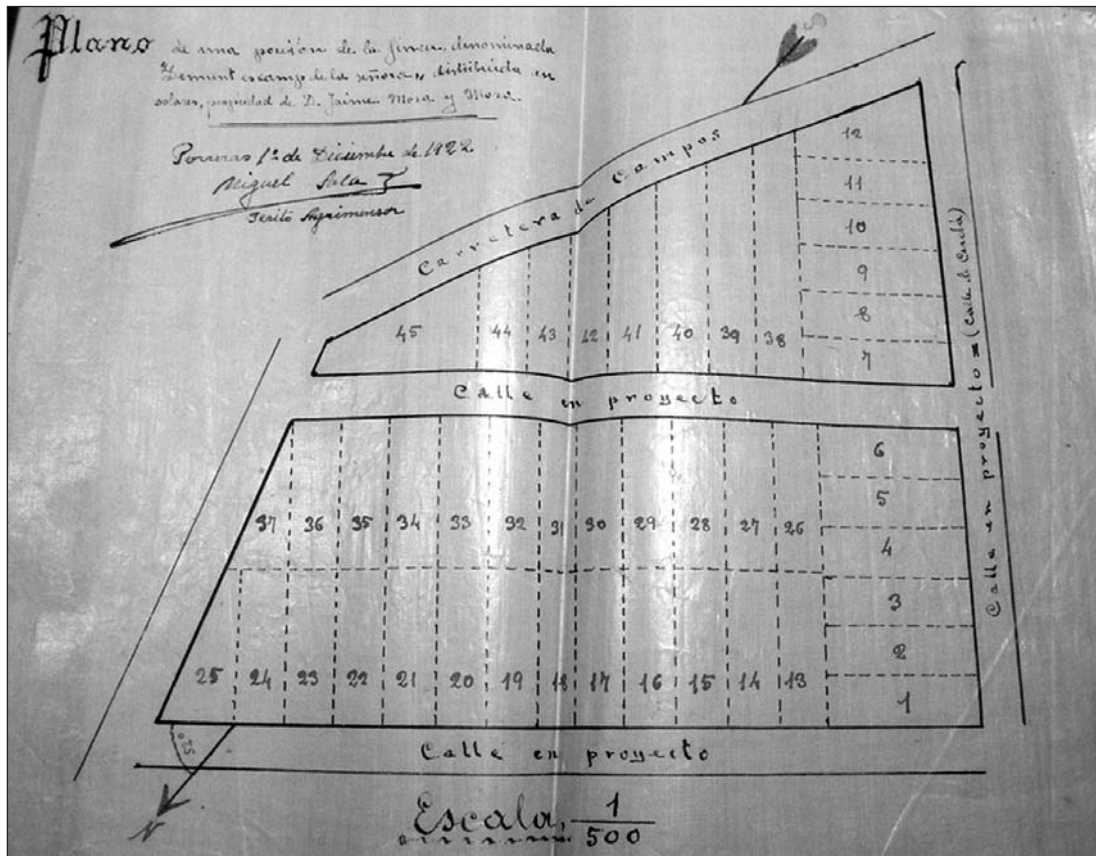

Fig. 1. Plànol del 1922 per a parcel·lar els terrenys de Jaume Mora.

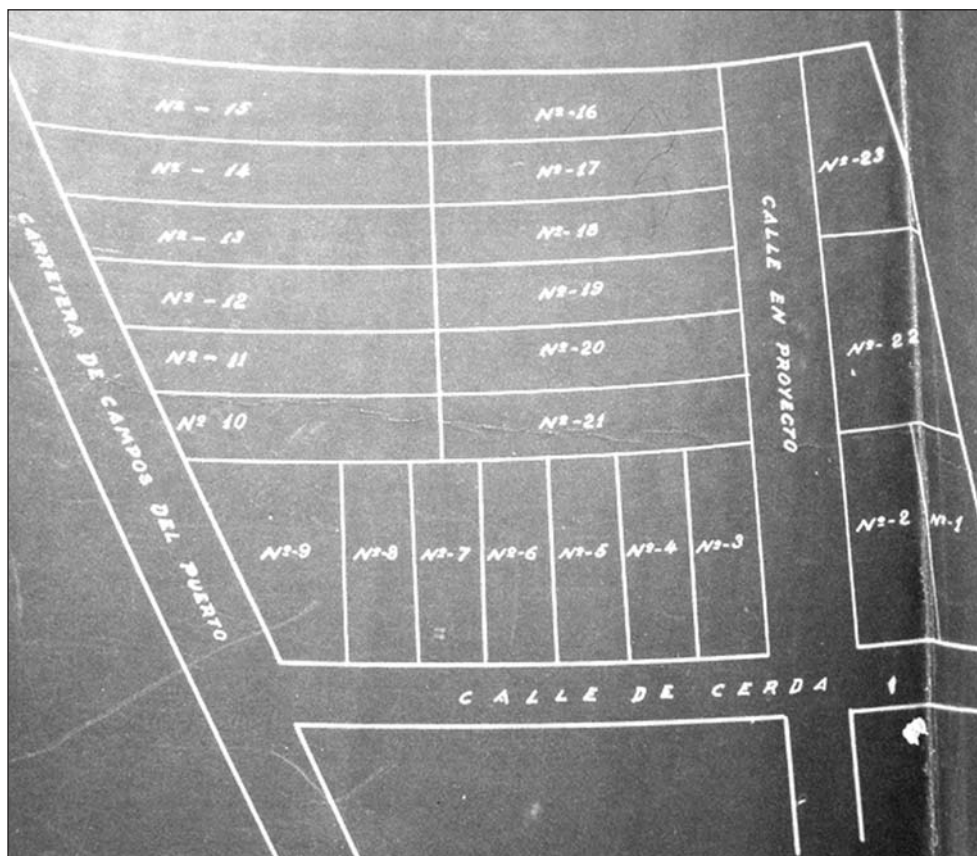

Fig. 2. Plànol del 1927 per a parcel·lar els terrenys de Magdalena Sorell.

El 1896, aparegué al diari l'*Almudaina* un article que feia referència a les noves construccions que, gràcies als nous eixamples i a les alineacions, es duïen a terme en distints punts de la nostra illa, entre els quals anomena Porreres:

Desde que se promulgó la ley de derribo de las murallas de Palma, con la cual se dio fin al ominoso imperio de las zonas polémicas, han empezado a construirse, extramuros, casas con paredes de piedra, no con paredes de cartón, según grafica frase de un inteligentísimo ingeniero, pues tales condiciones de cartón tienen todas las del ensanche occidental de la ciudad y también todas las demás de las inmediaciones, exceptuando las nuevas.

Hoy se ve con inefable regocijo como se construyen elegantes y sólidos edificios sin más trabas ni cortapisas que las señaladas por el Ayuntamiento que en un punto a las alineaciones y condiciones estéticas que exigen en todas las construcciones, más bien favorecen que no perjudican la libertad de edificar.

Mirando este hecho desde semejante punto de vista y sin la necesidad de considerarlo bajo otros aspectos, es incalculable el beneficio que la expresada ley ha producido en esta ciudad e Isla; y comprendemos en él a toda la isla porque a muchos pueblos de ella tales como Porreras, Santañy, Manacor y otros, alcanzan los efectos de las notadas construcciones.⁷

La llei a què es fa referència al text és la d'*Expropiación Forzosa* que havia estat aprovada el 1879 i que permetia l'expropiació per tal de poder realitzar eixamples i alineacions, posant, per damunt del bé privat, el comunitari.

A Porreres aquesta llei s'aplicà a les zones de la plaça i al carrer Major (actualment Bisbe Campins). El 1907 l'arquitecte Joan Guasp en realitzà el primer projecte. Les expropiacions es dugueren a terme en distintes etapes. El 1905, s'havia iniciat un expedient d'adquisició de les cases situades al carrer Major i al d'En Veiet, que corresponien al trast que actualment ocupa la plaça. El 1909, s'inicià un nou expedient per tal de dur a terme una segona fase en què quedaven afectades les dues cases que encara restaven a l'espai que actualment ocupa la plaça Major.⁸

Aquestes alineacions no estarien exemptes de polèmica entre els veïns afectats. Una mostra n'és la carta enviada pel rector Pau Mir al Bisbe l'any 1910, davant la possibilitat que la rectoria fos obligada a esbucar la seva façana per recular i alinear-se amb les altres cases, de la qual en reproduïm un fragment:

Algunos dueños de fincas situadas en la otra parte obtuvieron permiso para construir sus casas hace muy poco tiempo y siguen una misma línea se han quejado y todo ha sido inútil. ¿Qué podían decir los dueños de varias casas cuya alineación semejante a una de ángulos obtusos y de las cuales dos no siguen la misma alineación?

Uno de ellos pretendió hacer la fachada nueva y naturalmente le señalaron como punto de partida la alineación que habían calculado. No se ha precisado a nadie a que derribara su fachada pues entonces no sólo habían de indemnizar el perímetro en que queda reducida la casa sino también los daños que se le ocasionen con esta disposición. La contestación que diversos albañiles que edificaban la nueva fachada daba a entender que no se proponía el Ayuntamiento llevar a cabo en poco tiempo esta reforma de la calle Mayor hasta la Plaza. Siendo esto así no creo verán precisado en lo que pueda restarme de vida a derribar la parte de la Rectoría que dejaría de estar según la alineación proyectada y

⁷ *La Almudaina*, 8 de setembre de 1896.

⁸ AMPo, Lligall 216, doc. 1, s. f.

que solo alcanzaría hasta la sala de recibir pues Amen consistencia bastante para resistir otros cien años sin que puedan ser declarados ruinosos lo más que podría declararse ruinoso sería la fachada de la cochería si el vecino inmediato derribara la fachada de la casa y entonces si que sería preciso acudir para solicitar la debida autorización para ceder por expropiación forzosa la parcela de terreno que quedaría fuera de la pared que nuevamente se habría de edificar [...].⁹

L'encarregat final de dur a terme el procés fou Guillem Reynés, qui, l'any 1912, realitzà el projecte d'alineació i de les expropiacions necessàries per tal d'aconseguir que la via d'unió entre la plaça Major i la de l'Església fos un carrer ample i recte, i que afectaria les façanes del costat sud del carrer.

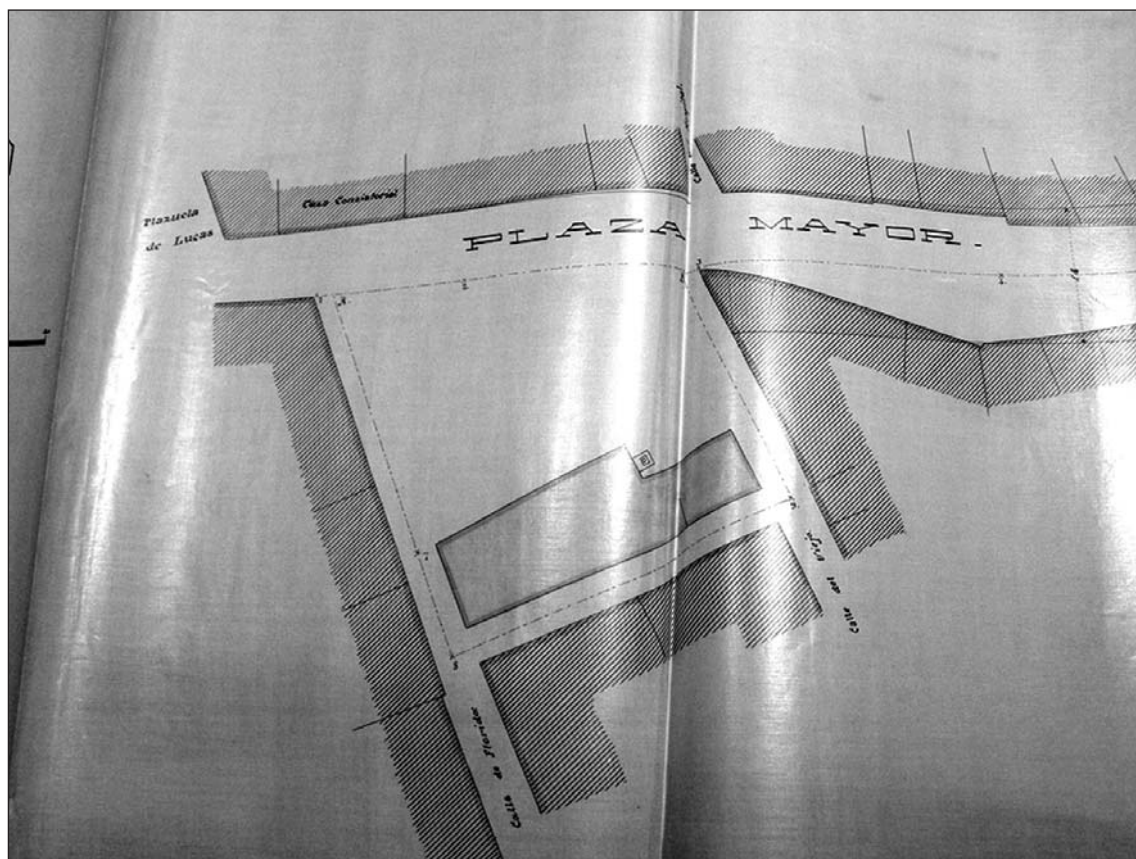

Fig. 3. Projecte de Guillem Reynés per a l'alineació de la plaça Major del 1912.

L'any 1936 el consistori encarregà a Enric Juncosa el projecte d'urbanització de la plaça Major, ara anomenada de la República, amb la pretensió, segons la memòria descriptiva, de la millora estètica de la plaça principal de Porreres.

Al centre de la plaça, s'havia de construir una glorieta il·luminada amb fanals que servís per fer concerts i, a les voreres, s'hi disposaven bancs. El desnivell del sòl es resolva mitjançant esglaons.¹⁰

Com a conseqüència de l'inici de la Guerra, per acord de l'Ajuntament de l'1 d'octubre de 1936 (Garí 2007, 151-152), es procedí a la demolició d'allò que ja s'hi havia construït.

⁹ ADM, III/145/321.

¹⁰ AMPo, Lligall 402, doc. 3, s. f.

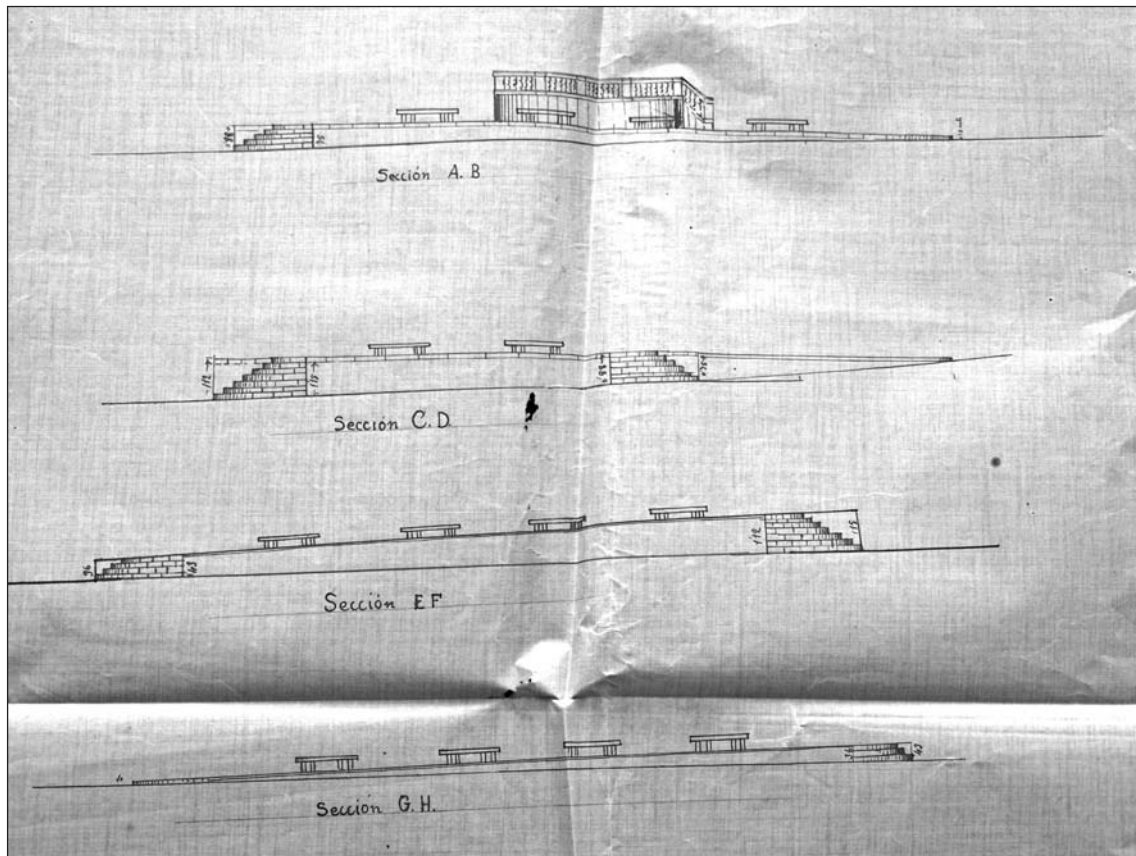

Fig. 4. Detall del projecte per a millorar la plaça de la República d'Enric Juncosa del 1936.

Els edificis públics des de finals del segle XIX a principis del XX

Els edificis públics, pel seu caràcter representatiu, sempre han estat models d'introducció de nous estils arquitectònics. A Porreres corresponen a aquest període els següents: el cementiri, l'escorxador, els projectes de reforma de la Casa Consistorial i el de l'escola graduada.

El cementiri actual, fora del nucli urbà, té el seu origen en una Real Cèdula del 1787, amb la qual es volia acabar amb els enterraments realitzats a les parròquies. L'Estat al·legava motius d'higiene, però l'Església s'hi mostrava molt reticent. Per aquesta causa, el manament reial no fou posat en pràctica immediatament, sinó que fou necessari gairebé un segle per tal que es complís a totes les viles mallorquines.

El projecte del cementiri de Porreres fou encarregat a Bartomeu Ferrà, que ja havia treballat en l'ampliació del de Ciutat i, a més, havia posat per escrit les seves teories de com havien d'ésser els nous cementiris en la seva *Memoria sobre el tema Concepto del Cementerio Católico con un apéndice sobre los cementerios de Palma* del 1895.

Al *Proyecto de ensanche y reforma del cementerio de la villa de Porreras. Planos y memoria descriptiva* del 1890, s'establien tot un seguit d'espais per tal de donar servei a les diferents necessitats, per la qual cosa es dotava amb un oratori, un vestíbul, una sala de dipòsit, magatzems, habitatge pel fosser i forns crematoris.¹¹

El recinte del cementiri, segons el plànols, tenia una àrea destinada a enterraments, amb tombes particulars als laterals i quatre espais centrals destinats a fossa comuna. A més, s'habili-

¹¹ AMPo, Lligall 421, s. f.

tava una petita zona amb entrada al camí de Banyeres per a difunts no catòlics. Finalment, hi havia un petit espai per ésser utilitzat en casos d'epidèmia.

L'edifici fou concebut amb un cos central que servís d'ingrés i dues naus laterals que havien d'ésser emprades per donar els distints serveis. La façana té clares influències de l'arquitectura que es duia a terme en aquella època a Barcelona, on poc abans havia estat Ferrà amb motiu de l'Exposició Universal que hi tingué lloc el 1888.

Ferrà, a la memòria descriptiva, recomanava que es plantessin arbres per tal de purificar l'aire i també perquè la visió del cementiri fos menys traumàtica.

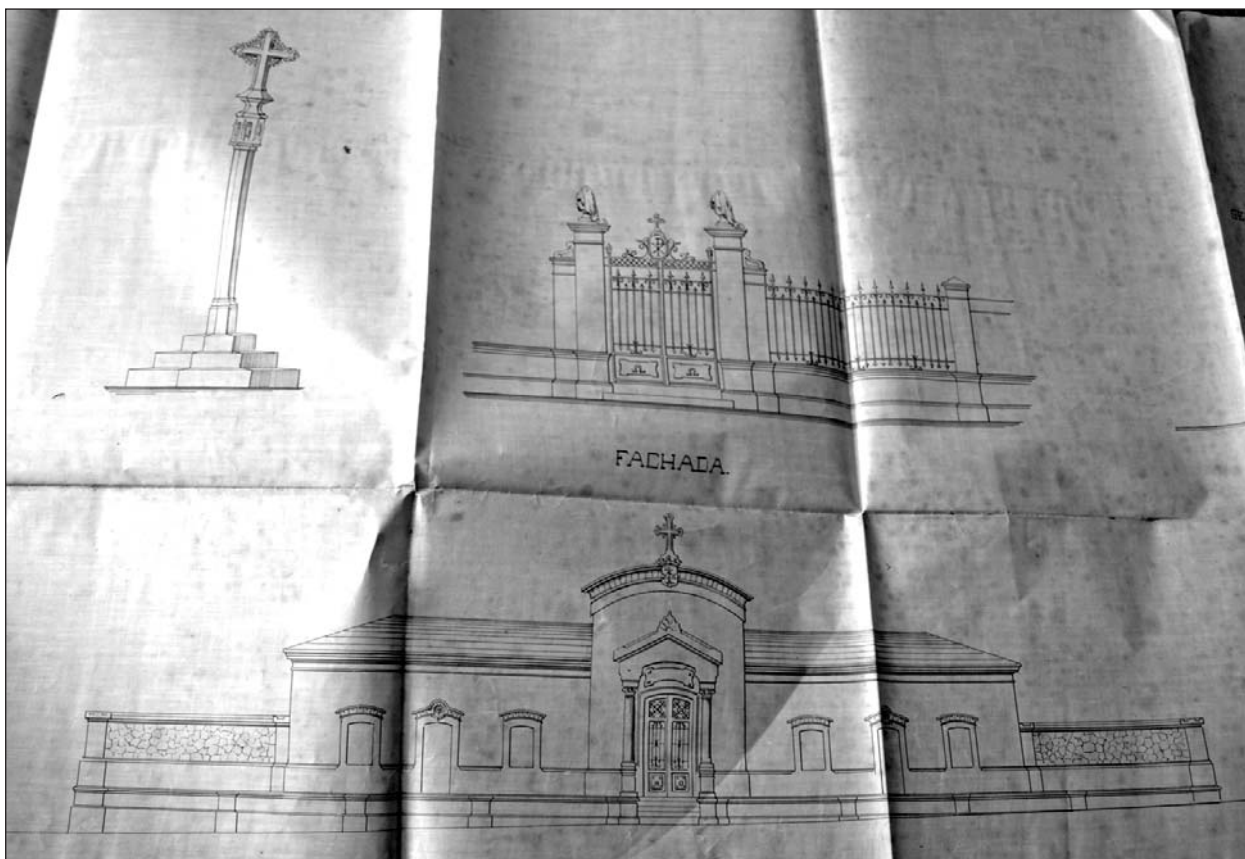

Fig.5. Projecte de cementiri de Ferrà del 1890.

El 1898 es treien a subhasta les condicions per al transport de pedres per fer les parets del tancament del nou cementiri, i el 1900 es realitzà una darrera fase d'aquest tancament.¹²

L'edifici, emperò, no es realitzà íntegrament en la primera fase, tot i que el 1901 se'n procedia a la benedicció, de la qual en tenim notícia gràcies a la crònica que en feia el *Diario de Mallorca*.¹³

No fou fins al 1925 que es reprendrien les obres del cementiri per tal d'acabar l'edifici, que havien estat aturades durant molts d'anys a causa de l'increment dels preus dels materials, com a conseqüència de la Guerra Europea.

¹² AMPo, Lligall 216, doc. 58 i 60, s. f.

¹³ *Diario de Mallorca* de 19 de novembre de 1901.

Vist que no es podia adquirir aqueix edifici, l'Ajuntament encarregà a Guillem Forteza el projecte de reforma de la vella casa consistorial. Aquest no es conserva a l'Arxiu Municipal, però fou publicat per Oliver i Seguí (1993, 52).

El projecte conservava les antigues arcades de la planta baixa, reobrint la de la façana lateral. A la primera planta es mantenien els vans que encara avui es conserven, reconvertint-los en balconades i mantenint la balustrada com a tancament pels balcons. Per augmentar l'espai, s'elevava un pis l'edifici i es rematava amb una torre central, que era coronada per una petita cúpula. Com deixà escrit Forteza a la memòria descriptiva, es pretenia dotar l'edifici d'un caràcter monumental, tot i seguir l'estil i el caràcter clàssic del que ja existia. La reforma mai no s'emprengué i no fou fins al 1939 que s'adquirí Can Sitjar i s'emprengué la reforma que n'afectaria únicament l'estructura interna, sota el guiatge d' Enric Juncosa.¹⁷

Un altre edifici públic que restà sense realitzar fou l'escola graduada, que havia de permetre escolaritzar els infants de Porreres.

El 1926, Joan Capó Valls de Padrines, inspector d'ensenyament, mantingué una reunió amb els batles de les Illes Balears per començar la construcció massiva d'escoles. En aquesta reunió, Guillem Forteza fou l'encarregat de mostrar els models arquitectònics que havien d'adaptar-se a les necessitats educatives dels distints pobles.

Porreres inicià, l'any 1927, un expedient per comprar uns terrenys destinats a edificar la nova escola graduada.¹⁸

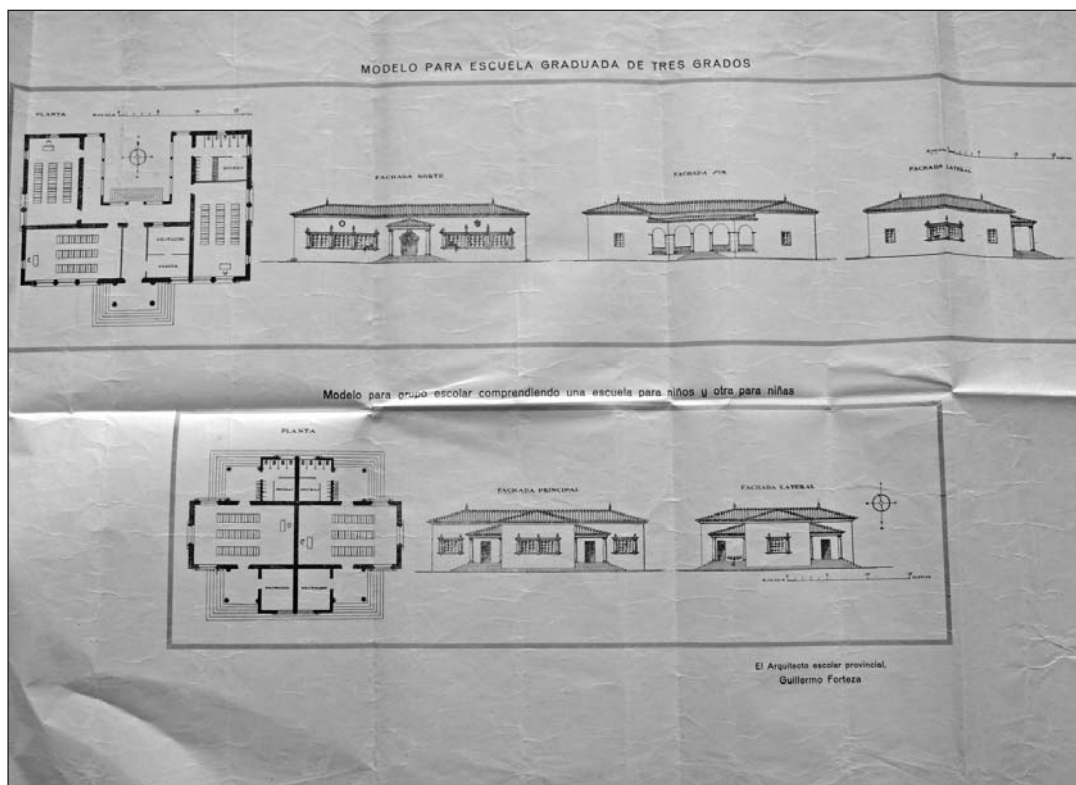

Fig. 7. Model d'escola graduada que es conserva a l'Arxiu Municipal de Porreres.

¹⁷ AMPo, Lligall 419, *Memoria del Proyecto de Casa Consistorial para el Municipio de Porreres*, 1931, s. f.

¹⁸ AMPo, Lligall 216, doc. 27, s. f.

El model que es conserva a l'Arxiu era d'estil regionalista i la seva distribució era molt similar a la que es realitzà a Vilafranca de Bonany.¹⁹

El 1935, l'Ajuntament adquirí els terrenys del Molí d'en Jordi per fer l'escola i n'encarregà els plànols a Enric Juncosa, que s'adscrigué per a aquest projecte al corrent racionalista, en un model molt similar al del col·legi Jaume I de Ciutat, i que malauradament, com ja exposà Garí (2007, 47-70), restà sense edificar a causa de la Guerra Civil.

L'arquitectura particular entre 1850 i 1950

A mitjan segle XIX, començaren a tenir lloc alguns canvis en l'arquitectura civil. S'obriren grans finestrals a les plantes baixes i finestres balconeres al primer pis, generalment emmarcades per motlures i protegides amb un guardapols. Aquesta reestructuració de la façana permetia una millora en la il·luminació de les cases. A més, segons podem observar en aquelles en què es dugueren a terme tals reformes, es pretenia ennoblir el primer pis. A la majoria d'elles s'organitzà la façana per mitjà de faixes ornamentals.

Fig. 8. Can Verdera al carrer del Pou Florit.

A Porreres, com ocorregué a Ciutat, moltes cases benestants introduïren aqueixes reformes. Tal és el cas de Can Verdera, al carrer del Pou Florit, en la qual podem observar la data en què es va refer la façana, 1846.

L'arquitectura porrerenca del segle XIX, a més, presenta dues cases que sobresurten respecte a les altres: Can Ramonell i Can Sitjar.

La casa que actualment és coneguda com a Can Ramonell, al carrer del Pou Florit, fou encarregada pel metge Miquel Rosselló Cervera, el qual, després d'estudiar medicina i cirurgia a la Universitat de Montpeller, exercí a França, Mallorca i, posteriorment, a Valparaíso (Xile). Al

¹⁹ AMPo, Lligall 420, s. f.

seu retorn a Mallorca, es féu construir aqueixa casa, a la qual en fa referència el diari *El Isleño*, en la següent notícia:

Por fin hemos tenido hoy la satisfacción de ver restituida al seno de su familia y de sus paisanos á nuestro apreciado amigo don Miguel Rosselló, quien habrá podido persuadirse de que su ausencia de más de seis años en nada había enfriado la general estimación á que le hicieron siempre acreedor sus virtudes y carácter afable [...].

*De antemano el señor Rosselló ha hecho construir en esta villa un elegante edificio amueblándose con lujo y suntuosidad que revelan á la simple vista exquisito gusto y la distinguida posición social de la persona para quien está destinado.*²⁰

L'arquitectura que Rosselló havia pogut observar a Valparaíso, una de les ciutats més cosmopolites del món, tenia una forta ascendència del neoclassicisme francès, amb influència d'Henault i de C. F. Brunet-Debaines, germà de l'arquitecte que projectà el museu i la biblioteca de Le Havre i que treballà pel govern de Santiago de Xile.

Per la factura de l'edifici i la importància del comitent, segurament l'encàrrec es realitzà a un bon arquitecte. En aquells moments, treballaven a Mallorca Miquel Ferrà (mestre d'obres), Joan Sureda, el seu fill Antoni Sureda i Josep Frontera. Per manca de documents que ens confirmin l'autoria, sembla que podria ésser atribuïda a Joan Sureda puix que presenta moltes similituds amb Can Lladó de Palma.

L'ingrés rep un tractament principal i a la tarja de ventall porta la data de finalització de l'obra, 1860. Aquest està flanquejat per dues finestres balconeres ornamentades amb sengles cartel·les de relleus decoratius. En l'actualitat, la de la dreta ha estat reconvertida en portal d'accés al pis superior.

Tant la utilització de la tarja de ventall com les cartel·les amb relleus, el tractament dels ferros i la disposició de balconades i elements decoratius en façana són molt semblants en ambdós edificis, elements decoratius que estaven a la moda i que, com observa Cantarellas (1981, 381), es difonien a través de revistes com el *Magazin des Arts*.

A la primera planta, la casa presenta les finestres balconeres coronades de frontons que reposen damunt mènsules, que donen majestuositat a l'edifici. La cornisa mostra una motllura de bitllets i la coberta fou rematada amb dues escultures d'un lleó, que sosté, sota la pota, l'esfera terrestre i que ens remet a l'arquitectura isabelina.

El mateix model fou usat per Frontera a l'arc que es realitzà a Ciutat en honor de la vinguda de la reina Isabel II.

L'interior fou elegantment vestit i en destaca l'escala de dues avingudes, que conflueixen en una central a cada replà, i que fou realitzada en marbre. Ferrà (1959, 118) en construí una amb la mateixa tipologia al Banc Balear. Resulta interessant el fet que Sureda realitzés, el 1872, un primer projecte per a aquest edifici en què és possible que ja hagués incorporat aquest model d'escala.

Fig. 9. Can Ramonell al carrer del Pou Florit.

²⁰ *El Isleño*, 7 de setembre de 1860.

La segona casa de què hem parlat és Can Sitjar i, com l'anterior, mostra l'empremta de l'Acadèmia. En aquest cas, la casa presenta similituds molt grans amb projectes de cases realitzats per Hittorf (Hitchcock 1993, 41), que mostren unes proporcions cuidades i, algunes d'elles, presenten, a la primera planta, obertures en arc de mig punt ornamentades per bandes de pedra rústica i dovelles a saltacavall, com les que observam a Can Sitjar.

Fig. 10. Plaça de Porreres amb Can Sitjar al fons, foto cedida per Bartomeu Garí.

Les targes estan decorades amb relleus ornamentals com les que veim a l'ingrés de Can Lladó, casa veïna de la casa pairal que els Sitjar tenien a Ciutat. Al primer pis, hi trobam una balconada i la central fou coronada per un frontó i flanquejada per finestres balconeres. Al pis de dalt, l'ornamentació hi fou simplificada.

Fig. 11. Casa tradicional de final del segle XIX.

La reedificació de les façanes que hem indicat se cenyeix a algunes de les cases principals porrerenques afectades per les noves modes. Això no obstant, cal dir que, entre finals del segle XIX i principis del XX, les cases més modestes seguien construint-se d'acord amb la tipologia tradicional, com ho podem veure en zones de nova urbanització, com és ara el Camp de la Senyora, i als carrers de la Dolçor, de la Glòria o de les Cases Noves.

Aquestes noves urbanitzacions donaren lloc a habitatges unifamiliars de dimensions més reduïdes que les que tradicionalment existien al nucli més antic de la vila, si bé l'estructura era la mateixa (planta baixa i una o dues altures), i mostren més simetria que les antigues.

La paret de la façana era realitzada de paredat en verd, és a dir, amb pedres i morter, i mostra reforços de bandes de llivanyes de marbre. Aquests donen major forta-

lesa a l'estructura i se situen als angles o formant faixes verticals, seguint els vans de les finestres, que són, generalment, rectangulars, estan tancades amb vidriera i persiana i que tenen l'amplitud de pedreny. En alguns casos, la façana està feta íntegrament de marbre.

A principis del segle XX, l'arquitectura de Porreres es feu ressò de les noves tendències que apareguren a la resta de la illa, començant pel modernisme i seguint amb l'*Art Déco*, el regionalisme i el racionalisme.

El modernisme a Porreres anà lligat a tres fets principals. En primer lloc, la influència d'allò que es feia a la resta de l'illa; en segon lloc, la presència de Guillem Reynés a la vila, el qual, en aquells moments, treballava juntament amb Rubió i Gaudí a les obres de Lluc i, finalment, la influència que hi exercí el bisbe Campins, antic rector de la parròquia.

Un dels primers exemples d'aquest corrent el trobam en la introducció d'elements decoratius a la Posada de Son Jordi, al carrer del Pou Florit. La reforma de la façana es dugué a terme el 1903.²¹

Amb les alineacions del carrer bisbe Campins, moltes façanes del costat sud s'hagueren de reedificar i mostren la influència del modernisme.

Fig. 12. Casa del carrer Bisbe Campins.

Un dels millors exemples del modernisme a Porreres el tenim a Can Bou, al carrer del rector Llompart, obra realitzada el 1914. La façana mostra un tractament molt similar al que es dugué a terme a Sóller en les reformes de l'església parroquial, sota la direcció de Joan Rubió i amb l'ajuda de Guillem Reynés. Igualment, a Lluc s'usà la tipologia de pedra treballada toscament. Aquest fet fa pensar en la possible autoria de Reynés, tot i que documentalment no s'ha pogut constatar.

²¹ AMPo, Lligall 01, doc. 11, s. f.

Fig. 13. Posada de Son Jordi al carrer del Pou Florit.

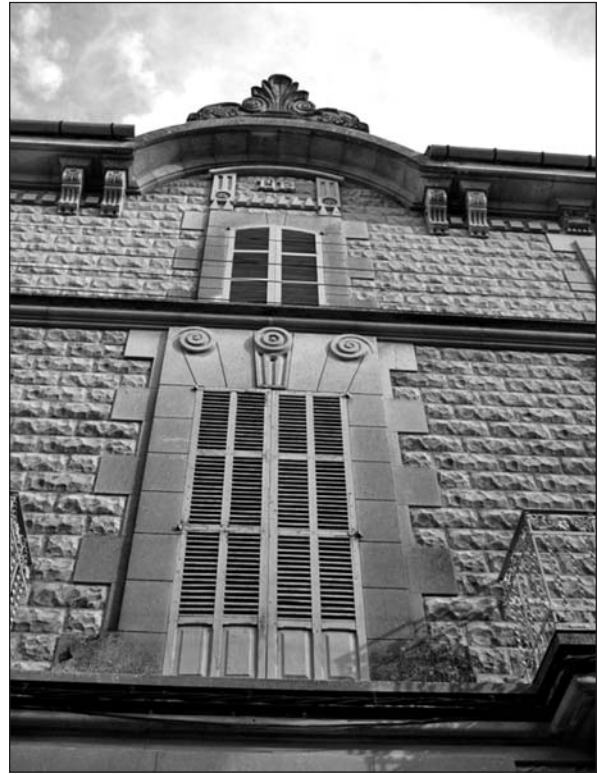

Fig. 14. Can Bou al carrer Rector Llompart.

El modernisme va tenir una vessant popular que s'observa en moltes cases més senzilles, en les quals la imaginació dels propietaris o dels mestres d'obra locals foren els únics límits.

Un nou corrent que serví per donar continuïtat entre modernisme i racionalisme és el denominat *Art Déco*. Com afirma Seguí (2001, 175), prové d'una tendència més racionalista de l'*Art Nouveau*, l'anomenada *Sezession* vienesa, a la qual s'afegeixen alguns elements de l'Escola de Glasgow, del cubisme i del decorativisme. En aquest corrent destaquen la utilització de la geometria, dels baixos relleus simplificats i del ferro, que ja havia estat important al modernisme, si bé els motius decoratius se simplificaren.

A Porreres les cases de Can Renya, projectada per Carles Garau el 1930 i construïda pel seu propietari, el mestre d'obres Bernat Gornals (Renya), és un dels millors exemples d'aquesta tendència.²²

El regionalisme és el corrent que segueix els anteriors i que pren com a model el casal tradicional mallorquí, utilitzant elements típics com són el porxo superior, la coberta de teula àrab, el voladís de fusta i el portal de mig punt. Carles Garau Tornabells fou l'arquitecte que més habitatges unifamiliars realitzà adscrits a aquesta tipologia. D'ell en són els habitatges del carrer Major número 13 i 38 o la casa per a Miquel Mulet, al carrer de l'Almoïna.

Finalment, hi ha tot un conjunt d'edificis que s'han de classificar com a eclèctics, on els arquitectes investigaren nous models arquitectònics, amb tipologies ornamentals ja usades pel modernisme o pels historicismes, i que foren construïts cap als anys trenta i quaranta. Dins aquesta tipologia podem parlar d'edificis emblemàtics de Porreres, com són Can Ferrando, Ca sa Viuda, Cas Montuïrer o Villa Margarita.

²² AMPo, Lligall 443, s. f.

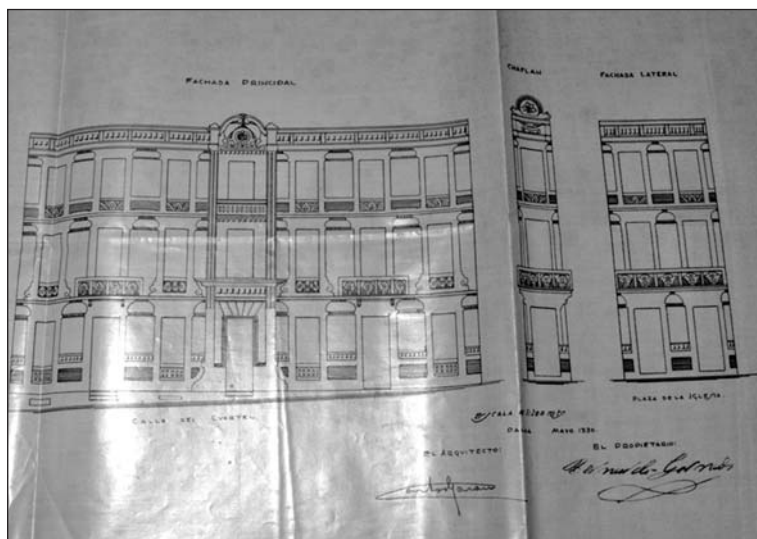

Fig. 15. Plànol de Can Renya que es conserva a l'Ariu Municipal.

Fig. 16. Edifici regionalista projectat per Garau.

Bibliografia

CANTARELLAS, Catalina (1981). *La Arquitectura Mallorquina desde la Ilustración a la Restauración*. Palma: Institut d'Estudis Balearics.

ESTADA, Eusebio (1886). *Condiciones que deben reunir las viviendas para que sean saludables*. Madrid: Sociedad Española de Higiene.

— (1892). *La Ciudad de Palma: su industria, sus fortificaciones, sus condiciones sanitarias y su ensanche, con un apéndice sobre las condiciones que han de reunir las viviendas para ser saludables*. Palma: Tipografía de Viuda e Hijos de Pedro J. Gelabert.

FERRÀ, Bartomeu (1959). *Arquitectura legal*. Palma: Editorial Mallorquina de Francisco Pons.

GARÍ, Bartomeu (2007). *La Guerra Civil a Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*. Inca: Documenta Balear.

HITCHCOCK, Henry-Russell (1993). *Arquitectura de los siglos XIX y XX*. Madrid: Càtedra.

REYNÉS, Guillem (2006). *Arquitectura i art a Mallorca. Antologia de textos (1906-1918)*. Palma: Documenta Balear.

SEGUÍ, Miquel (1975). *La arquitectura modernista en Baleares*. Palma: Cort.

— (1981). *Introducción a la arquitectura del regionalismo: el modelo mallorquín*. Palma: Institut d'Estudis Balearics.

— (1990). *Arquitectura contemporanea de Mallorca (1900-1947)*. Palma: Universitat de les Illes Balears i Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Balears.

— (2000). *El modernisme en les Illes Balears*. Barcelona: Grafos.

Les partitures dels «cavallets» que el Rnd. Miquel Escarrer dictà a Baltasar Samper l'any 1925

FRANCESC HUGUET BALLE

Estat de la qüestió a partir de la documentació reunida per Francesc Melià

A les IV Jornades de Cultura Popular a les Balears, Francesc Melià presentà una comunicació titulada «Porreres: cossiers, cavallets...?»¹, en la qual aportava una àmplia relació documental sobre l'existència d'un indefinit ball de figures a Porreres, i on, al final, es decantava per la probabilitat que es tractés de cossiers, tot i que, paradoxalment, el poble els anomenava cavallets. A la vegada, recollia també la informació de Joan Julià Sastre, qui, en el seu llibre *Porreres. Coses d'altre temps*, feia referència a un ball que havia existit al poble anomenat “ball dels arquets”. No presentava cap informació sobre les melodies o partitures de cap d'aquells.

Tot i considerar irrenunciable la lectura íntegra de la comunicació de Francesc Melià, tant per les fonts consultades² com pel tractament acurat de les dades obtingudes, consideram imprescindible, per conèixer l'estat de la qüestió, llegir les conclusions que en treu:

Amb totes aquestes dades, podríem intuir més o manco com eren. Ballaven els dies més assenyalats, especialment els dies de la Mare de Déu d'agost durant el s. XVIII i a Sant Roc (26 d'agost encara) durant el s. XIX. Ballaven el dia de la festa i el dia de la capta, que es feia un altre dia abans de la festa. Feien ball a la Plaça Major i també feien taules. Descrivien rotlles quan dansaven i estaven regits per la dama, que portava un cèrcol adornat de flors i paperines. Eren sis, la dama un dimoni i un bovo (espècie de pallasso), però els darrers testimonis que els veren no parlen de cap dimoni.

La colla estava formada per obrers, que eren pagats i mantinguts; els vestits estaven pagats per les obraries així com els cascavells. Aquest pagament tal volta es fes en espècies: o bé blat recollit de la capta o bé en sabates (apareix que és corrent).

Els músics també eren mantinguts i cobraven, però val a dir que també es feia un ball públic d'on l'obreria obtenia fons (segurament per subhasta de balls) i les sonades devien esser diferents que per a la dansa ritual, que se sonava amb xeremia, flabiol i tamborí [...].

¹ MELIÀ BARCELÓ, Francesc 1997 a *IV Jornades de cultura popular a les Balears*. Manacor: Ajuntament de Manacor.

² Fonts consultades per Francesc Melià:

- LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA, “S'ARXIDUC”(1984). *Die Balearen. Las Islas Baleares por la letra y el dibujo*. Ciutat: Ed. José J. de Olañeta. Volum 1, p. 217.
- GUASP I GELABERT, Bartomeu (1928). *La diada de St.Roc*. Diari *El Correo de Mal/orca*. Ciutat. Citat a VALLCARNERAS JAUME, Francesc (1990). *Els cossiers d'Alaró. Aproximació al fet dels cossiers a Mallorca*. Ciutat: Editat per l' Ajuntament d' Alaró. Col·lecció l'argenter núm. 1, p. 55.
- SANSÓ ROSSELLÓ, Aina (1993). *Els cossiers de Mallorca; present i futur (1)*. *Llum d'Oli*, n.39. Porreres: Agrupació Cultural de Porreres.
- DURAN JAUME, Damià (1994). *L'enginy de l'oci. estudi etnogràfic dels jocs, festes i altres diversions tradicionals de Porreres*. Porreres: Col·lecció Pàssera núm. 2. Editat per l' Ajuntament de Porreres p. 169-170.
- JULIÀ SASTRE, Joan (1982). *Porreres. Coses d'altre temps*. Mallorca, p. 138, 129,
- MUNAR OLIVER, Gaspar (1979) *Historia de Porreres*. Ciutat. Volum 11, p. 73, 316, i 25.
- Llibre de Sant Roch Any 1534. f. 5. Arxiu Parroquial de Porreres.
- *Llibre de Obreria de Nostra Señora, baix l'hermós títol de l'Assumpta any 1753*. No enumera els folis. Arxiu Parroquial de Porreres.
- *Obreria de San Roque 1853*. No enumera els folis. Arxiu Parroquial de Porreres.

Anaven vestits de blanc, amb un guardapit, espartenyas d'espart i un mocador voltant el coll. Es cobrien el cap amb un barret o gorra amb borles i sense visera [...].

Duien cascavells per les cames, calçons amples però cenyits per damunt el genoll i dues cintes que partien de l'espartenya i voltaven la cama una per damunt l'altra. Duien un mocador amb la ma i podria ser que la dama dugués arquets de cavallets, i ho podríem relacionar amb el "ball dels arquets" que anomena Joan Julià. Però pel que veim cap font esmenta que els dansaires portassin figures de cavall, mentre paradoxalment el poble els anomena cavallets.

Finalment, malgrat que encara la investigació no estigui acabada, voldria tractar el tema del nom: cossiers o cavallets. Mentre cap font no ens ho aclareixi hem de recordar que un element definitori de la dansa dels cavallets és precisament que els dansadors duen una figura de cavall passat pel cos. Aquest tret diferencial no apareix a Porreres ni documentat ni en la memòria col·lectiva. En canvi, l'Arxiduc parla de cossiers. I si m'he de decantar per alguna possibilitat, pareix més probable que fossin cossiers. Però per què el nom de cavallets? Podria ser que els darrers temps perdés pes com a forma de diversió, ja que a principi de segle comencen a aparèixer noves formes de diversió entre el jovent i els cossiers podien semblar "cosa de capellans" i passats de moda; també que és en aquest moment quan les obraries i organitzacions de clavaris comencen a perdre importància. En aquest context és usual que la dansa passi a mans infantils, com passà a Lluçmajor, Manacor o Pollença.

La comunicació acabava amb una crida a continuar la recerca:

Per acabar m'agradaria encoratjar la gent perquè tenguí curiositat pel tema i en continuïn la recerca: falta cercar si resten més vestits, consultar altres fonts que encara no s'han buidat, intentar obtenir informació de testimonis orals, etc... Una feina que no està acabada i que és, personalment, apassionant.

L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya

*L'obra del cançoner popular de Catalunya*³ fou una iniciativa de Rafael Patxot i Jubert, qui el 1921 encarregà a l'Orfeó Català i al seu president Francesc Pujol el projecte de recollir totes les cançons de les terres de parla catalana. Per dur a terme aquesta empresa, a més d'arreglar materials ja recollits i de convocar concursos de noves recolliments, organitzaren unes "missions de recerca" constituïdes per equips de dues persones, un músic i un lletrat, que rastrejaren tot el territori català, balear i part del valencià.

Les missions realitzades a Mallorca, Menorca i Eivissa foren encarregades al músic Baltasar Samper, ajudat el 1924 per Miquel Ferrà; el 1925, per Josep M. Casas Homs; el 1926, per Ramon Morey i Julià Samper; el 1927, 1928 i 1930, per Ramon Morey; i el 1932, per Andreu Ferrer i Ramon Morey. Les missions del 1934 i 1935 les féu Dolors Porta.

El 1926 es començà a publicar el fruit de la recerca amb el títol de *Materials del Cançoner Popular de Catalunya*⁴. En el tercer volum es recull la crònica i una selecta de partitures de la missió del 1924.

Publicats els tres primers volums dels *Materials* i el primer del *Diccionari de la dansa*⁵, la Guerra Civil truncà la continuació. El Sr. Patxot s'exilià a Suïssa amb gran part dels materials i, afortunadament, l'any 1991, en compliment del desig de Patxot, aquests foren dipositats a l'Abadia de Montserrat. Després d'una laboriosa tasca de catalogació dirigida per Josep Massot i Muntaner, des del 1993 es continuà l'edició dels *Materials*,⁶ tot seguint l'ordre cronològic de les

³ Podeu llegir l'ampli i acurat resum de la història de *L'obra del cançoner popular de Catalunya a la Lliçó magistral* que Josep Massot i Muntaner pronuncià el 19 de juny de 1999, en motiu de la seva investidura com a doctor honoris causa per la Universitat de les Illes Balears.

⁴ PUJOL, Francesc [et. al.] (1926-1929) *Obra del cançoner popular de Catalunya. Materials*. Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, (volums I-III).

⁵ PUJOL, Francesc; AMADES, Joan (1936) *Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*. Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera.

missions de recerca, a raó d'un tom per any, així com el mateix esquema de les primeres publicacions: la crònica de la missió seguida d'una selecta de les partitures recollides.

Un còpia completa i microfilmada de tot el material es troba consultable a la Biblioteca del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana de la Generalitat de Catalunya.

Els manuscrits de Samper a la Biblioteca Bartomeu March, de Palma

A la Biblioteca Bartomeu March de Palma es conserven uns manuscrits que són els esborranys d'una part de la música i de les cançons que Baltasar Samper recollí a les distintes missions de recerca per comanda de *L'obra del cançoner popular de Catalunya (OCPC)*, entre els anys 1924 i 1930. Els trobam classificats en carpetes, de format quartilla, identificades per l'any corresponent a cada una de les missions. La majoria de les mostres, enumerades cronològicament, estan escrites en llapis sobre paper pautat; algunes estan redactades amb tinta. També hi ha material inèdit, és a dir, no publicat als *Materials* de l'*OCPC*.

La missió del 1925 i la recollida musical a Porreres

El poble de Porreres rebé la visita dels “missioners de les cançons” el setembre de 1925. En trobam publicada la crònica i un recull de les cançons agrupades al volum VI, dels *Materials* de l'*OCPC*: «Memòria de la missió de recerca de cançons i músiques populars realitzada per Baltasar Samper i Josep M. Casas Homs per terres de Mallorca del 17 d'agost al 16 de setembre de 1925, per comanda de l'obra del cançoner popular de Catalunya.»

No podem renunciar a llegir el text íntegre de la crònica de la missió i reproduir el llistat de persones entrevistades⁷:

A dos quarts de vuit sortim cap a Porreres. Ens torna a inquietar la possible collita o el fracàs temut. En arribar-hi anem a l'Oratori a visitar el P. Riera, antic mestre d'en Samper. Ens diu dues tonades velles, i ens acompanya a casa de D. Miquel Escarrer, home angelical que també té alguna cosa per dir. És l'organista de la Parròquia.

Ambdós sacerdots ens acompanyen; amb poc profit, però, puix solament la vella Bet Pinet dicta quelcom amb fatic.

Dinàrem amb l' Administrador senyor Guasp, i amb ell anàrem a la fàbrica de D. Nilo Salas, d'on citàrem alguns subjectes. Desaprofitàrem la tarda, puix algunes noies que hauriem pogut fer cantar, tot i acompanyar-nos Mossèn Escarrer, es resistiren, amb el suprem argument de ser soles a casa.

A la vesprada, després de molta espera comparegué a l'Administració de Correus mestre Miquel, afamat cantaire que, tremolant, solament per haver-li-ho manat el seu amo cantà tres cançons de feinejar.

⁶ MASSOT I MUNTANER, Josep, ed. (1993-2008) *Obra del cançoner popular de Catalunya. Materials*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, (volums IV-XVIII).

⁷ Persones de Porreres que es relacionen a la Missió del 1925:

- Escarrer, Rnd. Miquel: d'uns 60 anys, organista de Porreres, no s'ha mogut mai de l'illa. Excel·lent caràcter, senzill i servicial.
- Figuera, Isabel Maria (*Bet Peret*): velleta de 81 anys, filla i veïna de Porreres, cega, flaca de memòria.
- Llaneras, Antònia (*Tonina Serra*): de 27 anys, de Porreres.
- Lliteras, Maria (*Salada*): del camp de Porreres, uns 30 anys, filla de glosador i glosadora ella mateixa. Ara treballa a la fàbrica.
- Riera, Rd. P. Llorenç: felipó, superior del convent de Porreres, fill de Manacor.
- Roig, Antoni (*Toni*): 73 anys, de Porreres. Sempre ha fet de pagès i pastor.
- Roig, Magdalena: 27 anys, filla de Son Sans de Porreres.
- Sastre, Coloma: filla de Porreres, neboda del Rd. M. Escarrer.
- Serra, Miquel (*Mestre Miquel*): 68 anys, de Porreres, abans feia de conrador, ara és mosso de la fàbrica.

Desesperançats, sortírem per veure altres subjectes. Com que ja no era hora d'estar per les cases, i una noia es demostrà bona cantadora, determinàrem de tomar el diumenge vinent. Sopem amb D. Nilo i l'Administrador Sr. Guasp. Aquest ens obliga a anar a dormir a casa seva, puix de l'hostal diu que no en surten gaires clients satisfets.

Dia 6 (p. 304)

[...] Havent dinat tornem a Porreres, i Mn. Escarrer ens acompanya a ca na Magdalena Roig, la qual, amb altres tres companyes, ens canten algunes cançons fins que es féu fosc.

Mentre esperàvem que vingués a cercar-nos el vehicle que havíem llogat, copiem algunes tonades a casa del mateix Rvd. Escarrer, que materialment es desfeia en obsequiositats, i si d'ell hagués depès, no hauria romàs cançoneta sense copiar a Porreres.

Les partitures dels “cavallets”. Manuscrits i transcripció

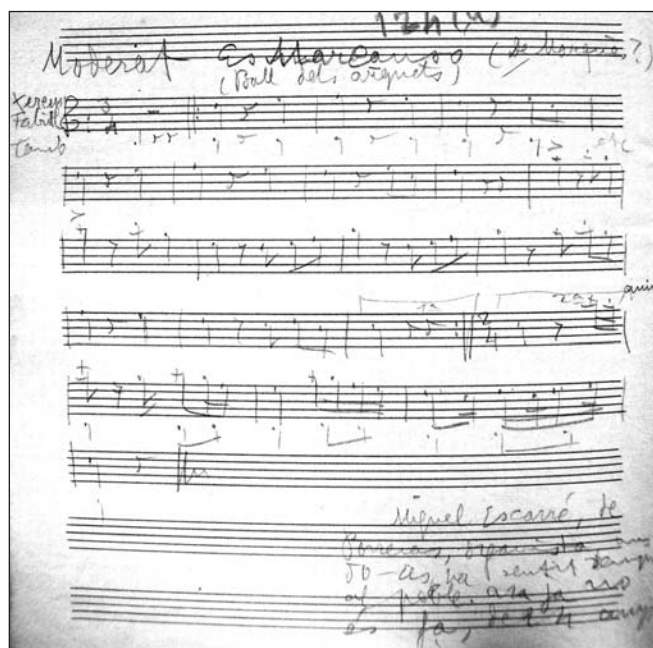
La primavera de 2006, quan estava en la fase de recollida de material per al fons documental del repertori dels xeremiers de Mallorca que havia de constituir el meu treball de fi d'estudis⁸ al Conservatori Superior, per indicació de Josep Massot, vaig consultar els manuscrits de Samper conservats a la Biblioteca Bartomeu March de Palma i em vaig trobar amb la grata sorpresa que allà, com he dit abans, hi havia un valuós material inèdit que enriquiria força el fons documental, especialment en el seu apartat de música per a ball de figures.

Entre aquest material trobam dues partitures recollides el 1925 a Porreres: una titulada «Cavallets – les acompanyades» i l'altra, «Es Marcansó – Ball dels arquets». Eixes partitures foren dictades per l'organista Rnd. Miquel Escarrer. Baltasar Samper, quan les recollia anotava: «Els ha sentit sempre al poble. Ara ja no es fa des de (?) anys».

Manuscrit de Baltasar Samper,
f. 124
Biblioteca March. Palma

⁸ HUGUET BALLE, Francesc (2007). *La música dels xeremiers de Mallorca. Cap a la creació d'un corpus documental per a la recerca i l'ensenyament del repertori.* Palma de Mallorca: Fundació per al Conservatori Superior de Música i Dansa de les Illes Balears. (Natura Sonora, 1).

Manuscrit de Baltasar Samper,
f. 124a.
Biblioteca March. Palma

Transcripcions

LES ACOMPANYADES - Cavallets de Porreres -

FV_054_g_01
SAMPER_1925_124

Moderat

Xeremies
i flabiol

Tamborino

ES MARCANSÓ
(Ball dels arquets)

FV_054_g_02
SAMPER_1925_124(a)

Moderat

Xeremies i flabiol

Tamborino

Anàlisi i estudi comparatiu de les partitures dels “Cavallets” entre si i amb altres melodies afins

L'única connexió temàtica, des del punt de vista musical, entre les dues partitures dels “Cavallets” que Mn. Escarrer dictà a Baltasar Samper és l'acabatall, el qual, en ambdues, podem considerar com a afegitó independent. Això ens recomana analitzar-les de forma separada.

Sens dubte la peça que presenta més signes d'antiguitat és la que Samper enumera amb el 124a i anomena «Es Marcansó (de marquès?) (Ball dels arquets)». Es pot observar un parentiu molt marcat amb els seus homònims «El Mercansó» («Marcansó», «Es Marquensó» o «El Marcançó», segons la font⁹ del cossiers de Montuïri i «Margansó» (o «Es marguensó», segons la font¹⁰) dels cossiers d'Algaida. La indicació per ser sonada amb xeremies sembla no ser correcta, ja que la melodia està interrompuda per silencis de negra per fer coincidir el fraseig amb els tocs de tamborí, que cauen en el primer i tercer temps del ritme ternari, tal com se sonen als cossiers de Montuïri seguint la contínua tradició. Si superposam les partitures del que haurien estat els cossiers de Porreres amb les dels de Montuïri i Algaida, observam un paral·lelisme que evidencia que ens trobam davant tres variants d'una mateixa peça originària. A l'acabatall és on hi ha més divergències, però, tot i això, podem veure una mateixa pauta a les tres variants.

Pel que fa a la partitura que Samper enumera amb el 124, anomena «Cavallets – les acompanyades» i que ve amb la indicació instrumental de xeremies flabiol i tamborino (en aquest cas, creiem que és l'encertada), podem observar que presenta unes característiques molt semblants a la música que trobam en els cavallets de Felanitx. Aquesta darrera ja la trobam documentada al *Die Balearen* de l'Arxiduc i, més endavant, es veu diferenciada com a «Sa processó» per Massot o «Sa Porfessó» per Samper.¹¹ Es tracta d'una música en ritme binari, molt probablement de fac-

⁹ HUGUET, p. 134.

¹⁰ Ibid. p. 143.

¹¹ HUGUET, p. 111 i 114

Porreres

Montuiri
Noguera

Algaida
Massot

6

15 8

1. 1.

3

23 *Acabatall*

3

tura pròpia dels xeremiers de torn, inspirada en alguna sonada prèvia. No es descarta que hi falti algun fragment. Inclou el mateix acabatall de l'altra peça, part del qual és utilitzat com a motiu conclusiu del cos melòdic principal que es va repetint.

Conclusió

Encara queden massa punts escapats per poder extreure noves conclusions referents a la identitat i l'evolució dels balls de figures que hi hagué un temps a Porreres. Només podem parlar de dues partitures d'uns balls que ja no es fan quan són dictades el 1926 per un organista que n'ha

Porreres
 Felanitx
Arxiduc
 Felanitx
Massot
 Felanitx
Samper

13 8

13 8

13 8

13 8

21 8

21 8

21 8

21 8

sentit la melodia i un músic que la transcriu; però d'aquestes sols en tenim els esborranys. Una, «Es Marcansó», que es refereix a un “ball dels arquets” del qual no en trobam més dades, es pot considerar una variant de la música del ballet del mateix nom dels cossiers de Montuïri i d'Algaida. L'altra, «Les acompanyades», fa referència als “cavallets”.

Tot i aquests punts escapats, vull compartir amb tots vosaltres la satisfacció que em proporcionà la troballa d'aquests dos esborranys de partitura, que ben segur mereixen ser considerats com a part de la història i del patrimoni cultural del poble de Porreres.

La depuració del magisteri de Porreres: el cas de Joan Roca Escandell

AMEIB
ANTONI AULÍ GINARD
JOAN CARBONELL MATAS
ESPERANÇA RAMIS DE PLANDOLIT
JAUME SERRA BARCELÓ

Introducció

La creació de l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears (AMEIB) ha marcat una fita en la conservació i coneixement del nostre patrimoni educatiu, tot i que encara és un gran desconegut per a la majoria del públic i per als investigadors. En la seva àrea de l'arxiu s'hi conserva un volum considerable de documentació que permet una anàlisi molt acurada de la història de les escoles de la comunitat i que ja ha demostrat la seva vàlua. Aquest arxiu està dividit en diverses seccions:

- L'**administrativa**, que conté tota la documentació d'aquells organismes ministerials o del Govern autònom, classificats tal com era l'estructura d'una direcció provincial tipus i pròpia de les Balears.¹
- La de la **inspecció educativa**, que conserva les restes documentals d'aquest organisme, que patiren una gran expurgació a partir de principis dels anys 70.
- La de la **unitat de programes educatius**, que conté tota la documentació d'aquest organisme des de la seva creació fins a la seva extinció.
- La dels **centres escolars**, encara poc voluminosa, però amb documentació de gran rellevància.²
- Les **col·leccions factícies**, compostes per cessions o donacions particulars, amb un conjunt documental de gran importància.

Quan es va crear oficialment l'AMEIB, no existia a l'arxiu cap secció pròpia de la Guerra Civil, ja que no es tenia en compte l'estructura administrativa dels organismes que generaven la documentació. D'altra part, se sabia que, a principis de 1970, s'havia donat l'ordre de fer desaparèixer els expedients de depuració dels mestres.³ Aquests, per diverses vies, anaren a parar a les mans d'un periodista, que publicà un dels primers llibres sobre la depuració del magisteri editats a Espanya.⁴

Amb tot, a l'AMEIB varen aparèixer diversos documents solts que feien referència a la guerra, a vegades reutilitzats d'una manera incidental. Hom decidí obrir una carpeta retolada com

¹ ORELL I VILLALONGA, Bartomeu (2000). "L'administració educativa a les Illes Balears". *Mayurqa*, 26, p. 209-236.

² La documentació més antiga de l'AMEIB prové del C.P. Es Molins de Búger.

³ SERRA BUSQUETS, Sebastià (1978). "Els expedients de la «Comisión Depuradora de Magisterio»: Un expedient de 1939 i un altre de 1941, de Menorca". A *II Jornades d'Història de l'educació en els Països Catalans. Comunicacions*. Palma, p. 140-142.

⁴ MIRÓ, Santiago (1998). *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Palma: Lleonard Muntaner. S'ha de tenir en compte que la gran obra que es considera el principi de totes les investigacions posteriors es publicà sols un any abans. Vegeu: MORENTE VALERO, Francisco (1997). *La depuración del Magisterio Nacional (1936-1942)*. Barcelona: Àmbito.

a de la Guerra Civil, on anaven a parar aquells documents, descontextualitzats en la majoria de casos, que es trobaven dispersos. Emperò, a mesura que s'anaven inventariant blocs, la documentació creixia. Va ser quan va aparèixer el conjunt de plec de descàrrecs dels mestres de Menorca —col·lectiu del qual no se sabia pràcticament res— que es decidí transformar una carpeta en un apartat propi dins la secció administrativa.⁵ Fruit d'aquesta troballa fou la publicació de la primera obra sobre el tema.⁶

Endemés, l'any 2001 es va tenir una gran sort: l'historiador i editor Lleonard Muntaner havia aconseguit gairebé tot el conjunt documental de l'antiga Comissió Depuradora del magisteri de Balears. La va cedir gratuïtament al Govern Balear, que la diposità a l'AMEIB. D'aquesta manera, tornava al seu lloc natural un conjunt que no l'hauria d'haver abandonat mai.⁷ En aquell temps, la institució Natzaret cedí una carpeta amb documents que contenien, fonamentalment, les fitxes de depuració del professorat de Secundària, que ja s'havien utilitzat en part.⁸

Avui en dia, la major part d'aquesta documentació està inventariada i a l'abast dels investigadors. A més a més, el fons Lleonard Muntaner s'està escanejant per tal que es pugui consultar, fins i tot per via d'Internet, en el seu suport original.

S'ha de tenir en compte que la documentació del fons Lleonard Muntaner és la que quedà a Mallorca, la que no s'envià a Burgos. Això presenta, d'una banda, un greu inconvenient, ja que els expedients són força incomplets. Però d'altra banda, té un gran avantatge que no tenen altres conjunts documentals semblants que s'han utilitzat arreu de l'Estat. Els expedients contenen allò que no s'envià i, per això, hi ha documents que no podien ser coneguts pel gran públic: anònims, notes internes de funcionament, comentaris personals... És precisament aquesta segona característica que li dona el valor més important.

La depuració dels mestres de Primera Ensenyança a les Balears

En el tema de la depuració del magisteri, existeixen una sèrie de malentesos i confusions que s'originaren d'ençà que s'inicià el procés. Habitualment es diu que tal mestre o tal altre va ser depurat, fent sinònim un procediment administratiu i una sanció. La realitat va ser més complexa. Les persones i grups que se sollevaren entre el 17 i el 20 de juliol de 1936 tenien clar que un dels seus enemics era el magisteri. Es donava la culpa a l'escola, i especialment a l'Escola Nova,⁹ de tots els mals que envoltaven la República.

Les escoles se separaven entre les de *Déu* —o sigui, les religioses— i les del *dimoni*, o públiques. Calia fer no sols una depuració en què se separassin els mestres que podrien servir el

⁵ Aquesta secció, al dia d'avui, està dividida en els apartats de secció general, el fons Natzaret, que conté documentació principalment de Secundària, i el fons Lleonard Muntaner, amb documentació de la Comissió Depuradora d'Ensenyança Primària. En conjunt, hi ha un total, al dia d'avui, de vint arxivadors amb més d'un miler de conjunts documentals.

⁶ SERRA I BARCELÓ, Jaume (2002). *Documents sobre el magisteri nacional a Menorca arran de l'ocupació de l'illa per les tropes franquistes (1939)*. Inca: Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears. (Seqüència: Quaderns d'Història de l'Educació a les Illes Balears, 1).

⁷ Per notícies orals, se sap que va ser arran de la primera malaltia de Francisco Franco que es donà l'orde de fer desaparèixer aquesta documentació. El personal de l'antiga delegació del MEC ho va fer pel simple sistema de tirar-la al fons. Diverses persones veren la importància d'aquells documents i en feren arribar alguns a investigadors. Amb tot, el gruix del conjunt es va donar a Santiago Miró. La primera notícia sobre la seva existència la publicà Sebastià Serra. Vegeu: SERRA BUSQUETS, Sebastià (1978). "Els expedients de la «Comisión Depuradora de Magisterio»: Un expedient de 1939 i un altre de 1941, de Menorca". A *II Jornades d'Història de l'educació en els Països Catalans. Comunicacions*. Palma, p. 140-142.

⁸ MASSOT I MUNTANER, Josep (1998). *Tres escriptors davant la Guerra Civil. Georges Bernanos. Joan Estelrich. Llorenç Villalonga*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Biblioteca Serra d'Or), p. 242-248.

⁹ COLOM, Antoni J. (1978). "Els inicis de l'Escola Nova a Mallorca (1910-1920)" A *II Jornades d'Història de l'Educació en els Països Catalans. Comunicacions*. Palma, p. 36-42.

nou estat, sinó realitzar tota una tasca de desprestigi de l'escola pública, cosa que es va estar a punt d'aconseguir. En paraules de José Ma. Pemán, el poeta president de la *Comisión de Cultura y Enseñanza* que organitzà l'aparell depurador del magisteri, *el carácter de la depuración que hoy se persigue no es sólo punitivo, sino también preventivo. Es necesario garantizar a los españoles, que con las armas en la mano y sin regateos de sacrificios y sangre salvan la causa de la civilización, que no se volverá a tolerar, ni menos a proteger y subvencionar a los envenenadores del alma popular.*¹⁰

Segons les primeres mesures sobre el tema, tant les emanades del Govern Civil com les de les autoritats centrals, es deixaren cessants tots els funcionaris i, lògicament, els mestres. Aquests, si volien, havien de sol·licitar el seu reingrés mitjançant una sol·licitud, la signatura d'una adhesió incondicional al *Movimiento Nacional*. Per aquest motiu, en principi, es pot considerar que tots els mestres varen ser depurats, però sols una part varen ser sancionats. En el cas de Balears, hi havia un altre tema a considerar.

Diversos autors que han treballat el sagnant capítol de la depuració del magisteri han apuntat la possibilitat que existís un model balear de depuració.¹¹ Avui en dia, s'està en disposició d'afirmar que existí aquest model per una sèrie de condicions:

- S'aplicà el model de l'antiga Inquisició amb més consciència que a altres indrets.
- Hi havia un alta autonomia, a causa de l'aïllament i les dificultats de comunicació amb el govern franquista.
- Es donà una primera Comissió Depuradora, creada a iniciativa del governador civil, que funcionà des de l'1 de setembre de 1936¹² fins que el dia 3 d'abril de 1937 començà la seva tasca la Provincial, creada arran de les ordres publicades en el BOE.
- Cada illa seguí el seu ritme propi. D'aquesta manera, es pot parlar d'una depuració complexa a Mallorca; a Eivissa i a Menorca, d'una depuració republicana, en primer lloc, i d'una franquista amb posterioritat, encara que en moments diferents.
- Existiren dues comissions depuradores, una pròpia de Mallorca i Eivissa, creada a iniciativa del governador civil, i la Provincial, que seguia el model general.
- El procés fou molt intens, amb el volum dels sancionats i les penes imposades.
- La durada del procés fou llarga, sols en part, per l'ocupació de Menorca i València. Si a la majoria de l'Estat el procés es va donar per acabat l'any 1942, a Mallorca, el 1945, el tribunal —o, almanco, els seus membres— seguien actuant i perseguint mestres.

¹⁰ Circular del 7/12/1936. Citada per RAMOS ZAMORA, Sara (2005). "Control y represión. Estudio comparado de los resultados de la depuración del magisterio primario en España". A *Revista Complutense de Educación*, Vol. 17, núm. 1, p. 169-182. De fet, la idea que l'Escola Nova era un verí social ja l'havia formulada Romualdo de Toledo en diversos escrits en contra de la *Institución Libre de Enseñanza*. Aquest personatge, que ocupà importants càrrecs a Vitòria en els primers anys del franquisme, va ser íntim amic d'Alfredo Llompart, un dels personatges més determinants en el procés depurador de les Balears.

¹¹ MORENTE VALERO, Francisco (1997). *La depuración del Magisterio Nacional (1936-1942)*. Barcelona: Àmbito. MAYO LORENZO, Beatriz (2003). "Depuración del magisterio español: la realidad del alumnado de 1939 a 1945". A *Papeles Salmantinos de Educación*, 2, p. 63-85. NEGRÍN FAJARDO, Olegario (2006). "La depuración franquista del profesorado en los institutos de segunda enseñanza de España (1937-1943). Estudio cuantitativo para Galicia". A *Sarmiento*, 10, p. 55-99. NEGRÍN FAJARDO, Olegario (2007). "Los expedientes de depuración de los profesores de Instituto de Segunda Enseñanza resueltos por el Ministerio de Educación Nacional (1937-1943)". A *Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea*, 7. PORTELL, Raimon; MARQUÉS, Salomé (2006). *Els mestres de la República*. Barcelona: Ara Llibres. POZO FERNÁNDEZ, M. DEL C. (2001). *La depuración del Magisterio Nacional en la Ciudad de Málaga (1936 - 1942)*. Málaga: Servicio de Publicaciones. Diputación Provincial de Málaga. (Biblioteca Popular Malagueña, 86). RAMOS ZAMORA, Sara (2006). "Control y represión. Estudio comparado de los resultados de la depuración del magisterio primario en España". A *Revista complutense de Educación* Vol. 17, núm. 1, p. 169-182.

¹² *Boletín Oficial de la Provincia* del 3 de setembre de 1936.

Els dos processos de depuració de Mallorca

Quan es produí la sublevació militar a Mallorca, els plans no es desenvoluparen tal com s'havia previst. El general Bosch, que s'havia de fer càrrec del comandament, va ser aturat a Menorca i fou afusellat; el general Goded ho va ser a Barcelona; Eivissa, després d'un parell de dies sota els sollevats, va caure en mans de l'expedició del capità Bayo; i a Menorca, els suboficials i la tropa impediren que triomfàs el cop d'estat. Per això, les principals autoritats —militars— de Mallorca eren, com a màxim, coronels —i sense gaire prestigi—. A més, les defenses de l'illa es trobaven al mínim quan començaren a volar sobre Mallorca els avions republicans i es va saber que es preparava un desembarcament per conquerir Mallorca.¹³

La matinada del 16 d'agost, les forces del capità Bayo desembarcaven a les costes de punta Amer i Portocristo. Des de Palma, s'enviaren a la correguda totes quantes forces es pogueren per evitar la conquesta. En diverses ocasions, les autoritats militars foren temptades de lliurar l'illa a les tropes expedicionàries, però l'arribada d'avions italians, pagats en bona mesura pel financer Joan March, va fer la volta a tot el procés.¹⁴

S'ha de tenir en compte aquest context per poder entendre què passà en el món de l'educació. En teoria, aquest tema era responsabilitat del nou governador civil García Ruíz, emperò aquest militar hagué de córrer al front a fer-se càrrec de la defensa de l'illa. Fàcilment es pot entendre que els principals objectius eren militars i que els assumptes del nou curs escolar i dels mestres eren molt secundaris.¹⁵

Amb tot, calia donar una aparença de normalitat i procurar que el nou curs escolar, el 1936-1937, s'iniciàs tan aviat com es pogués. Per això, es donaren amplis poders a l'inspector en cap, Joan Capó i Valls de Padrines, per reorganitzar tot el nou sistema. L'inspector aconseguí poders absoluts i un dels temes als quals posà especial esment va ser al procés depurador. En aquests moments sols s'havien donat instruccions molt generals per separar del servei aquells funcionaris que es consideraven perillosos pel nou règim. El problema era que les comunicacions de les autoritats mallorquines amb les de la Junta de Defensa eren molt difícils i s'hagueren d'habilitar instruments propis.

Ja el dia 1 de setembre de 1936, quan encara no s'havia acabat el problema del desembarcament, Joan Capó havia elaborat unes llistes internes de mestres de Mallorca per actuar sobre ells. A alguns els traslladava, a altres els cessava i altres —els seus fidels— eren encarregats d'importantes funcions de control. A més a més, sembla que preparà tota la documentació perquè pogués funcionar la primera Comissió Depuradora.¹⁶

Aquest procés es pot considerar veritablement com a d'autodepuració, ja que eren el mateixos mestres els encarregats de dur-la a terme. Es lliurava a cadascú un conjunt de targes —de diferents colors per facilitar-ne la classificació— que l'interessat havia d'entregar emplenades. La primera era, a la pràctica, una declaració jurada; la segona era per un informe del batle del municipi; la tercera, per al comandant de la Guàrdia Civil i una darrera, per presentar diversos avals. S'ha de fer notar que no es tenia en compte, de manera oficial i obligatòria, un informe de la Falange o de

¹³ MASSOT I MUNTANER, Josep (1998). *Els bombardeigs de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or).

¹⁴ MASSOT I MUNTANER, Josep. (1987). *El desembarcament de Bayo a Mallorca. Agost-setembre de 1936*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

¹⁵ NEGREIRA PARETS, Juan José [ed.] (2006): *Ordeno y mando. Los bandos y edictos durante la Guerra Civil en Baleares*. Palma: Lleonard Muntaner. (*Fuentes Documentales de la Guerra Civil en Baleares*, 2).

¹⁶ AMEIB- SECCIÓ ADMINISTRATIVA- GUERRA CIVIL- FONTS NATZARET 118, 120 i 123.

l'Església. I és que en tot el procés de depuració del magisteri, de manera oficial, la Falange hi tengué molt poc paper.¹⁷ En canvi, els preveres n'arribaren a tenir un de fonamental.¹⁸

Amb aquests documents i amb d'altres que encarregava la Comissió o que li trametien al mestre, es prenia la decisió. A més a més, se li havia fet arribar al tribunal tota la documentació —com la de l'Associació Balear de Treballadors de l'Ensenyança (FETE)— que li pogués servir per decidir. El *Boletín Oficial de la Província* paulatinament anava publicant llistes de mestres declarats aptes, però no deia res més. Per aquest motiu, la lectura d'aquest bolletí es va fer anguniosa i habitual entre els mestres. Els qui hi sortien publicats alenaven amb tranquil·litat —encara que passarien sols a cobrar el 50% del seu sou— i els qui no hi apareixien anaven emmalaltint de dia en dia. S'ha de tenir en compte que aquest model és el que es va seguir a Eivissa fins a principis d'abril de 1937.

L'existència d'aquesta primera comissió és un dels trets distintius del model Balear de depuració dels mestres. A la majoria de províncies se'n realitzà una d'incontrolada, que perdurà fins a la publicació de l'ordre de 10 de novembre de 1936 i de les disposicions que la desenvolupaven. Sols a Navarra va ser realitzada per la *Junta Superior de Educación*, reconstituïda pels sollevats l'agost de 1936. Va seguir una normativa pròpia i la *Comisión de Cultura y Enseñanza de la Junta Técnica del Estado* la donà per bona.¹⁹

Amb tot, les autoritats centrals ja havien pres la decisió d'unificar tots els diferents sistemes de depuració dels mestres que s'anaven produint. A principis del mes de novembre de 1936 el *Boletín Oficial* publicà les primeres normes i, a més a més, el cap de tot el sistema —el poeta José Ma. Pemán— es va traslladar a Mallorca, on va ser rebut com a poc manco que un heroi.²⁰

La normativa establia l'organització d'unes comissions de depuració més estrictes i amb uns criteris més uniformes. Es prenia als mestres el paper d'intermediaris, que, de fet, havia provocat nombroses irregularitats. En teoria, aquesta comissió no tenia potestats executives; havia de remetre a Burgos els expedients i les propostes i era, al cap i a la fi, el Servei Nacional qui ho decidia tot.

El conjunt del procés era aberrant. El mestre no sabia mai de què se l'acusava —les acusacions eren genèriques i molt vagues— ni qui havia realitzat els informes negatius. Com que es tractava, aparentment, d'un acte administratiu i no judicial, els mestres no tenien dret a l'assistència jurídica. Certament, la comissió no tenia atribucions executives, però a la pràctica n'exercia. I aquesta era la seva defensa quan els mestres o altres persones l'acusaven d'haver actuat de manera injusta o parcial.²¹

¹⁷ MAS QUTEGLAS, J (2003). *Els mallorquins de Franco. La Falange i el Moviment Nacional*. Palma: Edicions Documenta Balear. (Menjaments, 49). S'ha de tenir en compte, endemés, que són diversos els autors que han demostrat la poca efectivitat dels sistemes d'informació de la Falange. Vegeu, per exemple: DURAN PASTOR, Miguel (1992). *Sicut Oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra. 1941-1945*. Palma: Miquel Font; i GINARD FÉRON, David (1998). *L'oposició antifranquista i els comunistes mallorquins (1939-1997)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Biblioteca Serra d'Or).

¹⁸ Tot i que no s'ha aconseguit documentar cap prova inequívoca d'acusacions directes de preveres que actuassin afavorint l'assassinat de mestres, no hi ha cap dubte que alguns dels seus informes foren capitals. El professor Francisco Morente cita el cas d'un informe del rector de Calamocha (Terol) sobre un mestre que havia exercit en aquella localitat. A l'apartat de "opinió general" es limità a anotar "fusilable". MORENTE VALERO, Francisco (2001). "La muerte de una ilusión: el Magisterio español en la Guerra Civil y el primer franquismo" A *Historia y Comunicación Social* núm. 6, p. 187-201.

¹⁹ MORENTE VALERO, Francisco (2001). "La muerte de una ilusión: el Magisterio español en la Guerra Civil y el primer franquismo" A *Historia y Comunicación Social*, 6, p. 187-201.

²⁰ FERRÀ-PONÇ, Damià (1976). "Cultura i política a Mallorca (II)" A *Randa*, 3, p. 95-106.

²¹ AMEIB – GUERRA CIVIL – FONS NATZARET 66.

Aquesta segona comissió es va fer càrrec de tota la documentació de la primera, però en moltes ocasions no n'acceptà les resolucions. De fet, tot el professorat patí un nou procés de depuració a partir de l'abril de 1937 i mestres que havien estat declarats aptes per la primera varen ser sancionats per la segona. Finalment i com ha fet notar algun autor,²² els membres de la comissió estaven abans disposats a comprendre i perdonar un roig que no un dels seus amb algunes *vel·leitats*. Casos com els de Joan Santaner²³ o Miquel Deyà²⁴ així ho permeten afirmar.

La situació escolar a Porreres el 1939

La publicació de l'important obra sobre la Guerra Civil a Porreres,²⁵ així com altres estudis,²⁶ permeten tenir ja una idea prou aproximada del context escolar a principis del conflicte bèl·lic. Com a altres viles de Mallorca, la situació era terrible. Les escoles públiques es trobaven a cases llogades i sense condicions pedagògiques. S'ha de tenir en compte que, malgrat l'empenya de l'inspector Joan Capó i l'arquitecte Guillem Forteza, el 1926, eren molts pocs els pobles que havien aconseguit acabar nous edificis escolars.²⁷ De fet, una enquesta corresponent al curs escolar 1923-1924, però emplenada el 1925, és ben demostrativa del terrible estat en què es trobaven les escoles públiques de la província.²⁸

En el cas de Porreres, malgrat l'impuls de la República, el tema no es va solucionar a causa de l'oposició de les oligarquies. L'escola pública de nins estava al carrer Ramon Llull, era graduada i tenia tres seccions sense pàrvuls; la de nines, en el carrer de Passaratx, en tenia sols dues i no estava, en conseqüència, graduada.²⁹ Els mestres nacionals el juny de 1936 eren:³⁰

MESTRE	DES DEL	SECCIÓ	CATEGORIA	SOU
BARCELÓ, PASTOR, JAUME	1-IX-1931	GRADUADA	4.000 ptes.	315,15 ptes.
BENNÀSSAR MASCARÓ, FRANCESC	1-X-1932	GRADUADA	4.000 ptes.	315,15 ptes.
CONTRERAS BURGOS, ANTONI	16-X-1934	GRADUADA	3.000 ptes.	237,60 ptes

²² JAUME CAMPANER, Miquel (2001). *Freinet a Mallorca. Miquel Deyà i l'escola de Consell (1930-1940)*. Palma: Lleonard Muntaner.

²³ AULÍ GINARD, Antoni; RAMIS COLL, Tonianina; SERRA I BARCELÓ, Jaume (2002). "Les baixes mèdiques del Magisteri Balear (1940-1945): conseqüències postraumàtiques de la Guerra Civil" A *Gimbernat, 2002 II. Actes del XIIIè Congrès d'Història de la Medicina Catalana*, p. 145-176.

²⁴ JAUME CAMPANER, Miquel (2001). *Freinet a Mallorca. Miquel Deyà i l'escola de Consell (1930-1940)*. Palma: Lleonard Muntaner.

²⁵ GARÍ, Bartomeu (2007). *Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble).

²⁶ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2005). *Noticiari de Porreres*. Porreres: Ajuntament de Porreres (Col·lecció Patrimoni de Porreres, 6).

²⁷ OLIVER I JAUME, Jaume; SEGUÍ I AZNAR, Miquel (1993). *Guillem Forteza, arquitecte escolar*. Palma: Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear.

²⁸ AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA - 34 – D4 – (1). O no tots els mestres la contestaren o no s'han conservat tots els impresos. Emperò els resultats són descoratjadors. Hi havia escoles que eren compartides amb les presons municipals, cas de les de Santa Eulàlia d'Eivissa.

²⁹ GARÍ, Bartomeu (2007). *Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble), p. 49-50.

³⁰ AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – NÒMINES DEL PRIMER SEMESTRE DE 1936.

MAS BROTAT, TERESA	12-XI-1934	PÀRVULS	3.000 ptes.	238,84 ptes.
PICORNELL MÚJICA, MARGALIDA	6-VII-1934	NINES	3.000 ptes.	238,84 ptes.

La diferència entre les escoles de nins i nines, com a tants d'altres pobles de Mallorca, es devia a l'existència d'una escola religiosa regida per les monges, que tenien una aula per a nines i una per a pàrvuls. Era habitual a molts de pobles que, si existien escoles de nins de tres seccions, sols n'hi hagués una de nines. Bona part de l'oposició de l'Església i de les dretes a la creació d'escoles graduades i a la construcció de nous edificis escolars era perquè aquestes entrarien en competència amb les de les monges, especialment si es creaven unitats de pàrvuls.³¹

Al llarg dels anys s'havien donat diversos intents de crear centres religiosos. Amb el nom de *Colegio Elemental de Primera Enseñanza*, se'n demanà la legalització en dues circumstàncies: la TOR ho demanà el 1904 i l'escola havia de ser regida per Andreu Nicolau Ballester;³² les monges de la Caritat ho feren el 1911, amb la direcció del centre per part de Margalida Marcús Garcies.³³ Aquesta mateixa orde en demanà la legalització, novament aquell any, amb el nom de *Colegio San Vicente de Paúl*, que havia de ser regit per Mònica Llopis i Mestre.³⁴ En canvi, l'Escola Parroquial de Porreres, que havia de ser dirigida per Jaume Servera Gornals,³⁵ la sol·licità ja el 1936.

L'arquebisbe-bisbe Miralles, per fer front als atacs a l'Escola Catòlica, havia impulsat la creació de diversos centres confessionals que pretenien obviar la legalitat vigent. Malgrat això, no totes les escoles religioses obeïen a aquesta política, sinó a interessos particulars, i especialment econòmics, de diversos clergues.³⁶ Els casos de les escoles dominicals, les nocturnes o les preceptories de llatinitat varen ser causa de nombrosos conflictes entre els republicans, l'Església i els grups conservadors.

Les escoles dominicals sorgiren per ensenyar el catecisme i la religió als nins, especialment als qui havien de fer la primera comunió. El problema era que aviat entraren en conflicte amb les escoles públiques. No sols hi havia fortes topades en el currículum de les dues institucions, sinó que sovint els preveres havien organitzat les classes de tal manera que se solapaven amb l'horari escolar. Si els mestres no deixaven sortir els nins o les nines, els acusaven de perseguir la religió.

Les escoles nocturnes havien sorgit, en part, com a conseqüència de la doctrina social de l'Església. En teoria, havien de formar obrers i obreres en horari posterior al laboral. El seu currículum era molt semblant al de les escoles diürnes, però, en el cas de les religioses, no hi mancava l'adoctrinament. Si bé algunes eren antigues —i aquest era el cas de la de Sant Felip Neri, creada

³¹ De fet, bona part de la reorganització del mapa escolar de Mallorca, fet ja durant la guerra, consistí a eliminar la majoria de les unitats de pàrvuls dels pobles.

³² AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – ESCOLES PRIVADES: CAPSA 3 EXPEDIENT 131

³³ AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – ESCOLES PRIVADES: CAPSA 3 EXPEDIENT 134.

³⁴ AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – ESCOLES PRIVADES: CAPSA 3 EXPEDIENT 133.

³⁵ AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – ESCOLES PRIVADES: CAPSA 4 EXPEDIENT 36.

³⁶ COMPANYY, Arnau (1996). *Sant Joan. Cacics i repressors*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble), p. 59.

a la dècada de 1920³⁷—, moltes sorgiren durant la República com a resposta a les mesures laiques del govern. Així ho demostra el cas de la directora de la graduada de nines de Santa Margalida, Elionor Bosch Sansó, la germana del president de la Comissió Depuradora. En aquella vila, l'Església creà escoles nocturnes femenines per evitar un ensenyament laic i la coeducació.³⁸

Un cas més greu foren les preceptories de llatinitat. En teoria, havien de formar aquells nins de la pagesia que volien entrar al seminari. Se sap que en funcionaren, per exemple, a Sencelles, Santanyi³⁹ i Sant Joan. El problema era que, de fet, amagaven escoles primàries en competència amb les públiques i amb un currículum contrari a l'esperit de la República. Allà hi rebien instrucció els fills de les famílies benestants que pagaven per la seva educació. D'aquesta manera, se sap que la de Sant Joan tenia una matrícula d'entre 70 i 80 nins, encara que era impossible que en aquell poble n'hi hagués tants que volguessin estudiar de capellà.⁴⁰

A més d'aquests casos, hi havia preveres que, simplement, obrien escoles privades.⁴¹ A vegades estaven legalitzades, però en molts de casos eren *pirates*. L'escola del Patronat del Centre Catòlic, que funcionà entre 1933 i 1935, s'assembla molt al cas de Sant Joan. Allà es creà l'escola privada *Luis Jaume*, més coneguda com a de l'Acció Catòlica, ja que funcionava en aquell local. No hi ha dubte que, tot i disposar d'un mestre que impartia les classes, al darrere hi havia el rector Francesc Mas, que, fins i tot, era propietari de l'edifici.⁴² A més a més, hi funcionaren, de manera intermitent, centres d'ensenyament secundari amb un sistema bastant deficient.⁴³

Amb aquest panorama, no pot estranyar que la construcció de l'Escola Graduada de Porreres es convertís en una aventura. No sols hi hagué l'oposició de la dreta i de l'Església, sinó que s'arribà a cobrar amb les vides de la majoria de persones que l'impulsaren.⁴⁴

Joan Roca Escandell o Joan de l'Hospital

El cas del procés de depuració del mestre Joan Roca Escandell és peculiar, ja que es tractava d'un mestre privat.⁴⁵ El fet que fos depurat per la primera Comissió Depuradora ha permès documentar com es planificà l'actuació sobre aquests mestres, cosa que sovint prohibiren les autoritats centrals. De fet, la primera fitxa és ben representativa. En el cas d'un mestre nacional, era una declaració jurada en la qual afirmava que no havia estat afiliat a cap partit d'esquerres o

³⁷ RIERA MASCARÓ, Llorenç; ROSSELLÓ LLITERAS, Joan (1992); *La congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*. Palma: Conselleria d'Educació, Cultura i Esports del Govern Balear.

³⁸ AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER 1-62. En un sermó predicat a la parròquia, l'ecònom va dir que totes aquelles nines que anaven a l'escola pública nocturna anirien a l'infern, ja que es trobaven en pecat mortal, tal com ensenyava el Papa. La mestra, directora de l'escola pública, va estar totalment d'acord amb aquesta afirmació i, quan se li demanà per què no abandonava l'escola pública, va dir que era pel sou.

³⁹ SBERT, Cristòfol-Miquel (2004). *Santanyi. Els tres fronts*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble), p. 61.

⁴⁰ COMPANYY, Arnau (1996). *Sant Joan. Cacics i repressors*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble), p. 62.

⁴¹ És el cas del mestre des Llombards (Santanyi), que va ser perseguit i acusat falsament pel vicari de la parròquia. Aquest odi era perquè el prevere el feia culpable que li haguessin fet tancar l'escola privada que regentava. SBERT, Cristòfol-Miquel (2004). *Santanyi. Els tres fronts*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble), p. 44, 59 i 61. AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER 8-21.

⁴² COMPANYY, Arnau (1996). *Sant Joan. Cacics i repressors*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble), p. 100.

⁴³ GARÍ, Bartomeu (2007). *Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble), p. 49-50.

⁴⁴ GARÍ, Bartomeu (2007). *Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble), p. 51-64.

⁴⁵ AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER 6-46.

a cap sindicat. En el cas que ho hagués estat, al dors de la fitxa podia exposar les causes i defensar-se. Emperò, en les escoles privades el tema era diferent, ja que se suposava que hi havia un director i era ell qui es feia responsable de tots els mestres que estaven a les seves ordres. Amb tot, la majoria de les escoles privades sols tenien un mestre.⁴⁶

Aquest era el cas del Joan Roca i Escandell. Nascut el 1883, fill d'un sergent de la guàrdia civil, poc temps després de néixer va morir la seva mare i el dipositaren a l'hospici de la vila, cosa que li donà el malnom amb el qual era conegut. Li deien també en Joan Coix, perquè era paralític. No tenia estudis de magisteri i es guanyava la vida fent classes a ca seva, per la qual cosa sembla que havia tengut autorització.

L'escola es deia, curiosament, *Colegio Particular Sagrado Corazón* i es trobava a la plaça d'Antoni Maura, 2, on vivia. A la primera fitxa es feia constar que “*no tiene personal alguno a sus órdenes*”. El problema era que el mestre no tenia cap títol per poder exercir. De fet, quan el cap local de la Falange informà sobre Joan Roca, el 30 de setembre de 1936, deia que el seu únic mèrit era la seva minusvalidesa i proposava que se l'internàs en una casa de salut, però que no se l'havia de deixar fer de mestre.

Crida l'atenció d'aquest certificat de la Falange, signat un mes abans de la mort de Roca, que res de la seva redacció permet intuir un odi especial o una amenaça més o manco vetllada cap al mestre. És cert que es diu d'ell que era “*limpiamente izquierdista*” i que se'l culpava de ser “*el principal responsable de las discordias políticas que ha habido entre los vecinos de ésta ja que era el principal consejero del elemento de izquierda a los que ha conducido siempre por derrotos que han desembocado en el mal-estar que ha imperado durante los últimos tiempos.*”

El batle de Porreres informava, el 18 de setembre de 1936, incidint en els aspectes conegut. Exercia de mestre sense estar titulat i, per tant, no estava facultat per impartir classes. Afirmava que era d'idees esquerranes i que li mereixia una mala qualificació:

El Alcalde que suscribe, evacuando el informe que se interesa respecto del individuo consignado al dorso D. Juan Roca Escandell, hace constar: Que dicho individuo no posee título de ninguna clase que le faculte para la enseñanza, que es de ideas izquierdistas y que en cuanto a su conducta le merece la nota de mala.

El mateix dia, el comandant de la Guàrdia Civil també informava que no era mestre nacional i que la seva conducta professional i particular “*deja mucho que desear*”, ja que era simpatitzant del Front Popular:

El Sr. a que se refiere la presente no es Maestro Nacional y en cuanto a su conducta profesional y particular, deja mucho que desear, toda vez que ha simpatizado siempre con el frente popular y con los elementos de izquierda de esta localidad a los cuales con sus consejos ha llevado siempre por derrotos perjudiciales y con ello ha fomentado las discordias políticas en esta localidad, por lo único que merece continuar ejerciendo es por su estado de inutilidad por ser esta la única manera de ganarse su sustento, pero su conducta no responde a ello y si el que no se le deje ejercer es el deseo unánime de los vecinos de esta localidad, por las razones expuestas.

Com es pot veure, els informes són ridículs. No hi ha cap acte vertaderament rellevant i es podrien haver redactat —en els seus aspectes polítics— per a moltes altres persones: ser simpatitzant del Front Popular i amic de gent d'esquerres, aconsellar i fomentar discòrdies polítiques. De fet, quan el rector de Porreres trameté a l'arquebisbe-bisbe Miralles l'informe del que havia passat en el poble, no cita cap d'aquestes discòrdies ni, molt manco, que Joan Roca tengués cap tipus de rellevància.⁴⁷

⁴⁶ A la Secció Administrativa de l'AMEIB es conserven prou expedients de legalització d'escoles privades d'entre 1920 i 1940 per poder generalitzar aquest panorama.

⁴⁷ ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (2002). *La guerra civil a les viles de Mallorca vista per l'estament eclesiàstic*. Felanitx, p. 50-53.

A més a més, tampoc es detecta la seva presència en els conflictes que tengueren lloc durant la II República a la vila. I això que allà no n'hi mancaren, com l'atemptat que patí el terratinent Lluís Sitjar.⁴⁸ Emperò hi havia pànic, ja que a Porreres també es va dir que els esquerrans havien preparat llistes negres per assassinar els catòlics i dretans quan iniciassin la seva revolució.

Aquests foren tots els informes que pogué arrebregar la primera Comissió Depuradora, entre el 18 i el 30 de setembre de 1936. El problema era que ja s'havia produït el desembarcament del capità Bayo a les costes de Manacor i la por havia esclatat entre els sollevats. Tant el cementeri de Son Coletes com el de Porreres es convertiren en els escenaris on s'havien de fer desaparèixer els enemics, sense proves o a causa de rancúnies personals. Els joves falangistes, teledirigits pels cacics de sempre, foren els principals encarregats de dur a terme aquesta depuració a les braves; aquesta justícia a l'inrevés en paraules de Queipo de Llano.

A Joan Roca Escandell el detingueren el novembre a ca seva. Sembla que ni havia intentat fugir ni amagar-se. Per què, si ell no havia fet res de dolent? La germana del batle li volgué donar unes flassades per tapar-se. Els falangistes locals li digueren que allà on anava no les havia de menester.⁴⁹ En principi, se'l donà com a desaparegut, però va ser afusellat en el cementeri de Porreres. Tenia 53 anys.⁵⁰

Documents

FONT: AMEIB – SECCIÓ ADMINISTRATIVA – GUERRA CIVIL – FONS LLEONARD MUNTANER 6/46.

I. Autodepuració (anvers)

D. *Juan Roca Escandell*

Director del Colegio particular *Sagrado Corazón, Plaza*
Antonio Maura, 2 (antes Plaza Lucas) Porreres

Declara bajo su responsabilidad:

- 1.º No haber pertenecido a la Asociación de Trabajadores de la Enseñanza
- 2.º No haber figurado en los partidos políticos del Frente Popular.
- 3.º Responder de la honorabilidad y patriotismo del personal que está a sus órdenes, al dorso relacionado y

Promete libre y espontáneamente coadyuvar con todas sus fuerzas al movimiento de salvación de España.

Palma, *de septiembre de 1936*

Juan Roca

⁴⁸ GARÍ, Bartomeu (2007). *Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble), p. 41-44.

⁴⁹ GARÍ, Bartomeu (2007). *Porreres. Desfilades de dia, afusellaments de nit*. Palma: Edicions Documenta Balear. (La Guerra Civil a Mallorca poble a poble), p. 236.

⁵⁰ GARÍ SALLERES, Bartomeu (2007). "Noves aportacions sobre els desconeguts i desapareguts del Pla de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)" A *Actes de les I Jornades d'Estudis Local*. (Patrimoni de Porreres, 9), p. 125-145.

IV. Fitxa informe de la Guàrdia Civil (revers)

----ñor Inspector.

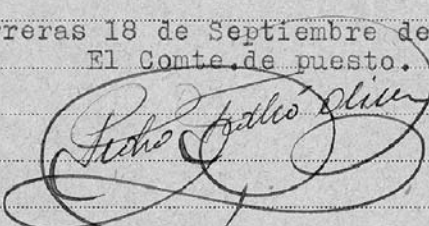
El Sr.a que se refiere la presente, no es Maestro Nacional y en cuanto a su conducta profesional y particular, deja mucho que desear, toda vez que ha simpatizado siempre con el frente popular y con los elementos de izquierda de esta localidad a los cuales con sus consejos ha llevado siempre por derroteros perjudiciales y con ello ha fomentado las discordias políticas en esta localidad, por lo único que merece continuar ejerciendo es por su estado de inutilidad por ser esta la única manera de ganarse su sustento, pero su conducta no responde a ello y si el que no se le deje ejercer es el deseo unánime de los vecinos de esta localidad, por las razones expuestas.

Porreras 18 de Septiembre de 1,936.
El Comte. de puesto.

GUARDIA CIVIL.

COMANDO Baleares.

POSTO DE Porreras.

V. Fitxa informe del batle (anvers)

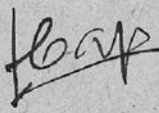
Sr. Alcalde de *Porreras*

Con el fin de cumplimentar lo que se dispone a la circular del Excmo. Sr. Gobernador Civil de esta Provincia, de fecha 1º del actual (B. O. del 3), ruego a V. informe al dorso de la presente, referente a la *conducta profesional y particular* del Maestro
D. Juan Roca Escudell Batlle
 devolviendo a esta Inspección, directa y reservadamente la presente tarjeta con toda la urgencia posible

Palma 17 de Septiembre de 1936
EL INSPECTOR JEFE

*Leonard
Muntau
6/46*

VI. Fitxa informe del batle (revers)

El Alcalde que suscribe, evacuando el informe que se interesa respecto del individuo consignado al dorso D. Juan Roca Escandell, hace constar: Que dicho individuo no posee título de ninguna clase que le faculte para la enseñanza, que es de ideas izquierdistas y que en cuanto á su conducta le merece la nota de mala.

Porreras á 18 de Septiembre de 1936.

El Alcalde.

Juan Roca Escandell

VII. Fitxa informe d'altres informants (anvers)

Información particular que acompaña
D. *Juan Roca Escandell*
Maestro particular

VIII. Informe de la Falange

1936, 30 de setiembre.- Informe de la falange de Porreras sobre el maestro Juan Roca Escandell.

Contestando a su comunicado N° 9, debo manifestarle:

Que D. Juan Roca Escandell goza en esta localidad de una reputación limpiamente izquierdista, pudiéndose asegurar que ha sido él el principal responsable de las discordias políticas que ha habido entre los vecinos de ésta, por ser el principal consejero del elemento de izquierda a los que ha conducido siempre por derroteros que han desembocado en el mal-estar que ha imperado durante los últimos tiempos, considerando, por tanto peligroso el que continúe dando la clase par la que estaba autorizado a pesar de no ser Maestro Nacional, pues la única circunstancia que tiene a su favor es su estado físico que le impide ganarse su sustento de otra forma, lo cual puede subsanarse recluyéndole en una casa de salud, si es que realmente carece de medios para su sustento.

Dios guarde a Vd. Muchos años.

Porreras 30 de Septiembre 1936

El Jefe Local de F.E.

[Signatura il·legible]

Una enquesta historicosociològica sobre l'emigració balear a Cuba. El cas de Porreres

JOAN MIRALLES I MONSERRAT
HONORAT JAUME I FONT

Origen i objectius de l'enquesta

Va ser en ocasió de l'estada a Cuba el 2002 quan vaig tenir la idea d'elaborar una enquesta de caire sociològic amb una vessant històrica que ens informàs sobre l'emigració balear a aquella illa. Durant aquells dies, del 26 d'abril al 6 de maig, vaig dur a terme 15 entrevistes d'història de vida més o menys llargues a naturals de les Illes Balears i/o a descendents de balears residents avui a Cuba. Tot això feia part del projecte *Memoria històrica de los isleños balearicos en Cuba*, que vaig presentar a la Fundació Càtedra Iberoamericana vinculada a la UIB. Vaig fer les entrevistes a l'Havana i a Batabanó. De primer, duia a terme una fitxa personal de cada entrevistat: nom complet, domicili, edat, ofici, lloc de residència, etc. D'altra banda, com solc fer sempre, demanava informació sobre els ascendents familiars i la descendència de l'informador. Com que, en definitiva, aquest tipus de dades sempre són més o menys fàcils de contestar i, alhora, és un tipus d'informació que no exigeix tampoc una forma oral imprescindible, vaig pensar que seria bo elaborar una enquesta que respongués a tot aquell conjunt de qüestions que ens poguessin donar informació sobre l'ascendència i la descendència de l'informador, amb l'objectiu concret de conèixer els següents punts:

1. Nom complet del primer o primers emigrants de la família, d'origen balear, que emigraren a Cuba
2. Lloc(s) de residència a Cuba
3. Oficis(s) o tipus de feina
4. Lloc(s) d'origen dels illencs arribats a Cuba
5. Descendència familiar

De tornada a Mallorca vaig dedicar-me durant unes setmanes a elaborar un avantprojecte d'enquesta sociologicohistòrica sobre l'emigració balear a Cuba. Finalment, amb la inestimable ajuda d'Honorat Jaume, bon coneixedor de l'illa caribenya on residí alguns anys, donàrem forma a l'enquesta, que quedà llesta el mes de juliol del mateix any.

Estructura de l'enquesta

L'enquesta consta de deu pàgines. En la primera hi ha una carta adreçada a la persona que l'emplenarà en què s'explica la consulta, datada el 29 de juliol de 2002. La segona pàgina duu unes instruccions per a respondre el qüestionari. En la tercera pàgina hi ha el nom de l'enquestat i algunes altres qüestions: lloc i data de naixement, poblacions on ha residit, coneixement de l'idioma català, sexe, professió, estudis i adreça. La mateixa pàgina inclou unes preguntes sobre els ascendents familiars: pares i padrins. La quarta pàgina duu qüestions sobre els besavis. La cinquena pàgina demana preguntes sobre les primeres persones de la família que arribaren a Cuba. La sisena pàgina tracta sobre el cònjuge o cònjuges de l'enquestat. La setena i vuitena pàgines s'ocupen dels fills. Finalment, la novena i desena pàgines s'interessen pels néts de l'enquestat.

Les primeres respostes

A finals de 2002, Honorat Jaume viatjà a Cuba i es posà en contacte amb la Casa Balear i, concretament, amb Manuel Comas, el seu president. Es feren algunes reunions amb representants de la Casa Balear de les distintes barriades de l'Havana. Es repartiren 600 exemplars de l'enquesta. A tal fi s'optà per repartir-les a cada soci de l'entitat, la qual té actualment 2831 socis. De tornada de Cuba, Honorat Jaume dugué unes 300 enquestes i, més envant, per diferents conductes n'arribaren una cinquantena més.

Les altres expedicions i el treball de camp

El mes de novembre de 2005 ens desplaçàrem de nou a Cuba per realitzar un altre treball de camp. Aquesta vegada l'objectiu eren les províncies centrals de l'illa. Havíem fet el primer estudi als municipis de la Ciutat de l'Havana i fora d'aquesta província, a la zona de Batabanó. Ara, el treball de camp s'efectuava en dues expedicions amb sortida i tornada a l'Havana. La primera amb la següent ruta: Ciudad de La Habana – Cienfuegos – Santa Clara – Sancti Spiritus – Ciego de Ávila – Matanzas – Ciudad de La Habana.

La segona expedició arribà més lluny, en aquest cas, fins a Holguín. La ruta fou la següent: Ciudad de La Habana – Cienfuegos – Santa Clara – Sancti Spiritus – Ciego de Ávila – Camagüey (de passada) – Santa Cruz del Sur – Amancio – Holguín – Las Tunas - Matanzas – Ciudad de La Habana. Repartírem, en total, 430 qüestionaris. Tot plegat, d'aquesta manera, férem les províncies centrals de Cuba.

Finalment, el mes de desembre de 2006 tornàrem a Cuba. Aquesta vegada el treball de camp corresponia a la següent ruta: Ciudad de La Habana – Camagüey – Manzanillo – Santiago de Cuba – Ciudad de La Habana. Repartírem uns 100 qüestionaris més. Amb això cobríem una part de les províncies orientals de Cuba, que era l'objectiu d'aquesta quarta expedició, la darrera que hem fet.

Les dades

En el moment actual tenim dades sobre 605 informadors sobre els quals tenim les següents dades informatitzades:

- a. Ordenació alfabètica d'enquestats
- b. Ordenació dels familiars dels enquestats
- c. Ordenació dels enquestats per lloc de residència
- d. Llista dels noms dels illencs balears que arribaren a Cuba
- e. Llocs d'origen dels balears que arribaren a l'illa
- f. Primers llocs de residència en arribar a Cuba

Conclusions provisionals de l'estudi

1. Els municipis i *repartos* (barriades) on resideixen els enquestats són:

A Ciudad Habana: els municipis 10 de Octubre, Arroyo Naranjo, Boyeros, Centro Habana, Cerro, Cotorro, Guanabacoa, Habana del Este, Habana Vieja, Marianao, Playa, Plaza, Regla, San Miguel del Padrón. D'altra banda, tenim els *repartos* d'Alamar (a Habana del Este), Miramar (a Playa), San Francisco de Paula (de San Miguel del Padrón), Reparto náutico (a Playa) i Lawton (del municipi 10 de Octubre). A Província Habana: Batabanó i Surgidero de Batabanó. A Pinar del Río: Candelaria. A Villa Clara: Santa Clara, Riachuelo, Camajuaní i Placetás.

A Camagüey: Camagüey, Santa Cruz del Sur, Minas i Nuevitas. A més, tenim els *repartos* de La Norma (Camagüey), La Vigía (Camagüey) i Senado (Minas). A Ciego de Ávila: Ciego

de Ávila, Júcaro, Majagua. A Cienfuegos: Cienfuegos, Yaguarama i Rodas; a més de les poblacions i *repartos* Barrio Pueblo Grifo (Cienfuegos), Ariza (municipio Rozas), Finca San Rafael (Barrio Paraíso, Carretera Rodas a Cienfuegos). A Granma: Manzanillo. A Holguín: Holguín, Rafael Freire, Baguanos, Banes i Mayarí; a més de les poblacions i *repartos* de Fray Benito (Rafael Freire), Reparto Peralta (Holguín), Pueblo Nuevo (Holguín) i Levisa (Mayarí). A Las Tunas: Las Tunas i Amancio. A Matanzas: Matanzas, Cárdenas i Ceiba Mocha. A Sancti Spiritus: Sancti Spiritus, Trinidad, Jatibonico i Olivos. A Santiago de Cuba: Santiago de Cuba. Hi ha dues enquestes sense adreça.

2. Pel que fa a la llista de noms dels illencs balears que anaren a Cuba, trobam persones amb els següents primers llinatges:

Adrover	Bisbal	Capó
Aguiló	Blanco	Carbó
Albertí	Blanes	Carbonell
Alcover	Bonet	Cardona
Alemaný	Bonnín	Carreras
Alorda	Bordoy	Castañer
Amengual	Bosch	Castell
Amer	Bover	Castelló
Anaya	Buadas	Cedeño
Antich	Bufi	Cerdà
Arbós	Burguera	Cervera
Arnau	Busquets	Cifre
Bagur	Cabrer	Cirer
Balaguer	Calafat	Colom
Baldó	Calatayud	Colomar
Ballester	Campomar	Company
Barbarà	Canals	Cortès
Barceló	Cànaves	Costa
Bardisa	Cañellas	Covas
Bauzà	Cantallops	Cunill
Benejam	Cladera	De Jesús
Bennàsser	Coll	Duarte
Bestard	Caparó	Duran
Betti	Capellà	Enseñat

Escandell	Gelabert	Masó
Espino	Ginart	Marquès
Estaràs	Gomila	Massot
Estorellas	Gorrias	Maura
Estela	Guasch	Mayans
Estelrich	Hierrezuelo	Mayol
Esteva	Horrach	Medina
Estopara (?)	Jaume	Melià
Fajo (?)	Jesús	Melis
Femenias	Jofre	Mercadal
Ferrà	Jordà	Mesquida
Ferragut	Juan	Mestre
Ferrando	Juaneda	Mir
Ferrer	Llabrés	Miranda
Ferretjans	Lladó	Miró
Ferriol	Llansó	Molina
Fiol	Lliteras	Moll
Flexas	Llofriú	Monjo
Fons	Llompart	Monserrat
Fonset (?)	Llopis	Montaner
Font	Luciano	Morey
Fontirroch	Magnan	Morlà
Forteza	Maimó	Morro
Franco	Mandilego	Mulet
Fuster	Mangual	Mut
Galeana	Marí	Nadal
Galmés	Marid (?)	Navarrete
Gamundí	Marín	Navazquez
Garau	Marqués	Nicolau
Garcia	Martell	Oliver
Garriga	Martorell	Oller
Gayà	Mas	O’Ryan

Palau	Riudavets	Suau
Palerm	Riutord	Suñer
Palmer	Rivas	Sureda
Palou	Roca	Tarraza
Pascual	Ródena	Terrada
Pastor	Rodriguez	Texidor
Pellicer	Roig	Tomàs
Pérez	Ros	Torre
Pericàs	Roselló	Torres
Picó	Rotger	Torri
Picornell	Ruiz	Tortella
Pieras	Saguera (?)	Tous
Piña	Sala	Trulla (?)
Planas	Salom	Tur
Planells	Salvà	Vadell
Pons	Sampol	Vallespir
Porcel	Sánchez	Vanrell
Prat	Sancho	Vaquer
Prats	Sans	Verdera
Preto	Sansó	Verdú
Puigserver	Sastre	Verger
Pujol	Sagrera	Vicens
Quetglas	Seguí	Victory
Ramis	Serra	Vidal
Ramon	Simó	Villalonga
Reig	Sintes	Vinent
Reus	Siré	Vingut
Ribas	Soberats	Vives
Ribé	Socias	Xamena
Riera	Soler	Ximelis
Rigal	Soliveras	Yern
Rigo	Sorell	

3. Els pobles o llocs d'origen dels illencs que anaren a Cuba són: Alaior, Alcúdia, Algaida, Andratx, Artà, Banyalbufar, Búger, Bunyola, Calvià, Campos, Capdellà, Capdepera, Ciutadella, Costitx, Eivissa, es Castell, es Mercadal, es Molinar (Palma), Esporles, Felanitx, Ferreries, Formentera, Galilea, Llubí, Lluçmajor, Lloseta, Mallorca, Manacor, Maó, Marratxí, Menorca, Montuïri, Palma, Petra, Pollença, Porreres, Port d'Andratx, Port de Sóller, Puigpunyent, sa Pobla, sa Coma, Sant Antoni, Sant Cristòfol, Sant Francesc Xavier, Sant Joan, Sant Jordi, Sant Llorenç, Sant Mateu, Sant Miquel, Santa Agnès, Santa Eugènia, Santa Eulària des Riu, Santa Margalida, Santanyí, s'Arracó, Sóller, Son Rapinya (Palma), Son Servera, Valldemossa i Vilafranca.

El cas de Porreres

Hem trobat tres enquestes relacionades amb Porreres. Agrupam les enquestes seguint el criteri de referència a la primera persona. Entenem per primera persona aquella que és recordada per la família de l'informador o enquestat i que arribà a Cuba procedent d'algun lloc de les Illes Balears. De les tres enquestes, dues pertanyen a la mateixa família, tenen els avantpassats comuns, i en aquest cas, les mateixes primeres persones.

Els llinatges que trobam relacionats amb Porreres són: Llull, Nicolau, Picornell, Rigo i Sorell. D'Alaior, Pons i de Catalunya, Gener.

1. **Enquesta 67: Margarita Sorell Gener.** Nascuda l'any 1947 a l'Havana, al municipi d'Arroyo Naranjo, oficinista, divorciada. Té un fill i una filla. El seu fill, Pedro Manuel Martínez Sorell (Centro Habana, Ciudad Habana, 1964) és casat amb Lourdes María Sosa Téllez. La seva filla és Mabel Martínez Sorell, divorciada. Margarita Sorell Gener, l'enquestada, té un nét de cada fill: del seu fill, Yenier, i de la seva filla, Adrian.

L'enquestada és filla de Máximo Oscar Sorell Pimentel (San Miguel del Padrón, Ciudad Habana, ? – Arroyo Naranjo, Ciudad Habana, ?) i de María del Carmen Gener Cámara (Aguacate, Habana, 1922). Els avis per part de mare són Pere Salvador Gener Alonso, de Catalunya, i Nicolasa Cámara Orta (Candelaria, Pinar del Río, 1900 – Arroyo Naranjo, Ciudad Habana, 1991). Ens explica que tant el seu pare, Máximo Oscar Sorell, com la seva àvia, Nicolasa Cámara, foren enterrats al cementiri de Colón, de l'Havana. Resseguint la família per part de mare, arribam al seus besavis: d'una banda, el seu besavi Pere B. Gener, català, que va viure a Cárdenas (Matanzas), i de l'altra, els seus besavis Raimundo Cámara i Gabina Orta. No ens en precisa l'origen però ens diu que visqueren també a Cárdenas i a Pinar del Río. Fins aquí la família de la seva mare.

El seu pare, Máximo Oscar, era fill de Joan Sorell Nicolau, de Porreres, i de Sofia Pimentel Díaz (1893). A la secció del qüestionari destinada a recollir per escrit les dades que l'informador vulgui afegir, escriu: "*certificación de matrimonio en Cuba de Juan Sorell y Nicolau, de 31 años, natural de Porreras, Mallorca, Baleares y de Sofia Pimentel Díaz, de 15 años, natural de Erandio, Bilbao (hija de Urbaldino y Castora, naturales de Orense). Fecha de matrimonio, 23 de Enero de 1909*". Aleshores, els besavis de l'enquestada foren Urbaldino Pimentel i Castora Díaz, ambdós d'Orense, per part de la seva padrina.

Joan Sorell Nicolau, porrerenc i padrí de l'enquestada, va néixer l'any 1878. No indica el lloc ni la data de la seva mort. Era fill de Mateu Sorell Llull i de Caterina Nicolau Picornell. Casat amb Sofia Pimentel, varen viure a San Miguel del Padrón i també a Arroyo Naranjo, ambdós municipis de Ciudad Habana. A la secció del qüestionari destinada a recollir les dades que l'enquestat vulgui afegir, escriu ara: "*certificación de nacimiento (libro 009, página 47, sección 1ra.) de Juan Sorell i Nicolau*", i també afegeix que conserva la "*certificación de matrimonio de Mateo Sorell y Llull con Catalina Nicolau y Picornell, el 7 de Febrero de 1877, Parroquia de Porreras, Mallorca, Baleares (padres)*".

L'enquestada considera que els seus avis, Joan Sorell Nicolau, de Porreres, i Sofia Pimentel Díaz, foren les primeres persones de la seva família que arribaren a Cuba.

2. Enquesta 218: Emilia María Pons Pons. Nascuda al Cotorro, Ciudad de La Habana, l'any 1918. Casada amb Julián Zamora Mateo (San Francisco de Paula, Ciudad Habana, 1902 – San Francisco de Paula, Ciudad Habana, 1994). Ha residit, a més del Cotorro, a Jacomino, a Luyanó i a 10 de Octubre, municipis de Ciudad Habana. Té dos fills, Héctor i Julia. L'enquestada té tres néts: un, Yoel, del seu fill Héctor i de la seva esposa actual, Olga San Emeterio Navarra, i dos més, Héctor i César Emilio, de la seva anterior esposa. De la seva filla Julia, també enquestada (enquesta 219), té dos néts i dos besnéts. Ho veurem més endavant.

L'enquestada, Emilia María, és filla de Llorenç Pons Pons (Alaior, Menorca, 1868 – Cotorro, Ciudad Habana, 1946), d'ofici constructor, i d'Apol·lònia Nicolau Rigo, de Porreres. Apol·lònia nasqué a Porreres dia 13 de juny de l'any 1878 i era filla de Miquel Nicolau i d'Apol·lònia Rigo. Residí als municipis del Cotorro, Luyanó i 10 de Octubre, tots de Ciudad Habana. Morí dia 28 de maig de 1950 al Cotorro i fou enterrada al cementeri de Santa María. El seu home, Llorenç, també hi és enterrat. A banda dels avis anomenats per part de mare, sabem els noms dels avis per part de pare, que són Francesc Pons i Ana Pons. Dels seus rebesavis també coneixem els noms: Llorenç Pons, María Llopis, i de l'altra part, Ponç Pons i Àngela (o Àgueda) Sans.

A la secció destinada a recollir les dades que l'enquestat vulgui afegir ens escriu: "*Weyler era pariente cercano de mi madre. Ella, mi madre, no hablaba por temor a que se pudiera tomar algún tipo de represalia contra sus hijos, esposo y contra ella*". Així és que l'entrevistada assenyala que les primeres persones de la seva família que arribaren a Cuba foren el seu pare, Llorenç Pons Pons, d'Alaior, la seva mare, Apol·lònia Nicolau Rigo, de Porreres, i Valeriano Weyler Nicolau, "*Gobernador y Capitán General de Cuba*".

3. Enquesta 219: Julia Zamora Pons (1949), del Cotorro, municipi de Ciudad Habana. Divorciada de Heriberto Roque Soler (Güines, Província Habana, 1947). Té un fill, Erick, i una filla, Yudith, de qui té dos néts. Yudith té una filla, Hanet, del seu matrimoni amb Hanoi Hernández Fuentes, i un altre fill, José Eduardo, d'un anterior matrimoni. L'enquestada ha residit a San Francisco de Paula i a Alberro (Cotorro), municipis de Ciudad Habana. És filla d'Emilia María Pons Pons, l'anterior enquestada (enquesta 218), i de Julián Zamora Mateo, que, com abans hem vist, va morir l'any 1994 i fou enterrat al cementeri de Santa María. A la secció del qüestionari destinada a recollir les dades que l'enquestat vulgui afegir, escriu: "*A no ser por los libros de historia desconocemos todo lo demás relacionado con él [Weyler] pues mi abuelita mantenía en secreto todo a su pariente cercano por temor a que dañaran su familia*". L'enquestada també considera com a primeres persones de la família que arribaren a Cuba, Valeriano Weyler Nicolau, Llorenç Pons Pons, el seu padrí d'Alaior, i la seva padrina de Porreres, Apol·lònia Nicolau Rigo.

